

2'10 }

časopis pro společenské vědy a management
číslo 2 | 2010 | ročník VI
www.sets.cz

Scientia &^{et} Societas

15 Prostor ke koordinaci hospodářských politik vytvořený Lisabonskou smlouvou

53 Česká ekonomika v roce 2009

79 Mezinárodní pozice české ekonomiky
v dlouhodobém vývoji a změny vyvolané krizí

102 Analýza konkurenceschopnosti České republiky

Obsah

Semináře na NEWTON College

- 3 Pomůže Lisabonská smlouva dalšímu ekonomickému rozvoji zemí EU?

Odborné stati

- 6 Účinky Lisabonské smlouvy na konkurenceschopnost a vnitřní trh EU
- 15 Prostor ke koordinaci hospodářských politik vytvořený Lisabonskou smlouvou
- 29 Lisabonská smlouva a kohezní politika EU
- 44 Zvrat ve vývoji konjunkturální situace hospodářsky vyspělých států
- 53 Česká ekonomika v roce 2009
- 79 Mezinárodní pozice české ekonomiky v dlouhodobém vývoji a změny vyvolané krizí
- 102 Analýza konkurenceschopnosti České republiky
- 132 Změny specializačních profilů ekonomik a faktorů ovlivňujících sociální systémy v zemích EU

Pomůže Lisabonská smlouva dalšímu ekonomickému rozvoji zemí EU?

- PhDr. Jiří Malý, Ph.D. » manažer projektu Podpora šíření poznatků výzkumu evropské integrace, NEWTON College, a.s.

- * Dne 7. května 2010 se v prostorách vysoké školy NEWTON College v Brně uskutečnil **vědeckopopularizační seminář na téma „Potenciální ekonomické a sociální účinky vyplývající z Lisabonské smlouvy pro členské státy EU“**. Jednalo se o druhý ze série vědeckopopularizačních seminářů pořádaných v rámci projektu s názvem Podpora šíření poznatků výzkumu evropské integrace (reg. č. CZ.1.07/2.3.00/09.0128), který získala NEWTON College z Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost. Projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

V dopoledním bloku semináře se účastníci mohli seznámit s hlavními změnami, které Lisabonská smlouva vnesla do fungování Evropské unie. Z těch nejzákladnějších je to zrušení pílřřové struktury EU, nahrazení Evropského společenství Evropskou unií, která získala právní subjektivitu, či přejmenování Smlouvy o založení Evropského společenství na Smlouvu o fungování Evropské unie. Dále se jedná o posílení pravomocí Evropského parlamentu i národních parlamentů členských zemí EU při schvalování evropské legislativy, přesnější vymezení pravomocí EU a jejich rozdělení mezi Evropskou unii a členské státy, zavedení oboustranné flexibility a možnosti členského státu vystoupit z Unie. V oblasti evropských institucí přinesla Lisabonská smlouva rovněž posuny – mezi oficiální orgány EU byla zařazena Evropská rada a Evropská centrální banka, Evropská rada má nově předsedu voleného na období dva a půl roku, byla zavedena funkce vysokého představite-

le EU pro zahraniční věci a bezpečnostní politiku, mění se podoba hlasování kvalifikovanou většinou v Radě a rozšiřuje se na další oblasti (zmenšuje se tak počet oblastí vyžadujících jednomyslné rozhodování Rady), právně závaznou se stala Listina základních práv Evropské unie.

Dále si v dopoledním bloku mohli účastníci semináře poslechnout analýzu možných účinků Lisabonské smlouvy a Listiny základních práv EU na podnikatelské aktivity vykonávané na území Evropské unie. Podnikání a činnost firem vůbec musí být v Unii v souladu s hodnotami a cíli EU, jak je definuje Smlouva o Evropské unii, i v souladu s pravidly hospodářské soutěže a minimálními požadavky v oblasti sociální politiky a životního prostředí definovanými Smlouvou o fungování Evropské unie. Na podnikatelský sektor mají vliv rovněž ustanovení Listiny základních práv EU, která zakazuje poškozovat důstojnost a integritu lidské osobnosti, ochraňuje právo na vlastnictví, svobodu shromažďování a sdružování včetně odborového, uznávají právo na kolektivní vyjednávání, zakotvují práva pracovníků i spotřebitelů a podporují ochranu zdraví a životního prostředí.

V návaznosti na to se seminář zabýval rovněž potenciálními vlivy Lisabonské smlouvy na konkurenceschopnost Evropské unie a jejích členských států, na kterou mohou působit jak výše uvedená ustanovení Lisabonské smlouvy a Listiny základních práv EU, tak další faktory, například zásady hospodářské politiky definované Smlouvou o fungování Evropské unie či posuny v pravomocích EU.



→ Odpolední blok semináře se více zaměřil na důsledky Lisabonské smlouvy pro provádění jednotlivých politik Evropské unie. Nejprve se pozornost účastníků zaměřila na to, jestli a jakým způsobem může Lisabonská smlouva oslabit, nebo naopak posílit postavení členských zemí EU a Unie jako celku v globalizované ekonomice, a jestli a jakým způsobem může Lisabonská smlouva omezit, nebo naopak upevnit svrchovanost členských států EU v ekonomické oblasti. K analýze tohoto problému byly využity četné výroky odpůrců i příznivců Lisabonské smlouvy, výsledky dvou přezkumů souladu Lisabonské smlouvy s ústavním pořádkem České republiky, které v letech 2008 a 2009 provedl český Ústavní soud, i řada statistických dat.

Další část odpoledního bloku byla věnována změnám, které Lisabonská smlouva vnáší do provádění kohezní politiky EU, a možným účinkům těchto změn na vývoj hospodářské, sociální a územní soudržnosti v rámci Unie. Výklad se soustředil především na nový rozměr kohezní politiky zavedený Lisabonskou smlouvou, kterým je koheze teritoriální (územní), a na jeho vliv na fungování institucí EU, zejména Evropské komise a Výboru regionů, v oblasti regionální politiky, na vztahy mezi těmito institucemi a na podobu přípravy a přijímání legislativy a dalších dokumentů EU.

Byl rovněž proveden rozbor dopadů Lisabonské smlouvy na oblast koordinace hospodářských politik. Lisabonská smlouva začlenila do primární legislativy některé pojmy a postupy, které byly v oblasti koordinace hospodářských politik používány již před přijetím Lisabonské smlouvy, avšak nebyly kodifikovány v primárním právu EU. Další procedury byly doplněny nebo upřesněny, byla zavedena asymetrie rozhodování mezi členy a nečleny eurozóny. Uvedená oblast aktuálně získala na značném významu v souvislosti s řešením rozsáhlých veřejných dluhů některých členských zemí eurozóny a z toho plynoucích problémů a turbulencí ve fungování měnové unie.

Závěrečná přednáška na semináři se věnovala důsledkům změn, které přináší Lisabonská smlou-

va, pro fungování vybraných oblastí vnitřního trhu EU. Jednalo se především o oblasti průmyslu, obchodu, duševního vlastnictví a ochrany spotřebitele.

V rámci dopoledního i odpoledního bloku proběhly diskuse s účastníky semináře. Podrobnosti o projektu a jednotlivých vědeckopopularizačních seminářích, prezentace jednotlivých přednášejících i souhrnné publikace ze seminářů lze najít na webových stránkách www.eu-vyzkum.eu.

Hlavním výstupem z vědeckopopularizačního semináře bude souhrnná publikace s názvem „Potenciální ekonomické a sociální účinky vyplývající z Lisabonské smlouvy pro členské státy EU“. Její první část bude tvořit výkladový text, představující úvod do tématu probíraného na semináři. Ve druhé části publikace budou zaznamenána vystoupení jednotlivých přednášejících i diskuse v dopoledním a odpoledním bloku vědeckopopularizačního semináře.

Členové realizačního týmu projektu a další přednášející při přípravě svých vystoupení na semináři vycházeli z textů, které na téma možných ekonomických a sociálních účinků Lisabonské smlouvy publikovali již před uskutečněním semináře. Patřily mezi ně následující články:

- Wawrosz, Petr: *Lisabonská smlouva a národní zájmy České republiky*. Scientia et Societas, 2008, roč. IV, č. 1, s. 136–163, ISSN 1801-7118
- Malý, Jiří: *Ohrožuje Lisabonská smlouva ekonomickou nezávislost České republiky?* Scientia et Societas, 2010, roč. VI, č. 1, s. 6–28, ISSN 1801-7118
- Některá vystoupení z vědeckopopularizačního semináře byla svými tvůrci rozšířena a aktualizována a stala se tak základem jejich publikací na téma ekonomických a sociálních důsledků Lisabonské smlouvy po uskutečnění semináře. Jedná se o tyto články:
- Mráček, Karel: *Účinky Lisabonské smlouvy na konkurenceschopnost a vnitřní trh EU*. Scientia et Societas, 2010, roč. VI, č. 2, s. 6–14, ISSN 1801-7118
- Dostálová, Ivana: *Prostor ke koordinaci hospodářských politik vytvořený Lisabonskou smlou-*

vou. Scientia et Societas, 2010, roč. VI, č. 2, s. 15–28, ISSN 1801-7118

- Zahradník, Petr: *Lisabonská smlouva a kohezní politika EU*. Scientia et Societas, 2010, roč. VI, č. 2, s. 29–43, ISSN 1801-7118

Příští vědeckopopularizační seminář v rámci projektu Podpora šíření poznatků výzkumu evropské integrace se uskuteční **na podzim 2010**. Jeho **tématem bude „Společná evropská měna, ekonomický růst a sociální soudržnost“**.

x



INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Účinky Lisabonské smlouvy na konkurenceschopnost a vnitřní trh EU

► Ing. Karel Mráček, CSc. » Institut evropské integrace, NEWTON College, a. s.¹

* Lisabonská smlouva byla přijímána s cílem přinést právní rámec a vytvořit nástroje pro:

- demokratičtější a transparentnější Evropu (spojenou s posílením role parlamentů – Evropského parlamentu a národních parlamentů),
- efektivnější Evropu (danou účinnějšími rozhodovacími postupy a pravidly hlasování, vyšší akceschopností v prioritních oblastech),
- Evropu práv a hodnot, zajišťující svobodu, solidaritu a bezpečnost,
- Evropu jako globálního aktéra.

V tomto kontextu požadavků na Evropu demokratičtější, transparentnější a efektivnější, na Evropu práv a hodnot i jako globálního aktéra lze považovat za legitimní otázku, zda Lisabonská smlouva přispěje též k naplnění dlouhodobého očekávání výkonnější a konkurenceschopnější Evropy. Přesněji vyjádřeno, jak je vůbec možno v tomto směru chápat její účinky.

1. Lisabonská smlouva a cesty ke konkurenceschopnosti

Pro kvalifikovanou odpověď na tuto otázku je nutno si především uvědomit celkovou úlohu Lisabonské smlouvy, která je zřejmá zvláště v konfrontaci s jinými významnými dokumenty Evropské unie, jimiž jsou její strategie (Lisabonská strategie, strategie Evropa 2020). Tyto dokumenty mají totiž rozdílný účel. Zatímco uvedené strategie Evropské unie stanovují cíle a cesty posilování evropské

konkurenceschopnosti pro určité období a zaměřují se na to, jak dosáhnout vyšší výkonnosti v podmínkách globalizované ekonomiky, Lisabonská smlouva je snahou o vymezení dlouhodobě existujícího institucionálního rámce pro rozvíjení konkurenceschopnosti Evropské unie a jejích členských států a stanovení v tomto ohledu společných norem chování pro členské státy Evropské unie. V této obecné rovině existuje mezi těmito dokumenty jistá komplementarita. Nelze však vždy hovořit o plné shodě, při podrobnějším rozboru se ukazují v Lisabonské smlouvě na rozdíl od uvedených evropských strategických dokumentů větší sociální akcenty ekonomického rozvoje. Kritikové Lisabonské smlouvy pak říkají, že národní státy v důsledku jejího přijetí nemohou usilovat o svou konkurenceschopnost způsobem, který uznají za vhodný a který je pro ně nejvíce přínosný. Toto tvrzení přirozeně nastoluje i otázku, zda vůbec a jak jsou Lisabonskou smlouvou omezovány některé možnosti a cesty dosahování vyšší konkurenceschopnosti na úrovni podniků i národních států.

Odpověď na ni je taková, že některé cesty k dosahování konkurenceschopnosti firem, členských států a Evropské unie jako celku Lisabonská smlouva skutečně omezuje. Vycházíme-li z jejích úprav a díkce, nejsou přijatelné strategie ke zvýšení konkurenceschopnosti, které:

- jsou založeny na neetických způsobech jednání ve vztahu k zaměstnancům a občanům, tedy takové, které neodpovídají hodnotám Evropské

¹ Článek byl zpracován v rámci projektu Národního programu výzkumu II č. 2D06028 „Hodnocení postavení České republiky a její schopnosti rozpoznávat a prosazovat vlastní zájmy v evropské a světové ekonomice“.

unie (jako jsou úcta k lidské důstojnosti, svoboda, spravedlnost, solidarita, nepřipustnost diskriminace a další hodnoty);

- nerespektují Listinu základních práv Evropské unie (např. nelze posilovat konkurenceschopnost zpochybňováním vlastnických práv, na úkor důstojnosti zaměstnáváných osob, na úkor životního prostředí nebo zájmů spotřebitele, redukci či likvidaci sociální sítě apod.);
- jsou uplatňovány v rozporu se sociálně tržní ekonomikou, a tedy neodpovídají cílům Evropské unie (např. cílům jako udržitelnost rozvoje, sociálně tržní hospodářství směřující k plné zaměstnanosti, zlepšování kvality životního prostředí, podpora hospodářské, sociální a územní soudržnosti a solidarity členských zemí apod.);
- nerespektují pravidla hospodářské soutěže, jak jsou vymezena v Lisabonské smlouvě, a jsou tedy neslučitelné s vnitřním trhem;
- porušují Lisabonskou smlouvou definované čtyři zásady hospodářské politiky, jimiž jsou:
 - udržování cenové stability jako prvořadého cíle Evropského systému centrálních bank;
 - udržování zdravých veřejných financí, jež je založeno na vyvarování se nadměrnému schodku veřejných financí a nadměrnému veřejnému dluhu v poměru k HDP a opírá se o rozpočtovou kázeň a použití případných sankcí;
 - udržování zdravých měnových podmínek se zaměřením proti operacím ohrožujícím stabilitu jednotné evropské měny eura či stabilitu národní měny;
 - trvale udržitelná platební bilance (se směřováním proti operacím zvyšujícím zahraniční dluh).

Vztah Lisabonské smlouvy a možných cest ke konkurenceschopnosti lze pak shrnout tímto způsobem:

- Lisabonská smlouva vznikala v období výzev k vyšší konkurenceschopnosti evropské ekonomiky v podmínkách globalizované ekonomiky.
- Současně byla hledána rovnováha mezi úspěchem v globální soutěži o vyšší konkurence-

schopnost a zachováním evropských tradičních prvků a hodnot (sociálně tržní ekonomika, tradiční role evropského státu v ekonomice a společnosti přenesená na úroveň Evropské unie, bránění se co nejměkčím sociálním zákonům a zákonům na ochranu životního prostředí, evropské etické normy). Cesty k růstu konkurenceschopnosti jsou tak v Lisabonské smlouvě zejména limitovány evropským principem sociálně tržní ekonomiky.

- Prosadila se snaha o vytvoření jednotných pravidel hry (platných pro všechny členské státy Evropské unie) při dosahování vyšší konkurenceschopnosti. Lisabonská smlouva proto vychází z premisy, že hospodářská soutěž musí mít pevně stanovená pravidla platná pro všechny účastníky a týkající se jak regulace chování podniků samotných, tak regulace vztahu státu a podniků (státní podpory).

Kritici Lisabonské smlouvy se ve svých výhradách nejvíce zaměřují právě na princip sociálně tržní ekonomiky a na regulaci hospodářské soutěže. Poukazují na potřebu ponechat hospodářskou soutěž volné hře tržních sil. Do textu Lisabonské smlouvy se však nedostala formulace o vnitřním trhu „s volnou a nenarušenou soutěží“, který iniciovala Francie. Dikce zůstala u nenarušené (regulované) soutěže a formulace o volné soutěži, která jde významově dál, nebyla přijata.

2. Konkurenceschopnost v kontextu hospodářských cílů Evropské unie v Lisabonské smlouvě

Problematika konkurenceschopnosti ve vztahu k Lisabonské smlouvě se nevyčerpává jen identifikací cest k dosahování konkurenceschopnosti firem, členských států a Unie jako celku, které Lisabonská smlouva omezuje. Dalším tematickým okruhem je konkurenceschopnost v kontextu hospodářských cílů Evropské unie v Lisabonské smlouvě (článek 3 Smlouvy o Evropské unii, bod 3): „Unie vytváří vnitřní trh. Usiluje o udržitelný rozvoj Evropy, založený na vyváženém hospodářském růs-



→ *tu a na cenové stabilitě, vysoce konkurenceschopném sociálně tržním hospodářství směřujícím k plné zaměstnanosti a společenskému pokroku a na vysokém stupni ochrany a zlepšování kvality životního prostředí. Podporuje vědecký a technický pokrok... Podporuje hospodářskou, sociální a územní soudržnost a solidaritu mezi členskými státy..."*

Z uvedeného obsahu článku 3 Smlouvy o Evropské unii je zřejmé, jak zřetelně v ní převažují cíle sociálně solidární nad liberálně ekonomickými cíli. „Vyvážený hospodářský růst“ je doplněn cílem „cenové stability“. „Vysoce konkurenceschopné hospodářství“ má být současně hospodářstvím „sociálně tržním“. Prohlubování a rozvíjení vnitřního trhu je pak vyjádřeno jen stručným konstatováním, že „Unie vytváří vnitřní trh“. Ve srovnání s ekonomickými cíli jsou dále podrobněji vymezeny cíle sociální a environmentální (plná zaměstnanost, společenský pokrok, vysoký stupeň ochrany a zlepšování kvality životního prostředí, boj proti sociálnímu vyloučení a diskriminaci, podpora sociální spravedlnosti a ochrany, rovnosti žen a mužů, mezigenerační solidarity ad.).

3. Pravomoci Evropské unie a konkurenceschopnost členských států

Vztah mezi Lisabonskou smlouvou a konkurenceschopností lze posuzovat i z toho hlediska, jaký vliv na konkurenceschopnost členských států mají přijaté rozhodovací postupy a pravomoci na úrovni Evropské unie. Kritici Lisabonské smlouvy vyjadřují obavy z posílení pravomocí Evropské unie (zejména v případě rozhodování kvalifikovanou většinou). Poukazují např. na rizika tzv. minimálních požadavků v oblasti sociálního zabezpečení a sociální ochrany zaměstnanců, které se mohou projevit ve zvýšených nákladech na pracovní sílu, a tudíž i ve ztrátě konkurenceschopnosti, a to zvláště u ekonomicky slabších států. S dalšími obavami přicházeli v daňové oblasti a týkaly se sjednocování daní. Tyto obavy se však nepotvrdily, neboť daňové předpisy byly vyloučeny ze schvalování kvalifikovanou většinou v Radě.

Vztah mezi konkurenceschopností členských států a Lisabonskou smlouvou je tedy možno analyzovat i podle struktury pravomocí Evropské unie, kdy řadu pravomocí získala Evropská unie nově. Tuto strukturu pravomocí tvoří:

- výlučné pravomoci Evropské unie,
- sdílené pravomoci Evropské unie se členskými státy,
- podpůrné pravomoci Evropské unie,
- koordinační a doplňkové pravomoci.

Výlučné pravomoci Evropské unie, kdy může pouze Evropská unie vytvářet a přijímat právně závazné akty a členské státy tak mohou činit jen tehdy, jsou-li k tomu Evropskou unií zmocněny nebo provádějí-li její akty, jsou podle článku 3 Smlouvy o fungování Evropské unie uplatňovány v těchto oblastech:

- celní unie,
- stanovení pravidel hospodářské soutěže nezbytných pro fungování vnitřního trhu (nadále však platí vnitrostátní úprava pro fungování trhu členských států),
- měnová politika pro členské státy, jejichž měnou je euro,
- zachování biologických mořských zdrojů (v rámci společné rybářské politiky),
- společná obchodní politika,
- uzavření mezinárodní smlouvy (ale jen v případech, je-li k ní zmocnění legislativním aktem Evropské unie nebo je nezbytně nutná k výkonu vnitřní pravomoci Evropské unie, nebo její uzavření může ovlivnit společná pravidla či změnit jejich působnost).

Sdílené pravomoci Evropské unie se členskými státy znamenají, že vytvářet a přijímat právně závazné akty mohou Evropská unie i členské státy. Projevuje se zde princip subsidiarity, kdy členské státy vykonávají svou pravomoc v rozsahu, v jakém ji Evropská unie nevykonala nebo se ji rozhodla přestat vykonávat. Sdílená pravomoc Evropské unie se členskými státy se podle článku 4 Smlouvy o fungování Evropské unie uplatňuje zejména v těchto oblastech:

- vnitřní trh,

- sociální politika (pouze však v mezích stanovených Smlouvou),
- hospodářská, sociální a územní soudržnost,
- životní prostředí,
- ochrana spotřebitele,
- zemědělství a rybolov (s výjimkou zachování biologických mořských zdrojů, které je předmětem výlučné pravomoci Evropské unie),
- doprava,
- transevropské sítě,
- energetika,
- prostor svobody, bezpečnosti a práva,
- společné otázky bezpečnosti v oblasti veřejného zdraví (pouze ve vymezení podle Smlouvy).

V případě sdílených pravomocí se vedle principu subsidiarity uplatňuje ještě princip oboustranné flexibility, neboť je možno přenášet pravomoci z členských států na Evropskou unii, ale i opačným směrem. Tímto postupem je vlastně vyloučena jakási koncepce „dobyitého pole“.

Pokud jde o podpůrné pravomoci Evropské unie, stanoví článek 6 Smlouvy o fungování Evropské unie, že „*Unie má pravomoc provádět činnosti, jimiž podporuje, koordinuje nebo doplňuje činnost členských států*“. Do oblasti podpůrných pravomocí spadají:

- ochrana a zlepšování lidského zdraví,
- průmysl,
- kultura,
- cestovní ruch,
- všeobecné a odborné vzdělávání, mládež a sport,
- civilní ochrana,
- správní spolupráce.

Koordinační a doplňkové pravomoci se týkají situace, kdy členské státy koordinují své hospodářské politiky v rámci Evropské unie a Rada stanoví hlavní směry těchto politik či jiná obdobná opatření. Evropská unie může zejména přijímat opatření pro vymezení směrů politik zaměstnanosti a dávat podněty pro zajištění koordinace sociálních politik členských států.

Evropská unie získala celou řadu nových pravomocí v oblastech energetiky, civilní ochrany, du-

ševního vlastnictví, správní spolupráce, opatření nezbytných k používání eura, výzkumu vesmíru, cestovního ruchu, životního prostředí či finančních sankcí vůči osobám nebo skupinám osob páchajících teroristickou činností. Nové pravomoci Evropské unie mohou evokovat představu o omezování volby cest ke konkurenceschopnosti na úrovni členských států. V podstatě jde ale o sdílené pravomoci, podpůrné pravomoci či doplňující činnosti, kdy potřebná úloha členských států je zachována.

Na účinky Lisabonské smlouvy na konkurenceschopnost Evropské unie, členských států a firem lze tedy pohlížet z různých hledisek: jaké cesty k dosahování konkurenceschopnosti firem, členských států a Unie jako celku omezuje, jak začleňuje konkurenceschopnost do kontextu hospodářských a sociálních cílů a jaký případný vliv na konkurenceschopnost mohou mít v ní stanovené rozhodovací postupy a pravomoci na úrovni Evropské unie. Pro hlubší vyhodnocení těchto účinků uplynula zatím krátká doba od vstupu Lisabonské smlouvy v platnost. Její reálné dopady a účinky v uvedeném směru lze nyní těžko odhadnout, mohou se projevit ve zřetelně podobě až v delším časovém horizontu. Velmi bude záviset také na tom, jak efektivně se budou projevovat některé změny v rozhodovacích postupech a pravomocích. Celkově ale platí, že Lisabonská smlouva představuje především institucionální rámcové vymezení pro rozvíjení konkurenceschopnosti Evropské unie, členských států a firem. Konkrétní cíle a cesty k posilování konkurenceschopnosti a zvyšování výkonnosti ekonomik jsou záležitostmi strategických dokumentů a příslušných politik.

4. Vnitřní trh a Lisabonská smlouva

Lisabonská smlouva zavádí sice zásadně používání termínu vnitřní trh místo dříve často také používaných termínů „společný trh“ a „jednotný trh“, ale jinak nepřichází s výraznějšími změnami v této oblasti. Vnitřní trh (podle Lisabonské smlouvy) zahrnuje prostor bez vnitřních hranic, v němž je zajištěn volný pohyb zboží, služeb, osob a kapitálu →

→ v souladu s ustanoveními Smluv. Jsou tedy nadále uváděny čtyři základní svobody vnitřního trhu. Evropská rada v březnu 2008 navrhla v souvislosti s rozvíjením koncepce společnosti znalostí ještě pátou svobodu, jíž měl být volný pohyb poznatků. Tato navrhovaná pátá svoboda ale nebyla zahrnuta do Lisabonské smlouvy.

Pokud jde o postavení a význam vnitřního trhu EU v programu evropské integrace, je to záležitost,

- veškeré dohody mezi podniky,
- rozhodnutí sdružení podniků a jednání ve vzájemné shodě,

které mají vliv na obchod mezi členskými státy EU a jejichž účelem nebo důsledkem je vyloučení, omezení nebo narušení hospodářské soutěže na vnitřním trhu.

Může jít například o dohody nebo rozhodnutí, které přímo nebo nepřímo určují nákupní nebo

Odpůrci Lisabonské smlouvy vystupují proti institucionálním změnám (v pravidlech, v novém rozdělení pravomocí) přijatým v Lisabonské smlouvě a některým doprovodným politikám ve vztahu k vnitřnímu trhu.

o které se celkem nevedou v Evropě spory. Pro další zájemce o členství v EU představuje vnitřní trh největší očekávání a je obvykle atraktivním výrazem účelnosti a výhod zapojení se do EU. A jeho výhody uznávají vlastně i odpůrci Lisabonské smlouvy. Ti však vystupují proti institucionálním změnám (v pravidlech, v novém rozdělení pravomocí) přijatým v Lisabonské smlouvě a některým doprovodným politikám ve vztahu k vnitřnímu trhu právě v souvislosti s těmito institucionálními změnami. Ze strany odpůrců pak vyvolávají pozornost především stanovená obecná pravidla hospodářské soutěže, která určují, co je s vnitřním trhem neslučitelné, a proto zakázané.

Pravidla hospodářské soutěže jsou členěna do dvou skupin: na pravidla platná pro podniky a pravidla platná pro státní podpory. V pravidlech platných pro podniky Lisabonská smlouva zejména vymezuje, co je neslučitelné s fungováním vnitřního trhu v případě dohod mezi podniky, rozhodnutí sdružení podniků a jednání ve vzájemné shodě. V případě pravidel platných pro státní podpory je dikce Lisabonské smlouvy spíše volena pozitivně tak, že se zde většinou vymezuje, co je s vnitřním trhem slučitelné.

Pravidla platná pro podniky stanoví, že s vnitřním trhem jsou neslučitelné, a proto zakázané:

prodejní ceny nebo jiné obchodní podmínky (různé kartelové dohody apod.). Cenové úmluvy mezi podniky jim umožňují prostřednictvím vhodně nastavené ceny jako důležitého nástroje marketingového mixu získávat v konkurenčním boji více klientů na úkor ostatních soutěžitelů, a tím narušovat rovné podmínky hospodářské soutěže. K dohodám nebo rozhodnutím narušujícím hospodářskou soutěž patří i takové, které omezují nebo kontrolují výrobu, odbyt, technický rozvoj nebo investice. Typickým příkladem nežádoucího narušování hospodářské soutěže mohou být dohody o rozdělení trhu, které může být určeno teritoriálně (většinou pro územní jednotku, kde je více soutěžitelů se stejnými výrobky). V této souvislosti je třeba ale odlišit institut výhradního prodejce, který se v podstatě opírá o racionální chování dovozce bránící vzájemné konkurenci různých tuzemských prodejců. K zakázaným jednáním patří i dohody o omezení přístupu na trh soutěžitelům, kteří nejsou členy kartelu. Neslučitelné s fungováním vnitřního trhu musí být i dohody o rozdělení zdrojů zásobování, jako např. dohody o nákupu surovin, zboží, služeb apod. výhradně od určitých subjektů. Charakter zakázaného jednání má i vázání odběru jednoho druhu zboží či jedné poskytnuté služby na druhý druh zboží či službu (tzv. dohoda

o junktimaci). V tomto případě podnik podmiňuje uzavření smlouvy s druhou stranou přijetím dalších plnění, která nesouvisí ani věcně, ani podle obchodních zvyklostí s předmětem smlouvy. Naplňuje se zde obvykle skutková podstata zneužití dominantního postavení daného podniku na trhu. Nepřípustné jednání z hlediska pravidel hospodářské soutěže představuje zjevně i uplatnění rozdílných podmínek vůči obchodním partnerům, kdy se jedná o plnění stejné povahy, jehož důsledkem je pak znevýhodnění některých partnerů v hospodářské soutěži. Takové Lisabonskou smlouvou zakázané dohody, rozhodnutí nebo jednání, jejichž důsledkem je vyloučení, omezení nebo narušení hospodářské soutěže na vnitřním trhu, jsou z hlediska právních důsledků neplatné od samého počátku (*ex tunc*).

Lisabonská smlouva přitom neprovádí taxativní výčet všech možných situací chování podniků neslučitelného s pravidly hospodářské soutěže na vnitřním trhu. Nemusí jít přitom jen o příslušné s vnitřním trhem neslučitelné dohody, rozhodnutí nebo jednání ve vzájemné shodě mezi podniky, ale i o zneužívání dominantního postavení jednoho nebo více podniků na celém trhu nebo jeho části (vynucováním nepřiměřených nákupních nebo prodejních cen či jiných nerovných podmínek, omezováním výroby, odbytu nebo technického rozvoje na úkor spotřebitelů, uplatňováním rozdílných podmínek vůči obchodním partnerům a uzavíráním smluv s druhou stranou pod podmínkou přijetí dalších plnění, která nesouvisí ani věcně, ani podle obchodních zvyklostí s předmětem smluv).

Lisabonská smlouva stanoví také výjimky z výše uvedené neslučitelnosti. Těmi jsou situace, pokud dohody, rozhodnutí nebo jednání ve vzájemné shodě mezi podniky:

- přispívají ke zlepšení výroby nebo distribuce produktů, technickému a hospodářskému rozvoji,
- vyhrazují spotřebitelům přiměřený podíl na výhodách z toho plynoucích,
- neukládají příslušným podnikům omezení, jež jsou nezbytná k dosažení těchto cílů,
- neumožňují příslušným podnikům vyloučit hospodářskou soutěž ve vztahu k podstatné části dotčených výrobků.

Pokud se jedná o pravidla platná pro státní podpory, s vnitřním trhem jsou neslučitelné podpory poskytované v jakékoli formě státem nebo ze státních prostředků (státního rozpočtu), které naruší nebo mohou narušit hospodářskou soutěž. Může k tomu dojít zvýhodněním určitých podniků nebo určitého oboru či odvětví v dané zemi s dopadem na obchod mezi členskými státy Evropské unie. Při charakteristice možného poskytování podpory se pracuje také s termíny společný zájem a míra jemu odporující, ale bez jejich bližšího vymezení. S vnitřním trhem jsou pak podle Lisabonské smlouvy slučitelné státní podpory, které:

- jsou zaměřeny na pomoc hospodářskému rozvoji oblastí s vysokou nezaměstnaností a s mimořádně nízkou životní úrovní,
- slouží k uskutečnění významného projektu společného evropského zájmu,
- napomáhají nápravám vážných poruch v hospodářství členského státu,
- usnadňují rozvoj určitých hospodářských oblastí nebo činností,
- nahrazují škody způsobené přírodními pohromami.

I v tomto případě jde o demonstrativní výčet možností. Neobjevuje se v nich např. státní podpora v oblasti výzkumu, vývoje a inovací, které byla v posledních letech věnována poměrně rozsáhlá

Režimy státních podpor v jednotlivých členských státech a jejich slučitelnost s pravidly hospodářské soutěže jsou předmětem průběžného přezkoumávání Komise ve spolupráci s těmito státy.





Pravomoci v oblasti přímých zahraničních investic byly přesunuty z členských států na Evropskou unii.

pozornost a pro niž byl schválen příslušný Rámec Společenství, který stanoví poměrně podrobně pravidla této podpory. Režimy státních podpor v jednotlivých členských státech a jejich slučitelnost s pravidly hospodářské soutěže jsou pak předmětem průběžného přezkoumávání Komise ve spolupráci s těmito státy.

Lisabonská smlouva upravuje také různé oblasti fungování vnitřního trhu Evropské unie. Některým z nich bude věnována další pozornost. Půjde o oblasti průmyslu, obchodu, hospodářské, sociální a územní soudržnosti, duševního vlastnictví, ochrany spotřebitele a daní.

5. Dopady Lisabonské smlouvy na vybrané oblasti fungování vnitřního trhu Evropské unie

Průmysl. Průmyslová politika spadá do podpůrných a doplňkových kompetencí Evropské unie. Evropská unie může pouze podporovat činnost členských států v této oblasti (např. formou finančních intervencí) a dávat podněty na podporu koordinace jejich průmyslových politik (týkající se stanovení směrů a ukazatelů, výměny osvědčených postupů apod.). Členské státy projednávají navzájem a ve spolupráci s Komisí svou činnost v oblasti průmyslové politiky a podle potřeby ji koordinují. O podnětech Komise musí být povinně informován Evropský parlament, což je také jedním z důkazů posílení jeho úlohy. Lisabonská smlouva ukládá Evropské unii a členským státům zajistit podmínky nezbytné pro konkurenceschopnost průmyslu Evropské unie (viz článek 173 Smlouvy o fungování Evropské unie), zejména se zaměřením na:

- urychlené přizpůsobování průmyslu strukturálním změnám,

- podporu vytváření prostředí příznivého pro rozvoj podnikání (zejména malých a středních podniků), pro spolupráci mezi podniky a pro lepší využívání výzkumného, technologického a inovačního potenciálu.

Při formulaci dané úpravy bylo použito spojení „v souladu se systémem volného a konkurenčního trhu“, které se jinde v textu Lisabonské smlouvy neobjevuje. Jde o jedno z nečetných přímých použití výrazu týkajícího se konkurenceschopnosti.

Obchod. Lisabonská smlouva stvrzuje to, že Evropská unie zahrnuje celní unii, a na jejím vnitřním trhu je tak zajištěn volný pohyb zboží. Problematika celní unie a společné obchodní politiky spadá podle Lisabonské smlouvy do výlučných pravomocí Evropské unie, což znamená, že pouze Evropská unie má pravomoc vytvářet a přijímat právně závazné akty. Společná obchodní politika je také součástí vnější činnosti Evropské unie. Tato společná obchodní politika byla oproti předchozímu stavu rozšířena Lisabonskou smlouvou ještě o oblast přímých zahraničních investic jako celku. Pravomoci v oblasti přímých zahraničních investic byly přesunuty z členských států na Evropskou unii. Dříve byla v působnosti Evropské unie pouze opatření týkající se pohybu kapitálu do a ze třetích zemí zahrnujícího přímé investice (včetně investic do nemovitostí, poskytování finančních služeb, přijetí cenných papírů na kapitálové trhy apod.), tedy opatření ve vztahu k tzv. pre-establishment phase (market access). Ochrana investic (tzv. post-establishment phase) náležela již do pravomocí členských států. Nyní je i ochrana investic přesunuta do výlučné pravomoci Evropské unie, což ale zřejmě znamená i přesun řešení případných sporů a právních problémů.

Hospodářská, sociální a územní soudržnost. Zásadní změnu přináší Lisabonská smlouva v roz-

sahu pojmu soudržnost, který rozšiřuje o dimenzi územní soudržnosti. Tato změna vychází z dosavadní praxe kohezní politiky, kdy jsou podporovány oblasti (regiony) znevýhodněné hospodářsky i sociálně (např. venkovské oblasti, regiony postižené změnami ve vývoji průmyslu), ale i oblasti trvale znevýhodněné svou polohou, přírodními nebo demografickými podmínkami, jako např. nejsevernější regiony, ostrovní, horské a přeshraniční regiony. Lisabonská smlouva ukládá Evropské

v roce 2004 revizi spotřebitelského acquis a vyvíjí snahu přijímat nové směrnice s maximální harmonizací a nikoli s dosavadní minimální harmonizací. Lisabonská smlouva učinila z ochrany spotřebitele jednu z hlavních oblastí sdílených pravomocí Evropské unie a členských států. Dále zdůraznila explicitně ochranu spotřebitele jako průřezovou zásadu s odrazem i v jiných unijních politikách. Problematika ochrany spotřebitele je nadále upravena v samostatné hlavě (článek 169 Smlouvy

Daňové předpisy jsou nadále vyloučeny ze schvalování v Radě kvalifikovanou většinou.

unii, aby věnovala pozornost i těmto územně znevýhodněným regionům. Změny jsou i v proceduře přijímání některých opatření v rámci politiky soudržnosti, kdy se zavádí standardní procedura spolurozhodování Evropského parlamentu a Rady. Její zavedení vyvolalo již určité obavy, jaké důsledky to bude mít do budoucna pro vztah sektorové a územní podpory z prostředků strukturálních fondů.

Duševní vlastnictví. Ke změně dochází jednak nahrazením pojmu průmyslové vlastnictví širším pojmem duševní vlastnictví, jednak zařazením nových ustanovení v rámci fungování vnitřního trhu. Evropský parlament a Rada budou moci přijímat řádným legislativním postupem opatření týkající se evropských práv duševního vlastnictví (s výjimkou pravidel pro používání jazyků), která zajistí jednotnou ochranu práv duševního vlastnictví v Evropské unii. Od této změny se očekává, že povede ke zpružnění legislativního procesu. Je to ale i jeden z příkladů celkového posílení role Evropského parlamentu, které přináší Lisabonská smlouva.

Ochrana spotřebitele. Lisabonská smlouva pokračuje v trendu, kdy ochrana spotřebitele nabývá v Evropské unii na významu a stala se jedním z jejích prioritních témat. Evropská komise zahájila

o fungování Evropské unie), a v tomto ohledu nedochází tedy k žádné změně. Ochrana spotřebitele je zmíněna i v Listině základních práv Evropské unie, kdy se akcentuje zajištění vysoké ochrany spotřebitele v unijních politikách, což ale nemusí být vždy v souladu s principem maximální harmonizace.

Daně. Tato oblast vzbuzovala zejména ze strany kritiků Lisabonské smlouvy četné obavy o narušení konkurenceschopnosti národních států a firem. V první řadě je proto nutno konstatovat, že Lisabonskou smlouvou nedochází k zásadním změnám v této oblasti a že národní státy si uchovávají nadále klíčovou pozici při rozhodování o daních. V případě přímých daní to znamená, že stále platí, že veškeré směrnice Evropské unie, které se jich týkají, budou přijímány Radou jednomyslně. Daňové předpisy jsou nadále vyloučeny ze schvalování v Radě kvalifikovanou většinou. Rovněž v oblasti nepřímých daní nedochází se vstupem Lisabonské smlouvy v platnost k zásadním změnám. Harmonizace nepřímých daní je nadále možná jen jednomyslným rozhodnutím Rady (po konzultaci s Evropským parlamentem a Hospodářským a sociálním výborem). Určitou změnou je pouze doplnění podmínky, že harmonizace je nezbytná pro zabránění narušení hospodářské soutěže. Dosud →

- byla spojována s vytvořením a fungováním vnitřního trhu. V podstatě jde však jen o reakci na tu skutečnost, že vnitřní trh byl již vytvořen. Nicméně je nutno připomenout, že nenarušení hospodářské soutěže bylo v daňové oblasti běžně používaným principem ještě před vstupem Lisabonské smlouvy v platnost.

LITERATURA A PRAMENY

- /1/ *Když se řekne Lisabonská smlouva... Perspektiva fungování Evropské unie podle nového smluvního rámce.* Úřad vlády České republiky, Odbor informování o evropských záležitostech, Praha, 2008
- /2/ *Konsolidované znění Smlouvy o Evropské unii a Smlouvy o fungování Evropské unie.* Úřední věstník Evropské unie, 2008/C 115/01, 9. 5. 2008
- /3/ *Lisabonská smlouva pozměňující Smlouvu o Evropské unii a Smlouvu o založení Evropského společenství, podepsaná v Lisabonu dne 13. prosince 2007.* Úřední věstník Evropské unie, 2007/C 306/01, 17. 12. 2007
- /4/ *Listina základních práv Evropské unie.* Úřední věstník Evropské unie, 2007/C 303/01, 14. 12. 2007

KLÍČOVÁ SLOVA

Evropská unie, Lisabonská smlouva, konkurenceschopnost, vnitřní trh

ABSTRACT

The article is focused on the Treaty of Lisbon and its consequences for competitiveness of EU member countries and the internal market. There are discussed the limits to certain ways of improving competitiveness, its position in the context of EU economic objectives in the Treaty of Lisbon and the influence of EU competencies. The attention is further devoted to functioning of the internal market and its selected areas (industry, trade, economic, social and territorial cohesion, intellectual property, consumer protection and taxes).

KEYWORDS

European Union, Treaty of Lisbon, competitiveness, internal market

JEL CLASSIFICATION

E61, F02, F15, F21, F23, R58



Prostor ke koordinaci hospodářských politik vytvořený Lisabonskou smlouvou

► Ing. Ivana Dostálová » Institut evropské integrace, NEWTON College, a. s.¹

- * Lisabonská smlouva rozvíjí to, co založily na počátku evropské integrace v roce 1957 Římské smlouvy. Jako primární legislativa určuje základní pravidla, která jsou doplňována sekundární legislativou a konkrétními politikami. U koordinace hospodářských politik a rozpočtového dohledu přináší o něco méně než dvacet změn, zásadní postupy ponechává. Z pohledu počtu stránek jsou koordinační a dohledové mechanismy uvedeny přibližně na 5 % textu Lisabonské smlouvy. Z pohledu věcného se nyní stávají klíčovou prioritou Unie. Důvodem je nedodržování rozpočtové disciplíny, které po vážném selhání Řecka a malé fiskální omezitelnosti dalších států silně rozkolísalo osud eurozóny. Představa evropských politiků je, že Smlouva zůstane zachována, ale bude striktněji využívána a dojde k aktualizaci sekundární legislativy.

Lisabonská smlouva představuje nový smluvní rámec, který dnes nikdo nezpochybňuje ani nechce měnit, i když by se dala změnit řada věcí. Jako každý právní rámec se i Lisabonská smlouva zpožďuje za realitou a je jisté, že se za čas dočká další novelizace. V době svého několikaletého zrodu, vedoucího k jejímu schválení v prosinci 2007, převládaly optimistické vize o trvalém růstu a zdravých rozpočtových pravidlech, která měla zaručovat dodržování vzorné rozpočtové disciplíny, zejména u zemí eurozóny. Tehdy se evropští představitelé nechali ukolébat vizí trvalého růstu, nerušeného krizemi ani nutností zachraňovat nějaký stát rozsáhlými půjčkami, protože se ocitne

na pokraji státního bankrotu. Když v roce 2005 procházel revizí Pakt stability a růstu, chyběla politická podpora pro zavedení striktnějších a více vynutitelných pravidel pro eurozónu, jejíž členové uplatňují vlastní fiskální politiky při existenci jednotné měny a jednotné měnové politiky. Lisabonská smlouva jako každá jiná smlouva reaguje na problémy své doby, nemohla proto předvídat nástup globální finanční a hospodářské krize s dopadem na veřejné rozpočty. Ve své podstatě reaguje na nutnost zachovat akceschopnost institucí při velkém počtu členských států, podpořit rychlejší postup v nápravných dohledových mechanismech, zajistit vyšší transparentnost jednání institucí, zvýšit rozhodovací pravomoc parlamentů a zvýšit solidaritu při energetických krizích a teroristických útocích.

1. Posilování pozic institucí a dohledového mechanismu

Globální krize a případ Řecka ukázaly, že je třeba ještě více posílit dohledovou proceduru a nástroje pro prevenci a uplatňovat rámec, který bude vycházet z principu odpovědnosti členských států za své rozpočtové hospodaření. Jarní Evropská rada v roce 2010 proto již z pozice nové oficiální evropské instituce, která určuje strategická rozhodnutí pro rozvoj, vyzvala Komisi, aby zveřejnila návrh na posílení dohledové procedury pro eurozónu s využitím nového článku 136 Smlouvy o fungování →

¹ Článek byl zpracován v rámci projektu Národního programu výzkumu II č. 2D06028 „Hodnocení postavení České republiky a její schopnosti rozpoznávat a prosazovat vlastní zájmy v evropské a světové ekonomice“.

→ Evropské unie (SFEU). Zároveň zadala svému předsedovi, aby ustanovil s Komisí, ECB a rotujícím předsednictvím pracovní skupinu, složenou z představitelů členských států (nejlépe ministrů financí), a do konce roku 2010 předal Radě návrh posíleného rozpočtového dohledu a řešení krizí EU. Netřeba dodávat, že za českou stranu byl jmenován ministr financí. Záměry posilovat koordinaci představila Komise v polovině května 2010 ve svém Sdělení k posilování koordinace hospodářských politik, ale ještě musí proběhnout širší debata, která teprve ukáže, co bude únosné z hlediska zásahu do národních fiskálních kompetencí a rozpočtových procedur.

Jaká je základní diagnóza současných potíží? Jednoduše to vysvětlil v polovině května 2010 předseda Evropské rady Herman Van Rompuy na první schůzce evropských ministrů financí, kteří se budou do konce roku 2010 zabývat tématem posilování koordinačních a dohledových mechanismů. Tehdy uvedl, že *„ekonomiky Unie a eurozóny jsou daleko více integrované, než jsou jejich hospodářské politiky. Tento rozdíl je třeba řešit.“* To znamená, že se v rámci Lisabonské smlouvy budou měnit postupy, které určují koordinaci hospodářských politik. Zejména jsou nyní činěny kroky k reformě Paktu stability a růstu a doplnění sekundární legislativy. Tyto iniciativy byly spuštěny zadáním jarní Evropské rady v roce 2010, která rozhodla o tom, že Komise do konce června 2010 předloží svůj návrh k posílení koordinace v rámci existující Smlouvy a předseda Evropské rady založí pracovní skupinu, která dále tento návrh rozpracuje do konkrétních postupů. Lisabonskou smlouvu tímto způsobem již využila Rada ECOFIN, když ve složení členů eurozóny navrhla v polovině května 2010 ad hoc mechanismus pro poskytnutí záchrany Řecka, který založila na článku 122 SFEU umožňujícím poskytnout finanční pomoc Unie členskému státu v případě mimořádných okolností. Jde o nový záchranný mechanismus pro poskyt-

nutí půjček státu EU, pokud bude ohrožen závažnými a nezaviněnými obtížemi. Iniciativa byla vyvolána obavou ze šíření řecké nákazy na Portugalsko, Španělsko, Itálii či Irsko. Nový mechanismus pomoci² funguje obdobně jako podpora střednědobé udržitelnosti platební bilance poskytnutá nečlenu eurozóny. V případě potřeby by jej doplnily členské státy eurozóny a MMF a celková výše záchranného balíčku by mohla narůst až na neuvěřitelných 750 mld. eur. Za nezaviněné potíže se z dnešního pohledu považují výrazně zhoršené podmínky pro získávání půjček na finančních trzích, což samozřejmě není základní problém v případě Řecka.

Koordinační a dohledový mechanismus by měl zajistit včasnou a přiměřenou reakci na vznikající vnitřní a vnější nerovnováhy. Nyní existují pravidla, problémem je jejich dodržování ze strany členských států a malá pružnost ve využívání všech možností daných smluvním rámcem – sankcí, včasných varování. Nově se formuje také názor, že by koordinace fiskální politiky měla probíhat ex ante, aby byl zabezpečen soulad aplikovaných politik s pravidly a aby se národní fiskální politiky stanovovaly na základě evropských doporučení. Předkládání konvergenčních a stabilizačních programů by předcházelo přijímání národních rozpočtů na další rok, konkrétně by se předkládaly Komisi v dubnu či květnu, Rada by vydala doporučení v červnu a ta by byla zapracována do státních rozpočtů, které přijímají národní parlamenty na podzim. Protože však jde o zásah do národních rozpočtových pravidel a postupů, bude nutné téma prodiskutovat a stanovit si národní mantinely únosnosti změn. Ze strany nečlenů eurozóny to může vyvolat požadavky na vyšší odpovědnost od států eurozóny a ponechání volnějšího režimu a národních pravomocí státům, které Lisabonská smlouva označuje jako státy s výjimkou.

Silnější důraz by měl být položen na udržitelnost veřejných financí jako na základ každé hospo-

² *Tzv. back-to-back půjčky, které přijme jménem EU z finančních trhů Komise a za stejných nedotovaných podmínek je postoupí zachraňovanému státu. Podmínkou je uzavření a dodržování nápravného hospodářského programu.*

dářské politiky. Rovněž se zvažuje, že by byl v proceduře při nadměrném schodku zohledněn kromě schodku i vývoj veřejného dluhu, aby šlo například zahájit proceduru při nadměrném schodku na základě dluhového kritéria a aby tato procedura nebyla uzavřena, pokud se dluh nebude snižovat. Striktnější uplatnění pravidel by mělo existovat pro

koly a prohlášeními, které jsou svým významem mnohdy bezzubé a jen rozměňují hlavní pravidla. Jako málo srozumitelná se ukazuje i pro evropské instituce, které si někdy nejsou jisty její interpretací a musejí si ji nechávat vysvětlovat od svých právníků. Do budoucna lze očekávat, že se bude Smlouva dále upravovat a novelizovat podle nových

Jarní Evropská rada v roce 2010 z pozice nové oficiální evropské instituce, která určuje strategická rozhodnutí pro rozvoj, vyzvala Komisi, aby zveřejnila návrh na posílení dohledové procedury pro eurozónu s využitím nového článku 136 Smlouvy o fungování Evropské unie (SFEU). Zároveň zadala svému předsedovi, aby ustanovil s Komisí, ECB a rotujícím předsednictvím pracovní skupinu, složenou z představitelů členských států (nejlépe ministrů financí), a do konce roku 2010 předal Radě návrh posíleného rozpočtového dohledu a řešení krizí EU.

eurozónu, ale stejný fiskální rámec by platil i pro další členské státy. Zavádění nových evropských pravidel může narazit na odpor národních rozpočtových autorit.

Lisabonská smlouva aktualizuje předchozí smluvní rámec, přináší řadu změn zásadního charakteru, které přímo nebo nepřímo ovlivňují prostředí pro provádění koordinace hospodářských politik a mnohostranného dohledu, ale významné změny pro postupy koordinace hospodářských politik a mnohostranného dohledu nezavádí. Ani by to nebylo účelné, protože smluvní rámec by měl být stabilní a dostatečně obecný, aby mohl být naplňován konkrétními politikami a opatřeními v dobách dobrých i špatných a aby stále zůstal funkční. Lisabonská smlouva ukazuje jasněji než předchozí smluvní úpravy, že budoucnost patří jednoznačně euru, i když nemění doložku o neúčasti Dánska a Spojeného království, kterou si vymínily v Maastrichtské smlouvě (Smlouva o Evropské unii, vstoupila v účinnost v listopadu 1993). Přes své nesporné přínosy je však Lisabonská smlouva málo přehledná, rozsáhlá, s mnoha proto-

výzev, kterým bude Unie čelit, a rovněž kvůli lepší srozumitelnosti. V oblasti hospodářské koordinace by měla postupovat směrem k jejímu posilování, závaznějšímu charakteru opatření, striktnější kontrole, rychlejší nápravě případných chyb a zvyšování odpovědnosti členských států.

2. Právní základ koordinace a mnohostranného dohledu

Lisabonská smlouva vznikala několik let před nástupem globální krize, takže není krizí ovlivněna. Je však ovlivněna novou realitou, novými výzvami, kterým musí Unie čelit v době globalizace, stárnutí populace, rizika energetických krizí, teroristických útoků a klimatických změn. Je ovlivněna faktem, že z původních šesti zemí se EU rozrostla na 27 členských států a pokud by v rozhodování převažovalo pravidlo jednomyslnosti, málokdy by tyto země mohly dospět k nějakému závěru. Právo veta je tedy ponecháno na několik málo oblastí, kam patří z pohledu kompetencí Ministerstva financí oblast daňových předpisů, kde Česká republika vi-



→ Box č. 1 » Právní základ pro oblast hospodářské koordinace

Těžiště předpisů primární legislativy je obsaženo ve Smlouvě o fungování Evropské unie — v části týkající se vnitřních politik Unie, v Hlavě VIII, v Kapitole 1 — Hospodářská politika (čl. 120 až 126), Kapitole 3 — Institucionální ustanovení (čl. 134 a 135), Kapitole 4 — Ustanovení týkající se členských států, jejichž měnou je euro (čl. 136 až 138) a Kapitole 5 — Přechodná ustanovení (čl. 139 až 144). Na tato ustanovení navazují další akty v sekundární legislativě, zejména Pakt stability a růstu. Jeho cílem je mít zdravé veřejné finance jako předpoklad dosahování cenové stability a silného udržitelného růstu vedoucího k tvorbě pracovních míst.

Základem pro koordinaci hospodářských politik a mnohostranný dohled je článek 121 SFEU, který říká, že členské státy považují své hospodářské politiky za věc společného zájmu a v rámci Rady je koordinují, a specifikuje postupy při koordinaci hospodářských politik a mnohostranného dohledu, kdy je stanoven postup pro přijímání hlavních směrů hospodářských politik, pro monitorování souladu a případného odchýlení členských států, včetně nápravných postupů. Problémem je malá vynutitelnost, protože doporučení jsou pro státy nezávazná a nařízení se dávala málokdy, i když to umožňovala i předchozí úprava.

Základem pro proceduru mnohostranného rozpočtového dohledu je článek 126 SFEU, který definuje pravidla pro mnohostranný rozpočtový dohled a stanovuje, že členské státy nemají mít nadměrné schodky s tím, že specifikuje monitorovací a nápravné postupy včetně sankcí pro státy eurozóny.

V souladu s těmito články **zavádí Lisabonská smlouva nově pro eurozónu** článek 136 SFEU, který (s výjimkou postupu podle článku 126(14) SFEU, týkajícího se změny Protokolu o postupu při nadměrném schodku a implementace předpisů v rámci Paktu stability a růstu) přináší v zájmu řádného fungování hospodářské a měnové unie asymetrii rozhodování, kdy o opatřeních pro koordinaci hospodářských politik a mnohostranného dohledu u eurozóny hlasují v Radě pouze členové eurozóny. Dříve se to týkalo jen malého množství rozhodování, například o vydávání eurobankovek a euromincí nebo o nominaci členů do Výkonné rady ECB. Členské státy eurozóny budou nyní více autonomní. Nečlenové eurozóny nebudou hlasovat v Radě ECOFIN v případě 1) schvalování hlavních směrů hospodářských politik pro eurozónu, 2) doporučení (varování) pro státy eurozóny v rámci mnohostranného rozpočtového dohledu, 3) všech rozhodnutí a doporučení při proceduře při nadměrném schodku u států eurozóny a 4) doporučení Rady na zrušení výjimky k zavedení jednotné měny. Pokud však nastane spolurozhodování Rady a Evropského parlamentu, jako např. nově podle čl. 121(6) SFEU, pak to tak zcela platit nebude, protože v Evropském parlamentu nejsou jen členové eurozóny.

děla jako zásadní, aby byla jednomyslnost zachována.

Již v Římských smlouvách byla zařazena kapitola o hospodářské politice a její koordinaci. Od té doby byl tento rámec přizpůsobován novým potřebám. Koordinace byla posílena zejména se vznikem eurozóny, jednotné měny a jednotné měnové politiky, kdy si členové eurozóny uchovali své národní rozpočtové politiky. Lisabonská smlouva přináší pro oblast koordinace hospodářských politik o něco méně než 20 konkrétních změn.

Nyní je zájem o posilování koordinace celosvětově umocňován zvláště řešením dopadů krize, obavou ze vzniku další krize a konkrétně selháním Řecka. Nejfrekventovanější použití nyní nalézá „rozpočtový“ článek 126 SFEU s Paktem stability

a růstu, protože vlivem krize se 20 členských států Unie propadlo do procedury při nadměrném schodku. Tyto státy se musejí podrobit dohledu a vykazovat potřebné informace o nápravných opatřeních.

Řecko se dostalo do situace, která je důsledkem kombinace vysokých makroekonomických nerovnováh a hluboce zakořeněných strukturálních problémů. Hrubě narušilo pravidla rozpočtového hospodaření a statistického fiskálního výkaznictví. Po několika měsících požádala řecká vláda o pomoc, výsledkem byl společný záchraný balíček eurozóny a MMF ve výši 110 mld. eur. Řecká vláda musela přijmout nápravný hospodářský program, který snížil úspornými opatřeními míru blahobytu řady občanů a vyvolal stávky a ostrý nesouhlas

obyvatelstva. Eurozóna vytvořila pro Řecko ad hoc záchranný mechanismus, protože neměla oporu pro poskytnutí půjčky ve Smlouvě. Smluvní rámec pro koordinaci a dohled nepočítal s tím, že by země eurozóny mohla tak hluboce porušit daná pravidla. Poskytnutí podpory pro střednědobou udržitelnost platební bilance bylo možné pouze pro stát s výjimkou podle článku 143 SFEU, pokud se takový stát dostane do vážné situace vyplývající z nerovnováhy jeho platební bilance, případně podle jiného článku pro třetí zemi. V důsledku globální krize a jejího dopadu na hospodářskou a rozpočtovou situaci musela být poskytnuta podpora střednědobé udržitelnosti platební bilance spolu s účastí MMF Maďarsku, Rumunsku a Lotyšsku.

Obecně se naopak taková pomoc výslovně zakazuje: v článku 123 SFEU je uveden zákaz, aby centrální banky půjčovaly vládám, v článku 125 SFEU další zákaz, aby Unie přebírala závazky vlád členských států. Pouze pro případ vážné přírodní katastrofy nebo mimořádných okolností, které členský stát nemůže ovlivnit, může Rada na návrh Komise podle článku 122 SFEU poskytnout za určitých podmínek finanční pomoc. Na základě tohoto článku byl nyní přijat pro budoucí možné využití evropský mechanismus finanční stabilizace jako jedna ze složek případné pomoci. Ale využití oprávnění Rady v duchu solidarity nebylo pro případ špatné rozpočtové disciplíny Řecka možné.

S ohledem na vývoj v Řecku i dopady globální krize zaznívá v EU silnější volání po intenzivnější

koordinaci hospodářských politik. Obdobný přístup vykazují mezinárodní organizace a G20, které také prosazují silnější koordinaci, aby se neopakovala krize, a připravují nový globální rámec pro vyvážený globální růst, volají po monitorování makrofinanční stability, monitorování makroobezřetnostních rizik a celosvětově vyvíjejí tlak na to, aby všechny regiony světa přispívaly k nastolení nové globální rovnováhy. To znamená, že by USA měly pomalu zvyšovat domácí úspory, a to i prostřednictvím dalších reforem finančního trhu, zatímco Čína domácí spotřebu, zvláště prostřednictvím rozsáhlejší sociální záchranné sítě, opatření ke snížení zisků akumulovaných firmami, reforem finančního trhu a reálné aprece čínské měny. Eurozóna a EU, které mají jako celek poměrně vyváženou vnější pozici, by se měly zaměřit na fiskální udržitelnost a strukturální reformy posilující růst produktivity a zaměstnanosti, další integraci trhů a tím posilování růstového potenciálu. To jsou konkrétní oblasti, které Smlouva zastřešuje.

3. Cesta k silnější koordinaci

Členské státy mají koordinovat své hospodářské a rozpočtové politiky takovým způsobem, aby zajistily stabilní a předvídatelné makroekonomické prostředí, v němž by se všem zvyšovala životní úroveň. Se stále těsnější hospodářskou integrací se zvyšuje tlak na silnější koordinaci hospodářských politik, smluvní rámec se prohlubuje, postupy

„Opětovně potvrzujeme, že všechny země eurozóny musejí provádět zdravé národní politiky v souladu s dohodnutými pravidly a že by si měly být vědomy své sdílené odpovědnosti za hospodářskou a finanční stabilitu v této oblasti. Opětovně potvrzujeme naše odhodlání implementovat politiky zaměřené na obnovu silného, udržitelného a stálého růstu, který zabezpečí tvorbu pracovních míst a sociální soudržnost. Dohled nad hospodářskými a rozpočtovými riziky a nástroje pro jejich prevenci musejí být posíleny.“

Z Prohlášení představitelů eurozóny po zasedání Evropské rady, Brusel, 25. března 2010



- směřují k větší adresnosti a transparentnosti, do hry vstupuje více subjektů, nástroje se rozvíjejí s měnící se realitou, až se systém stává málo přehledným a srozumitelným nejen pro obyčejného občana, ale také pro instituce, které mají na koordinaci dohlížet a řídit ji.

Lisabonská smlouva oblast koordinace hospodářských politik a mnohostranný dohled nad nimi a nad rozpočtovými politikami v zásadě nemění, i když zavádí řadu novinek v celkovém institucio-

ciálních a ekologických parametrů. V implementačních procedurách je nyní patrný příklon k silnější koordinaci, která by předcházela vzniku nerovnováh a problémů. S výjimkou pravidel pro fiskální politiku zůstávají doporučení právně nezávazná, a tudíž nevynutitelná.

Nezbytnost silnější koordinace hospodářských politik uvádí jako lekci z krize řada politiků, počínaje výkonným ředitelem MMF Dominiquem Strauss-Kahnem přes předsedu Evropské komise

Nyní je zájem o posilování koordinace celosvětově umocňován zvláště řešením dopadů krize, obavou ze vzniku další krize a konkrétně selháním Řecka. Nejfrekventovanější použití nyní nalézá „rozpočtový“ článek 126 SFEU s Paktem stability a růstu, protože vlivem krize se 20 členských států Unie propadlo do procedury při nadměrném schodku. Tyto státy se musejí podrobit dohledu a vykazovat potřebné informace o nápravných opatřeních.

nálním rámci, v němž tato činnost probíhá, i v konkrétních postupech. Stále platí to, co založily Římské smlouvy, a sice že „hospodářskou politiku mají země pojímat jako věc společného zájmu“ a koordinovat ji ve směru dosahování společných cílů podle společných zásad. Stále platí i to, že mechanismus koordinace je málo přehledný a málo srozumitelný. Zásadní změny do koordinace hospodářských politik a existujících procedur přinesla Maastrichtská smlouva. Ta položila základy k hospodářské a měnové unii a zavedla tři mechanismy: formulaci a přijímání hlavních směrů hospodářských politik, mnohostranný dohled nad ekonomickým vývojem a dodržováním hospodářských politik a sledování vývoje rozpočtové situace, které bylo později zpřesněno v Paktu stability a růstu.

Lisabonská smlouva nemění ekonomické cíle nebo zásady, stále jde o trvale udržitelný hospodářský růst vedoucí ke zvyšování životní úrovně obyvatel na základě cenové stability, zdravých veřejných financí a měnových podmínek a vyrovnaných platebních bilancí. Nově je možné vysledovat trend k větší vyváženosti růstu a zohledňování so-

José Manuela Barrosa až po představitele španělského předsednictví EU, které uvádělo v první polovině roku 2010 Lisabonskou smlouvu do reality. Závěry Evropské rady z konce března 2010 upozorňují na nutnost přijetí účinnějších postupů pro monitorování hospodářského vývoje a přímo stanovují, že je třeba posílit koordinaci hospodářských politik lepším využitím nástrojů podle čl. 121 SFEU a posílit koordinaci v eurozóně, která je umožněna novým čl. 136 SFEU. Ve shodném duchu je naformulováno navazující prohlášení představitelů eurozóny, které ve světle řešení nedávných problémů Řecka opětovně potvrzuje odhodlání k implementaci politik zaměřených na obnovu silného, udržitelného a stálého růstu pro zabezpečení tvorby pracovních míst a sociální koheze a uvádí, že „eurozóna je odhodlána podpořit v Evropě silnou koordinaci hospodářských politik a Evropská rada musí zlepšit ekonomickou správu a řízení v Unii“. Proto vedoucí představitelé eurozóny navrhuje, aby „Evropská rada posílila svou úlohu v oblasti hospodářské koordinace a přispěla k definování růstové strategie. Současná situace

ukázala potřebu posílení a doplnění existujícího rámce, aby v eurozóně byla zajištěna fiskální udržitelnost a aby byla posílena její schopnost reagovat v krizovém období.“ Obdobný směr také potvrzuje evropský komisař pro hospodářské a měnové záležitosti Olli Rehn, když v březnu 2010 v přednášce v Evropském hospodářském a sociálním výboru uvedl, že „koordináční mechanismus musí obsahovat silnější dohled nad makroekonomickými nerovnováhami a závaznější doporučení k provádění hospodářské politiky než dosud a Lisabonská smlouva je postačujícím právním základem pro zesílenou koordinaci. Řecká krize ukázala potřebu posílené koordinace hospodářských politik v eurozóně a tu Lisabonská smlouva umožňuje článkem 136. V budoucnosti se musíme vyvarovat opakování stejného případu.“

Oblast posilování koordinace hospodářských politik a mnohostranného dohledu se stala nyní klíčovou prioritou EU. Iniciativy spustilo jarní zasedání Evropské rady v roce 2010, která ve své nové pozici oficiálního evropského orgánu odstartovala proces posilování koordinace, zejména pro státy eurozóny. Nový smluvní rámec je postačující, jen je potřebné ho řádně využívat. V sekundární legislativě se plánují úpravy, které by se týkaly hlavně Paktu stability a růstu. Pravidla by měla být shodná pro všechny členské státy s tím, že by přístup k členům eurozóny byl přísnější. Sdělení Komise k vytvoření systému posílené koordinace hospodářských politik založeného na širším a podrobnějším dohledu obsahuje návrhy, jak zajistit větší stabilitu a soudržnost měnové unie. Vychází ze stávajícího rámce Lisabonské smlouvy, Paktu stability a růstu a strategie Evropa 2020. Komise navrhuje způsoby, jak lze zefektivněním dohledu implementovat čl. 136 SFEU s cílem napravit makroekonomické a fiskální nerovnováhy. Konkrétně Komise navrhuje:

- zpřísnění dohledu nad rozpočtovým vývojem zemí EU zvýšením důrazu na snižování dluhu, rozšířením možností sankcí a vynutitelnějšími pravidly;
- synchronizaci přípravy stabilizačních a konver-

genčních programů (tj. fiskálních plánů pro udržitelné veřejné finance) a národních programů reform (tj. plánů reform pro zvýšení ekonomického potenciálu) s cílem zvýšit kvalitu programů větším propojením nákladů a přínosů strukturálních reform;

- zavedení tzv. „evropského semestru“, který by umožnil zemím EU případně upravit své rozpočtové plány ještě před jejich dokončením a předložením národním parlamentům;
- rozšíření a prohloubení dohledu v eurozóně o hlubší analýzu makroekonomického a makrofinančního vývoje v členských zemích eurozóny s cílem identifikovat včas vznikající nerovnováhy a řešit jejich strukturální příčiny;
- zavedení automatického systému sankcí (např. pozastavení čerpání prostředků z Fondu soudržnosti a strukturálních fondů), ale i stimulů (např. odměňovat členské státy s dobrým rozpočtovým hospodařením přístupem k rezervám ve strukturálních fondech);
- zavedení trvalého krizového mechanismu pomoci pro státy eurozóny.

4. Obecný pohled a konkrétní změny

Současnou koordinaci hospodářských politik s navazujícími postupy v jednotlivých procedurách v podstatě založila Maastrichtská smlouva, která oddělila hospodářskou a měnovou politiku a položila základy pro vznik eurozóny. V oblasti koordinace hospodářských politik Lisabonská smlouva rozvíjí Maastrichtskou smlouvu ve znění její poslední novelizace a stanovuje některé nové prvky, zvláště požadavky na silnější a důslednější koordinaci hospodářských politik a aplikaci procedur mnohostranného dohledu pro členy eurozóny. Jako nejvýznamnější věcnou změnu zakládá asymetrii v rozhodování mezi členy a nečleny eurozóny, kdy členové eurozóny o svých záležitostech v dané oblasti hlasují v Radě bez hlasů zástupců nečlenských států, avšak naopak to neplatí.

Celkově Lisabonská smlouva pro oblast koordinace hospodářských politik nepřináší zásadní



- změny, ponechává stejné procedury, ale postupuje k jejich větší adresnosti a přiklání se k rozhodování kvalifikovanou většinou tam, kde to je smysluplné. Ve sledované oblasti ponechává jednomyslnost pouze pro situace, jako je hlasování Rady o změně Protokolu o postupu při nadměrném schodku, o změně Protokolu o kritériích konvergence nebo o stanovení přepočítacího koeficientu mezi domácí měnou a eurem při vstupu státu do eurozóny. Protože rozhodování kvalifikovanou většinou podle Lisabonské smlouvy převažuje, definuje se to jednoznačně v článku 16 Smlouvy o Evropské unii (SEU), kde se uvádí, že Rada rozhoduje kvalifikovanou většinou, pokud to Smlouva nestanovuje jinak.

Tam, kde je to vhodné, nová legislativní úprava nahrazuje zvláštní legislativní postup, kdy Rada rozhoduje po konzultaci s Evropským parlamentem, řádným legislativním postupem s rovnocenným spolurozhodováním Rady a Evropského parlamentu. V oblasti koordinace hospodářských

nostem, která je neveřejná. Pro úředníky státní správy, kteří připravují svým ministrům podklady, to znamená, že do přípravy pro veřejná jednání nemohou dávat žádná konfliktní témata.

Posun směrem k větší transparentnosti se týká i části Lisabonské smlouvy definující procedury pro mnohostranný dohled, tedy článku 126 SFEU. Tento článek definuje postupy pro případ, že země překročí referenční hodnotu pro nadměrný rozpočtový schodek (tedy 3 % HDP). Podle článku 126(6) SFEU Rada rozhodne na návrh Komise o existenci nadměrného schodku a pokud to učiní, tak bez odkladu podle článku 126(7) SFEU vydá dotčenému státu na doporučení Komise doporučení k nápravě se stanovením nápravného období. Podle dikce Lisabonské smlouvy v článku 126(8) SFEU, který je převzat ve znění předchozí úpravy, pokud Rada zjistí, že dotčený stát nepřijal ve stanovené době (tedy do 6 měsíců) účinná opatření podle doporučení Rady, může Rada svá doporučení zveřejnit. Ve skutečnosti se v zájmu transparent-

Závěry Evropské rady z konce března 2010 upozorňují na nutnost přijetí účinnějších postupů pro monitorování hospodářského vývoje a přímo stanovují, že je třeba posílit koordinaci hospodářských politik lepším využitím nástrojů podle čl. 121 SFEU a posílit koordinaci v eurozóně, která je umožněna novým čl. 136 SFEU. Ve shodném duchu je naformulováno navazující prohlášení představitelů eurozóny.

politik a rozpočtového dohledu se jedná o minimální počet změn.

Smlouva také zvyšuje transparentnost postupů tím, že zavádí prostřednictvím článku 16(8) SEU nové ustanovení o tom, že Rada projednává návrhy legislativních aktů a hlasuje o nich veřejně, tedy jednání je zaznamenáváno na video a je dostupné na webových stránkách Unie veřejnosti. Toto ustanovení je doslovně převzato z návrhu evropské ústavní smlouvy včetně upřesnění, že jednání má dvě části, část určenou k projednávání legislativních aktů a část věnovanou nelegislativním čin-

nosti zveřejňují doporučení státu již ve fázi, kdy je přijme Komise, to znamená po projednání v Hospodářském a finančním výboru a před přijetím v Radě.

Při vyjmenování nových úprav rovněž nelze nezmínit, že konkrétní změny probíhají na pozadí změněného institucionálního rámce, kdy Evropská unie nahrazuje Evropské společenství a získává právní subjektivitu, čímž odpadnou spory o to, zda citované ustanovení je definováno ve Smlouvě o EU nebo Smlouvě o založení ES, což býval například konkrétní rozpor při zpracování dokumentů

Box č. 2 » Lisabonská smlouva — obecné změny legislativního rámce

Článek a změna	Věcná oblast	Hlasování v Radě, legislativní postup
Čl. 1 SEU: Vysoké smluvní strany mezi sebou zakládají na základě Smlouvy o EU a Smlouvy o fungování EU Evropskou unii jako nástupkyni Evropského společenství; EU nahrazuje ES	Evropské společenství přestává existovat, je zrušena pilířová struktura (tři pilíře — Evropské společenství, společná zahraniční a bezpečnostní politika, spolupráce v justici a vnitru zavedená Maastrichtskou smlouvou)	Podle práva EU; legislativní akty — směrnice, nařízení, rozhodnutí na základě návrhu Komise, doporučení, stanoviska na základě doporučení Komise
Čl. 3(4) SEU: Unie vytváří hospodářskou a měnovou unii, jejíž měnou je euro		
Čl. 12 SEU: Vnitrostátní parlamenty získávají od Komise legislativní návrhy před jejich přijetím		
Čl. 13 SEU: Institucionální rámec; orgány EU — nově uvedeny Evropská rada a Evropská centrální banka	Posílení postavení Evropské rady a Evropské centrální banky; Evropská rada získává stálého předsedu; smluvně dané kompetence a závazek loajality ke Smlouvě	
Čl. 14 SEU: Evropský parlament vykonává společně s Radou legislativní a rozpočtovou funkci		
Čl. 15 SEU: Evropská rada je nově orgánem EU, má stálého předsedu voleného na 2,5 roku		
Čl. 16(8) SEU: Rada zasedá veřejně, pokud projednává návrh legislativního aktu a hlasuje o něm	Proto je každé zasedání Rady rozděleno na dvě části — legislativní a nelegislativní činnosti	
Čl. 49 SEU: Evropská rada může upravovat podmínky vstupu pro nové členské státy EU (nyní kodaňská kritéria — ER červen 1993, doplněná obnovenou shodou o schopnost EU integrovat nové členy — ER prosinec 2006)		Rada po obdržení žádosti státu o členství v EU rozhoduje jednomyslně po konzultaci s Komisí a po souhlasu absolutní většiny hlasů Evropského parlamentu
Čl. 137 SFEU: Nově uvedena pravidla pro zasedání Euroskupiny (platila i dříve bez smluvní úpravy)	Obsažena v novém Protokolu o Euroskupině	



→ **Box č. 3 » Lisabonská smlouva — konkrétní změny v dohledových procedurách**

Článek SFEU, věcná oblast	Postup orgánů při schvalování	Hlasování v Radě, legislativní postup
Čl. 121(4): Postup při nesouladu politik, ohrožení fungování hospodářské a měnové unie	Komise vydá přímé varování státu; Rada na doporučení Komise přijme doporučení pro stát, Rada a Komise informují Evropský parlament	Zvláštní legislativní postup; hlasování kvalifikovanou většinou; nově se nepřihlíží k hlasu dotčeného státu
Čl. 121(6): Přijetí podrobnějších pravidel mnohostranného dohledu	Přijetí nových pravidel pro mnohostranný dohled formou nařízení	Řádný legislativní postup (dříve složitý kooperační postup mezi Radou a Evropským parlamentem); hlasování kvalifikovanou většinou
Čl. 122(1): Přijetí mimořádných opatření v mimořádné situaci; nově uvedeno, že se týká především energetiky	Rada přijme na návrh Komise	Zvláštní legislativní postup; hlasování kvalifikovanou většinou (dříve jednomyslnost)
Čl. 122(2): ^{*)} Poskytnutí finanční pomoci při přírodních katastrofách a mimořádných událostech	Rada poskytne na návrh Komise, o svém rozhodnutí informuje Evropský parlament	Zvláštní legislativní postup; hlasování kvalifikovanou většinou (dříve pouze v případě přírodní katastrofy, jinak jednomyslnost)
Čl. 126(5): Komise usoudí, že stát má nebo může mít nadměrný schodek	Komise vydá přímé varování státu, Komise informuje Radu (dříve Komise dala doporučení Radě, Rada vydala doporučení státu)	
Čl. 126(6)	Rada na návrh Komise a po zvážení připomínek státu vydá rozhodnutí o existenci nadměrného schodku (dříve na doporučení Komise, nyní posílená procedura) ^{*)}	Zvláštní legislativní postup; hlasování kvalifikovanou většinou; nově hlasování bez dotčeného státu
Čl. 127(6): Měnová politika, cíle ECB; další úkoly svěřené ECB — obezřetnostní dohled (doplňeno obezřetnostní, dříve jen dohled)	Rada může na návrh Komise a po konzultaci s Evropským parlamentem a ECB zadat Evropské centrální bance formou nařízení další úkoly (dříve svěřit další úkoly) týkající se obezřetnostního dohledu nad úvěrovými a dalšími finančními institucemi s výjimkou pojišťoven (dříve jen dohledu)	Zvláštní legislativní postup; jednomyslně
Čl. 133: Opatření pro používání eura (nový článek)	Rada a Evropský parlament po konzultaci s ECB	Řádný legislativní postup; hlasování kvalifikovanou většinou

Box č. 3 (dokončení)

Článek SFEU, věcná oblast	Postup orgánů při schvalování	Hlasování v Radě, legislativní postup
Čl. 136: Ustanovení pro eurozónu (nový článek, zásadně mění hlasování v Radě, vytváří asymetrii rozhodování mezi členy a nečleny eurozóny)	Postupy v čl. 121 a 126 s výjimkou čl. 126(14) — mnohostranný dohled, doporučení ke stabilizačním programům, přijímání hlavních směrů hospodářských politik a doporučení k nim, nařízení k postupu v mnohostranném dohledu, procedura při nadměrném schodku, rozhodnutí o nadměrném schodku, abrogace rozhodnutí o nadměrném schodku	Zvláštní legislativní postup; řádný legislativní postup podle čl. 121(6); hlasování kvalifikovanou většinou členů eurozóny
Čl. 138(1): Přijímání společných postojů eurozóny v mezinárodních finančních institucích (nové ustanovení)	Rada na návrh Komise vydá rozhodnutí po konzultaci s ECB	Zvláštní legislativní postup; hlasování kvalifikovanou většinou členů eurozóny
Čl. 138(2): Zajištění jednotného zastoupení eurozóny v mezinárodních finančních institucích (nové ustanovení)	Rada přijme vhodná opatření na návrh Komise a po konzultaci s ECB	Zvláštní legislativní postup; hlasování kvalifikovanou většinou členů eurozóny
Čl. 140: Přechodná ustanovení pro státy s derogací, postup při přijímání států do eurozóny; začátek je vypracování Konvergenčních zpráv Komise a ECB a případný návrh Komise o přijetí některého státu do eurozóny (splnění konvergenčních kritérií a udržitelný stav hospodářské konvergence)	Rada na návrh Komise po konzultaci s Evropským parlamentem a projednání v Evropské radě rozhodne o abrogaci derogace; nově Rada rozhoduje až po obdržení doporučení členů eurozóny podle čl. 140(2); podle čl. 140(2) členové eurozóny musí rozhodnout do 6 měsíců poté, co Komise předala Radě svůj návrh	Zvláštní legislativní postup; hlasování kvalifikovanou většinou; nově hlasování kvalifikovanou většinou členů eurozóny
Čl. 143(1): Pomoc nečlenu eurozóny (tj. státu s výjimkou) při problémech s platební bilancí; formální změna — nově je stát s výjimkou uveden již ve Smlouvě, dříve až v nařízení	Rada rozhodne o pomoci státu na návrh Komise a po konzultaci s Hospodářským a finančním výborem	Zvláštní legislativní postup; hlasování kvalifikovanou většinou

^{*)} Článek nemohl být vyložen jako solidarita pro půjčku Řecku, které špatně hospodařilo. Nyní bude na základě tohoto článku ustanoven evropský mechanismus finanční stabilizace — možnost poskytnout finanční pomoc členskému státu, u něhož nastanou vážné obtíže z důvodu mimořádných událostí, které neovlivnil.

^{**)} Rozhoduje-li Rada na návrh Komise, může takový návrh změnit pouze jednomyslným rozhodnutím podle článku 293 SFEU. →

- ➔ o plnění maastrichtských konvergenčních kritérií. Ruší se pilířová struktura, ale nezavádějí se evropské zákony a komunitární legislativa dříve stanovená v prvním pilíři se rozšiřuje i na další oblasti spolu s definicí právních aktů (směrnice, nařízení, rozhodnutí, doporučení a stanoviska)³. Evropská rada a Evropská centrální banka se stávají oficiálními orgány EU, Evropská komise, Evropský parlament a národní parlamenty posilují své pozice.

Nezávaznost postupů, z nichž většina se nachází ve formě doporučení, se také bude zřejmě postupně měnit k větší závaznosti, a tudíž vynutitelnosti. Lisabonská smlouva formuluje postupy, které se v realitě nezvratně zabydlely, ale neměly ještě podporu v primární legislativě. Zavádí do primární legislativy pojmy jako euro, eurozóna či Euroskupina. Rámec pro účinnější postup však existoval v primární a sekundární legislativě a nastavených procedurách již před přijetím Lisabonské smlouvy, ale nebyl tak přímo definován a hlavně nebyl dostatečně využíván.

Konkrétní změny, které přináší Lisabonská smlouva, neznamenají převratné postupy, spíše lze očekávat, že celá dohledová procedura bude nyní intenzivněji využívána, aby se zmenšila možnost opakování krizí, selhání vlád a institucí. Někde je patrné, že došlo k převzetí minulé úpravy, aniž by byl postup více systémový. Lze to zřejmě vysvětlit způsobem, jak vznikají návrhy evropské legislativy, kdy jsou tyto návrhy podrobeny připomínkovému a schvalovacímu řízení na několika úrovních na své cestě k závěrečnému schválení v Radě.

5. Závěr

Lisabonská smlouva stanovuje nový smluvní rámec Unie, který nemění výrazně koordinační a do-

hledové postupy. Svým rozsahem téměř 500 stran je Lisabonská smlouva velmi objemná, málo přehledná a srozumitelná. Kromě vlastního textu obsahuje 37 protokolů a 65 prohlášení. Z protokolů se koordinace hospodářských politik týká Protokol č. 12 o postupu při nadměrném schodku, Protokol č. 13 o kritériích konvergence a Protokol č. 14 o Euroskupině. Změny v oblasti koordinace hospodářských politik, zejména v čl. 121 a 126 SFEU, nejsou tak významné, aby měnily legislativní rámec pro provádění hospodářské politiky a dohledových procedur. Základní smluvní rámec musí být stabilní a obecný, aby byl využitelný v dobách příznivých i nepříznivých a aby se jeho uživatelé v jeho rámci mohli rozhodovat. Nové úpravy vytvářejí přehlednější primární legislativu, protože do ní zavádějí v praxi dlouho používané pojmy, které dosud existovaly jen v sekundární legislativě, jako euro, eurozóna a Euroskupina. Nový důraz bude kladen na vytvoření funkčního dohledového mechanismu zejména v rámci eurozóny s využitím možností, které skýtá nový článek 136 SFEU.

Nově se zavádí trvalý mechanismus poskytnutí pomoci členskému státu eurozóny, který ve Smlouvě chybí. Systém monitorování hospodářských politik a hospodářského vývoje bude rozšířen o sledování nových ukazatelů rizik pro makrofinanční stabilitu. Fiskální procedura bude sladována se strategií Evropa 2020, která se snaží více integrovat dohledový mechanismus podle čl. 121 a 126 SFEU, tj. více propojovat doporučení pro makroekonomické a strukturální politiky a pro nápravu nadměrného schodku. Je více než zřejmé, že bude intenzivněji využíván článek 136 SFEU při snaze o silnější koordinaci uvnitř eurozóny, aby se předešlo opakování případu Řecka, i možnosti, které dává článek 121(6) SFEU pro přijímání nových podrobnějších a závazných pravidel pro postupy

³ Lisabonská smlouva nezavádí pojem „zákon“ či „evropský zákon“, jak předpokládala Smlouva o Ústavě pro Evropu. Se zrušením Evropského společenství a bývalé pilířové struktury zavádí pro celou oblast evropských předpisů pojmenování bývalého komunitárního pilíře, tj. ruší např. i pojmenování aktů (rozhodnutí) týkajících se společné zahraniční a bezpečnostní politiky, konkrétně „společných postojů“ (common positions) a „společných akcí“ (joint actions), a nahrazuje je složitějšími souslovími „rozhodnutí vymezující postoje, které má Unie zaujmout“ a „rozhodnutí vymezující akce, které má Unie provést“.

mnohostranného dohledu. Je pravděpodobné, že revizí projdou některé postupy ukotvené v Paktu stability a růstu. Olli Rehn, evropský komisař pro hospodářské a měnové záležitosti, v dubnu 2010, kdy nabírala na síle diskuse o budoucím tvaru koordinačních mechanismů, uvedl ve své přednášce v bruselském Centru pro evropskou politiku, že „posílení koordinace hospodářských politik a rozpočtového dohledu, zejména v eurozóně, je jednou z klíčových priorit, ne-li přímo klíčovou prioritou. Víme, co potřebujeme, a máme k tomu prostředky. Musíme však jednat rychle a současná Smlouva poskytuje dostatečný prostor.“

Jisté je, že při stejných pravidlech pro všechny budou kladeny vyšší požadavky na členy eurozóny, a též lze očekávat, že se přitvrdí požadavky na nové uchazeče o členství v projektu jednotné

měny, že se bude hlouběji zkoumat udržitelnost jejich hospodářského vývoje a rizika pro makrofinanční stabilitu. Ani preventivní nebo nápravné postupy dohledu však nenahradí zdravé postupy a fungující neformální instituce, které mají některé státy již dávno zavedené v praktickém životě. Takové státy nečekají na donucovací nápravné postupy evropského rámce, mají své kvalitní rozpočtové procedury a – což je třeba zdůraznit – fungující neformální instituce. Dobrým příkladem je Skandinávie. V časech konjunktury skandinávské státy uvážlivým hospodařením vytvářely rezervy, a byly tak lépe připraveny na doby hospodářských poklesů, kterým v tržní ekonomice a globálně propojeném světě nikdo nedokáže zabránit. Ale to už je úvaha nad rámec hodnocení dopadů Lisabonské smlouvy na dohledovou agendu.

Lisabonská smlouva formuluje postupy, které se v realitě nezvratně zabydlely, ale neměly ještě podporu v primární legislativě. Zavádí do primární legislativy pojmy jako euro, eurozóna či Eurokupina. Rámec pro účinnější postup však existoval v primární a sekundární legislativě a nastavených procedurách již před přijetím Lisabonské smlouvy, ale nebyl tak přímo definován a hlavně nebyl dostatečně využíván.

LITERATURA A PRAMENY

1. *Amsterodamská smlouva*. Ministerstvo zahraničních věcí, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 1999
2. *Analýza dopadů Lisabonské smlouvy z pohledu agendy Ministerstva financí*. Ministerstvo financí ČR, Praha, leden 2010
3. Barroso, J. M.: *Political guidelines for the next Commission*. European Commission, Brussels, 3 September 2009
4. *Closer Policy Coordination Needed in Europe*. International Monetary Fund, IMF Survey online, 17 March 2010
5. *EUROPE 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. European Commission, Brussels, 3 March 2010
6. *Follow-up to the Informal European Council of 18–19 October 2007*. European Commission, DG ECFIN, Brussels, October 2007
7. *Když se řekne Lisabonská smlouva... Perspektiva fungování Evropské unie podle nového smluvního rámce*. Úřad vlády České republiky, Odbor informování o evropských záležitostech, Praha, 2008
8. *Konsolidované znění Smlouvy o Evropské unii a Smlouvy o fungování Evropské unie*. Úřední věstník Evropské unie, 2008/C 115/01, 9. 5. 2008



- 9. *Lisabonská smlouva pozměňující Smlouvu o Evropské unii a Smlouvu o založení Evropského společenství, podepsaná v Lisabonu dne 13. prosince 2007.* Úřední věstník Evropské unie, 2007/C 306/01, 17. 12. 2007
- 10. *Nařízení Rady (EU) č. 407/2010 ze dne 11. května 2010 o zavedení evropského mechanismu finanční stabilizace.* Úřední věstník Evropské unie, 12. 5. 2010
- 11. Rehn, O.: *Reforming the European economy towards economic, social and environmental sustainability.* European Commission, European Economic and Social Committee, Brussels, 19 March 2010
- 12. Rehn, O.: *Reinforcing economic governance in Europe.* European Commission, European Policy Centre, Brussels, 15 April 2010
- 13. *Reinforcing economic policy coordination.* European Commission, Brussels, 12 May 2010
- 14. *Statement by the Heads of State and Government of the Euro Area.* Brussels, 25 March 2010
- 15. *Španělsko v čele EU chce větší koordinaci hospodářské politiky.* České noviny, zpravodajský server ČTK, 8. ledna 2010 (<http://www.ceskenoviny.cz>)
- 16. *The Impact of the Lisbon Treaty on the EMU Chapter. Summary Note.* European Commission, DG ECFIN, Brussels, December 2007
- 17. *The Lisbon Treaty: The Readable Version.* Foundation for EU Democracy, Forlaget Notat, Denmark, 2008
- 18. *Webová stránka Evropské unie* (<http://europa.eu>)

KLÍČOVÁ SLOVA

Evropská unie, hospodářská a měnová unie, Lisabonská smlouva, Pakt stability a růstu, koordinace hospodářských politik, fiskální dohled

ABSTRACT

After several years of preparation and ratification the Treaty of Lisbon came into being from December 2009. It responds to the challenges of pre-crisis period and introduces some changes which do not change the processes in economic governance fundamentally, even though there were roughly 20 new approaches identified in the economic policy chapter. It supports the capacity of the euro area to decide autonomously and extends the scope of qualified majority voting to almost all EMU areas. At present the top priority starts to be the strengthening of coordination and surveillance framework within the Treaty of Lisbon mainly by strict implementation of the Treaty and by amending the Stability and Growth Pact, which was initiated by the growing debt of most EU member states and especially by the case of huge indebtedness of Greece.

KEYWORDS

European Union, Economic and Monetary Union, Treaty of Lisbon, Stability and Growth Pact, economic policy coordination, fiscal surveillance

JEL CLASSIFICATION

E60, E61, F02, F15, H61, H62, H63



Lisabonská smlouva a kohezní politika EU

► Ing. Petr Zahradník, MSc. » EU Office České spořitelny a New York University,
člen EuroTeam při Evropské komisi

* 1. Aktuální pozice členských zemí a regionů v rámci EU

Probíhající ekonomická krize, vykazující rozdílnou intenzitu dopadů na ekonomický vývoj v jednotlivých členských státech a jejich ekonomikách, s velkou pravděpodobností povede i k výraznějším změnám v pomyslném pořadí jednotlivých národních států a jejich regionů. Bohužel, nejaktuálnější harmonizované údaje zpracované Eurostatem nám nabízejí deskriptci situace v posledním předkrizovém roce. I tato pozice však může být pro vymezení výchozích pozic jednotlivých členských států a jejich regionů poměrně signifikantní.

Míra ekonomické vyspělosti, tradičně vyjadřovaná prostřednictvím přízpůsobeného a pro účely srovnání harmonizovaného ukazatele HDP na obyvatele, dosáhla za rok 2007 pro celou EU-27 hodnoty 24 900 EUR. Procentuálními odchylkami od této hodnoty jsou pak identifikovány státy a regiony, vykazující různé míry disparity ve smyslu nadprůměrné či podprůměrné ekonomické vyspělosti, implikující následně i rozdíly v sociálních, environmentálních a dalších územních charakteristikách konkrétních států a regionů.

V rámci EU a pro účely aktuální podoby i budoucího výhledu kohezní politiky je pochopitelně významné prioritní sledování této diverzity na úrovni 271 regionů soudržnosti NUTS 2; v procentuálním vyjádření vůči výše uvedenému průměru EU se vyspělost těchto regionů pohybuje v širokém rozpětí 26–334 %. I tato ilustrace svědčí o potřebnosti kohezní politiky EU nejen v nynějším, ale i budoucích programovacích obdobích, s cílem vý-

razného zúžení krajních hodnot tohoto intervalu, především v jeho dolních hodnotách. Ekonomická vyspělost na úrovni jedné čtvrtiny průměru EU se přitom týká bulharského regionu soudržnosti Severozapaden, nejvyspělejším regionem EU je již tradičně britský region Vnitřního Londýna (Inner London).

1.1 Přibližně každý sedmý region EU se nachází nad úrovní 125 % unijního průměru

Nejbohatšími regiony EU tak za rok 2007 byly již zmíněný Vnitřní Londýn (Inner London) s 334 % unijního průměru, na druhém místě pak region soudržnosti Lucemburského velkovévodství, představující současně bezkonkurenčně nejbohatší členský stát EU (275 %), třetí se pak umístila belgická metropole Brusel s 221 % průměru EU. Hlavní město České republiky Praha se posunula v meziročním porovnání z konce první desítky na páté místo mezi evropskými regiony se 172 % unijního průměru. Tímto umístěním se tak stala s přehledem nejrozvinutějším regionem v rámci nových členských zemí Unie.

Mezi 41 regiony, jež přesáhly hladinu 125 % unijního průměru, jich devět leží v Německu, pět v Nizozemsku a Velké Británii, čtyři v Rakousku, po třech ve Španělsku a Itálii, po dvou v Belgii a Finsku a po jednom v České republice, Dánsku, Irsku, Řecku, Francii, na Slovensku, ve Švédsku a v Lucembursku (jež je současně členským státem i regionem soudržnosti).



→ 1.2 Přibližně každý čtvrtý region EU se nachází pod úrovní 75 %

Nejméně rozvinutými regiony v tomto žebříčku byly regiony bulharské a rumunské; nejnižší hodnota (26 % unijního průměru) byla vykázána v případě bulharského regionu Severozapaden; v jeho těsné blízkosti se nacházely další dva bulharské (Severen tsentralen a Yuzhen tsentralen) a jeden rumunský region (Nord-Est) s hodnotami 27 %. Pod úrovní 75 % unijního HDP, jež v nynějším programovacím období otevírá největší příležitosti regionů využívat nástrojů kohezní politiky EU, se celkem nachází 66 regionů – 15 polských, po sedmi řeckých a rumunských, po šesti bulharských, českých a maďarských, po čtyřech italských a portugalských, tři slovenské, dva francouzské (oba zámořské departementy), po jednom španělském, slovinském, britském, estonském, lotyšském a litevském (v případě všech tří pobaltských zemí regiony představují celý stát).

Z pohledu našich budoucích „konkurentů“ ohledně pozic regionů v ostatních členských státech EU v rámci budoucí kohezní politiky EU po roce 2013 je dále legitimní sledovat i širší rozsah jejich regionální ekonomické vyspělosti, měřený hladinou samotného průměru EU (tedy 100 %). Takových regionů je překvapivě poměrně značný počet, rozprostřený prakticky v celém unijním teritoriu.

Jediný (z celkem devíti) se nachází v **Rakousku** (Burgenland s 81,4 % unijního průměru). Naopak **všech 16 NUTS 2 v Polsku** (viz tabulka 4) spadá do této kategorie. Ze sedmi regionů soudržnosti v **Portugalsku** jich **šest** leží – v rozpětí 60,3 až 96,3 % – rovněž v tomto pásmu, které jako jediný v zemi mírně překračuje Lisabon. Do této kategorie pak spadá rovněž všech **osm rumunských** regionů (v rozpětí 26,6 až 92,2 % průměrné unijní úrovně). Ze dvou **slovinských** NUTS 2 mezi námi sledovanou kategorií spadá **jeden**; ze čtyř **slovenských** pak **tři** (mezi 46,0 a 66,1 %) s tím, že čtvrtý zbývající – Bratislavský kraj – naopak patří mezi vůbec nejvyspělejší regiony v celé Unii. Do této

skupiny s hodnotou 88,8 % pak spadá i **jediný finský** region (z celkem pěti).

Naopak zastoupení **Francie** v této skupině je překvapivě početné: z 26 regionů soudržnosti je jich plných **22** umístěno v kategorii podprůměru (byť mnohé jen velmi těsně) – pohybují se v rozmezí 48,7 % (to pro případ Francie netypického zámořského departementu Guyane) až 99,7 % unijního průměru. Méně podrozvinutých regionů tak registruje i **Itálie** – z celkem 21 regionů soudržnosti jich je pod hranici unijního průměru **9**, v rozpětí 65,9 až 96,9 %. Z velkých zemí se pak vyšší počet méně rozvinutých regionů nachází i v **Německu** – z celkem 39 regionů soudržnosti se **14** nachází (v rozpětí 76,1 až 99,5 %) pod unijním průměrem. Mezi velkými zeměmi se naskýtá obdobný obrázek i pro **Španělsko** – z jeho celkem 19 NUTS 2 je **10** na podprůměrné unijní úrovni (v rozpětí 72,4 až 97,3 %). Završíme-li výčet velkých unijních zemí, i ve **Velké Británii** se nachází relativně dost těch s podprůměrnou ekonomickou vyspělostí – **17** regionů z celkových 37 se nachází v této skupině (s rozpětím mezi 75,2 a 98,0 %).

Ze zemí střední velikosti pak značný výčet podprůměrně rozvinutých regionů je především záležitostí **Řecka** – ze 13 jich **12** spadá do této kategorie (jejich ekonomická vyspělost se pak pohybuje mezi 59,7 a 96,2 %); jediným řeckým regionem, který do této skupiny nespadá, je Attiki včetně Athén. Z vyspělých evropských zemí, kde podobně jako v Rakousku či Finsku je registrován pouze jediný podprůměrný NUTS 2, můžeme zmínit především **Dánsko** (**jediný** z pěti s 91,4 %). Naopak v **Belgii** patří především její valonská část mezi podprůměrné (z celkově 11 belgických NUTS 2 se **5** nachází pod linií průměru EU – tyto se pohybují mezi 75,3 a 96,2 %).

Ze sedmi **maďarských** regionů se **šest** rovněž nachází v podprůměrném pásmu (mezi 39,4 a 61,5 %). Z osmi regionů NUTS 2 v **České republice** se **sedm** pohybuje v této námi sledované kategorii (mezi 61,7 a 75,2 %), stejně jako všech **šest bulharských** (mezi 25,6 a 62,0 %). V **Irsku** ze dvou NUTS 2 se **jediný** statisticky pohybuje těsně

Tabulka č. 1 » Regionální HDP na obyvatele v PPS, rok 2007 (v %, EU = 100 %)

20 nejvyspělejších regionů			20 nejméně vyspělých regionů		
1.	Inner London (UK)	334	1.	Severozapaden (BG)	26
2.	Luxembourg (LU)	275	2.	Nord-Est (RO)	27
3.	Bruxelles-Cap./Brussels Hfdst. (BE)	221	3.	Severen tsentralen (BG)	27
4.	Hamburg (DE)	192	4.	Yuzhen tsentralen (BG)	27
5.	Praha (CZ)	172	5.	Yugoiztochen (BG)	31
6.	Île de France (FR)	169	6.	Severoiztochen (BG)	32
7.	Southern & Eastern (IE)	166	7.	Sud-Vest Oltenia (RO)	33
8.	Groningen (NL)	165	8.	Sud-Est (RO)	34
9.	Oberbayern (DE)	165	9.	Sud-Muntenia (RO)	34
10.	Stockholm (SE)	165	10.	Podkarpackie (PL)	37
11.	Wien (AT)	163	11.	Lubelskie (PL)	37
12.	Bratislavský kraj (SK)	160	12.	Észak-Alföld (HU)	39
13.	Bremen (DE)	159	13.	Észak-Magyarország (HU)	40
14.	Berkshire, Buckinghamshire & Oxfordshire (UK)	156	14.	Nord-Vest (RO)	40
15.	Darmstadt (DE)	156	15.	Podlaskie (PL)	40
16.	Utrecht (NL)	155	16.	Warmińsko-Mazurskie (PL)	41
17.	Nord Eastern Scotland (UK)	153	17.	Dél-Alföld (HU)	42
18.	Hovedstaden (DK)	150	18.	Świętokrzyskie (PL)	42
19.	Noord-Holland (NL)	150	19.	Centru (RO)	42
20.	Åland (FI)	143	20.	Dél-Dunántúl (HU)	43

Pramen: Eurostat

Tabulka č. 2 » Regionální HDP na obyvatele: Česká republika a její regiony, rok 2007

	HDP (mil. EUR)	HDP na obyvatele (EUR)	HDP (mil. PPS)	HDP na obyv. (PPS)	HDP na obyvatele v PPS (%, EU = 100 %)
Česká republika	127 331	12 300	205 923	19 900	80,1
Praha	31 725	26 500	51 306	42 800	171,8
Střední Čechy	13 750	11 600	22 237	18 700	75,2
Jihozápad	13 006	10 900	21 033	17 700	71,1
Severozápad	10 764	9 500	17 408	15 400	61,7
Severovýchod	15 126	10 100	24 462	16 400	65,9
Jihovýchod	18 201	11 000	29 435	17 900	71,7
Střední Morava	11 793	9 600	19 072	15 500	62,3
Moravskoslezsko	12 967	10 400	20 970	16 800	67,5

Pramen: Eurostat



→ **Tabulka č. 3 » Regionální HDP na obyvatele v PPS: některé země a regiony relevantní z pohledu České republiky, rok 2007 (v %, EU = 100 %)**

	HDP na obyvatele		HDP na obyvatele
Polsko	54,4	Zahodna Slovenija	106,7
Łódzkie	50,0	Slovensko	67,7
Mazowieckie	87,1	Bratislavský kraj	160,3
Małopolskie	46,7	Západné Slovensko	66,1
Śląskie	57,8	Stredné Slovensko	53,3
Lubelskie	36,9	Východné Slovensko	46,0
Podkarpackie	36,7	Maďarsko	62,6
Świętokrzyskie	41,9	Közép-Magyarország	102,9
Podlaskie	40,4	Közép-Dunántúl	58,2
Wielkopolskie	56,9	Nyugat-Dunántúl	61,5
Zachodniopomorskie	48,9	Dél-Dunántúl	42,7
Lubuskie	48,2	Észak-Magyarország	40,1
Dolnośląskie	59,2	Észak-Alföld	39,4
Opolskie	45,2	Dél-Alföld	41,8
Kujawsko-Pomorskie	47,3	Lotyšsko	55,7
Warmińsko-Mazurskie	40,5	Litva	59,3
Pomorskie	53,6	Estonsko	68,8
Slovinsko	88,6	Malta	76,4
Vzhodna Slovenija	73,1	Kypr	93,6

Pramen: Eurostat

pod sledovanou hladinou. Specifický je případ Estonska, Litvy, Lotyšska, Kypru a Malt, kde NUTS 2 je tvořen celou národní ekonomikou.

Jediné tři země EU – **Lucembursko** (i zde celá země tvoří jediný region NUTS 2), **Nizozemsko** a **Švédsko** – mají **všechny své regiony** ekonomicky vyspělé **nad úrovní průměru EU**.

Tabulka 4 odhaluje přetrvávající nehomogenitu dosažené ekonomické úrovně jednotlivých regionů v rámci EU. 55,7 % regionů soudržnosti NUTS 2 se nachází pod unijním průměrem; jejich největší počet je ve Francii (22), následované Velkou Británií (17), Polskem (16), Německem (14), Řeckem (12) a Španělskem (10). Nejen jejich počet, ale i ekonomická vyspělost je však v tomto ohledu dů-

ležitá. Jestliže ve 22 podprůměrně rozvinutých francouzských regionech je jejich ekonomická vyspělost na úrovni více než 87 % průměru EU (a to je ještě degradována ekonomickou úrovní ve francouzských zámořských departementech), pak v 16 polských podprůměrně rozvinutých regionech je ekonomická úroveň naopak pod 50 % unijního průměru. Hledíme-li na shromážděná data optikou možné finanční náročnosti s ohledem na úroveň ekonomické podrozvinutosti, dospíváme k závěru, že nejmenší prostor pro finanční podporu existuje v případě regionu irského, kyperského, dánského či finského, resp. regionů německých, britských, španělských i francouzských.

Z pohledu intenzivní potřeby ekonomického přizpůsobení jsou pak nejpotřebnější regiony bulharské, rumunské, maďarské a polské. Podrozvinuté regiony v České republice se svou ekonomikou vyspělostí řadí přibližně 4 procentní body pod průměrnou úroveň podrozvinutých regionů celé

EU, tedy zcela určitě nikoliv do skupiny nejchudších a nejpotřebnějších regionů (například „nejbohatší“ z podprůměrných regionů maďarských stojí ještě o něco níže pod „nejchudším“ podprůměrným regionem českým).

Tabulka č. 4 » Rozdělení regionů NUTS 2 podle ekonomické vyspělosti pod průměrem EU, rok 2007

	Počet podprůměrně rozvinutých regionů soudržnosti NUTS 2	Rozpětí jejich ekonomické úrovně vůči průměru EU (% , EU = 100 %)	Průměrná hodnota podprůměrně rozvinutých regionů v příslušné zemi vůči průměru EU (% , EU = 100 %)
Rakousko	1	81,4	81,4
Polsko	16	36,7–87,1	49,8
Portugalsko	6	60,3–96,3	73,4
Rumunsko	8	26,6–92,2	43,8
Slovinsko	1	73,1	73,1
Slovensko	3	46,0–66,1	55,1
Finsko	1	88,8	88,8
Francie	22	48,7–99,7	87,2
Itálie	9	65,9–96,9	75,3
Německo	14	76,1–99,5	88,6
Španělsko	10	72,4–97,3	88,8
Velká Británie	17	75,2–98,0	88,3
Řecko	12	59,7–96,2	73,9
Dánsko	1	91,4	91,4
Belgie	5	75,3–96,2	82,3
Maďarsko	6	39,4–61,5	47,3
Česká republika	7	61,7–75,2	67,9
Bulharsko	6	25,6–62,0	34,1
Irsko	1	99,2	99,2
Estonsko	1	68,8	68,8
Litva	1	59,3	59,3
Lotyšsko	1	55,7	55,7
Kypr	1	93,6	93,6
Malta	1	76,4	76,4
Celkem EU	151	25,6–99,7	72,6

Pramen: Eurostat; vlastní výpočty



→ 2. Lisabonská smlouva a budoucí kohezní politika EU po roce 2013

Proces reflexe vztažený k vytváření parametrů budoucí kohezní politiky EU právě probíhá v souběžném kontextu politik EU. Zásadní přehled a vyhodnocení politik EU je rovněž ve stadiu rozpracovanosti s cílem vytvořit a položit vizi integrované strategie Evropa 2020.

Lisabonská smlouva poskytuje explicitní **uznání územní (teritoriální) koheze** jako jednoho z fundamentálních cílů rozvoje EU vedle koheze ekonomické a sociální, z čehož plyne, že teritoriální záležitosti a politiky EU by měly předem (ex ante) brát v úvahu a vnímat i jejich územní dopad. Lisabonská smlouva rovněž zavádí **novou definici subsidiarity**, která vytváří příležitost k posílení role regionálních a místních aktérů.

2.1 Smysl a cíle kohezní politiky EU

Mění se sociální, ekonomický a environmentální kontext 21. století; Evropa čelí bezpočtu dlouhodobých výzev, jež vykazují hluboký dopad na proces evropské integrace v nadcházejících letech i dekadách. Globální ekonomická integrace a vzájemná závislost a propojenost, vynoření se Číny, Indie či Brazílie coby silně dynamických a mohutných činitelů ekonomického růstu a zesílená konkurence v hospodářství založeném na znalostech jsou a budou zásadním testem pro evropskou společnost a její ekonomický rozvoj. Současné i nutnost vyna-

kládat vysoké investiční výdaje k boji s klimatickými změnami, k diverzifikaci dodávkových toků a zdrojů energie, zvýšení energetické účinnosti, reakci na demografické změny a jejich dopady na veřejné finance a růstový potenciál a rovněž k řešení problému rostoucí nezaměstnanosti a rizika chudoby a sociálního vyloučení – to vše bude mít stále významnější dopad na podobu budoucí kohezní politiky EU, ať už se stane přímo předmětem jejího zájmu, nebo bude vůči ní zaměřen alternativní podpůrný finanční nástroj, jež naopak bude kohezní politice „konkurovat“.

Tyto výzvy vytvářejí další formu tlaků a formují tím podobu strukturálních změn v Evropě. Některé regiony v Evropě se nacházejí na cestě vzrůstu a získávání benefitů z probíhajících strukturálních změn, jiné jim pak nedokáží účinně čelit a vystavují se riziku ztráty svých pozic. To může dále rozjitřit stávající ekonomické a sociální nerovnosti v rámci Unie a vyústit v nové uspořádání „vítězů“ a „poražených“.

Finanční krize a následná hospodářská recese odhalila zásadní strukturální slabiny v mnoha zemích a regionech Unie, navíc v zásadě bez ohledu na úroveň jejich ekonomické a sociální rozvinutosti. Procesy konvergence mezi členskými státy a regiony by se mohly v nadcházejícím období zpomalit z důvodu nižších měr růstu, slabších veřejných investic a fiskálních úspor. Tyto okolnosti vytvářejí další tlak na kapacity národních a regionálních veřejných autorit při poskytování veřejných služeb a ve směru ekonomické a sociální koheze. Tento

Z pohledu intenzivní potřeby ekonomického přizpůsobení jsou nejpotřebnější regiony bulharské, rumunské, maďarské a polské. Podrozvinuté regiony v České republice se svou ekonomickou vyspělostí řadí přibližně 4 procentní body pod průměrnou úroveň podrozvinutých regionů celé EU, tedy zcela určitě nikoliv do skupiny nejchudších a nejpotřebnějších regionů (například „nejbohatší“ z podprůměrných regionů maďarských stojí ještě o něco níže pod „nejchudším“ podprůměrným regionem českým).

parametr se stane významným i při nalézání správné strategie výstupu z období krize a pro vymezení pozice evropských ekonomik v dlouhém období, k zajištění toho, aby plný rejstřík přínosů ekonomické integrace byl v nadcházejících letech zužitkován.

Nicméně právě tento nový kontext nabízí řadu příležitostí k uskutečnění strukturálních reforem, k přehodnocení komparativních a konkurenčních výhod, k identifikaci nových zdrojů růstu a navržení rozvojových strategií s doprovázejícími nástroji hospodářské politiky. V tomto ohledu představují členské státy a regiony významné aktéry v zajišťování odpovídající strukturální odezvy na tyto výzvy v kontextu, který právě v tomto období prochází zásadní kvalitativní proměnou.

Je velmi pravděpodobné, že kohezní politika EU bude pokračovat ve své roli významného pilíře evropské integrace v podobě usnadnění přizpůsobovacích procesů těmto novým okolnostem. Její úloha v podpoře celkového vyváženého rozvoje a zaměření se na regionální nerovnováhy se stane v post-krizovém období dokonce ještě relevantnější.

Její prostor se zdá být nesporný zejména při:

- podpoře rozvoje a strukturálního přizpůsobení regionů prostřednictvím investic Evropského fondu regionálního rozvoje (ERDF);
- zlepšení příležitostí zaměstnanosti, usnadnění adaptačních procesů v případě změn v průmyslových strukturách a zásadním boji proti sociálnímu vyloučení prostřednictvím Evropského sociálního fondu (ESF);
- zlepšení vzájemného propojení a udržitelnosti v oblasti životního prostředí prostřednictvím Kohezního fondu.

Prostor pro pokračování kohezní politiky EU se svým silným zaměřením na sociální, ekonomický a environmentální rozvoj představuje zřetelné vyjádření evropského závazku vůči solidaritě, jež by měla zůstat klíčovým bodem procesu evropské integrace.

Smysl kohezní politiky EU. Původní politická vize, jež umožnila vznik kohezní politiky EU, je

nyní často opomíjena, či alespoň není brána dostatečně v potaz. Tato vize se opírala o politické přesvědčení, že silná Unie (resp. v době vzniku Společenství) potřebuje a vyžaduje politické nástroje, které usnadňují proces integrace a zajišťují, aby každý v rámci Unie mohl realizovat přínosy z integrace plynoucí. Tato vize je i nyní stále platná. Aby byla zajištěna nová integrační dynamika, EU potřebuje disponovat silnou rozvojovou politikou, která umožní všem občanům EU nezávisle na tom, kde žijí, využívat přínosů a omezit a potlačit negativní průvodní jevy, vytvořené v důsledku unifikace trhů.

Smysl kohezní politiky EU je definován základní Smlouvou jednoznačně: **podpořit vyvážený a harmonický rozvoj, zejména snížením sociálních a ekonomických disparit mezi regiony.** Kohezní politika EU je tak současně politikou rozvojovou (tedy nestahuje úspěšně se rozvíjející regiony do průměru a nevede je směrem k přizpůsobení se podprůměrným), zaměřenou na podporu dlouhodobého udržitelného růstu a prosperity v evropských regionech prostřednictvím **odstraňování** bariér růstu a usnadnění procesů strukturálního přizpůsobování. Dalším motivem stojícím za existencí rozvojové politiky na uniijní úrovni jsou silné přeshraniční závislosti a potřeba zesílení vazeb mezi dominujícími vůdčími oblastmi a těmi zaostávajícími, při maximalizaci přeshraničních spirálových efektů a alokaci investic v souladu s prioritami EU.

Kohezní politika je primárním nástrojem EU k mobilizaci územních aktiv a potenciálu a zaměřená na územní dopady generované procesem evropské integrace. Silná územní dimenze této politiky byla zajištěna v rámci Lisabonské smlouvy zavedením konceptu teritoriální koheze. Je to politika usilující o mobilizaci endogenního (vnitřně přítomného) potenciálu napříč Evropou a usnadňující nalézání nových inovativních řešení, zlepšujících konkurenceschopnost a efektivně reagujících na naléhavé výzvy.

Prostřednictvím svého teritoriálního (územního) přístupu nabízí kohezní politika EU svým způ-



- sobem unikátní systém governance, který oceňuje a využívá lokálních a regionálních znalostí, kombinuje je se strategickým zaměřením a koordinuje intervence mezi jednotlivými úrovněmi vládnutí.

Prostřednictvím **přístupů orientovaných na konkrétní místo** zajišťuje rámec pro integrovaná řešení „na míru“ konstruovaná na znalosti a prefe-

líkové“ ekonomiky a zaměřit se na odstraňování přeshraničních bariér a překážek integrace.

Kohezní politika EU musí zajišťovat rychlejší konvergenci prostřednictvím ekonomické a sociální integrace a větší propojenost v rámci jednotného vnitřního trhu. Aby dosáhla tohoto cíle, měla by pokračovat ve svém zaměření na identifikaci trž-

Finanční krize a následná hospodářská recese odhalila zásadní strukturální slabiny v mnoha zemích a regionech Unie, navíc v zásadě bez ohledu na úroveň jejich ekonomické a sociální rozvinutosti. Procesy konvergence mezi členskými státy a regiony by se mohly v nadcházejícím období zpomalit z důvodu nižších měr růstu, slabších veřejných investic a fiskálních úspor.

rence konkrétních aktérů, čímž se vyhybá (či by se měla vyhnout) přístupu „jedna velikost se hodí pro všechny“. Investuje do zlepšení kapacit národních a regionálních administrativ a představuje jedinou komunitární politiku, jež má kapacitu mobilizovat aktéry napříč hranicemi všech států EU.

Kohezní politika EU představuje podstatnou část rámce hospodářské politiky EU, společně s politikami aplikovanými na makro- i mikroúrovni. Z tohoto důvodu musí být tato politika silně obsahově svázána s jednotným vnitřním trhem a klíčovými komunitárními prioritami, zejména pak se strategií Evropa 2020.

Kohezní politika může usnadnit přechod k „chytřejší“ a „zelenější“ ekonomice napříč Evropou. Mobilizací územního potenciálu a slučitelností s politikami EU může kohezní politika EU přispět k maximalizaci dopadu i dalších politik EU.

Cíle kohezní politiky EU. Aby dosáhla celkových rozvojových cílů, kohezní politika EU se musí zaměřit na tři klíčové územní oblasti při maximalizaci přínosů evropské integrace – naplnit rozvojový potenciál zaostávajících regionů (což dosud značně selhává), zajistit pokračující přizpůsobení na regionální úrovni při zvyšování konkurenceschopnosti a zaměstnanosti v kontextu „nízkouh-

ních selhání a zajistit, aby regiony měly možnost plně využívat svůj rozvojový potenciál v kontextu ekonomické integrace EU.

V tomto ohledu jsou cíle, jež má kohezní politika EU vymezené, legitimní a korektní. Jejich podoba však potřebuje být vyjasněna v kontextu výzev, jimž čelí celá Unie 21. století.

2.2 Posílení konkurenceschopnosti a zaměstnanosti na regionální úrovni

Regiony v celé EU jsou konfrontovány s potřebou přizpůsobení se globálním výzvám, které často vedou ke ztrátě jejich konkurenceschopnosti, zaměstnanosti a sociální soudržnosti. „Nízkouhlíková“, na znalostech založená ekonomika představuje nové tlaky i příležitosti na zvyšování konkurenceschopnosti.

Je důležité pomoci regionům, procházejícím procesem strukturálního přizpůsobování, bez ohledu na to, kde jsou lokalizovány. Ačkoliv některé z nich jsou dobře vybaveny fyzickou infrastrukturou, zůstává zde potřeba podpory směrem k úplnému využití jejich **endogenního růstového potenciálu** (lokálních a regionálních zdrojů růstu) a posílení jejich konkurenceschopnosti. **Dlouhodobá konkurenceschopnost a kapacita k vytvo-**

ření a udržení zaměstnanosti bude záviset na síle regionálních inovačních systémů, založených na regionálně specifických aktivech a přednostech, jako jsou znalosti, dovednosti, kompetence.

Podpora kohezní politiky EU zajišťuje skutečnou přidanou hodnotu ve vztahu k národním a regionálním politikám, vzhledem ke svému zaměření na inovativní přístupy, přeorientování veřejných a soukromých investic vůči prioritám unijního zájmu a na výměnu nejlepších praktických zkušeností. Kohezní politika EU je nástrojem pro prosazení změny a mobilizaci regionálních a místních aktérů vůči prioritám EU a jejím posláním je zajišťovat, aby přínosy evropských veřejných statků v oblasti výzkumu a inovací byly ve velké míře sdíleny. Zajišťuje pobídky pro uskutečňování těchto změn a probíhající přizpůsobovací proces.

2.3 Usnadnění růstu v zaostávajících oblastech Unie

Odstraňování bariér růstu v zaostávajících regionech EU musí zůstat ústřední prioritou kohezní politiky EU. To je více než jen „pouhá“ otázka solidarity. **Zaostávající regiony představují nevyužívané zdroje**, jež by mohly přispět celkovému růstu EU. Aby dosáhly svého plného potenciálu a plného přínosu z jednotného vnitřního trhu, potřebují dodatečnou podporu EU pro vytvoření podmínek pro růst, posílení jejich průmyslové, resp. ekonomické základny, odemknutí jejich celkového potenciálu pro rozvoj malých a středních podniků a uzavření infrastrukturní mezery v případě budování sítě dopravy, informačních a komunikačních technologií, životního prostředí, energetiky, lidských zdrojů, vzdělání a výzkumu. V těchto regionech bude kohezní politika EU muset zajišťovat plnou slučitelnost a propojenost s jednotným vnitřním trhem a poskytovat veřejnou službu nutnou pro růst, jenž by nemohl být financován bez podpory EU.

2.4 Pokrytí integrace napříč hranicemi

Mnoho výzev je tlumeno administrativními překážkami, jež vyvolávají potřebu nalézat společná řešení vůči sdíleným přeshraničním problémům. Je zde rostoucí poptávka po **sdílených implementačních mechanismech** v rámci konkrétních přeshraničních projektů a síťových vzájemně propojených projektů. V kontextu jednotného vnitřního trhu příhraniční regiony stále vykazují nevyužitelný potenciál. Využívání tohoto potenciálu vyžaduje posílení rozsahu a posun v podobě územní spolupráce. Přístup zahrnující **funkční makroregiony** – s příkladem Strategie EU v oblasti *Baltského moře* nebo *Regionu povodí Dunaje* – může být prostorem, jenž zasluhuje další vyhodnocení.

Rostoucí výzvy migrace a bezpečnosti a potřeba podpořit ekonomickou integraci při oslovení sdílených environmentálních obav volají rovněž po zvýšené spolupráci v oblasti evropského sousedství. Kohezní politika EU může sehrát podstatnou roli při povzbuzení koordinace a poskytnutí veřejných statků (například energetické a dopravní propojení), jež nebudou zajišťovány na národní nebo místní úrovni.

3. Lisabonská smlouva a nová pozice regionů v EU

Přijetí Lisabonské smlouvy posiluje úlohu Evropské unie v oblasti její regionální a lokální dimenze. Nejvýznamnějším a nejviditelnějším efektem je **rozšíření termínu koheze ve vnímání EU o svoji třetí** – vedle ekonomické a sociální – **složku: teritoriální (územní)**.

Dopad zavedení pojmu teritoriální koheze je tak fakticky dvojitý:

- významným způsobem se mění dopad na tvorbu legislativy EU, jež bude daleko silněji reflektovat právě regionální a lokální akcent, včetně identifikace dopadů jejího přijetí na regionální a lokální úroveň;
- významným způsobem se může změnit i pojetí kohezní politiky EU samé (i pod vlivem dalších →

- okolností) směrem k rozšířenému pojetí a chápání regionů (máme tím na mysli především v současné době diskutovaný, novátorský koncept tzv. makroregionů).

Tímto dochází k explicitnímu uznání principu regionální a místní samosprávy na základě zásady subsidiarity; tímto je zásadně rozšířen i rozměr (kvalitativní i kvantitativní) termínu subsidiarity; EU nyní musí respektovat vedle „své“ unijní úrovně nejenom již patrnou hladinu národní, ale rovněž kompetence regionální a místní.

Teritoriální (územní) koheze se tak stala třetím kohezním rozměrem, který má přispět k harmonizaci ekonomického a sociálního rozvoje — stává se tak jedním ze základních cílů EU a bude jí rovněž přizpůsobeno budoucí směřování kohezní politiky EU po roce 2013.

Z toho vyplývají některé významné procedurální a institucionální změny, týkající se především Evropské komise, Výboru regionů, vztahů mezi jednotlivými institucemi EU, vztahů vůči budoucí podobě rozpočtového rámce EU i dokumentů národního významu (konvergenční programy).

3.1 Tvorba legislativy a institucionální změny

Evropská komise musí především v důsledku přijetí Lisabonské smlouvy v širším rozsahu konzultovat a **brát v úvahu regionální a lokální dimenze** před navržením **jakýchkoliv nových legislativních norem a aktů**; toto pravidlo se uplatní právě i v případě legislativy spojené s úpravou budoucí kohezní politiky EU po roce 2013, kde se rozšířený akcent regionální a lokální dimenze projeví.

Pokud se objeví na regionální a lokální úrovni překážky a bariéry — lhotejno zda finanční či administrativní povahy — veškerá nová legislativa EU je musí analyzovat a následně minimalizovat.

Národní a regionální parlamenty získaly větší prostor při přípravě legislativy EU prostřednictvím „systému včasného varování“.

3.2 Změny, které Lisabonská smlouva přináší pro činnost Výboru regionů

Aktivita směřující k rozšíření pojmu koheze o svoji teritoriální složku byla silně a velmi aktivně podporována i Výborem regionů. První ze zmíněných změn má časově-procedurální rozměr; v souladu s mandátem Evropského parlamentu i Evropské komise (následně po uskutečněných volbách do Evropského parlamentu) se rozšiřuje i mandát Výboru regionů ze stávajících čtyř na pět let. Předseda Výboru regionů a jeho sekretariát jsou ustaveny na období dvou a půl roku; ve druhé polovině tohoto mandátu dochází k personální výměně na pozici předsedy.

Výbor regionů je nyní zahrnut do celé délky průběhu legislativního procesu, což je dáno tím, že proces konzultací se stal závazným nejen pro Evropskou komisi a Radu EU, ale rovněž pro Evropský parlament.

Výbor regionů má právo předkládat právní případy pro Evropský soudní dvůr v případech, kdy by chránil své pravomoci a kompetence, případně anuloval legislativu EU, která by odporovala principu subsidiarity nerespektováním regionálních a lokálních kompetencí.

3.3 Nové zodpovědnosti v rámci legislativního procesu EU

Lisabonská smlouva mění podobu vztahů mezi jednotlivými institucemi EU. Podívejme se na popis těchto změn z pohledu již popsané instituce, jíž je dané téma kompetenčně nejbližší — Výboru regionů. Jak bylo zmíněno výše, zvláště **Výbor regionů získal** přijatými změnami **možnost větší prezence při všech fázích tvorby legislativy EU** — při přípravě, novelizacích a monitoringu legislativy ve všech případech, které ovlivňují regionální a místní autority.

Toto by mělo zajistit větší příspěvek do formovaných politik EU z úrovní autorit, které jsou nejbližší veřejnosti a které pokrývají větší zapojení veřejnosti do procesu evropské integrace.

Box č. 1 » Výbor regionů

Výbor regionů je považován za jakéhosi ambasadora Evropy v regionech, městech, municipalitách a hovoří za ně v rámci obsáhlé evropské debaty; vede přímý dialog se spoluobčany o tom, čeho Evropa dosáhla a jaké jsou její výzvy do budoucna, a napomáhá vysvětlovat a šířit zavádění a teritoriální dopad politik EU.

Od svého založení v roce 1994 pracuje Výbor regionů — shromáždění regionálních a lokálních zástupců na úrovni EU — směrem k tomu, aby přispěl demokratičtější, transparentnější, propojenější Evropě. Všeobjimajícím cílem Výboru regionů bylo vždy napomáhat vytváření EU, jež by byla spojena s Evropany a jimi i podporována.

Box č. 2 » Lisabonská smlouva a regionální politika

Lisabonská smlouva, vstoupivší v platnost 1. prosince 2009, je významným krokem směrem k umožnění všem úrovním správy a samosprávy v Evropě pracovat společně a s vědomím jeden druhého. Měla by v tomto ohledu posílit princip subsidiarity, tedy že rozhodnutí jsou činěna tak blízko lidem, jak je to jenom možné a jak nejlépe mohou svůj dopad na občany projevit.

Lisabonská smlouva explicitně uznává — poprvé — princip regionální a místní samosprávy v rámci členských států EU. V tomto ohledu rovněž přisuzuje další význam pro místní a regionální úroveň v rámci principu subsidiarity.

Lisabonská smlouva zajišťuje, aby proces vytváření nových zákonů EU začínal zevrubným zvážením místních a regionálních dopadů v případě všech legislativních návrhů. Rovněž dává Výboru regionů více pravomocí při sledování návrhu zákona, procházejícího všemi stupni a fázemi legislativního procesu. Lisabonská smlouva tak dává shromáždění regionálních a místních zástupců více politických i právních nástrojů.

Authority (úřady) na všech úrovních napříč Evropou budou muset pracovat společně v mnohem větším rozsahu než dříve. Výbor regionů se zabývá předvídaním těchto změn a nových výzev z nich plynoucích a je připraven dále pomoci posílit pozici místních a regionálních autorit.

Všechny instituce, které rozhodují o legislativě EU — Evropský parlament, Evropská komise, Evropská rada a Rada EU — budou muset nyní konzultovat s Výborem regionů záležitosti spojené s tvorbou zákonů ohledně jakékoliv oblasti s regionálním dopadem. Názory Výboru regionů budou pokrývat **několik nových oblastí politiky EU**, včetně energetiky, klimatických změn a „služeb všeobecného zájmu“, tedy sociálních, veřejných a infrastrukturních služeb.

Navíc Výbor regionů má nyní právní nástroje k podpoře svých práv konzultovat záležitosti s Evropským soudním dvorem. Může ochraňovat své výsady, pokud se domnívá, že nebyly respektovány jinými institucemi EU, a vyzvat a oslovit legislativu EU, jež nedodržuje principy subsidiarity z důvodu porušování regionálních a místních kompetencí.

Konzultace jsou povinné pro všechny zákonné normy EU v oblastech ekonomické, sociální a teritoriální koheze, transevropských sítí, dopravy,

telekomunikací a energetiky, veřejného zdraví, vzdělávání a mládeže, kultury, zaměstnanosti, sociální politiky, životního prostředí, profesního tréninku, klimatických změn a služeb všeobecného zájmu.

3.4 Užití pracovní vazby mezi Evropskou komisí a Výborem regionů

Lisabonská smlouva vytváří novou dynamiku ve vztahu mezi Evropskou komisí a Výborem regionů. Při zavádění postupů plynoucích z Lisabonské smlouvy dojde k významně silnější intenzifikaci diskusí mezi Komisí a Výborem **od počátku do konce legislativní procedury**. Vstup Výboru regionů v podobě konzultací a sdělování názorů konkrétně zlepšil účinnost legislativy a povede k ucelenější a autentičtější podobě zákonů EU, které by tak představovaly menší překážky pro místní a regionální autority.



→ **Box č. 3 » Jak Lisabonská smlouva mění možnosti prosazování místních a regionálních zájmů na úrovni EU**

Evropská komise: předlegislativní fáze; Evropská komise vyhodnocuje možnosti politiky a připravuje legislativní návrh	Evropská komise osvojuje legislativní návrh a musí jej konzultovat s Výborem regionů	Evropské instituce začínají diskutovat legislativní návrh; Evropský parlament a Rada EU jsou povinny jej konzultovat s Výborem regionů	V případě, že legislativní návrh je významně změněn dalšími institucemi EU	Přijetí legislativy EU: přibližně 70 % implementováno regiony a místními autoritami; regionální parlamenty s legislativní pravomocí rovněž musí transponovat samotné směrnice EU
Výbor regionů organizuje konzultace s místními a regionálními autoritami, spolupracuje s Evropskou komisí ohledně ohodnocení dopadů (na základě dohody o spolupráci mezi Komisí a Výborem regionů)	Během 8 týdnů může Výbor regionů spolupracovat s národními a regionálními parlamenty při analýze souladu s principem subsidiarity („mechanismus včasného varování“)	Výbor regionů spolupracuje	Výbor regionů přijímá revidovaný názor k legislativnímu návrhu	Výbor regionů iniciuje procedury pro porušení zákonodárných norem u Evropského soudního dvora, pokud schválená legislativa stále neodpovídá principu subsidiarity; monitoruje implementaci legislativy EU

Poznámka: Poslední sloupec znázorňuje fázi, kdy Evropský parlament a Rada EU přijímají legislativu k některé z politik EU.
Pramen: Výbor regionů; Lisabonská smlouva

V rámci nového procesu Výbor regionů přebírá proaktivní roli ve vztahu ke Komisi předtím, než Komise zveřejní návrh nové legislativy. Na této úrovni je Výbor regionů zprostředkovatelským článkem mezi regionálními a lokálními autoritami a Komisí při oceňování sociálních, ekonomických a regionálních dopadů. Rámec pro tuto platformu je vytvořen opatřeními k zesíleným konzultacím, zmíněným v Lisabonské smlouvě, i existující dohodou o spolupráci mezi Evropskou komisí a Výborem regionů.

Výbor regionů bude pracovat s národními, regionálními a místními autoritami a s asociacemi regionů a měst na analýzách lokálních a regionálních dopadů zákonů EU a na zajištění, aby je členské státy aplikovaly korektně.

Když Komise učiní a zveřejní formální legisla-

tivní návrh, názory Výboru regionů získají na větším významu a důrazu při stanovení kompatibility návrhu s principem subsidiarity. Výbor regionů bude spolupracovat s národními a regionálními parlamenty a používat svoji **platformu monitorující subsidiaritu** pro přenos vstupů a impulsů od regionů a místních autorit napříč Evropou a jejich vtělení do názorů Výboru regionů.

Výbor regionů bude rovněž žádat Evropskou komisi o respektování svého práva „**znovu konzultovat**“, aby povaha a podstata návrhů mohla být podstatně změněna během legislativního procesu. Schopnost Výboru regionů obhajovat legislativu u evropských soudů dále ovlivní práce Evropské komise při zajišťování toho, aby názory Výboru regionů byly zabudovávány do návrhů ještě předtím, než se tyto stanou zákonem.

Box č. 4 » *Nové procedury*

Výbor regionů si osvojil procedury k začlenění právních změn, které Lisabonská smlouva přináší. Větší přítomnost regionálního prvku v legislativním procesu EU; Výbor regionů a jeho komise budou schopné nově koncipovat názory, které jim umožní reagovat rychle a vhodně na diskuse mezi Evropskou komisí, Evropským parlamentem nebo Radou EU. Aktivita vůči Evropskému soudnímu dvoru; ochrana pravomocí Výboru regionů a anulování legislativy EU, jež odporuje zásadě subsidiarity; aktivity mohou být zahájeny buď na základě většinového hlasu získaného v rámci plenárního zasedání, nebo v urgentním případě prostřednictvím urychlené akce iniciované sekretariátem Výboru regionů.

Box č. 5 » *Spolupráce mezi Evropskou komisí a Výborem regionů*

Dohoda mezi Evropskou komisí a Výborem regionů z roku 2007 se zaměřuje na vytvoření bližšího pracovního vztahu a platformy konzultací s místními a regionálními zainteresovanými subjekty v časově nejvhodnější fázi (co nejdříve na počátku legislativního procesu). Lisabonská smlouva umožňuje, aby tato dohoda byla zcela naplněna.

Evropská komise představuje svůj roční pracovní program Výboru regionů. Jsou identifikovány návrhy prioritních oblastí, které podléhají povinným konzultacím, či konzultacím na bázi dobrovolné volby.

Evropská komise bude žádat Výbor regionů, aby zpracoval „výhled názorů“ k budoucím politikám EU a studie dopadů návrhů a — v některých případech — ocenění dopadů směrnic, které již vstoupily v platnost.

Box č. 6 » *Platforma monitorování subsidiarity*

Výbor regionů bude stavět na platformě monitorování subsidiarity, aby zajistil, že místní a regionální autority byly zapojeny do vývoje, implementace a vyhodnocení politik EU.

Platforma monitorování subsidiarity byla vytvořena Výborem regionů v roce 2005 a umožňuje lepší informační výměnu mezi regionálními a místními autoritami, jejich asociacemi a národními parlamenty napříč EU o politikách Evropské komise a návrzích, které budou mít přímý dopad na místní a regionální autority.

Více než 120 partnerů předkládá svá vyhodnocení všech politických a legislativních dokumentů, které jsou posuzovány Výborem regionů.

Box č. 7 » *Subsidiarita*

Subsidiarita představuje princip, že všechna rozhodnutí v EU musejí být činěna na té úrovni, jež je z pohledu občanů nejefektivnější a nejprospěšnější, občanům nejbližší. To znamená, že v oblastech sdílených kompetencí by měla být akce zajišťována na úrovni EU pouze tehdy, jestliže politické cíle a nástroje nemohou být dosaženy a aktivovány na lokální, regionální či národní úrovni a je efektivnější a pro občany prospěšnější akci vykonávat na úrovni EU.

Subsidiarita je propojena s principem proporcionality, který vymezuje, že akce EU musejí být limitovány pouze do té míry, jež je nezbytná pro dosažení cílů stanovených Smlouvou o EU. Pokud v tomto ohledu existuje řada názorů, EU by měla přijímat akce, jež dávají národním, regionálním a místním autoritám největší míru svobody a volnosti.



→ 3.5 Političtější vazba mezi Evropským parlamentem a Výborem regionů

Politická vazba spočívá především ve východisku, že jak členové Evropského parlamentu, tak Výboru regionů představují volené reprezentanty občanů EU – a jako takoví zvyšují míru demokratické legitimacy EU.

Lisabonská smlouva zavádí užší a transparentnější vazbu mezi těmito dvěma institucemi. Tato by měla umožnit větší veřejné propojení vůči EU a důvěru v její demokratický charakter.

3.6 Makroregiony

Zavedení pojmu teritoriální koheze velmi otevřelo prostor pro diskusi, jak bude tento termín v praxi interpretován. V současnosti jednou z nejmódnějších interpretací je tak například koncept tzv. makroregionů, který by měl být uplatněn i v budoucí podobě pravidel kohezní politiky EU po roce 2013. Spočívá především v tom, že pojem makroregion

je aplikován na oblasti, přesahující národní hranice členských států EU.

Samotnou Evropskou komisí, zřejmě z důvodu vysoké míry institucionální připravenosti pro zavedení do praktické projektové fáze, je silně podporován **makroregion oblasti Baltského moře**, zahrnující v zásadě všechny přímořské regiony států EU náležejících do této oblasti.

Ve velmi pokročilé fázi vyjednávání jsou rovněž obrysy makroregionu tvořeného oblastmi podél toku **Dunaje**, k němuž se dokonce snaží včlenit i některé z regionů, jimiž bezprostředně Dunaj neprotéká (včetně několika regionů českých).

Nedávná diskusní platforma, konaná v polovině dubna 2010 v prostorách Výboru regionů, odhalila, že takovýchto makroregionů má ambice vzniknout nějakých dvacet, snad i více (hovořilo se mimo jiné o Středomoří, Alpském regionu, Labském regionu, regionu tvořeném oblastí bývalé „železné opony“ a řadě dalších). Pokud by se praxe makroregionů prosadila, znamenalo by to významnou inovaci v dosavadním chápání výkonu kohezní politiky EU.

Teritoriální (územní) koheze se stala třetím kohezním rozměrem, který má přispět k harmonizaci ekonomického a sociálního rozvoje — stává se tak jedním ze základních cílů EU a bude jí rovněž přizpůsobeno budoucí směřování kohezní politiky EU po roce 2013. Z toho vyplývají některé významné procedurální a institucionální změny, týkající se především Evropské komise, Výboru regionů, vztahů mezi jednotlivými institucemi EU, vztahů vůči budoucí podobě rozpočtového rámce EU i dokumentů národního významu.

LITERATURA A PRAMENY

1. Lisabonská smlouva pozměňující Smlouvu o Evropské unii a Smlouvu o založení Evropského společenství, podepsaná v Lisabonu dne 13. prosince 2007. Úřední věstník Evropské unie, 2007/C 306/01, 17. 12. 2007
2. Konsolidované znění Smlouvy o Evropské unii a Smlouvy o fungování Evropské unie. Úřední věstník Evropské unie, 2008/C 115/01, 9. 5. 2008
3. Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)
4. Výbor regionů (<http://www.cor.europa.eu>)

KLÍČOVÁ SLOVA

kohezní politika EU, Lisabonská smlouva, teritoriální koheze, regionální rozvoj, Evropská komise, Výbor regionů

ABSTRACT

The paper is focused on three main topics connected with the regional development in the EU and policies implemented on the EU level for its support. Within the first part, a description of the actual position of individual EU member countries and their regions (according to the criterion of GDP per capita by purchasing power standards adjusted) is presented, underlining the still huge extent of economic diversity among them. Some observations and policy recommendations are provided as a partial conclusion of the particular paragraph. The second part of the paper is oriented on the identification of relevant links between the Treaty of Lisbon and EU Cohesion Policy, especially within the outlook after 2013. And, finally, the third part is dominantly addressed to the new concept of territorial cohesion and its practical implications for legal and institutional changes and procedures.

KEYWORDS

EU Cohesion Policy, Treaty of Lisbon, territorial cohesion, regional development, European Commission, Committee of the Regions

JEL CLASSIFICATION

F02, F15, O19, R58



Zvrat ve vývoji konjunkturální situace hospodářsky vyspělých států

► Dr. Jana Sereghyová, DrSc. » Institut evropské integrace, NEWTON College, a.s.¹

* Oživení hospodářské aktivity zaznamenané koncem roku 2009 v jednotlivých hospodářsky vyspělých státech bylo ve většině případů velice skromné. Pouze v USA dosáhl přírůstek HDP ve čtvrtém čtvrtletí 2009 5,3 % v meziročním srovnání, v ostatních hospodářsky vyspělých státech se však pohyboval mezi 1 a 3 %. Přesto došlo zejména v průmyslu těchto států k výraznému posílení podnikatelské důvěry.

Tomu napomáhaly hlavně zprávy o zvýšeném přílivu nových zakázek, které hlásily některé ze zdejších podniků, jakož i jiné příznaky zlepšení jejich odbytových možností, byť výskyt takovýchto případů byl prozatím jen ojedinělý a vymyká se z poznatků o dosud zde přetrvávajícím útlumu podnikatelské aktivity.²

Optimismus managementu zdejších podniků přizívilo též obnovení vzestupné tendence světových cen energetických i průmyslových surovin, neboť ta je považována za spolehlivý signál nadcházejícího zlepšení globální konjunkturální situace.

To vše utvrzovalo zpočátku i prognostiky v přesvědčení, že naprostá většina hospodářsky vyspělých států již přechází, nebo dokonce již přešla do vzestupné fáze hospodářského cyklu a že ta se bude – tak jako v minulosti – vyznačovat jejich

zvýšenou ekonomickou výkonností, přetrvávající zhruba po další pětiletí (resp. do doby, kdy hospodářský cyklus dané země dosáhne svého kulminčního bodu v podobě konjunkturálního boomu). Vycházeli přitom sice z povědomí toho, že intenzita, s níž dojde v jednotlivých státech po doznění recese k obnovení ekonomického růstu, se bude případ od případu lišit. Předpokládali však, že přírůstky HDP zaznamenané zde v roce 2010 reprezentují pouze startovní čáru pro následné zvyšování dynamiky jejich ekonomického růstu. Nově zpracované analýzy a prognózy makroekonomických ukazatelů těchto států však odhalily, že mnohde se nebude tento optimistický scénář realizovat, že v řadě těchto států patrně dojde v roce 2011 nanovo k mírnému omezení přírůstku jejich HDP.³ Nejen management zdejších podniků, nýbrž i národohospodáři těchto států považují tento překvapivý zvrat ve vývoji zdejší konjunkturální situace za závažný nejen proto, že zřejmě oddálí očekávané obnovení jejich prosperity, nýbrž i proto, že bude ztěžovat nápravu škod, které zde vyvolala globální finanční a ekonomická krize.

Nové ochabnutí ekonomického růstu rýsující se ve výše uvedených státech i velice skromné přírůstky HDP dosud dosahované většinou ostatních hospodářsky vyspělých států jsou připisovány

¹ Článek byl zpracován v rámci projektu Národního programu výzkumu II č. 2D06028 „Hodnocení postavení České republiky a její schopnosti rozpoznávat a prosazovat vlastní zájmy v evropské a světové ekonomice“.

² Jako příklad lze uvést razantní nárůst počtu nových zakázek, který zaznamenala řada německých výrobců těžké elektrotechniky, nebo výrazné navýšení poptávky po malolitražních autech vyráběných v kolínské TPCA a v nošovicském závodě Hyundai, jež přetrvává za situace, kdy odbyl ostatních druhů aut vážně, zejména po skončení poskytování šrotového.

³ Mezi hospodářsky vyspělými státy se sice vyskytuje i řada takových, kde se nýbrž i v roce 2011 mírně zvýší temp ekonomického růstu. To se týká hlavně skandinávských států, Itálie, Irsko a Velké Británie. Ve většině případů však přírůstek jejich HDP dosažený v roce 2011 převyší přírůstek dosažený v roce 2010 pouze o jednu či dvě desetiny procenta.

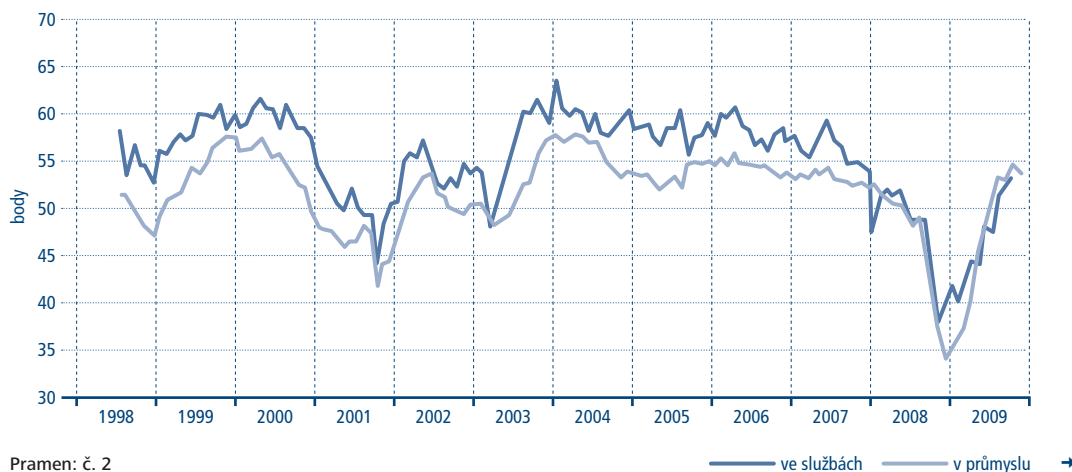
hlavně skutečnosti, že ožívování zdejší hospodářské aktivity není prozatím provázáno obvyklým zvýšením počtu pracovních příležitostí, že leckde dokonce hrozí další nárůst nezaměstnanosti. Jde nejen o důsledek toho, že četná pracovní místa se dnes stěhují z těchto států do rozvojových zemí, nýbrž i o důsledek pokusů zdejších podnikatelů o posílení své konkurenceschopnosti razantním snižováním svých pracovních nákladů tím, že usilují o zabezpečení předvídaného objemu produkce s menším počtem pracovníků. V eurozóně dojde patrně ke zvýšení míry nezaměstnanosti dokonce nad limit zaznamenaný zde v krizovém roce 2009. Tehdy dosáhla v průměru 9,4% práceschopného obyvatelstva, v roce 2010 se však bude pohybovat okolo 10,2% a v roce 2011 se očekává dokonce její další nárůst na 10,3 až 10,5 %. I v USA dosáhla míra nezaměstnanosti počátkem roku 2010 bezprecedentní úrovně 9,6% práceschopného obyvatelstva. V následných měsících klesala jen velice pomalu nezávisle na tom, že zde jsou již od polovi-

ny roku 2009 uplatňovány četné, velice nákladné státní programy sloužící podpoře vzniku nových pracovních příležitostí.

Ať už jsou konkrétní příčiny neobvykle vysoké míry nezaměstnanosti přetrvávající ve většině hospodářsky vyspělých států jakékoli, je považována zdejšími pracujícími za ohrožení jejich sociálních jistot, na které reagují úsilím o navýšení svých úspor, mimo jiné i cestou omezování svých aktuálních výdajů. K tomu podněcuje mnohé ze zdejších domácností též stagnace, či dokonce omezování jejich souhrnných příjmů odrážející buď zvýšení počtu jejich nepracujících členů,⁴ nebo zpomalení růstu mezd a platů, ke kterému zde docházelo již od počátku roku 2009.⁵

Místo mohutného nárůstu nákupů výrobků dlouhodobého užití očekávaného po odeznění recese, v jejímž průběhu byly tyto nákupy odkládány, zde tudíž posiluje poptávka po těchto výrobcích prozatím jen poznenáhle. Střední a méně majetné vrstvy obyvatelstva těchto států se pokou-

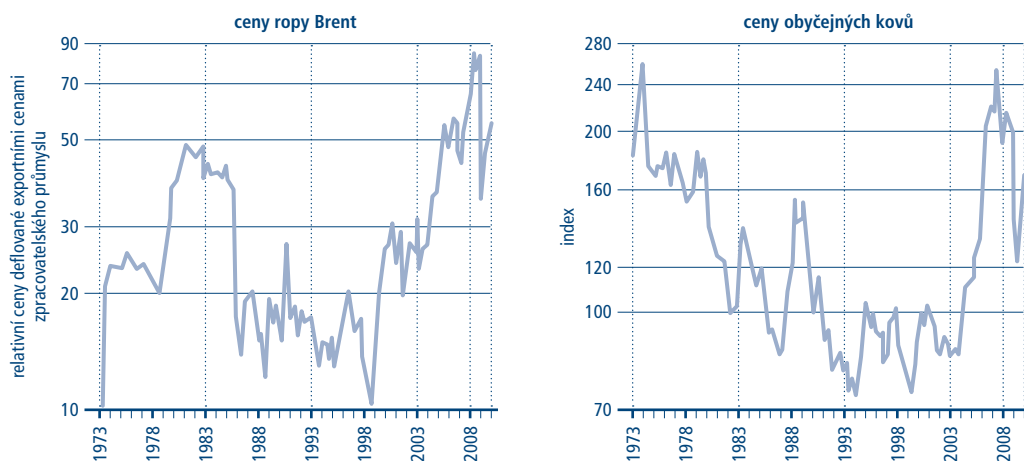
Graf č. 1 » Vývoj podnikatelské důvěry v sektoru průmyslu a služeb hospodářsky vyspělých států (výsledky anket, v bodech)



⁴ Šetření nedávno provedená v USA odhalila, že nemalá část dlouhodobě nezaměstnaných se již neuchází o zaměstnání, že již nefiguruje na zdejším trhu práce.

⁵ Tak např. ve státech eurozóny se snížily přírůstky hodinových mezd z 3,5% zaznamenaných zde v roce 2008 na 1,6% v roce 2010. V USA narůstala hladina hodinových mezd v roce 2008 zhruba o 1% meziročně, v roce 2009 však klesla o 0,8% a v roce 2010 o další 0,2 %. V Japonsku se snížily měsíční pracovní příjmy obyvatelstva v roce 2009 o 5,4% a v roce 2010 o další 1 %.

→ **Graf č. 2 » Vývoj světových cen hlavních druhů energetických a průmyslových surovin**



Pramen: č. 1

Tabulka č. 1 » Hospodářsky vyspělé státy s očekávaným zpomalením temp ekonomického růstu v roce 2011 (meziroční % změny objemu HDP)

Země	2009	2010	2011	Země	2009	2010	2011
USA	-2,4	2,9	2,2	Nizozemsko	-4,0	1,7	1,4
Kanada	-2,6	2,7	2,4	Belgie	-3,1	1,8	1,6
Japonsko	-5,1	2,0	0,6	Lucembursko	-3,9	1,8	1,6
Německo	-4,9	1,8	1,4	Rakousko	-3,6	1,6	1,4
Francie	-2,2	1,7	1,4	Švýcarsko	-1,4	1,7	1,5

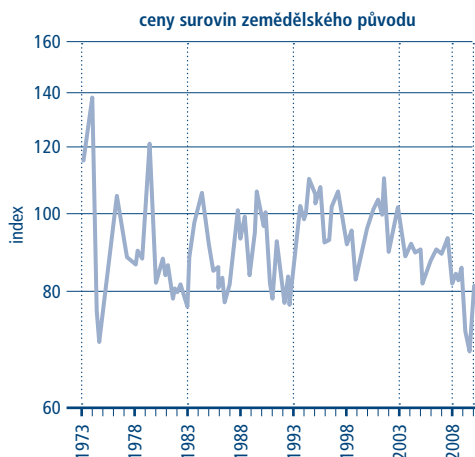
Pramen: č. 7

šejí kromě toho tlumit také růst výdajů za ostatní složky jejich spotřebního koše. Po mírném zbytnění soukromé spotřeby zaznamenaném zde v roce 2010 se tak rýsuje v řadě těchto států v roce 2011 nanovo zpomalení jejího růstu. Závažnost této skutečnosti vynikne, uvědomíme-li si, že soukromá spotřeba se podílí na souhrnné domácí poptávce USA zhruba ze tří čtvrtin, ve státech eurozóny pak více než z poloviny. Ochabnutí růstu soukromé spotřeby rýsující se v roce 2011 v některých z těchto států by tudíž mohlo mít velice nepříznivé dopady na vývoj jejich souhrnné domácí poptávky,

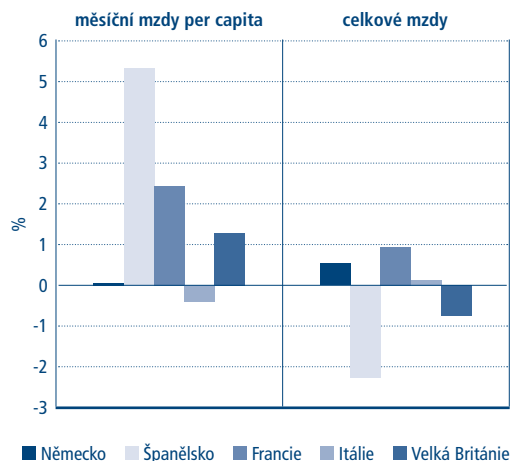
kteřá dosud reprezentovala stěžejní faktor jejich ekonomického růstu. Mohlo by podvazovat nejen zbytnění této poptávky, nýbrž současně s tím i návrat těchto států k relativně vysokým tempům ekonomického růstu vžitým zde během předchozího hospodářského cyklu. Tomu nasvědčuje nejen značné nevyužití výrobních kapacit dosud přetrvávající v mnohých oborech jejich zpracovatelského průmyslu, nýbrž i nadále narůstající výskyt bankrotů zde operujících menších podniků.

Prognostici se nyní pokoušejí vyjasnit, je-li zvolnění temp ekonomického růstu, rýsující se ve

Graf č. 2 (dokončení)



Graf č. 3 » Proměny hladiny mezd zaznamenané ve vybraných státech EU během recese (v %)



Pramen: č. 2

Soukromá spotřeba se podílí na souhrnné domácí poptávce USA zhruba ze tří čtvrtin, ve státech eurozóny pak více než z poloviny. Ochabnutí růstu soukromé spotřeby rýsující se v roce 2011 v některých z těchto států by tudíž mohlo mít velice nepříznivé dopady na vývoj jejich souhrnné domácí poptávky, která dosud reprezentovala stěžejní faktor jejich ekonomického růstu.

většině hospodářsky vyspělých států v krátkodobém horizontu, vskutku nevyhnutelné. Mnozí z nich zdůrazňují, že ty státy, jimž by se podařilo kompenzovat úbytek jejich domácí poptávky odpovídajícím navýšením jejich exportu, by se mohly vyhnout takovéto nové deceleraci svého ekonomického růstu. Analýza podmínek vyvinuvších se v současné době v mezinárodním obchodě však odhalila, že i pro exportně vysoce úspěšné státy by bylo ohromné navýšení jejich exportní výkonnosti, jímž by bylo podmíněno dosažení takovýchto efektů, velice obtížné.

V této souvislosti je poukazováno hlavně na očekávané oslabení dynamiky růstu vzájemného obchodu členských států OECD, která se v roce 2011 bude patrně pohybovat jen okolo 5 %. Obchod těchto států s rozvojovými zeměmi bude sice jak v tomto roce, tak i v následných letech narůstat podstatně vyššími tempy. Vzhledem k tomu, že tyto státy se i nadále podílejí více než ze dvou třetin na mezinárodním obchodě výrobky zpracovatelského průmyslu, však vyústí zpomalení růstu jejich vzájemného obchodu přece jen v citelné omezení zahraničních odbytových možností jejich



- **Tabulka č. 2 » Růst soukromé spotřeby a souhrnné domácí poptávky očekávaný ve státech třídy (meziroční % změny objemu)**

	2009		2010		2011	
	domácí poptávka	soukromá spotřeba	domácí poptávka	soukromá spotřeba	domácí poptávka	soukromá spotřeba
USA	-2,7	-0,5	2,0	1,9	2,1	1,8
Eurozóna	-3,0	-1,0	0,4	0,0	0,9	0,6
Japonsko	-3,6	-0,9	0,9	1,7	0,6	0,2

Pramen: č. 1

- Tabulka č. 3 » Dynamika růstu světové ekonomiky v krátkodobém horizontu a vývoj vybraných rámcových podmínek**

	2009	2010	2011
Meziroční růst světového HDP (%)	-0,9	4,0	3,4
Meziroční růst HDP souhrnu států OECD (%)	-3,3	2,3	1,9
Meziroční růst HDP USA (%)	-2,4	2,9	2,2
Meziroční růst HDP eurozóny (%)	-4,0	1,2	1,4
Meziroční růst HDP mladých ekonomik a rozvojových zemí (%)	2,8	6,4	5,5
Cena ropy Brent (USD/barel)	61,5	80,4	85,0
Směnný kurz USD/EUR	1,39	1,33	1,26
Směnný kurz JPY/USD	95	90	90

Pramen: č. 8

podniků. To bylo zprvu připisováno hlavně ochabnutí růstu zdejší osobní spotřeby, jakož i neobvykle pomalému oživení investiční aktivity v jejich podnikové sféře. Výsledky nedávno provedených šetření však svědčí o tom, že jde též o důsledek toho, že nemalá část zde uplatňovaných stimulačních (protikrizových) opatření měla za cíl napomáhat vzniku nových pracovních příležitostí ve zdejším zpracovatelském průmyslu, což mělo za následek zvýšené pokrytí zdejší spotřeby řady průmyslových výrobků (či komponentů k nim) výrobky domácí provenience. A to podvazuje i nadále jak obnovení přeshraničních kooperačních vztahů

mezi podniky těchto států, z nichž mnohé zanikly během recese, tak i zvýšení dynamiky jejich vzájemného obchodu.

Některé z těchto programů předvíдалy poskytnutí značných daňových úlev takovým podnikům, které by upustily od outsourcingu některých svých výrobních programů a místo toho by rozšířily své domácí výrobní kapacity. Jiné podmiňovaly poskytnutí rozsáhlých státních subvencí či úvěrů, na kterých bylo závislé přežití příslušných podniků, ochotou jejich managementu přistoupit k rušení některých svých zahraničních provozů a přenést danou výrobu na domácí půdu.⁶ Rozhořčení, které

⁶ Viz např. podmíněnost státní finanční pomoci nabízené francouzským automobilkám, kterou se pokoušel prosadit prezident Francie Nicolas Sarkozy.

takto koncipované stimulační programy vyvolaly mezi liberálními ekonomy i v mezinárodních organizacích, které se pokoušejí nepřipustit rozvoj diskriminačních praktik, sice vedlo k oficiálnímu odvolání této podmíněnosti státní pomoci. V hospodářské praxi však bývá v řadě těchto států poskytnutí státních subvencí či daňových úlev vázáno i nadále na ochotu jejich beneficentů zachovat takovýto postup. To bývá zdůvodňováno potřebou přibrzdit dislokaci zdejších pracovně náročných průmyslových výroby do zemí s nižšími pracovními náklady (tj. praxi, která se začala v podnikové sféře většiny hospodářsky vyspělých států rozmáhat již od poloviny 80. let), neboť její zachování by mohlo podle názoru nemalé části zdejších politiků nejen ztěžovat zlepšení situace na jejich trhu práce, nýbrž ohrozit i perspektivy jejich zpracovatelského průmyslu. Odpůrci této koncepce však namítají, že její uplatnění by podvazovalo posilování konkurenceschopnosti zdejších podniků, a ve svých důsledcích by tudíž znemožnilo dosažení natolik robustního navýšení exportní výkonnosti daného státu, aby mu to umožnilo kompenzovat ochabnutí jeho domácí poptávky.

Perspektivy ekonomik hospodářsky vyspělých států je ovšem třeba hodnotit v kontextu vývoje globální konjunkturní situace, zejména pak s přihlédnutím k nadcházejícímu růstu světové ekonomiky.

Nezávisle na tristních perspektivách rýsujících se v roce 2011 ve většině hospodářsky vyspělých států je naprostá většina prognostiků přesvědčena, že se těmto státům podaří docílit nanovo zvýšených temp ekonomického růstu vžitých zde během předchozích hospodářských cyklů. Liší se však jejich názory na to, kdy a za jakých podmínek se tak stane.

Tak např. představitelé Mezinárodního měnového fondu prohlásili, že globální krizi nelze považovat za plně překonanou, dokud se neposílí poptávka i v hospodářsky vyspělých státech. A to je

jak ve většině západoevropských států, tak i v Japonsku prozatím v nedohlednu. Šetření provedené na půdě Světové banky odhalila, že zbytnění mezinárodního obchodu zaznamenané počátkem roku 2010 bylo navozeno převážně jen tím, že podniky přistoupily k doplňování svých zásob, které během recese nechaly klesnout na nepřiměřeně nízkou úroveň, jakož i tím, že se leckde začaly v té době rozbíhat veřejné (infrastrukturní) investice financované v rámci tzv. stimulačních programů, že tudíž nešlo o projev reálného a udržitelného oživení hospodářské aktivity. Pracovníci Světové banky upozornili též na nemalá rizika daná tím, že i velice skromné posílení ekonomického růstu hospodářsky vyspělých států zaznamenané v současné době bylo navozeno hlavně uplatněním těchto stimulačních programů, na jejichž financování byly vynaloženy ohromné částky, z čehož vyvozovali, že jak předčasné omezení záběru těchto programů, tak i předčasné utužení restriktivnosti jejich fiskální či monetární politiky by mohlo ještě více oddálit přechod těchto států na trajektorii robustnějšího ekonomického růstu, a ohrozit tak i očekávané ozdravení světové ekonomiky.

Prognózy zpracované na půdě evropských výzkumných ústavů nasvědčují tomu, že členskými státům EU se podaří vyhnout se těmto rizikům, že však obnovení prosperity jejich podniků je přece jen podmíněno jak posílením domácí poptávky, tak i výrazným rozšířením jejich zahraničních odbytových možností. Takováto podmíněnost je očekávána dokonce i v Německu nezávisle na tom, že tato země figurovala již v minulosti mezi nejúspěšnějšími exportéry světa. Zdejší prognostici předpokládají, že takového navýšení exportu, které by umožnilo vyvést německou ekonomiku z relativně nízkých obrátek, v nichž se dosud pohybuje (viz tabulka č. 1), se podaří docílit teprve po roce 2011.⁷ A stejnou měrou se zřejmě odsouvají také šance subdodavatelů německých podniků, silně zastoupených v podnikové sféře jednotlivých nových →

⁷ Viz vyjádření vedoucího prognostického odboru DIW, tj. jednoho z nejvýznamnějších německých výzkumných ústavů.

- členských států EU, docílit zvýšeného vytižení svých výrobních kapacit.

Podnikový management se však nemůže spokojit s takovýmto vágním stanovením doby, kdy v dané zemi lze očekávat zlepšení konjunkturální situace. Prognostici se proto pokoušejí upřesnit své predikce nadcházejícího vývoje této situace též v delším časovém horizontu. Většina z nich je přesvědčena o tom, že nezávisle na mírné deceleraci ekonomického růstu očekávané v hospodářsky vyspělých státech v roce 2011 se zdejší konjunkturální situace již v roce 2012 výraznělepší a že tato tendence bude ve většině těchto států přetrvávat i v následných dvou, třech letech. Vyskytla se však

řada prognostiků, kteří připouštějí, že v některých z těchto států by mohlo současné snížení temp ekonomického růstu přetrvávat podstatně delší dobu. Zdůrazňovali však, že přitom by patrně nešlo jen o projev zhoršení jejich konjunkturální situace, nýbrž též – či dokonce hlavně – o důsledek uplatňování nevhodné hospodářské politiky, či nevhodných reakcí zdejších podniků na změny v geografii světového obchodu, tzn. o důsledky takových postupů, které by měly za následek oslabení pozic, které daný stát zaujímá ve světové ekonomice.

Úsilí prognostiků prodloužit časový horizont pokrytý jejich predikcemi je nutí, aby rozšířili spektrum jimi zkoumaných trendů. Uvědomují si,

Představitelé Mezinárodního měnového fondu prohlásili, že globální krizi nelze považovat za plně překonanou, dokud se neposílí poptávka i v hospodářsky vyspělých státech. A to je jak ve většině západoevropských států, tak i v Japonsku prozatím v nedohlednu.

Tabulka č. 4 » Proměny podílu vybraných států a regionů na tvorbě světového HDP v PPP (v %, světový HDP v PPP = 100 %)

Země, region	2005	2007
Japonsko	7,0	6,6
Čína	9,7	10,8
Indie	:	4,6
Ostatní asijské nově industrializované země	3,7	3,0
Střední východ	2,5	3,8
Africké rozvojové země	3,3	3,0
Společenství nezávislých států	4,1	4,5
Rusko	3,1	3,2
Latinská Amerika	7,8	8,3
Severní Amerika	24,6	23,3
USA	22,5	21,3
EU-27	23,7	22,7
Eurozóna	16,9	16,1

Pramen: č. 3

že již nepostačí sledovat jen proměny makroekonomických ukazatelů toho kterého státu a výchylky jeho reálné ekonomické výkonnosti od jeho modelově stanoveného ekonomického potenciálu, nýbrž je třeba zkoumat všechny faktory, které by mohly ovlivnit perspektivy jeho ekonomiky. Právě v současné době probíhá v odborných kruzích tříbení názorů na to, které faktory a tendence lze považovat za nejdůležitější determinanty těchto perspektiv. Dále uvádíme přehled těch tendencí a opatření, jimž je přikládána zvýšená důležitost.

Zvolení obezřetné exit strategie, napomáhající vybědnutí jednotlivých států z důsledků finanční a ekonomické krize, je považováno za jeden z nejdůležitějších předpokladů pro ozdravení jejich ekonomik ve střednědobém horizontu. Jak národohospodáři, tak i politici zdůrazňují v této souvislosti potřebu urychleně pokrýt ztráty vzniklé v průběhu finanční krize a vytvořit záruky, že tehdejší excesy se nemohou opakovat, jakož i potřebu rozšířit dostupnost úvěrových prostředků pro zdejší podnikovou sféru.

Prognostici však považují obnovení prosperity hospodářsky vyspělých států závislé též (či dokonce hlavně) na tom, jak účinně se podaří jejich podnikům čelit konkurenčním tlakům, které budou na ně zřejmě doléhat v prognostickém horizontu se

zvýšenou razancí. Většina prognostiků se shoduje v názoru, že při řádových rozdílech mezi pracovními náklady vžitými v těchto státech a těmi, se kterými kalkulují jejich konkurenti se sídlem v nově industrializovaných zemích, neposkytuje hospodářsky vyspělým státům posílení jejich cenové konkurenceschopnosti potřebnou ochranu před hrozbou dalšího omezení jejich podílu na tvorbě světového produktu.

Například zkušenosti nizozemských podniků nasvědčují tomu, že daleko účinnější reakcí na dramatické posílení exportní výkonnosti nově industrializovaných zemí by se mohlo stát navázání subdodavatelských či kooperačních vztahů s jejich podniky, popř. i součinnost s nimi při dobývání zahraničních trhů. Výsledky průzkumu vnitřních trhů států BRIC (tj. Brazílie, Ruska, Indie a Číny) jsou považovány za spolehlivý indikátor toho, že v případě, podařilo-li by se průmyslovým podnikům hospodářsky vyspělých států podchytit silný nárůst spotřebitelské poptávky i poptávky po průmyslových materiálech rýsující se ve státech BRIC, mohlo by jim to dopomoci v dlouhodobém horizontu k nebývalému rozšíření jejich zahraničních odbytových možností a zemím jejich sídla též k podstatnému zlepšení jejich ekonomických perspektiv.

LITERATURA A PRAMENY

1. *Perspectives de l'économie mondiale*. Coe-Rexecode, Paris, Décembre 2009
2. *Disparities*. INSEE, Paris, December 2009
3. *World Commodity Prices*. GKI, Budapest, May 2008
4. *UNCTAD Handbook of Statistics*. Geneva, 2008
5. *Trade and Development Report*. U. N., Geneva, 2009
6. *China and the Dutch economy*. CPB Document, No. 127, The Hague, 2006
7. *Perspectives de l'économie mondiale*. Coe-Rexecode, Paris, Mars 2010
8. *Perspectives mondiales*. Coe-Rexecode, Paris, Mars 2010

KLÍČOVÁ SLOVA

ekonomický růst, konjunkturální situace, hospodářská politika, ekonomické oživení

ABSTRACT

Though the acceleration of economic growth, which was perceived in most developed economies at the beginning of 2010, was only slight, it was regarded not only by the management of their enterprises, but also →

- *by their forecasters as a sign, that in most of these countries the recovery is already well under way. But subsequently undertaken macroeconomic analyses have reveal, that in 2011 a further improvement of the economic performance of these countries cannot be expected, but on the contrary a new deceleration of their economic growth is possible. In the article we are describing causes of this unusual phenomenon, as well as opinions concerning the possible mitigation of its consequences.*

KEYWORDS

economic growth, conjunctural situation, economic policy, economic recovery

JEL CLASSIFICATION

E17, E32, F43



Česká ekonomika v roce 2009

► prof. Ing. Vojtěch Spěváček, DrSc., Ing. Mojmír Hájek, CSc. » Centrum ekonomických studií
Vysoké školy ekonomie a managementu¹

- * Celosvětová hospodářská krize zasáhla různou silou různé regiony světa i jednotlivé země. Česká republika sice nepatřila k nejvíce postiženým zemím, zažila však v roce 2009 silnou recesi, která bude mít dlouhodobější důsledky. Silně klesly vývozy, průmyslová produkce a investice, vzrostla nezaměstnanost a obtížnou se stala udržitelnost veřejných financí. Prokázala se silná závislost české ekonomiky na světovém vývoji, zejména v zemích Evropské unie.

Předkládaná studie hodnotí vývoj české ekonomiky v krizovém roce 2009 v kontextu s předcházejícím obdobím a s využitím alternativních ukazatelů. Pozornost je věnována globální finanční krizi a světové hospodářské recesi, které silně ovlivnily značně otevřenou českou ekonomiku. Na straně nabídky se zkoumá příspěvek základních odvětví k růstu HDP a zdroje ekonomického růstu jsou analyzovány v členění na práci, kapitál a souhrnnou produktivitu faktorů. Podle metody růstového účetnictví je kvantifikován růst souhrnné produktivity faktorů a jeho příspěvek k růstu HDP. Analýza poptávky se věnuje výrazným změnám na straně poptávky, které se ukázaly být v době recese určující pro hloubku propadu HDP. Hodnocení makroekonomické stability je založeno na analýze vztahu domácí nabídky a domácí poptávky a národních úspor a domácích investic. Vnější rovnováha je hodnocena na základě obchodní bilance a měnící se struktury běžného účtu platební bilance, která je silně ovlivněna přímými zahraničními investicemi.

1. Ekonomická výkonnost

Po třech letech historicky nejvyššího hospodářského růstu se na přelomu roku 2008 a 2009 česká ekonomika dostala do **recese**. Šlo o druhou recesi české ekonomiky po roce 1993, nepočítáme-li transformační recesi v roce 1991. Předchozí recese byla zapříčiněna domácími faktory, byla relativně mírná (pokles HDP v roce 1997 i 1998 o 0,7%) a následující oživení bylo výrazné. Recese v roce 2009 byla vyvolána především vnějšími faktory, byla podstatně hlubší a předpokládané oživení bude mírné.

Období 2005–2007 patří k ekonomicky nejpříznivějším v historii České republiky. Hospodářský růst dosahoval průměrně ročně 6,4% a proti předchozím letům nejen silně zrychlil, ale stal se i zdravější z hlediska faktorů strany nabídky i poptávky. Urychlil se proces reálné konvergence a na rozdíl od většiny nových členských zemí nebylo zrychlení růstu v České republice provázáno zhoršující se makroekonomickou rovnováhou. Oproti předcházejícím třem letům obchodní bilance přešla do přebytku, snížil se deficit běžného účtu platební bilance i schodek veřejných financí a výrazně se zlepšila situace na trhu práce.

V průběhu roku 2008 a 2009 se postupně stále více zhoršovaly podmínky hospodářského vývoje. Ve vyspělých západních zemích finanční krize přešla v krizi reálné ekonomiky a vyspělé země se ve druhé polovině roku 2008 dostaly do recese. Pokles HDP nastal již ve druhém čtvrtletí 2008 →

¹ Stať vznikla s podporou grantu MŠMT č. 1M0524 „Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky“.

→ a útlum ekonomické aktivity byl velmi silný v zemích eurozóny, na jejichž poptávce je závislý český vývoz. To se týká zejména Německa, kde mezičtvrtletní pokles HDP trval 4 čtvrtletí a za celý rok 2009 se HDP snížil o 5 %. V důsledku toho se prudce snížila **zahraniční poptávka** a česká ekonomika byla zasažena silným vnějším poptávkovým šokem. Propad zahraniční poptávky se promítl do poklesu českých vývozu zboží, jež se v posledním čtvrtletí 2008 snížily o 10,5 % a v prvním pololetí 2009 o více než 19 %. V dalších dvou čtvrtletích se pokles postupně zmírňoval na 13 % ve třetím a 2,4 % ve čtvrtém čtvrtletí. Za celý rok 2009 vývozy reálně poklesly o 13,8 %. V silně exportně orientované české ekonomice se výrazné snížení vývozu muselo projevit v poklesu průmyslové produkce, zejména ve zpracovatelském průmyslu. **Průmyslová produkce** měřená indexem průmyslové produkce začala klesat v posledním čtvrtletí 2008 (proti stejnému období roku 2007 se snížila o 13,2 %) a tento propad se prohloubil v první polovině roku 2009 (pokles o 19,1 % v prvním čtvrtletí a o 18,5 % ve druhém čtvrtletí). Ve třetím čtvrtletí 2009 se pokles průmyslové produkce zpomalil (-12,8 %) a v posledním čtvrtletí činil již jen -2,3 %. Za celý rok 2009 se průmyslová produkce propadla o 13,4 %. Silná závislost průmyslové výroby na vývozech je více než zřejmá.

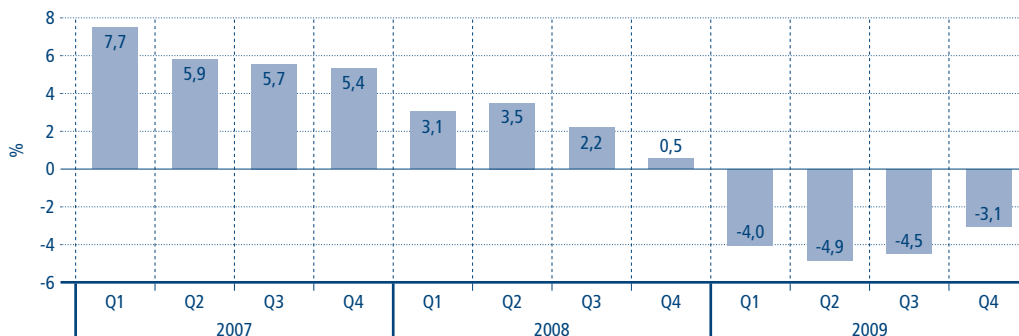
Finanční systém v České republice se sice nedostal do krize, ale podmínky na finančním trhu se zhoršily. Propojení českých bank se zahraničními zvýšilo obavy o možných potížích některých bankovních institucí a zhoršená situace v reálné ekonomice vedla k opatrnosti při poskytování úvěrů domácnostem a podnikům. Růst úvěrů poskytovaných soukromému sektoru, který dosahoval téměř 20% roční dynamiky v letech 2005–2008, se v důsledku poklesu poptávky po úvěrech a zpřísnění úvěrových standardů v roce 2009 téměř zastavil.

Zvýšená nedůvěra a zhoršená očekávání spotřebitelů, výrobců i investorů poznamenala fungování finančního sektoru, který na rozdíl od předchozích let nevytváří dostatečně příznivé podmínky pro oživení české ekonomiky, a to i přes to, že centrální úroková míra se dostala na historicky nejnižší úroveň (1 %).

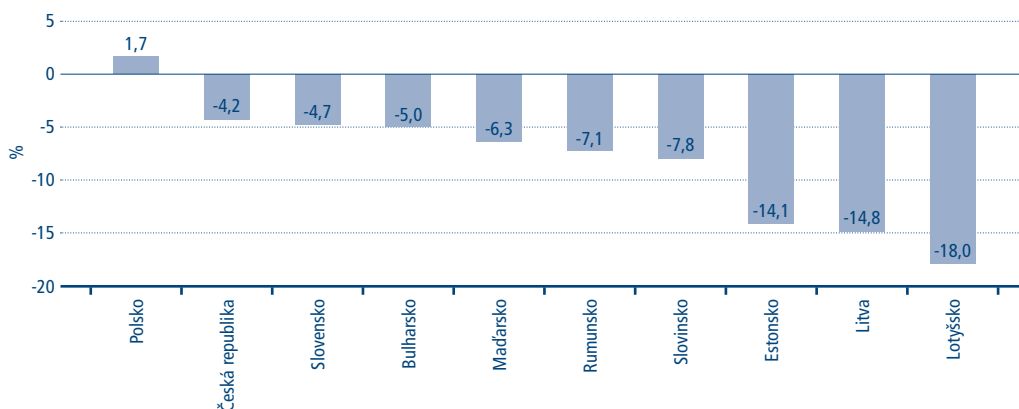
Rok 2009 byl z ekonomického hlediska v období po vzniku České republiky nejhorší. V první polovině roku byla ekonomika v recesi a ve druhém pololetí došlo pouze k mírnému oživení ekonomické aktivity. Za celý rok 2009 činil reálný pokles HDP 4,2 %. Nejsilnější meziroční pokles HDP znamenala česká ekonomika ve druhém a třetím čtvrtletí 2009 a teprve v posledním čtvrtletí roku 2009 se pokles zmírnil (viz graf 1). Zatímco v letech 2001–2008 česká ekonomika rostla podstatně rychleji než celek zemí EU (v ročním průměru o 4,3 % proti 2 % v EU), v roce 2009 byl propad HDP v České republice stejný jako v EU-27 a proces konvergence k ekonomické úrovni EU se tak zastavil. Negativní stránky recese se projevují především v rostoucí nezaměstnanosti, v silném nárůstu vládního deficitu a dluhu a v propadu investiční aktivity. Nepříznivý vývoj v těchto oblastech bude ovlivňovat vývoj české ekonomiky i v budoucích letech. Naproti tomu se výrazně snížila míra inflace a zlepšila se i vnější nerovnováha.

Mezičtvrtletní údaje zaznamenaly pokles HDP v posledním čtvrtletí roku 2008 o 0,7 %, což spolu s podstatně hlubším poklesem o 4,1 % v prvním čtvrtletí a mírným poklesem ve druhém čtvrtletí roku 2009 (-0,3 %) ukazuje, že se česká ekonomika dostala do recese.² Pozitivní změna trendu nastala ve třetím a čtvrtém čtvrtletí 2009, kdy HDP vzrostl o 0,6 a 0,7 %, což naznačuje počátek stabilizace české ekonomiky. Přetrvávají však rizika budoucího vývoje, jako je závislost na vývoji světové ekonomiky a zahraniční poptávce, slabost finančního

² Za recesi se pokládá mezičtvrtletní pokles HDP nejméně ve dvou po sobě následujících čtvrtletích. Z tohoto hlediska je důležitý mezičtvrtletní pokles ve 4. čtvrtletí 2008 a nikoliv meziroční růst ve stejném období. Je to z toho důvodu, že indexy růstu HDP proti stejnému období předcházejícího roku zaznamenají důležité změny ve vývoji ekonomiky s určitým zpožděním, zatímco mezičtvrtletní údaje zaznamenají změnu trendu dříve. To v případě zlomů ve vývoji ekonomiky hraje důležitou roli.

Graf č. 1 » Reálný meziroční růst HDP v České republice (v %)

Pramen: ČSÚ — čtvrtletní národní účty (březen 2010)

Graf č. 2 » Reálná změna HDP v roce 2009 v nových členských zemích EU ze střední a východní Evropy (v %)

Pramen: Eurostat — National Accounts (duben 2010)

systému, nadměrné schodky veřejných financí, vysoká míra nezaměstnanosti a silný propad investiční aktivity.

V mezinárodním srovnání česká ekonomika růstovou dynamikou 2,5 % v roce 2008 předstihla ekonomický růst zemí EU-27 (0,8 %) a proces reálné konvergence (přibližování se k průměrné úrovni důchodu na 1 obyvatele v zemích EU) pokračoval mírnějším tempem než v předchozích letech. Podle odhadů Eurostatu z prosince 2009 dosáhl v roce 2007 a 2008 český HDP na 1 obyvatele v pa-

ritě kupního standardu 80,1 a 80,4 % úrovně zemí EU-27. V roce 2009 se však proces konvergence prakticky zastavil.

V roce 2009 byl pokles HDP v České republice stejný jako v EU-27 (4,2 %). Naproti tomu reálný propad HDP v ostatních zemích střední a východní Evropy byl daleko silnější. Maďarsko, Rumunsko, Slovensko a Slovinsko prošly podstatně silnější recesí a pobaltské státy zaznamenaly dramatický propad HDP pohybující se kolem 15 % (viz graf 2). Časový průběh recese byl většinou podobný s vý-



→ jímkou pobaltských zemí, kde recese začala dříve a byla daleko hlubší. Jedinou zemí s kladným růstem bylo Polsko (HDP se zvýšil o 1,7 %), které pro svůj velký vnitřní trh, fungující finanční systém a uspokojivou makroekonomickou rovnováhu nebylo tak silně zasaženo finanční krizí a poklesem zahraniční poptávky.

ba hrubého fixního kapitálu snížila HDP o 2 p. b. a změna zásob o 2,5 p. b.). K výrazné změně došlo ve vývoji soukromé spotřeby, která v roce 2008 byla na straně poptávky hlavním tahounem růstu (příspěvek 1,6 p. b.), avšak v roce 2009 soukromá spotřeba prakticky stagnuje a nepatrně snižuje růst HDP (o 0,1 p. b.). Mění se i vliv zahraničního

Zatímco v letech 2001–2008 česká ekonomika rostla podstatně rychleji než celek zemí EU (v ročním průměru o 4,3 % proti 2 % v EU), v roce 2009 byl propad HDP v České republice stejný jako v EU-27 a proces konvergence k ekonomické úrovni EU se tak zastavil. Negativní stránky recese se projevují především v rostoucí nezaměstnanosti, v silném nárůstu vládního deficitu a dluhu a v propadu investiční aktivity. Nepříznivý vývoj v těchto oblastech bude ovlivňovat vývoj české ekonomiky i v budoucích letech. Naproti tomu se výrazně snížila míra inflace a zlepšila se i vnější nerovnováha.

Zatímco ve struktuře ekonomické aktivity na straně **nabídky** byl v české ekonomice v roce 2008 klíčový pozitivní příspěvek průmyslu, v roce 2009 se situace dramaticky mění a celý propad hrubé přidané hodnoty (HPH) v národním hospodářství o 4,4 % je možné připsat průmyslu. K zajímavému vývoji došlo v zemědělství. Hrubá přidaná hodnota počítaná v běžných cenách se snížila o 12,1 % (celková zemědělská produkce se snížila proti roku 2008 dokonce o 18 %), avšak ve srovnatelných cenách předchozího roku HPH zemědělství vzrostla o 49,3 % a vytvořila tak pozitivní příspěvek k růstu celkové HPH v národním hospodářství ve výši 1,2 p. b. Příčinou tohoto paradoxu byl silný pokles cen zemědělských produktů (pokles deflátoru HPH v zemědělství o více než 40 %). Odvětví služeb snižovala HPH v národním hospodářství o 0,9 %.

Na straně **poptávky** pokračoval v roce 2009 pozitivní růst veřejné spotřeby, který zmírnil hloubku recese a přidal k růstu HDP 1,9 p. b. Naopak prudce poklesla hrubá tvorba kapitálu, zejména zásob, která snižovala HDP o 4,5 p. b. (z toho tvor-

obchodu, který v předchozích pěti letech významným způsobem urychloval ekonomický růst, zatímco v roce 2009 působil již retardačně (-0,4 p. b.).

Prognózy vývoje české ekonomiky na léta 2010 a 2011 jsou v situaci rychle se měnících podmínek a přetrvávajících nejistot obtížné. Očekává se přechod ze záporných hodnot růstu do nízkých, nicméně pozitivních hodnot. Prognózy Ministerstva financí a Mezinárodního měnového fondu z dubna 2010 očekávají růst HDP v roce 2010 ve výši 1,5 % (resp. 1,7 %) a jeho zvýšení na 2,4 % (resp. 2,6 %) v roce 2011. Prognóza Evropské komise (ECFIN) a ČNB z května 2010 předpokládá zvýšení HDP v roce 2010 o 1,6 % (resp. 1,4 %) a v roce 2011 o 2,4 % (resp. 1,8 %). Na straně nabídky by se měl oživit růst průmyslové produkce a na straně poptávky by růst měl být tažen zahraničním obchodem a zásobami. Domácí poptávka (konečná spotřeba a investice) by měla v roce 2010 dále klesat a teprve v roce 2011 se očekává její mírný růst.

Skutečný vývoj bude však záviset na mnoha faktorech — na vývoji světové ekonomiky (zejm-

na v zemích EU, které jsou hlavními obchodními partnery České republiky), na fungování finančního systému (především na zlepšení toku úvěrů), na fiskální a měnové politice (jejich působení bude spíše restriktivní na rozdíl od politiky podpory růstu v roce 2009), na chování domácností (možný růst míry úspor a omezení spotřebních výdajů v souvislosti s růstem nezaměstnanosti a pomalým růstem mezd), či na investiční aktivitě podniků (obnova zásob a vzrůst důvěry ve vývoj domácí ekonomiky). Není proto možné vyloučit nerovnoměrnost vývoje a dočasný pokles výroby.

2. Alternativní ukazatele ekonomické výkonnosti

Vedle tradičního ukazatele ekonomické výkonnosti, kterým je HDP (resp. HDP na obyvatele), je pro úplnější a objektivnější obraz o vývoji ekonomiky žádoucí analyzovat i vývoj dalších ukazatelů ze systému národních účtů. V případě malé otevřené ekonomiky nabývá na významu čistý odliv prvotních důchodů do zahraničí a ztráty či přínosy ply-

noucí ze změn směnných relací v zahraničním obchodě. Význam těchto procesů spojených především s přílivem přímých zahraničních investic a přeshraničním pohybem pracovních sil vyjadřují ukazatele hrubého národního důchodu (HND) a reálného hrubého domácího důchodu (RHDD).

Hrubý národní důchod v důsledku čistého odlivu prvotních důchodů do zahraničí ve formě mezd, repatriovaných a reinvestovaných zisků a úroků je v posledních pěti letech téměř o 6 % nižší než HDP. Česká republika spolu s Maďarskem patří po Irsku a Lucembursku k zemím s největším odlivem prvotních důchodů. V roce 2008 čistý odliv prvotních důchodů přesáhl 7 % HDP a v roce 2009 se snížil na 5,9 % HDP (viz tabulka 1). Ztráta důchodu v procesu prvotního rozdělení má reálné dopady na ekonomiku, protože snižuje národní disponibilní důchod, který podmiňuje růst konečné spotřeby a vytváření úspor, z nichž se hradí investice.

Reálný hrubý domácí důchod rezidentů (RHDD) je ovlivněn nejen objemem výroby měřeným HDP ve stálých cenách, ale také poměrem, za

Tabulka č. 1 » HDP a HND v České republice (v mld. Kč, běžné ceny)

	2005	2006	2007	2008	2009
HDP	2983,9	3222,4	3535,5	3689,0	3627,2
Saldo prvotních důchodů	-133,9	-160,0	-247,3	-263,0	-214,5
HND	2849,9	3062,3	3288,2	3426,0	3412,6
HND v % HDP	95,5	95,0	93,0	92,9	94,1

Pramen: ČSÚ — čtvrtletní národní účty (březen 2010)

Tabulka č. 2 » Růst HDP a reálného hrubého domácího důchodu v České republice (v %, stálé ceny předchozího roku)

	2005	2006	2007	2008	2009
HDP	6,4	7,0	6,1	2,3	-4,1
RHDD	5,0	5,8	7,1	1,2	-2,6
Rozdíl	-1,4	-1,2	1,0	-1,1	1,5

Poznámka: Růst HDP je vyjádřen v sezónně očištěných údajích. Rozdíl je uveden v procentních bodech.

Pramen: ČSÚ — čtvrtletní národní účty (březen 2010)



→ který se obchoduje při vývozu a dovozu ve vztahu k nerezidentům, tj. **směnnými relacemi**. RHDD vyjadřuje kupní sílu důchodů vytvořených rezidenty v domácí ekonomice. Vezmeme-li v úvahu saldo prvotních důchodů vůči zahraničí a saldo běžných transferů vůči zahraničí, dostaneme ukazatele **reálného hrubého národního důchodu** a **reálného hrubého disponibilního důchodu**. Na rozdíl od ukazatele HDP ukazují tyto ukazatele změnu v tvorbě reálného důchodu, která ovlivňuje růst spotřeby a investic.

Vliv změn směnných relací vyplývá ze skutečnosti, že ceny vývozu a dovozu se mění nestejným tempem. V případě, že ceny vývozu rostou rychleji než ceny dovozu, nebo ceny vývozu klesají pomaleji než ceny dovozu, dochází k příznivému vývoji a změny směnných relací znamenají přínosy v podobě reálného důchodu. Jednoduchým příkladem je zvýšení cen ropy, které pro producenty a vývozce znamená dodatečný reálný důchod, který zemím produkujícím ropu umožňuje zvyšovat spotřebu a investice nebo vytvářet dodatečné úspory. V opačné změně směnných relací dochází ke ztrátám reálného důchodu. RHDD se vypočte tak, že k HDP ve stálých cenách jsou připočteny či od něho odečteny tzv. přínosy nebo ztráty z obchodu. Změny směnných relací ovlivňují nejen vývoj ukazatele reálného domácího důchodu, ale i saldo zahraničního obchodu a makroekonomickou rovnováhu.³

Rozdíly mezi růstem HDP a RHDD jsou značné. Podle RHDD bylo snížení tempa ekonomického výkonu České republiky v roce 2008 podstatně silnější (ze 7,1 % v roce 2007 na 1,2 % v roce 2008) a pokles v roce 2009 byl podle RHDD mírnější

(pouze 2,6 % proti propadu HDP o 4,1 % – viz tabulka 2). Rozdílný vývoj ukazatelů naznačuje, že hodnocení celkové ekonomické výkonnosti země by nemělo vycházet pouze z ukazatele HDP, ale mělo by se opírat o komplexnější posouzení ekonomické výkonnosti. Jednou z cest je využití dalších agregátů obsažených v národních účtech, jako jsou ukazatele typu čisté produkce, národního důchodu, reálného domácího důchodu či ukazatele konečné spotřeby domácností, disponibilních důchodů domácností a jejich úspor.

Trend příznivého vývoje směnných relací, který až do roku 2004 převažoval a přilepšoval tak české ekonomice, se od roku 2005 mění. V letech 2005 a 2006 činila ztráta ze změn směnných relací 36,7 a 29,6 mld. Kč. Po pozitivním vývoji směnných relací v roce 2007 došlo v roce 2008 k jejich značnému zhoršení v důsledku prudkého růstu světových cen komodit. Ztráta ze změn směnných relací v roce 2008 dosáhla 45,6 mld. Kč. Reálný hrubý domácí důchod vzrostl pouze o 1,2 % proti 2,3 % růstu HDP. Rok 2009 přinesl opět velkou změnu ve vývoji směnných relací, které se vyvíjely velmi příznivě. Přínosy ze změn směnných relací dosáhly 61,8 mld. Kč a zmírnily tak pokles HDP o 1,5 p. b. Podle ukazatele RHDD nebyl propad české ekonomiky v roce 2009 tak hrozivý jako podle ukazatele HDP.

3. Strukturální změny

Pro rychlý růst české ekonomiky v posledních letech měl klíčový význam **průmysl**. Jeho podíl na tvorbě hrubé přidané hodnoty (HPH) v celém národním hospodářství je nejvyšší ze všech zemí EU.

³ Interpretace ukazatele RHDD a vlivu změn směnných relací bývá rozdílná. Tak např. ČSÚ v publikaci „Vývoj české ekonomiky v 1. až 4. čtvrtletí 2009“ (kód publikace 1109-09, březen 2010) uvádí, že v roce 2009 došlo ke značnému zhodnocení české národní práce při zbožových operacích a transakcích ve službách na zahraničních trzích a obchodní zisk ze změn směnných relací činil 61,8 mld. Kč a hrubý domácí důchod se snížil pouze o 2,6 %, tedy méně než HDP. Ministerstvo financí ve svých Makroekonomických predikcích má za to, že změna RHDD odráží důchodovou situaci české ekonomiky (viz Makroekonomická predikce České republiky z ledna 2010, s. 21). Změny směnných relací a z nich vyplývající přínosy či ztráty reálného důchodu však mají řadu různorodých příčin (kvalitativní a strukturální změny vývozu a dovozu, kurzové vlivy, značné výkyvy ve vývoji světových cen surovin, energie a potravin, změny ve vývoji domácí a zahraniční poptávky). Proto podléhají velkým výkyvům a nelze je vždy jednoznačně hodnotit. Vyjadřují pouze skutečnost, že ceny zahraničního obchodu se vyvíjely příznivě nebo nepříznivě a v důsledku toho buď zvýšily, nebo snížily reálný důchod. Stanovit správnou diagnózu tohoto vývoje však vyžaduje podrobnější zkoumání faktorů, které změny směnných relací ovlivnily.

Tabulka č. 3 » Růst HPH podle odvětví v České republice (roční růst v %, srovnatelné ceny předchozího roku)

	2005	2006	2007	2008	2009
Zemědělství	11,0	-15,6	-11,7	5,2	49,3
Průmysl	10,0	14,0	7,3	7,3	-14,5
Dobývání nerostných surovin	-12,3	1,4	-5,1	-1,5	-22,2
Zpracovatelský průmysl	12,2	15,3	9,2	7,2	-14,7
Výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody	2,9	9,7	-0,4	9,9	-11,4
Stavebnictví	-1,1	7,1	4,7	-0,1	1,1
Služby	5,4	5,7	6,0	1,2	-2,1
HPH celkem	6,6	7,8	5,9	3,2	-4,4

Poznámka: HPH v základních cenách se liší od HDP o daně z produktů a dotace na produkty.

Pramen: ČSÚ — čtvrtletní národní účty (březen 2010)

Tabulka č. 4 » Odvětvová struktura HPH v České republice (v %, běžné ceny)

	2005	2006	2007	2008	2009
Zemědělství	3,0	2,6	2,5	2,5	2,3
Průmysl	31,5	32,0	32,1	31,0	30,0
Stavebnictví	6,3	6,3	6,4	6,6	7,2
Služby	59,1	59,1	59,0	59,9	60,4

Pramen: ČSÚ — čtvrtletní národní účty (březen 2010)

To je dáno historickým vývojem a postavením země v mezinárodní dělbě práce. Tento vývoj souvisel s probíhající restrukturalizací průmyslu spojenou s vlastnickými změnami a rostoucí úlohou soukromých podniků pod zahraniční kontrolou, které se vyznačují vyšší výkonností a schopností prosazovat se na náročných zahraničních trzích. Růst HPH průmyslu v České republice v letech 2004–2008 v ročním průměru 10,1 % vysoce převýšil průměr zemí EU.

V roce 2009 se však situace dramaticky mění. Vysoký růst průmyslu z let 2005–2008 je již minulostí a v průběhu roku 2009 HPH průmyslu prudce poklesla o 14,5 % (viz tabulka 3). Na tomto vývoji se podepsal velký pokles zahraniční poptávky, který v situaci značné otevřenosti české ekonomiky a exportní orientace zpracovatelského průmyslu se bezprostředně promítl do poklesu domácí pro-

dukce. Propad HPH průmyslu byl v České republice silnější než v EU-27, kde se HPH průmyslu snížila o 12,3 %. Zemědělství dosáhlo ve srovnatelných cenách předchozího roku neobvykle vysokou dynamiku a snižovalo tak propad HPH v národním hospodářství. Mírný růst HPH ve stavebnictví nepatrně zmírnil celkový pokles HPH. Služby jako celek zaznamenaly první roční pokles HPH od roku 2001 a podílely se tak spolu s průmyslem na silné recesi české ekonomiky. Nicméně pokles HPH v odvětvích služeb byl výrazně nižší než pokles v průmyslu a potvrdilo se, že služby jsou více odolné vůči cyklickým výkyvům ekonomiky a méně závislé na zahraniční poptávce. Největší pokles HPH postihl obchod (-8,1 %) a nemovitosti (-3 %). Naproti tomu silný růst si udrželo peněžnictví a pojišťovnictví (5,9 %) a pohostinství a ubytování (5,4 %).





Pokles průmyslové produkce a vývozu byl daleko dramatičtější než pokles HDP. Mezinárodní toky zboží se tak staly základním transmisním mechanismem, prostřednictvím kterého se krize šířila do zemí, které nebyly bezprostředně zasaženy finanční krizí. Mimořádně silné poklesy zahraničního obchodu byly způsobeny řadou faktorů. Základním z nich byl pokles spotřebitelské a investiční poptávky. Dále působila silná provázanost zemí daná globalizací a tím, že v produkčním řetězci se různé komponenty vyrábějí v různých zemích. Vliv měla i krize finančního systému, která omezila financování dovozů a vývozu. V roce 2009 došlo k velmi silnému útlumu dovozu u všech hlavních obchodních partnerů České republiky.

Na sektorové úrovni nebyly strukturální změny české ekonomiky v posledních letech příliš výrazné. Vyznačovaly se však tendencí přibližovat se struktuře převažující v zemích EU. Pokračoval pokles podílu zemědělství na úroveň 2,3 % celkové HPH v roce 2009 (viz tabulka 4) a přiblížil se tak průměru EU-27 (1,8 % v roce 2008). Podíl průmyslu kolísá s celkově klesající tendencí a v roce 2009 se dostal na 30 % podíl celkové HPH. Význam stavebnictví se mírně zvýšil. Podíl služeb vzrostl na více než 60 % v roce 2009 a ukázalo se, že služby jsou do jisté míry stabilizujícím sektorem ekonomiky. Nicméně sektor služeb je značně heterogenní a zahrnuje odvětví závislá na průběhu hospodářského cyklu a na vývoji průmyslové výroby, jako je doprava a skladování, odvětví závislá na poptávce domácností, jako je obchod, ubytování, stravování a pohostinství, odvětví závislá na finančních zdrojích, jako jsou nemovitosti, až po odvětví netržních služeb financovaná z veřejných rozpočtů (školství, zdravotnictví, veřejná správa, obrana). Proto je obtížné určit faktory, které vývoj služeb ovlivňují.

Struktura české ekonomiky se v mezinárodním srovnání vyznačuje vysokým podílem průmyslu a relativně nízkým podílem služeb. V EU-27 dosáhl podíl služeb v roce 2008 v průměru 71,7 % se značnými rozdíly mezi zeměmi (od Lucemburska s 84,3 % po Rumunsko s 55,8 % následované právě

Českou republikou). Nové členské země ze střední a východní Evropy mají nižší podíl služeb, než je průměr EU-27, s výjimkou Lotyšska. Podíl průmyslu (včetně stavebnictví) byl v České republice v roce 2008 nejvyšší ze všech zemí EU (37,6 % oproti 26,5 % v EU-27). K příčinám této strukturální charakteristiky ČR patří dlouhodobá průmyslová tradice země a směřování přímých zahraničních investic. V mezinárodním srovnání hrají určitou úlohu i rozdílné cenové relace zemí. Cenová úroveň služeb v méně vyspělých zemích je zpravidla nižší, což snižuje jejich podíl v celkové HPH.

Ekonomický výkon průmyslu měřený **indexem průmyslové produkce** ukazuje pokles v roce 2009 o 13,4 %. Průmyslová produkce čtvrtletně klesala o 19,1 % v prvním, 18,5 % v druhém, 12,8 % ve třetím a 2,3 % ve čtvrtém čtvrtletí 2009. Poklesy se významně zpomalily ve čtvrtém čtvrtletí a mezičtvrtletní údaje ukazují růst průmyslové produkce počínaje třetím čtvrtletím roku 2009.

Základním faktorem ovlivňujícím vývoj průmyslové produkce byl prudký **pokles vývozu**. Vývozy zboží klesaly zhruba stejným tempem jako průmyslová výroba a o silné závislosti českého průmyslu, zejména zpracovatelského, na zahraniční poptávce nemůže být pochyb. Za celý rok 2009 se české vývozy zboží v běžných cenách snížily o 13,8 %. Podle Eurostatu poklesly o 19 % (počítáno v eurech). Tento pokles zhruba odpovídal

průměru EU-27. Největší propad vývozu zaznamenalo Finsko (-32 %) a nejnižší Irsko (-4 %). Pokles průmyslové produkce a vývozu byl tedy daleko dramatičtější než pokles HDP. Mezinárodní toky zboží se tak staly základním transmisním mechanismem, prostřednictvím kterého se krize šířila do zemí, které nebyly bezprostředně zasaženy finanční krizí. Mimořádně silné poklesy zahraničního obchodu byly způsobeny řadou faktorů. Základním z nich byl pokles spotřebitelské a investiční poptávky. Dále působila silná provázanost zemí daná globalizací a tím, že v produkčním řetězci se různé komponenty vyrábějí v různých zemích. Vliv měla i krize finančního systému, která omezila financování dovozů a vývozu. V roce 2009 došlo k velmi silnému útlumu dovozu u všech hlavních obchodních partnerů České republiky. Z hlediska zahraničního obchodu České republiky je rozhodující trh Evropské unie a zejména Německo. Zhruba třetina českých vývozu směřovala v roce 2009 do Německa a 84,7 % do EU. K mezičtvrtletnímu poklesu HDP došlo v Německu již ve druhém čtvrtletí 2008 a tento pokles trval až do prvního čtvrtletí 2009. České vývozy do Německa se snížily o 8,5 %, tedy méně, než byl celkový pokles vývozu. K tomu napomohlo zavedení šrotového v Německu, které zvýšilo vývozy silničních vozidel.

4. Zdroje ekonomického růstu

Ekonomický růst je závislý na celé řadě faktorů kvantitativní a kvalitativní povahy. Škála těchto faktorů je značně rozmanitá, a proto je třeba přijmout určitá zjednodušení, aby mohl být kvantifikován jejich vliv na ekonomickou dynamiku. Na makroekonomické úrovni růst reálného HDP závisí na výrobních zdrojích a na efektivnosti, s jakou jsou využívány. Teorie růstu vychází z toho, že zdrojem růstu HDP je práce, kapitál a technický pokrok, resp. souhrnná produktivita faktorů. Vliv těchto faktorů na růst HDP je na makroekonomické

úrovni identifikován pomocí **metody růstového účetnictví**.

4.1 Faktor práce

V České republice zaměstnanost v období 2001–2004 v průměru stagnovala a v následujícím období 2005–2008 došlo k obratu, když se zvyšovala průměrným ročním tempem 1,7 % a přispěla tak k vyššímu tempu růstu reálného HDP. V EU-15 a v EU-27 se v prvním období, na rozdíl od České republiky, zaměstnanost mírně zvyšovala a ve druhém období se její průměrné roční tempo růstu zvýšilo na 1,2 %, resp. 1,3 %, a bylo tak nižší než v České republice (tabulka 5).

Tendence ke zpomalení růstu zaměstnanosti mezi roky 2007 a 2008 a její pokles v důsledku krize v roce 2009 byl shodný jak v České republice, tak v EU-15 i EU-27. Nicméně pokles v roce 2009 byl v České republice mírnější.

Trh práce v ČR byl po celé desetiletí od začátku století do značné míry ovlivněn příznivou **demografickou situací**. V produktivním věku se nacházejí silné poválečné ročníky, proto se počet obyvatel v produktivním věku (15–64 let) ve sledovaném období 2001–2008 zvyšoval. Rovněž **pracovní síla** zaznamenala růst, ale výrazně nižší. V tomto případě však byl vývoj odlišný v letech 2001–2003 (mírný pokles) a v letech 2005–2008 (mírný růst). V letech 2006–2008 výrazně klesl počet nezaměstnaných osob (za rok 2008 v metodice ILO dosáhl počet nezaměstnaných necelých 230 tis. osob, v metodice MPSV 350 tis. osob, resp. v přesnější metodice pracujících s počtem dostupných nezaměstnaných 335 tis. osob), a to při zvyšujícím se počtu zaměstnaných, jejichž počet přesáhl 5 mil. osob v roce 2008.⁴

Země EU-27 vykazují značně heterogenní dynamiku **míry zaměstnanosti**. Pokles mezi lety 2001 a 2008 vykazovalo pouze Portugalsko a Rumunsko (ovšem při rozdílné míře zaměstnanosti). Velmi →

⁴ Srov. Zpráva o inflaci (ČNB, IV/2009).

→ **Tabulka č. 5 » Růst zaměstnanosti v České republice (průměrná roční tempa růstu v %)**

	2001–2004	2005–2008	2007	2008	2009
Česká republika	0,0	1,7	2,7	1,2	-1,2
EU-15	0,8	1,2	1,6	0,7	-1,9
EU-27	0,6	1,3	1,8	0,9	-1,8

Pramen: ČSÚ — Národní účty ČR (březen 2010); Eurostat (březen 2010); ECFIN — Statistical Annex, Spring 2010, s. 33

Tabulka č. 6 » Míra nezaměstnanosti v % (v metodice ILO)

	2005	2006	2007	2008	2009
Česká republika	7,9	7,2	5,3	4,4	6,7
EU-15	8,1	7,7	7,0	7,1	9,0

Pramen: Eurostat (březen 2010)

nízkou míru i dynamiku změn je vidět v případě Maltý, Maďarska, Francie a při vysoké míře zaměstnanosti (přesahující 70 %) ve Švédsku a Spojeném království. Česká republika se nachází společně s Irskem v pomyslném středu s relativně nízkou změnou zaměstnanosti (v roce 2001 ve výši 65 % a změna 1,6 p. b.). Nizozemsko a Dánsko i při vysoké míře zaměstnanosti zaznamenaly její další, byť malý přírůstek, naopak vysokou dynamiku spojenou s nízkou výchozí základnou zaznamenalo Estonsko a Lotyšsko. Naproti tomu Itálie, Polsko, Řecko nebo Slovensko při nízké míře zaměstnanosti vykázaly jen relativně malou změnu ve sledovaném období.⁵

Rozdíly mezi zeměmi jsou do značné míry ovlivněny přijatými reformami, které snižují daňové zatížení pracovní síly a podporují pružnost trhu práce.⁶ Přes dílčí pokrok však rychlejšímu zvyšování zaměstnanosti v EU stále brání rigidita pracovní legislativy a vysoké daňové zatížení práce vedoucí k technologické substituci a přesunování výroby (ve prospěch nových členských zemí či dále na východ nebo jih).

Míra nezaměstnanosti v České republice (na základě výběrového šetření pracovních sil, VŠPS v metodice ILO, tabulka 6) se postupně snižovala ze 7,9 % v roce 2005 na 4,4 % v roce 2008. Pokles počtu nezaměstnaných se však v roce 2008 postupně zastavil a v druhé polovině tohoto roku již začal růst. Růst míry nezaměstnanosti pokračoval a v roce 2009 dosáhla 6,7 % s výhledem dalšího růstu v roce 2010. V prvním měsíci 2010 dosáhla míra nezaměstnanosti 8,2 % a v EU-15 9,5 %. Devět zemí zaznamenalo míru nezaměstnanosti vyšší než 10 % (Francie, Portugalsko, Maďarsko, Slovensko, Irsko, tři pobaltské republiky a Španělsko). Nejvyšší míru nezaměstnanosti mělo Lotyšsko (22,9 %) a Španělsko (18,8 %). Zkušenosti z minulých recesí ukazují, že trh práce se zotavuje pomalu a že růst nezaměstnanosti bude pokračovat i v roce 2010. V únoru 2010 se míra registrované nezaměstnanosti v České republice podle MPSV přiblížila k 10 % hranici (9,9 %) a přetrvávaly poměrně výrazné strukturální a regionální nerovnováhy. Zvýšil se podíl dlouhodobé nezaměstnanosti nad hranici 50 %.

⁵ Protože ve sledovaném období všechny země vykázaly relativně vysoká tempa růstu HDP, zřejmě došlo v těchto zemích k technologické substituci práce kapitálem.

⁶ Všechna tato opatření mohou snižovat nejen aktuální míru nezaměstnanosti, ale též tzv. přirozenou míru nezaměstnanosti, resp. NAIRU, která má v průběhu ekonomického cyklu vliv na cenový vývoj v ekonomice.

Silná recese měla negativní dopady na zaměstnanost a **růst nezaměstnanosti** se stal vážným ekonomickým a sociálním problémem. Silný úbytek pracovních míst a celkových příjmů domácností vede k nižší spotřebě domácností a podlamuje ekonomický růst, zhoršuje splácení dluhů, zejména u hypoték, a zvyšuje tak ztráty bank a zhoršuje situaci na trhu nemovitostí.

V rámci EU se Česká republika řadí ke skupině zemí s nízkou mírou nezaměstnanosti, což představuje výrazný posun oproti předchozím rokům, kdy byla ČR spíše ve skupině států s průměrnou mírou nezaměstnanosti. Závažným problémem trhu práce v České republice (obdobně jako v řadě dalších zemí EU) je **dlouhodobá nezaměstnanost**. Po fluktuacích kolem 4 % na počátku desetiletí teprve po roce 2005 došlo k poklesu pod 4 % (měřeno v % pracovní síly). Mezi zeměmi EU vykazují nejvyšší hodnoty Slovensko a Maďarsko, Řecko a Portugalsko, ale překvapivě též např. Německo. Na opačném konci spektra se nacházejí Švédsko, Kypr, Dánsko nebo Rakousko. Přes výrazná zlepšení je pozice České republiky v obou hlediscích spíše na průměru EU a inspirace by mohla být nalezena např. ve Skandinávii.⁷

Hlavní příčinou neklesající (nebo jen velmi mírně klesající) dlouhodobé míry nezaměstnanosti je nastavení sociálního systému⁸ v kombinaci s nízkou profesní nebo geografickou mobilitou. U dlouhodobě nezaměstnaných zároveň dochází ke znehodnocování dosažené kvalifikace a ztrátě pracovních návyků, což způsobuje (případně

v kombinaci s různými formami diskriminace vůči problémovým skupinám) jejich praktickou nezaměstnatelnost. V řadě profesí se přitom projevovala nedostatečná nabídka práce, což vedlo k využívání pracovníků ze zahraničí, resp. ke zvyšování nákladů práce.⁹ Šlo zejména o automobilový průmysl, informační a komunikační technologie, stavebnictví a vybrané služby.¹⁰

4.2 Faktor kapitálu

Fyzický objem kapitálu je vedle faktoru práce rovněž významným zdrojem ekonomického růstu. Český statistický úřad jako jediný ze zemí střední a východní Evropy publikuje ucelenou řadu zásoby fixního kapitálu v běžných a stálých cenách, jeho věcnou a odvětvovou strukturu podle metodiky doporučené standardem ESA 1995, a to od roku 1995. Stav (zásoba) fixního kapitálu se používá primárně jako stav čistého fixního kapitálu. Bilanci stavu fixního kapitálu v časové řadě ukazuje tabulka 7.

Růst stavu čistého fixního kapitálu je výsledkem růstu tvorby hrubého fixního kapitálu a odečítání spotřebovaného fixního kapitálu, přičemž růst tvorby hrubého fixního kapitálu převyšuje ročně spotřebovaný fixní kapitál. Na růst fixního kapitálu mají vliv rovněž nominální zisky z držby (zejména růst cen fixního kapitálu), které hrály významnou roli zejména v letech 2004, 2007 a 2008. Zanedbatelnou úlohu pak hrály ostatní změny objemu aktiv. Jak je uvedeno v tabulce 7, činil stav →

⁷ Velkou část dlouhodobě nezaměstnaných osob představují problematické skupiny — mladí bez dokončeného vzdělání, resp. s nevhodnou kvalifikací či nízkou úrovní vzdělání (ISCED0–ISCED2) či s chybějící praxí (absolventi), ženy s malými dětmi, starší osoby, příslušníci romského etnika, jejichž integrace a resocializace představuje v řadě případů závažný problém přesahující rámec trhu práce a jeho opatření.

⁸ Při příliš vysoké výši čistě a hrubé míry nahrazení se nízkou a středněpříjmovým skupinám nemusí vyplatit přijmout nabízenou práci, se kterou je navíc spojena nutnost např. pravidelně dojíždět i na střední vzdálenosti. Výsledkem může být nižší čistý příjem, než je stávající výše sociálních podpor.

⁹ Situaci na trhu práce v nových členských zemích ovlivňuje i vývoj migračních toků. Vybrané profese považují střeoevropské země pouze za přechodné působiště a odcházejí dále do západní nebo i východní Evropy. Zatímco pro nové členské země (10 zemí z rozšíření v roce 2004) byla omezení na trhu práce odbourána, v Rakousku, Německu, Dánsku a Belgii existují jistá omezení pro jisté profese. Pro Bulharsko a Rumunsko trh práce uvolnilo pouze Finsko a Švédsko.

¹⁰ V současné době dochází k uvolňování pracovníků z řady profesí a s tím jsou spojené problémy týkající se jejich návratu domů, vyskytují se i případy nelegálního pobytu a zapojení do aktivit v šedé a černé ekonomice.

→ **Tabulka č. 7 » *Bilance fixního kapitálu v České republice (v mld. Kč, b. c.)***

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Počáteční stav fixních aktiv	10 619	10 966	11 501	11 924	12 429	13 152
Tvorba hrubého fixního kapitálu	687	727	742	796	890	883
Spotřeba fixního kapitálu (-)	-509	-538	-554	-576	-611	-639
Nominální zisky/ztráty z držby	172	352	241	281	447	430
Ostatní změny aktiv	-3	-5	-5	6	0	0
Konečný stav fixních aktiv	10 966	11 501	11 924	12 429	13 152	13 815

Pramen: ČSÚ — Národní účty ČR (březen 2010)

fixního kapitálu na konci roku 2008 13 815 mld. Kč v b. c. a převyšoval tak téměř čtyřikrát HDP v b. c.

Reálná zásoba fixního kapitálu rostla v období 2001–2004 průměrným ročním tempem 1,6% a v období 2005–2008 se její růst mírně zrychlil na průměrná 2% ročně. V roce 2007 bylo tempo růstu čistého fixního kapitálu relativně vysoké (2,7%), ale v roce 2008 se snížilo na 1,8%, s dalším snížením v roce 2009 na 1,7% v důsledku poklesu tvorby hrubého fixního kapitálu (tabulka 8).

Věcná struktura čistého fixního kapitálu se člení na hmotná a nehmotná fixní aktiva. V tabulce 9 je uveden růst tvorby hrubého fixního kapitálu v podrobnějším členění z hlediska věcné struktury. Obydlí a ostatní budovy a stavby, které mají největší podíl ve struktuře fixního kapitálu, rostly tempem, které se vyznačovalo určitými výkyvy. Nicméně ostatní budovy a stavby, s výjimkou let 2006 a 2007, rostly nadprůměrnými tempy růstu. Nejrychleji se zvyšovaly dopravní prostředky, avšak v roce 2009 se investice do nich výrazně snížily. Podobně k výraznému poklesu investic došlo do ostatních strojů a zařízení, a to již v roce 2008 o 1,7% a v roce 2009 dokonce výrazně o 19,8%. Jejich podíl spolu s dopravními prostředky na celkových investicích činil v roce 2008 43,1% (tabulka 10) a výrazně tak ovlivnily pokles tvorby hrubého fixního kapitálu v roce 2009. Jediným pozitivním rysem je (přes jejich malý podíl ve struk-

tuře fixního kapitálu) nadprůměrný růst nehmotných fixních aktiv (v jejich rámci pak počítačového programového vybavení) v posledních dvou letech, v roce 2009 se investice do nich zvýšily dokonce o 12,9%.

Produktivita čistého fixního kapitálu, měřená jako poměr mezi reálným HDP a fixním kapitálem ve s. c., se postupně zvyšovala (tabulka 11). Její průměrné roční tempo růstu se mezi obdobími 2001–2004 a 2005–2008 více než zdvojnásobilo (z 1,5% na 3,4%). Zrychlování růstu produktivity kapitálu bylo, kromě jiných faktorů, výsledkem příznivého vývoje věcné struktury čistého fixního kapitálu. V důsledku krize se již v roce 2008 růst produktivity kapitálu prudce zpomalil a v roce 2009 produktivita kapitálu výrazně poklesla o 5,9%.

Převrácená hodnota produktivity kapitálu představuje **kapitálový koeficient**. Ve srovnání s EU-15 byl od roku 1995 kapitálový koeficient v České republice relativně vysoký. Až do roku 2002 dosahoval úrovně kolem 4,5 a byl tak podstatně vyšší než v EU-15, kde dosahoval úrovně kolem 3. Po roce 2002 se v České republice prosazovala příznivá tendence, když se kapitálový koeficient začal snižovat a přibližoval se tak k úrovni kapitálového koeficientu v EU-15. V roce 2008 dosáhl zatím nejnižší úrovně 3,7 a v krizovém roce 2009 se zvýšil na 3,9. V tomto roce byl kapitálový koeficient v EU-15 3,1.¹¹

¹¹ ECFIN, Statistical Annex, Spring 2010, s. 216.

Tabulka č. 8 » Průměrné roční tempo růstu čistého fixního kapitálu v České republice (v %, s. c. 2000)

	2001–2004	2005–2008	2007	2008	2009
Čistý fixní kapitál	1,6	2,0	2,7	1,8	1,7

Poznámka: Rok 2008 a 2009 představuje odhad pomocí metody nepřetržité inventarizace.

Pramen: ČSÚ — Národní účty ČR (březen 2010); vlastní odhady

Tabulka č. 9 » Věcná struktura tvorby hrubého fixního kapitálu v České republice (tempa růstu v %, s. c.)

	2005	2006	2007	2008	2009
Fixní aktiva	1,8	6,0	10,8	-1,5	-8,3
Dopravní prostředky	9,3	12,2	21,0	1,7	-22,7
Ostatní stroje a zařízení	-2,1	6,6	14,9	-1,7	-19,8
Obydlí	-2,2	5,6	35,6	-7,2	-10,7
Ostatní budovy a stavby	4,0	3,7	-3,3	-0,9	3,7
Pěstovaná aktiva	-9,4	-0,2	-2,3	-12,5	46,1
Nehmotná fixní aktiva	-0,2	4,2	9,8	5,3	12,9

Pramen: ČSÚ — Národní účty ČR (březen 2010)

Tabulka č. 10 » Věcná struktura tvorby hrubého fixního kapitálu v České republice (podíly v %, b. c.)

	2005	2006	2007	2008	2009
Fixní aktiva	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Hmotná fixní aktiva	95,5	95,4	95,4	94,9	93,8
Dopravní prostředky	14,3	14,8	15,4	15,3	13,1
Ostatní stroje a zařízení	29,1	28,6	29,1	27,8	24,6
Obydlí	11,9	12,0	15,2	14,9	14,4
Ostatní budovy a stavby	39,5	39,4	35,1	36,6	41,2
Pěstovaná aktiva	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
Nehmotná fixní aktiva	4,5	4,6	4,6	5,1	6,2

Pramen: ČSÚ — Národní účty ČR (březen 2010)

Tabulka č. 11 » Průměrné roční tempo růstu produktivity fixního kapitálu v České republice (v %, s. c.)

	2001–2004	2005–2008	2007	2008	2009
Produktivita kapitálu	1,5	3,4	3,4	0,7	-5,9

Poznámka: Pro rok 2008 a 2009 byl kapitál odhadnut pomocí metody nepřetržité inventarizace.

Pramen: ČSÚ — Národní účty ČR (březen 2010); vlastní odhady



→ 4.3 Souhrnná produktivita faktorů

Souhrnná produktivita faktorů (práce a kapitálu) je koncept, který vychází z růstového účetnictví. Podle tohoto přístupu je tempo růstu reálného HDP rovné součtu vážených temp růstu práce a fixního kapitálu a tempa růstu souhrnné produktivity těchto faktorů.¹² Váhy pro práci a kapitál představují důchodový podíl práce na HDP a důchodový podíl kapitálu na HDP.¹³ Při praktických propočtech je tempo růstu souhrnné produktivity faktorů (SPF) zjištěno jako rozdíl mezi tempem růstu reálného HDP a váženým součtem temp růstu práce a kapitálu.¹⁴ Důchodový podíl práce a kapitálu na HDP byl převzat z publikace ECFIN.¹⁵ Příspěvek zaměstnanosti pak představuje důchodový podíl práce násobený tempem růstu zaměstnanosti a příspěvek kapitálu představuje důchodový podíl kapitálu násobený tempem růstu kapitálu.

Vypočty uvedené v tabulce 12 ukázaly, že průměrný roční **příspěvek zaměstnanosti k růstu reálného HDP** se v České republice zvýšil z nulového příspěvku v období 2001–2004 na 1 procentní bod v období 2005–2008. Naproti tomu příspěvek zaměstnanosti k růstu reálného HDP v EU-15 byl v obou obdobích kladný a mírně se zvýšil z 0,6 na 0,8 procentního bodu. Pro rok 2009 byl při poklesu zaměstnanosti její příspěvek k růstu záporný jak v České republice, tak v EU-15.

Příspěvek kapitálu k růstu reálného HDP byl v období 2001–2008 v průměru poměrně stabilní jak v České republice, tak v EU-15 ve výši 0,7–0,8 procentního bodu. V roce 2009 se jeho příspěvek snížil, relativně více v EU-15 než v České republice.

Příspěvek růstu souhrnné produktivity faktorů (SPF) byl v České republice rozhodujícím fak-

torem růstu reálného HDP. V období 2001–2004 se SPF zvyšovala průměrným ročním tempem 2,4 % a v období 2005–2008 se její průměrné roční tempo růstu zvýšilo na 3,7 % (tabulka 12). Byla tak výrazným faktorem, který vedl ke zvýšení tempa růstu reálného HDP. Vysoký růst SPF v těchto obdobích byl výsledkem působení řady kvalitativních faktorů, kromě jiného i přílivu zahraničního kapitálu, který vedl k rozšiřování podniků pod zahraniční kontrolou s vyšší úrovní technického pokroku.

Tempo růstu SPF bylo v EU-15 podstatně nižší než v České republice, kde se v obou obdobích SPF zvyšovala relativně nízkým průměrným ročním tempem 0,4 %. V letech 2007 a 2008 tempo růstu SPF v České republice ještě převyšovalo toto tempo v EU-15, avšak následně v roce 2009 se SPF výrazně snížila, v České republice hlouběji než v EU-15.

Zpomalení růstu SPF v roce 2008 a její pokles v roce 2009 v České republice, stejně jako její pokles v obou těchto letech v EU-15 (tj. z hlediska kratšího období) byl způsoben především propadem celkové poptávky v důsledku globální krize, vedoucí ke zpomalení až poklesu reálného HDP.

4.4 Krize a potenciální produkt

Hluboká krize světové ekonomiky ovlivní i vývoj v příštích letech. Předpokládá se, že růstová dynamika bude podstatně nižší než v letech před krizí v důsledku oslabení růstu potenciálního produktu. Důvodem jsou ztráty na fyzickém i lidském kapitálu. Došlo k prudkému poklesu investic v důsledku nižších zisků, zhoršení obchodních vyhlídek, omezení úvěrů a v případě České republi-

¹² Teoretickým konceptem je původní příspěvek R. M. Solowa (1957) a navazující studie Jorgensona a Griliches (1967, 1972) a celé řady dalších autorů.

¹³ Jedná se o podíl náhrad zaměstnaným osobám na HDP a podíl zbytku (tj. rozdílu mezi HDP a náhradami pracovníkům) na HDP. HDP je v tomto případě vyjádřen v nákladech na výrobní činitele v běžných cenách.

¹⁴ SPF tak představuje růst HDP, který není vysvětlen příspěvkem růstu práce a kapitálu. Jeho růst je výsledkem kvalitativních změn jako technický pokrok, růst vzdělání, strukturální změny, zlepšení řízení a organizace, lepší využití práce a kapitálu apod.

¹⁵ ECFIN, Statistical Annex, Spring 2010, s. 93. Důchodový podíl práce na HDP je zde označován jako upravený podíl mezd (adjusted wage share) a důchodový podíl kapitálu je pak doplňkem do jedné, resp. do 100 %.

Tabulka č. 12 » Zdroje ekonomického růstu v České republice a EU-15 podle metody růstového účtnictví (průměrná roční tempa růstu v %)

	HDP	Příspěvek		SPF
		Zaměstnanost	Kapitál	
Česká republika				
2001–2004	3,1	0,0	0,7	2,4
2005–2008	5,5	1,0	0,8	3,7
2007	6,1	1,5	1,1	3,4
2008	2,5	0,7	0,7	1,1
2009	-4,2	-0,7	0,6	-4,1
EU-15				
2001–2004	1,6	0,6	0,7	0,4
2005–2008	2,0	0,8	0,8	0,4
2007	2,6	1,0	0,9	0,7
2008	0,5	0,5	0,8	-0,8
2009	-4,2	-1,2	0,5	-3,5

Poznámka: SPF je souhrnná produktivita faktorů. Údaje jsou zaokrouhleny.

Pramen: ČSÚ — Národní účty ČR (březen 2010); ECFIN — Statistical Annex, Spring 2010; vlastní výpočty

ky menšího přílivu zahraničního kapitálu, který zpomalil akumulaci kapitálu. Nižší zisky vedly k nižším výdajům na výzkum a vývoj a tím negativně ovlivňují budoucí produktivitu. Dlouhodobá nezaměstnanost vede ke ztrátám kvalifikace.

V situaci globální ekonomické krize je obtížné odhadovat růst potenciálního produktu vzhledem k celé řadě neznámých. Odhad cyklické pozice je komplikovaný v důsledku prudkého poklesu reálného HDP, rychlého růstu nezaměstnanosti a celkové nejistoty. Nicméně OECD odhaduje, že země OECD trvale ztratí v průměru 3 procentní body z reálného HDP v důsledku dlouhotrvajícího zvýšení rizikové premie, které zvýší náklady kapitálu, stejně jako v důsledku zvyšující se strukturální nezaměstnanosti. V průměru dvě třetiny ztráty reálného HDP v zemích OECD bude důsledkem permanentně vyšších nákladů kapitálu a zbytek důsledkem nižší potenciální zaměstnanosti.

Tchaidze a Westin (2010) se pokusili pro Českou republiku odhadnout růst potenciálního produktu v dlouhém období. Použili metodu historického průměru, model R. M. Solowa, tzv. metodu obchodních partnerů a metodu založenou na odhadovaném vývoji odvětvové přidané hodnoty.¹⁶ Použili tak čtyři různé metody, které vedly k odhadu dlouhodobého růstu potenciálního produktu v intervalu 1,7–2,7 % průměrně ročně. Ve srovnání s obdobím 2004–2008, kdy skutečné tempo růstu reálného HDP činilo 5,2 % průměrně ročně, je toto odhadnuté tempo růstu potenciálního HDP zhruba poloviční nebo nižší.

5. Poptávková strana ekonomiky

Změny na straně poptávky jsou v kratším časovém horizontu určující pro ekonomický růst a pro vývoj makroekonomické rovnováhy. V době světové



¹⁶ Srov. Tchaidze a Westin (2010, s. 6–9).

→ **Tabulka č. 13 » Podíly složek poptávky v České republice (v % HDP, běžné ceny)**

	2005	2006	2007	2008	2009
Soukromá spotřeba	49,1	48,5	47,7	49,7	50,6
Veřejná spotřeba	22,1	21,3	20,3	20,4	22,1
Tvorba hrubého fixního kapitálu	24,9	24,7	25,2	23,9	22,7
Vývoz	72,2	76,4	80,1	77,1	69,5
Dovoz	69,0	73,0	75,1	72,5	63,8
Saldo ZO	3,2	3,4	5,0	4,6	5,7

Poznámka: Soukromá spotřeba = výdaje domácností a neziskových institucí na konečnou spotřebu.
Pramen: ČSÚ — čtvrtletní národní účty (březen 2010)

recese to byly právě prudké výkyvy ve spotřebě, investicích a zahraničním obchodě, které vedly k silnému propadu HDP. **Celková poptávka** obsahuje domácí poptávku (výdaje domácností a vládních institucí na konečnou spotřebu a tvorba hrubého kapitálu) a saldo vývozů a dovozů zboží a služeb.¹⁷ Vývoj jednotlivých segmentů poptávky je ovlivněn mnoha různorodými faktory, které mění její strukturu a determinují růst HDP.

Struktura poptávky české ekonomiky se vyznačuje relativně nízkým podílem soukromé spotřeby, který se snížil z téměř 52 % v roce 2001 na 47,7 % v roce 2007 a teprve v letech 2008 a 2009 se začal zvyšovat v důsledku předstihu růstu soukromé spotřeby před HDP v roce 2008 a nižšího poklesu spotřeby domácností než HDP v roce 2009. V tomto roce se rovněž zvýšil podíl veřejné spotřeby. Naproti tomu se snížil podíl investic do fixního kapitálu a podíl vývozu a dovozu. Kladné saldo zahraničního obchodu se zbožím a službami se v roce 2009 dostalo na vysokou úroveň 5,7 % HDP¹⁸ (viz tabulka 13).

V mezinárodním srovnání s vyspělými západními zeměmi (a rovněž v rámci středoevropského regionu) se struktura české poptávky vyznačuje vyšším podílem investic a zahraničního obchodu a nízkým podílem soukromé spotřeby. Podíl soukromé spotřeby je ve skupině EU-15 relativně stabilní a v roce 2008 činil 57,2 %, ovšem při značných rozdílech mezi zeměmi — od 32,4 % v Lucembursku do 72,5 % v Řecku.¹⁹ Nízký podíl soukromé spotřeby na HDP měly v roce 2008 severské země jako Norsko (38,8 %), Švédsko (46,5 %) či Dánsko (48,7 %). Důvodem byl relativně vysoký podíl veřejné spotřeby a přebytek obchodní bilance. Podíl tvorby hrubého fixního kapitálu v České republice poklesl z téměř 25 % v roce 2005 na 22,7 % v roce 2009. V EU-15 se podíl investic do fixního kapitálu pohyboval kolem 20 % a v roce 2009 klesl na 18,9 %. V některých členských zemích EU byl pokles investiční míry výrazný v důsledku silného propadu investiční aktivity v době recese (to se týká zejména pobaltských zemí, Irska a Španělska).

¹⁷ V národním účetnictví se celková poptávka rovná hrubému domácímu produktu a platí rovnice: $HDP = C + I + (X - M)$, kde C = celková konečná spotřeba, I = tvorba hrubého kapitálu, X = vývoz, M = dovoz.

¹⁸ Relativně vysoké kladné saldo zahraničního obchodu znamená, že podíl domácí poptávky (konečné spotřeby a investic) je o toto saldo nižší než 100. V případě, že saldo zahraničního obchodu je záporné a relativně vysoké, podíl ostatních složek poptávky je o toto saldo vyšší než 100. V mezinárodním srovnávání nelze proto vždy mechanicky srovnávat podíly spotřeby a investic.

¹⁹ Lucemburský případ je výjimečný, protože jeho HDP zahrnuje i mzdy zahraničních pracovníků, z nichž se hradí soukromá spotřeba v jiných (zejména sousedních) zemích. Kromě toho Lucembursko vykazovalo v roce 2008 enormně vysoký přebytek zahraničního obchodu se zbožím a službami (přes 30 % HDP). Řecký podíl byl mimo jiné ovlivněn i značným záporným saldem zahraničního obchodu (10 % HDP).

Země s vysokým podílem soukromé spotřeby mají většinou nízkou investiční míru. Mezinárodní srovnání nicméně vyžaduje opatrnost, protože údaje, které vycházejí z národních cen dané země, odrážejí její cenové relace a nejsou proto s ostatními zeměmi plně srovnatelné. Objektivnější informace vycházejí z propočetů v mezinárodních cenách, v nichž jsou složky poptávky vyjádřeny pomocí jejich parit kupní síly. Tyto výpočty jsou obsaženy v mezinárodních srovnávacích programech prováděných OECD a Eurostatem.

Růst složek poptávky závisí na mnoha různorodých faktorech (vnitřních i vnějších), jejichž proměnlivost působí také na změnu struktury. Některé segmenty (např. soukromá spotřeba) jsou stabilnější, zatímco zásoby či investice do fixního kapitálu jsou více proměnlivé. Zahraniční obchod je kromě vnitřních faktorů silně ovlivněn vývojem ve světě a poptávkou v zemích hlavních obchodních partnerů.

Vývoj hlavních **složek poptávky** v České republice se v letech 2005–2008 vyznačoval vysokou růstovou dynamikou zahraničního obchodu. Vývozy se průměrně ročně zvyšovaly o 12,1 % a dovozy o 9,6 %. Díky předstihu růstu vývozu před dovozy došlo k přebytkům obchodní bilance. Celkové domácí konečné užití HDP (konečná spotře-

ba a tvorba hrubého kapitálu) se zvyšovalo průměrně ročně o 3,4 %, tedy výrazně pomaleji než HDP (5,5 %), což oslabilo růst dovozu a přispělo ke zlepšení vnější ekonomické rovnováhy.

V roce 2008 se silně zpomalil růst všech poptávkových komponent (jedinou výjimkou byla veřejná spotřeba) a investice již přešly do záporných hodnot. Zahraniční obchod si za celý rok udržel relativně slušné růstové tempo, ale jen díky vývoji v prvním pololetí roku. Ve 4. čtvrtletí vývoz zboží a služeb již reálně klesl o 8,7 % a dovoz o 5,3 %. Soukromá spotřeba vzrostla o 3,5 % a stala se tahounem růstu HDP na poptávkové straně. Výrazně nižší přírůstek zásob v roce 2008 proti roku 2007 vedl k silnějšímu poklesu tvorby hrubého kapitálu (-3,1 %) proti tvorbě hrubého fixního kapitálu (-1,5 % – viz tabulka 14).

V roce 2009 nepatrně poklesla **soukromá spotřeba** (výdaje domácností na konečnou spotřebu) a nebyla tak výrazněji zasažena recesí ekonomiky (i přes rostoucí nezaměstnanost a zhoršující se příjmovou situaci domácností). Příčinami mohly být nízká míra inflace, pokles míry úspor domácností a menší obavy z budoucnosti. To odlišovalo průběh recese v České republice od vývoje v řadě zemí EU, kde se právě pokles soukromé spotřeby významně podílel na poklesu HDP. Drastický po-

Tabulka č. 14 » Růst hlavních složek užití HDP v České republice (stálé ceny předchozího roku, v %)

	2005	2006	2007	2008	2009
HDP	6,4	7,0	6,1	2,3	-4,1
Domácí poptávka	1,8	5,6	5,2	1,1	-3,8
Konečná spotřeba	2,6	4,0	3,7	2,7	1,2
Soukromá spotřeba	2,6	5,2	4,8	3,5	-0,2
Veřejná spotřeba	2,9	1,2	0,7	1,0	4,4
Tvorba hrubého kapitálu	-0,6	10,2	9,3	-3,1	-17,9
Tvorba hrubého fixního kapitálu	1,8	6,0	10,8	-1,5	-8,3
Vývoz	11,8	16,2	15,0	5,7	-9,9
Dovoz	5,2	14,7	14,2	4,3	-9,9

Pramen: ČSÚ — čtvrtletní národní účty (březen 2010)



- kles soukromé spotřeby zaznamenaly země, které se vyznačovaly značnou makroekonomickou nerovnováhou (pobaltské republiky, Bulharsko, Rumunsko a Maďarsko). Je však možné, že ke zvýšení míry úspor českých domácností dojde v roce 2010, což by oslabilo růst soukromé spotřeby v tomto roce.

Pozitivní vliv na ekonomický růst měla **veřejná spotřeba**, u níž v roce 2009 došlo k růstu o 4,4 % (proti růstu pouze o 1 % v roce 2008). Výdaje vládních institucí na konečnou spotřebu tak byly prakticky jedinou složkou poptávky, která tlumila propad HDP. Vzhledem ke zhruba pětinovému podílu veřejné spotřeby na HDP její růst vytvořil příspěvek k růstu HDP ve výši 0,9 procentního bodu. Nutno si však uvědomit, že podpora poptávky cestou růstu veřejných výdajů značně zvýšila vládní deficit a dluh, a může být tudíž pouze krátkodobá.

Recese ekonomiky se výrazně podepsala na propadu **investic do fixního kapitálu**, který nastal již v roce 2008 počínaje jeho druhým čtvrtletím. V roce 2009 pokles investiční aktivity dále zesílil a tvorba hrubého fixního kapitálu se meziročně snížila o 8,3 %. V EU-27 byl tento pokles ještě větší (-11,5 %). V České republice nejvíce poklesly náku-

Změna zásob se vyznačuje značnými výkyvy, které ovlivňují hospodářský cyklus. V době recese dochází k čerpání ze zásob a snížené zásoby mohou významným způsobem prohloubit pokles HDP. To se potvrdilo i v případě České republiky v roce 2009, kdy změna zásob ve srovnatelných cenách snížila HDP o 2,5 procentního bodu. Převážnou část poklesu HDP je tak možné připsat na účet snižování zásob. To je ostatně jev typický i pro většinu ekonomik v recesi, kdy nedostatečná poptávka a nejistý výhled vedou výrobce i odběratele k čerpání ze zásob a teprve v době trvalejšího oživení je možné očekávat růst zásob, který se stává důležitým růstovým faktorem. Investice do fixního kapitálu spolu se změnou zásob tak patřily k hlavním složkám poptávky, které v roce 2009 snížily HDP (celkově o 4,5 procentního bodu).

Vliv **zahraničního obchodu** na růstovou dynamiku české ekonomiky je významný vzhledem k vysokému podílu vývozu a dovozu zboží a služeb na HDP. Vliv zahraničního obchodu na růst HDP je dán na jedné straně reálným růstem vývozu (faktor růstu HDP, protože vyvezené zboží a služby musely být v domácí ekonomice vyrobeny) a na druhé straně reálným růstem dovozů (fak-

Investice do fixního kapitálu spolu se změnou zásob patřily k hlavním složkám poptávky, které v roce 2009 snížily HDP (celkově o 4,5 procentního bodu).

py dopravních prostředků (-22,7 %) a investice do ostatních strojů a zařízení (-19,8 %). Investice do bydlení po silném růstu v roce 2007 (o 35,6 %) klesaly v roce 2008 i 2009 (o 7,2 a 10,7 %). Snížení investiční aktivity bylo způsobeno mnoha faktory: nejistou budoucností, snížením zisků mnoha nefinančních podniků, nevyužitím výrobních kapacit, přehodnocením investičních záměrů, poklesem hypotečních úvěrů a slabším přílivem zahraničních investic. Hluboký pokles investic bude mít negativní dopad na potenciální produkt a budoucí růst.

tor, který snižuje růst HDP – v národním účetnictví jsou dovozy chápány jako záporná produkce). V souhrnu je důležitá změna salda zahraničního obchodu ve srovnatelných cenách, která na straně poptávky spolu se změnami domácí poptávky ovlivňuje reálný růst HDP. V případě, že se zvyšuje kladné saldo nebo snižuje záporné saldo bilance zboží a služeb, zahraniční obchod působí na růst HDP pozitivně.

Příznivý vývoj zahraničního obchodu v letech 2005–2008 s rostoucím přebytkem obchodní bilance posiloval růstovou dynamiku české ekonomiky.

Tabulka č. 15 » Tvorba a užití HDP (b. c., mld. Kč, % HDP)

	2005	2006	2007	2008	2009
V mld. Kč					
HDP	2983,9	3222,4	3535,5	3689,0	3627,2
Domácí poptávka	2889,2	3112,0	3359,7	3521,0	3419,6
Saldo ZO	94,7	110,3	175,8	168,0	207,5
zboží	59,4	65,1	120,6	100,7	180,6
služby	35,3	45,2	55,2	67,3	27,0
V % HDP					
Saldo ZO	3,2	3,4	5,0	4,6	5,7
zboží	2,0	2,0	3,4	2,7	5,0
služby	1,2	1,4	1,6	1,8	0,7

Pramen: ČSÚ — čtvrtletní národní účty (březen 2010)

Tabulka č. 16 » Hrubý disponibilní důchod, hrubé národní úspory a tvorba hrubého kapitálu v České republice (v mld. Kč, b. c.)

	Hrubý disp. důchod (HDD)	Konečná spotřeba	Hrubé národní úspory (S)	Tvorba hrubého kapitálu (I)	Saldo běžných transakcí s nerezid. (S – I)
V mld. Kč					
2005	2837,1	2122,9	714,2	766,2	-52,0
2006	3044,2	2248,8	795,4	863,2	-67,8
2007	3268,1	2405,0	863,1	954,6	-91,5
2008	3394,2	2587,2	807,0	933,8	-126,8
2009	3381,7	2638,6	743,1	781,0	-37,9
	Míra úspor		Míra investic		Rozdíl míry úspor a investic (S – I)
Poměrové ukazatele (v % HDP)					
2005	23,9		25,7		-1,7
2006	24,7		26,8		-2,1
2007	24,4		27,0		-2,6
2008	21,9		25,3		-3,4
2009	20,5		21,5		-1,0

Pramen: ČSÚ — roční národní účty (říjen 2009) a předběžný odhad za rok 2009 podle čtvrtletních sektorových účtů (duben 2010)



- V roce 2005 se zahraniční obchod s příspěvkem 4,6 procentního bodu (více než 70 % přírůstku HDP v tomto roce) stal tahounem růstu na poptávkové straně ekonomiky. V letech 2006 a 2007 zahraniční obchod přidal k růstu HDP 1,6 a 1,1 procentního bodu. V roce 2008 se zpomaluje růst konečné spotřeby a klesá tvorba hrubého kapitálu a zahraniční obchod se stává opět hlavním růstovým faktorem na straně poptávky. Za celý rok 2008 zahraniční obchod přidal k růstu HDP 1,3 procentního bodu (více než 60 % přírůstku HDP). Tlumící účinky posíleného kurzu koruny a zhoršené zahraniční poptávky se na výsledcích zahraničního obchodu projeví až v posledním čtvrtletí roku 2008, kdy pokles čistého vývozu ve srovnatelných cenách snižoval růst HDP. V roce 2009 příspěvek čistého vývozu zboží a služeb k růstu HDP zůstal záporný a snížil HDP o 0,4 p. b.²⁰

6. Makroekonomická rovnováha

Makroekonomická nerovnováha představuje vážný problém velkého počtu zemí světa a je pokládána za jednu z příčin hluboké recese světového hospodářství. Je projevem nesouladu mezi **národními úsporami a domácími investicemi**, který se v podmínkách volného pohybu kapitálu a dostatku zdrojů v letech expanze světové ekonomiky vyrovnával bez velkých otřesů světové ekonomiky. Důsledkem však byl vznik značných nerovnováh a závislost řady zemí na zahraničním financování. Finanční krize narušila tok kapitálu od zemí s přebytkem úspor k deficitním zemím a prohloubila krizi v zemích se značnými schodky běžného účtu platební bilance. Některé země se neobešly bez záchranné pomoci ze strany mezinárodních organizací. Potřeba snížení značných nerovnováh se tak ukázala jako vážný celosvětový problém.

6.1 Vztah nabídky a poptávky

Z hlediska zahraničního obchodu se zbožím a službami je pro **makroekonomickou rovnováhu** klíčový vztah mezi domácí nabídkou (HDP) a domácí poptávkou (konečná spotřeba a tvorba hrubého kapitálu). K nerovnováze dochází, když země více statků a služeb užívá než vytváří (domácí poptávka převyšuje domácí nabídku). Tato mezera musí být zaplněna dovozem převyšujícím vývoz (čistý vývoz je záporný). V České republice byl v letech 2001–2003 zahraniční obchod se zbožím a službami schodkový v průměru ve výši 2,3 % HDP. Od roku 2005 začala být obchodní bilance přebytková a zahraniční obchod pozitivně ovlivňoval vnější ekonomickou rovnováhu a běžný účet platební bilance. Tato významná změna byla výsledkem silného přílivu přímých zahraničních investic a exportní expanze podniků pod zahraniční kontrolou. V roce 2009 dosáhl čistý vývoz 5,7 % HDP (viz tabulka 15) a na vysoký přebytek působil snížený dovoz a příznivý vývoj směnných relací.

V **mezinárodním srovnání** se skupinou středoevropských nových členských zemí EU pouze Česká republika vykazovala v celém období 2005–2009 přebytek výkonové bilance. Maďarsko přešlo do aktivní obchodní bilance až v letech 2007–2009 v důsledku úsporných opatření a útlumu poptávky. Slovensko dosáhlo relativně malého kladného salda až v roce 2009.

6.2 Vztah úspor a investic

Mezera mezi domácí nabídkou a poptávkou sice významným způsobem ovlivňuje makroekonomickou rovnováhu, ale pro úplnější obraz je důležité tento vztah doplnit o vlivy rozdělování důchodu mezi **národní ekonomikou a světem** a vzít v úvahu mezinárodní toky prvotních a druhotných

²⁰ *Rostoucí přebytek obchodní bilance v běžných cenách, k němuž došlo v roce 2009, se nemusí projevit v kladném příspěvku zahraničního obchodu k růstu HDP. Významnou úlohu hrají ceny vývozu a dovozu, které se projeví ve změnách směnných relací. Reálný růst HDP je počítán ve srovnatelných cenách předchozího roku a nebere v úvahu důchodové efekty plynoucí ze změn směnných relací. Silnější pokles cen dovozu než vývozu (tedy příznivé směnné relace), který nastal v roce 2009, se projeví v tom, že dovozy ve srovnatelných cenách klesají pomaleji než v běžných cenách a snižují více růst HDP.*

důchodů. Tyto vlivy působí na výši národního disponibilního důchodu a jeho užití na spotřebu a úspory. Vztah národních úspor a investic, který se projeví v saldu běžného účtu platební bilance, umožňuje komplexněji posoudit makroekonomickou rovnováhu.²¹ Základní domácí příčinou schodku běžného účtu platební bilance jsou nedostatečné národní úspory ve vztahu k investicím, protože jejich záporná mezera (úspory minus investice) musí být financována zahraničními zdroji.

Česká republika patří k zemím s vyšší **mírou národních úspor**. Na jejím vzestupu v letech 2004–2007 (viz tabulka 16) se podílely rostoucí hrubé úspory nefinančních podniků a vládních in-

20 % HDP) a téměř se rovná míře investic, z čehož vyplývá i vyrovnaný běžný účet platební bilance. Nové členské země EU, které jsou na nižší ekonomické úrovni, nejsou většinou schopny generovat dostatečné úspory a při značné investiční potřebě jsou odkázány na zahraniční zdroje financování. V době finanční krize a recese se ukázala tato závislost značně nebezpečná a země jako pobaltské republiky, Bulharsko a Rumunsko s enormními schodky běžného účtu potřebovaly záchranné balíčky od mezinárodních organizací a EU.

Hodnocení makroekonomické rovnováhy je možné podrobněji analyzovat podle jednotlivých **institucionálních sektorů**, jejich schopnosti gene-

Česká republika vykazovala v celém období 2005–2009 přebytek výkonové bilance. Maďarsko přešlo do aktivní obchodní bilance až v letech 2007–2009 v důsledku úsporných opatření a útlumu poptávky. Slovensko dosáhlo relativně malého kladného salda až v roce 2009.

stitucí (s příznivým dopadem na pokles deficitu běžného účtu platební bilance). V roce 2009 se však míra úspor výrazněji snížila v důsledku silného poklesu úspor vládního sektoru. Míra investic zaznamenala podobné změny jako míra úspor (růst v letech 2005–2007 a pokles v roce 2008 a 2009). Silný pokles investic v roce 2009 snížil zápornou mezeru mezi úsporami a investicemi na pouhé 1 % HDP. České národní úspory jsou však stále nedostatečné k financování investic a tato mezera musí být kryta zahraničními zdroji.

V **mezinárodním srovnání** patří míra národních úspor v České republice k mírně vyšším proti průměru EU-15. Ve skupině středoevropských zemí byla v roce 2008 česká míra úspor nižší než slovinská a zhruba stejná jako slovenská. V EU-15 je míra úspor dlouhodobě značně stabilní (kolem

rovat úspory a jejich investiční aktivity. Z tohoto hlediska se význam sektorů v čase mění. To se ukázalo i v době recese české ekonomiky v roce 2009, kdy pro udržení makroekonomické rovnováhy se stal klíčovým vývoj úspor a investic v sektoru nefinančních podniků, zatímco vládní instituce se propadly do velké nerovnováhy. Různá síla často protichůdných faktorů ve svém souhrnném působení udržela na nízké úrovni zápornou mezeru mezi úsporami a investicemi a tím i schodek běžného účtu.

Nefinančními podniky mohou být podniky soukromé, veřejné a podniky pod zahraniční kontrolou. Vytvářejí převážnou část výrobků a služeb pro trh za účelem dosahování zisku. Jejich úloha je pro národní hospodářství klíčová. Základním zdrojem úspor u nefinančních podniků je jejich pro-

²¹ Platí rovnice: $S - I = CAB$, kde S = národní úspory, I = tvorba hrubého kapitálu (investice), CAB = saldo běžných transakcí rezidentů s nerezidenty (current account balance). CAB zahrnuje tři hlavní složky: saldo vývozu a dovozu zboží a služeb ($X - M$), saldo prvotních důchodů (NY) a saldo běžných transferů (NCT) mezi rezidenty a nerezidenty, $CAB = (X - M) + NY + NCT$.

→ **Tabulka č. 17 » Saldo vládního sektoru a vládní dluh (v % HDP)**

	2005	2006	2007	2008	2009
Saldo vládního sektoru	-3,6	-2,6	-0,7	-2,7	-5,9
Vládní dluh	29,7	29,4	29,0	30,0	35,4

Pramen: ČSÚ — Notifikace vládního deficitu a dluhu (duben 2010)

vozní přebytek. Jde o jakýsi zisk nefinančních podniků, který podléhá procesům prvotního a druhotného rozdělování. Výsledkem jsou disponibilní důchody, které se rovnají úsporám tohoto sektoru. Jejich nárůst byl v roce 2009 pozoruhodný, protože se zvýšily ze 457,6 mld. Kč v roce 2008 na 618,5 mld. Kč v roce 2009. Důvodem byl mírný růst provozního přebytku, ale zejména silný pokles výdajových důchodů z vlastnictví (zejména šlo o re-investované zisky a dividendy do zahraničí) a běžných daní. Při značném poklesu tvorby hrubého kapitálu se vztah mezi úsporami a investicemi dostal ze záporných hodnot v předcházejících letech (-80,3 mld. Kč v roce 2008) do velmi vysoké kladné hodnoty v roce 2009 (216,7 mld. Kč) a sektor nefinančních podniků byl schopen poskytovat půjčky ostatním sektorům. Přestože rok 2009 byl krizový a došlo k poklesu hrubé přidané hodnoty vytvořené v tomto sektoru, hrubý provozní přebytek se nesnížil a míra zisku²² se dokonce zvýšila (ze 44,9 % v roce 2008 na 46,5 % v roce 2009). Příčinou byl relativně velký pokles náhrad zaměstnancům (o 4,8 %), který v procesu prvotního rozdělení hrubé přidané hodnoty umožnil velmi mírné zvýšení provozního přebytku.

Sektor **vládních institucí** se stal hlavním viníkem makroekonomické nerovnováhy v roce 2009 a jen díky výraznému zlepšení vztahu úspor a investic v sektoru nefinančních podniků zůstává celková makroekonomická rovnováha české ekonomiky na přijatelné úrovni. Hrubé úspory vládního sektoru dramaticky poklesly ze 135,2 mld. Kč v ro-

ce 2008 na -33,2 mld. Kč v roce 2009 a vůbec poprvé v období od roku 1995, za které máme srovnatelné údaje, se dostaly do záporných hodnot. Důvodem byl silný pokles disponibilních důchodů vládních institucí (způsobený poklesem běžných daní a sociálních příspěvků při nárůstu sociálních dávek) doprovázený růstem výdajů na konečnou spotřebu (veřejná spotřeba). Přitom tvorba hrubého kapitálu vládního sektoru v roce 2009 vzrostla. Tento protichůdný vývoj úspor a investic se musel projevit v silně narůstající záporné mezeře mezi úsporami a investicemi, která se vyšplhala na 229,7 mld. Kč. Výsledkem byly enormní **čisté výpůjčky** vládního sektoru²³, podle nichž se posuzuje maastrichtské kritérium plnění vládního deficitu ve výši 3 % HDP. Zatímco v letech 2006–2008 se vládní deficit dostal pod hranici tohoto kritéria, v roce 2009 dosáhl vysoké hodnoty 5,9 % HDP (viz tabulka 17). Výrazně se tak zvýšil vládní dluh, a i když v % HDP je stále v mezinárodním srovnání na relativně nízké úrovni, nebezpečnou se stává tendence rychle rostoucích závazků vládních institucí. Základním zdrojem makroekonomické nerovnováhy české ekonomiky se tak stává vládní sektor. Velmi závažnou otázkou zůstává udržitelnost veřejných rozpočtů, která se bude zhoršovat splácením dluhu a rostoucími výdaji na penze a zdravotnictví v důsledku stárnutí obyvatelstva.

V tradičním pojetí by to měly být **domácnosti**, které vytvářejí přebytek úspor nad investicemi a jsou tak schopny poskytovat volné zdroje ostatním sektorům (nefinančním podnikům a vládní-

²² Míra zisku nefinančních podniků je počítána jako podíl hrubého provozního přebytku na hrubé přidané hodnotě.

²³ Čisté výpůjčky vládního sektoru (vládní deficit) jsou kromě záporné mezery mezi úsporami a investicemi ovlivněny saldem kapitálových transferů.

mu sektoru). České domácnosti tuto úlohu neplnily a teprve v posledních letech v důsledku rostoucí míry úspor domácností se záporná mezera mezi úsporami a investicemi mění v kladnou. Nicméně schopnost domácností poskytovat půjčky ostatním sektorům je stále malá. V roce 2009 v důsledku útlumu ekonomické aktivity klesala i tvorba úspor a hrubé úspory domácností poklesly z 207,2 mld. Kč v roce 2008 na 187,1 mld. Kč v roce 2009. Sektor domácností zpravidla v důsledku rostoucí nezaměstnanosti a nejistoty v době recese zvyšuje sklon k úsporám. Tato tendence se však v roce 2009 v případě českých domácností neprojevila a míra úspor domácností poklesla z 10,4 % v roce 2008 na 9,5 % v roce 2009.²⁴ To zvýšilo sklon ke spotřebě a pomohlo k tomu, že soukromá spotřeba v roce 2009 prakticky stagnovala.

6.3 Běžný účet platební bilance

Česká ekonomika se vyznačovala přijatelnou mírou makroekonomické nerovnováhy, která byla příznivě ovlivněna vývojem **zahraničního obchodu** se zbožím a službami, jehož saldo přešlo do kladných hodnot. Bilance zboží vykazuje od roku 2005 přebytky, které se až do roku 2007 zvyšovaly a teprve v roce 2008 poklesly (ze 120,6 mld. Kč v roce 2007 na 100,7 mld. Kč v roce 2008). V roce 2009 byl dosažen rekordní přebytek ve výši 180,5 mld. Kč (5 % HDP). Tendence stoupajícího

přebytku v bilanci služeb byla v roce 2009 přerušena a kladné saldo bilance služeb v důsledku recese prudce pokleslo ze 67,3 mld. Kč v roce 2008 na 27 mld. Kč v roce 2009. Celková bilance zboží a služeb podle národních účtů měla rostoucí tendenci a v roce 2009 se dostala na rekordní hodnotu 207,5 mld. Kč (5,7 % HDP).

Naproti tomu silně narůstalo záporné saldo bilance výnosů, které vzrostlo ze 143,4 mld. Kč v roce 2005 na 230,9 mld. Kč v roce 2009. Důvodem byl sílící odliv prvotních důchodů ve formě repatriovaných dividend, reinvestovaných zisků a mezd zahraničních pracovníků. Od roku 2005 byla rostoucí záporná bilance výnosů prakticky jedinou příčinou deficitu běžného účtu a převyšovala pozitivní vliv obchodní bilance a bilance služeb. Vliv běžných převodů byl až do roku 2005 pozitivní, ale nepříliš významný. Po vstupu České republiky do EU se zvýšily odvody placené do rozpočtu EU a v letech 2006–2009 bylo saldo běžných převodů záporné.

Na změně struktury běžného účtu České republiky se významně podílely dopady přílivu přímých zahraničních investic (PZI) na obchodní bilanci a bilanci výnosů. Exportně orientované podniky pod zahraniční kontrolou zvyšovaly vývozy a obchodní bilance se od roku 2005 dostala do přebytku. Tomuto vývoji napomohl i vstup České republiky do EU. Na druhé straně postupně narůstal odliv prvotních důchodů do zahraničí ve formě

Tabulka č. 18 » Bilance běžného účtu České republiky a jeho složek (v % HDP)

	Běžný účet	Obchodní bilance	Bilance služeb	Bilance výnosů	Běžné převody
2005	-1,3	2,0	1,2	-4,8	0,2
2006	-2,4	2,0	1,4	-5,2	-0,6
2007	-3,2	3,4	1,4	-7,2	-0,8
2008	-0,6	2,8	1,8	-4,7	-0,5
2009	-1,0	5,0	0,7	-6,4	-0,4

Pramen: ČNB — statistika platební bilance (březen 2010); vlastní výpočty

²⁴ Míra úspor domácností je počítaná jako podíl hrubých úspor domácností na jejich hrubém disponibilním důchodu.

→ dividend a reinvestovaných zisků a zvyšoval se schodek bilance výnosů. Salda bilance výnosů v členění na výnosy z práce a investic ukazují, že s růstem podílu PZI na výdajích bilance výnosů se zvyšuje i jejich podíl na celkovém záporném výsledku bilance. Vliv ostatních investic byl v posledních letech pozitivní a portfoliových investic zanedbatelný. Náklady na práci cizinců značně kolísají, ale v roce 2009 se proti roku 2008 snížily. Z hlediska výdajů spojených s PZI (představujících výnosy pro zahraniční investory) jsou dominantní reinvestice a dividendy a trvale nejméně významnou položkou úroky. Dlouhodobý posun od reinvestic k dividendám je jasně patrný. V roce 2001 byly více než tři čtvrtiny zisku reinvestovány, zatímco v roce 2008 již jen 42,5 % a větší část odplynula do zahraničí ve formě dividend.

Tento protichůdný vývoj bilance obchodu a bilance výnosů se projevil ve vývoji **běžného účtu platební bilance**, jehož schodek vykazoval výkvy dané meziročními změnami v bilanci zboží, služeb a výnosů.²⁵ V roce 2008 a 2009 se dostal na velmi nízkou úroveň 0,6 a 1 % HDP (viz tabulka 18).

V mezinárodním srovnání patří Česká republika k zemím s relativně nízkou vnější ekonomikou nerovnováhou, protože v době před krizí měly nové členské země EU vysoké deficity běžného účtu, které se v případě Rumunska, Litvy, Lotyšska a Bulharska pohybovaly mezi 12 a 24 % HDP. U zemí s enormně vysokými deficity nebylo možné v době finanční krize tak vysoké schodky financovat a byly nezbytné záchranné balíčky ze strany Mezinárodního měnového fondu a Evropské unie. Poskytnutí těchto půjček však bylo podmíněno restriktivní makroekonomickou politikou, která snížila domácí poptávku a deficity veřejných financí. V důsledku toho se prudce snížily dovozy a zlepšila vnější rovnováha. Změny byly nejvýraznější u zemí s dřívějšími vysokými schodky běžného účtu. Bilance běžného účtu se v roce 2009 dokon-

ce stala přebytkovou v případě pobaltských zemí a Maďarska. U pobaltských zemí pomohlo i výrazné zlepšení bilance výnosů (snížení odlivu prvotních důchodů ve formě reinvestovaných zisků a dividend). Zlepšení makroekonomické rovnováhy však bylo u těchto zemí dosaženo za cenu dramatického propadu HDP, a to jak v oblasti konečné spotřeby, tak v oblasti investic. V době recese většina nových členských zemí EU schodek běžného účtu snížila.

7. Závěr

Česká ekonomika se v letech 2005–2007 vyznačovala vysokou růstovou dynamikou a relativní makroekonomickou stabilitou. Vývoj v roce 2008 a 2009 přinesl postupně stále větší zhoršování podmínek hospodářského vývoje a česká ekonomika se na přelomu roku 2008 a 2009 dostala do silné **recese**. V roce 2009 HDP reálně poklesl o 4,2 % a negativní stránky recese se projeví především v rostoucí nezaměstnanosti, silném nárůstu vládního deficitu a dluhu a propadu investiční aktivity. Nepříznivý vývoj v těchto oblastech bude ovlivňovat vývoj české ekonomiky i v budoucích letech.

Hodnocení ekonomické výkonnosti by nemělo být založeno pouze na ukazateli HDP, ale mělo by se opírat i o **alternativní ukazatele** obsažené v systému národních účtů, jako jsou ukazatele typu čisté produkce, národního důchodu, reálného domácího důchodu. **Hrubý národní důchod**, který zohledňuje přesuny prvotních důchodů mezi národní ekonomikou a světem, se vyvíjel méně příznivě než HDP, protože ztráta prvotních důchodů narůstala a v posledních letech dosahovala téměř 6 % HDP. **Reálný hrubý domácí důchod** (RHDD), který je ovlivněn směnnými relacemi, rostl v letech 2005, 2006 a 2008 pomaleji než HDP a naopak pokles ekonomického výkonu české ekonomiky byl v roce 2009 podle RHDD mírnější

²⁵ ČNB revidovala údaje za rok 2008 na základě zpřesněných údajů ČSÚ o zahraničním obchodu a statistik zaměstnanosti zahraničních pracovníků. Do revizí byly též promítnuty výsledky ročního šetření o přímých zahraničních investicích a úvěrových vztazích podnikové sféry. V důsledku toho se značně snížilo záporné saldo bilance výnosů za rok 2008 a dříve publikovaný schodek běžného účtu ve výši 3,1 % HDP se snížil na 0,6 % HDP.

(pouze 2,6 % proti propadu HDP o 4,2 %). Rozdíly mezi růstem HDP a RHDD byly poměrně značné.

Zatímco ve struktuře ekonomické aktivity na straně **nabídky** byl v české ekonomice v roce 2008 klíčový pozitivní příspěvek průmyslu, v roce 2009 se situace dramaticky mění a celý propad hrubé přidané hodnoty v národním hospodářství o 4,4 % je možné připsat průmyslu. Klíčovým zdrojem ekonomické dynamiky byla **souhrnná produktivita faktorů** (práce a kapitálu), která přispěla v letech 2005–2008 téměř ze tří čtvrtin k růstu reálného HDP. Prakticky celý pokles HDP v roce 2009 je možné připsat propadu souhrnné produktivity faktorů.

Na straně poptávky měl silný vliv na růst HDP vývoj domácí konečné poptávky. Vliv zahraničního obchodu na růstovou dynamiku se v letech 2005–2008 změnil na výrazně pozitivní. Mimořádně vysoký příspěvek zahraničního obchodu k růstu HDP byl zaznamenán v roce 2005 a 2008. Na-

opak v roce 2009 byl příspěvek zahraničního obchodu mírně záporný. V roce 2009 pokračoval pozitivní růst veřejné spotřeby, který zmírnil hloubku recese, a naopak prudce poklesla tvorba hrubého kapitálu, zejména zásob, která snížila HDP o 4,5 procentního bodu.

Makroekonomická rovnováha posuzovaná na základě vztahu mezi domácí nabídkou (HDP) a domácí poptávkou a na základě vztahu mezi úsporami a investicemi vykazovala v letech 2005–2009 zlepšující se tendenci. To se projevilo ve vývoji schodku běžného účtu, který se snížil na 0,6 a 1 % HDP v letech 2008 a 2009. Změnila se struktura běžného účtu tím, že narůstalo kladné saldo výkonné bilance (bilance zboží a služeb) a naproti tomu se zvyšovaly schodky bilance výnosů. Česká republika vykazovala v letech 2005–2009 nejnižší deficit běžného účtu z nových členských zemí EU a byla tak v době světové finanční krize méně zranitelná.

LITERATURA A PRAMENY

1. Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky: *Ročenka konkurenceschopnosti České republiky 2007–2008*. Praha, Linde, 2009
2. ČNB: *Statistika platební bilance*. Praha, Česká národní banka, 2010
3. ČSÚ: *Evropský systém účtů – ESA 1995*. Praha, Český statistický úřad, 2000
4. ČSÚ: *Roční národní účty ČR*. Praha, Český statistický úřad, 2010
5. ČSÚ: *Čtvrtletní národní účty ČR*. Praha, Český statistický úřad, 2010
6. ECFIN: *Statistical Annex of European Economy. Spring 2010*. Luxembourg, European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs, 2010 (a)
7. ECFIN: *Economic Forecast. Spring 2010*. Luxembourg, European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs, 2010 (b)
8. Eurostat: *National Accounts (database)*. Luxembourg, Eurostat, 2010 (a)
9. Eurostat: *Structural Indicators (database)*. Luxembourg, Eurostat, 2010 (b)
10. Gligorov, V., Pöschl, J., Richter, S. a kol.: *Where Have All the Shooting Stars Gone?* Vienna, The Vienna Institute for International Economic Studies, WIIW Current Analyses and Forecast, No. 4, 2009
11. Gligorov, V., Havlik, P., Landesmann, M., Pöschl, J., Richter, S. a kol.: *Crisis Is Over, but Problems Loom Ahead*. Vienna, The Vienna Institute for International Economic Studies, WIIW Current Analyses and Forecast, No. 5, 2010
12. MF ČR: *Makroekonomická predikce České republiky*. Praha, Ministerstvo financí ČR, leden 2010
13. MMF: *World Economic Outlook*. Washington, D. C., International Monetary Fund, různá vydání
14. MMF: *2009 Global Financial Stability Report*. Washington, D. C., International Monetary Fund, 2009
15. OECD: *Main Economic Indicators*. Paris, OECD, různá vydání
16. OECD: *OECD Economic Outlook*. Paris, OECD, různá vydání



- 17. Spěváček, V.: *Makroekonomická rovnováha české ekonomiky v letech 1995 až 2005*. Politická ekonomie, 2006, č. 6, s. 742–761
- 18. Spěváček, V., Vintrová, R., Zamrazilová, E., Hájek, M., Žďárek, V.: *Česká ekonomika po vstupu do EU*. Politická ekonomie, 2008, č. 3, s. 291–317
- 19. Spěváček, V., Vintrová, R.: *Růst, stabilita a konvergence české ekonomiky v letech 2005–2008*. Politická ekonomie, 2010, č. 1, s. 20–50
- 20. Tchaidze, R., Westin, A.-M.: *Czech Republic: Selected Issues Paper*. Washington, D. C., International Monetary Fund, Country Report No. 10/59, 2010
- 21. WIIW: *Handbook of Statistics 2009*. Vienna, The Vienna Institute for International Economic Studies, 2009

KLÍČOVÁ SLOVA

ekonomický růst, hrubý domácí produkt, reálný hrubý domácí důchod, souhrnná produktivita faktorů, domácí poptávka, zahraniční obchod, národní úspory, běžný účet

ABSTRACT

Economic growth in the Czech Republic decelerated in 2008 and a dramatic decline of economic activity took place in 2009. On the supply side the main contributing sector was industry and on the demand side the growth was pulled down by strong decline in investment. Main channel through which the crisis was initiated was foreign trade and a strong drop in foreign demand. Alternative indicator of national income was negatively influenced by growing outflow of primary incomes. Real gross domestic income indicates different results in comparison with gross domestic product because of changes in the terms of trade. Macroeconomic balance improved substantially in the field of foreign trade and the deficit on current account reached only 1 % of GDP in 2009.

KEYWORDS

economic growth, gross domestic product, real gross domestic income, total factor productivity, domestic demand, foreign trade, national savings, current account

JEL CLASSIFICATION

E22, E23, E24, J30, O11



Mezinárodní pozice české ekonomiky v dlouhodobém vývoji a změny vyvolané krizí

► Ing. Růžena Vintrová, DrSc. » Centrum ekonomických studií Vysoké školy ekonomie a managementu¹

- * Odstup dvou desetiletí od počátku transformace i současné otřesy vyvolané hospodářskou krizí vydvíhují potřebu hlubší analýzy vývoje mezinárodní pozice české ekonomiky a zkoumání příčin jejích změn v dlouhodobějším pohledu. V malé otevřené ekonomice jde o hledání odpovědi na otázku, nakolik její současná struktura a celkové zaměření vyhovují nově vznikajícím požadavkům na efektivní zapojení do mezinárodní dělby práce, resp. nakolik jsou nevyhnutelné hlubší změny, jakými bylo nutno již vícekrát projít v minulých převratných dobách.

V následujícím textu jsou rámcově sledovány klíčové posuny v české ekonomice od počátku industrializace v rámci bývalého Rakousko-Uherska, přes hledání nových trhů za předválečné republiky a nové změny mezinárodní pozice v prostředí sovětského bloku. Podrobněji je zkoumán proces dohánění vyspělých ekonomik v období transformace od počátku 90. let, zejména pak po vstupu do Evropské unie až po současné změny podmínek, vyvolané hospodářskou recesí. Analýza se opírá o makroekonomický pohled, přičemž se neomezuje na běžně používané charakteristiky ekonomického výkonu, ale používá řadu alternativních ukazatelů, s jejichž pomocí se odhalují některé méně známé stránky postupu reálné konvergence. Snahou je vyvolat diskusi o otázkách, které obnažila světová hospodářská krize a její dopad na dohánějící ekonomiky nových členských zemí EU.

1. Historický vývoj do pádu železné opony (Patřila česká ekonomika před 2. světovou válkou ke světové špičce?)

Dlouhodobý vývoj ekonomiky na území českých zemí silně ovlivňovaly mezinárodní politické zvraty, které měnily jejich začlenění do širších politických a ekonomických celků. Politické bouře, které se přehnaly teritoriem střední Evropy, silně poznamenaly utváření profilu české ekonomiky a její zapojení do vnějších ekonomických vazeb. Otřesy počínající 1. světovou válkou s rozpadem Rakousko-Uherska a vznikem samostatného Československa, dále nové mezinárodně politické uspořádání po 2. světové válce spojené s utvářením bipolárního světa a konečně následující rozpad sovětského bloku znamenaly vždy mimo jiné ztrátu existujících trhů. Obtížné přizpůsobování nové situaci končilo leckdy dříve, než mohlo vydat své ovoce. S rozpadem trhu RVHP se průmyslově předimenzované, avšak technicky zaostávající Československo a oba jeho nástupnické státy vypořádávaly déle než sousední postkomunistické státy, méně zatížené deformacemi své výrobní struktury.

Industrializace, na poměry ve střední Evropě poměrně časná, se začala rozvíjet v podmínkách poměrně rozsáhlého trhu rakousko-uherské monarchie s jejími 50 miliony obyvatel. V této době získala ekonomika na území českých zemí určitý náskok jak před zeměmi evropského východu, tak i jihu. Politické zvraty po 1. světové válce s ustave-



¹ Stať vznikla s podporou grantu MŠMT č. 1M0524 „Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky“.

→ ním samostatného československého státu si vynutily hledat nové místo v mezinárodní dělbě práce a obsadit nové trhy jak v rámci Evropy, tak i v zámoří. Jakkoliv tento proces probíhal v první dekádě samostatného státu mimořádně úspěšně a Československo se zařadilo ve světovém měřítku do čela středně ekonomicky vyspělých zemí, Velká hospodářská krize 30. let odhalila zranitelnost této nové orientace. Na úroveň dosaženou koncem 20. let se ekonomika do rozpadu Československa a okupace českých zemí nacistickým Německem již nevrátila.

Mnohé rysy vyskytující se před 1. světovou válkou i v meziválečném období přetrvávají dodnes. Například kořeny slabšího rozvoje terciéru lze částečně vystopovat v delší historii, vztahující se k poměrům za Rakousko-Uherska s centrálním postavením Vídně. Za předválečného Československa sice docházelo k rychlejšímu rozvoji odvětví služeb, tendence k dominanci průmyslu však zůstala hluboce zakořeněna. Rovněž odliv pracovních sil ze zemědělství probíhal v českých zemích s určitým předstihem před zeměmi „východnějšími“ již před 2. světovou válkou. Poté následovala éra združstevnění zemědělství v období reálného socialismu. Obojí přispělo k tomu, že Česká republika měla při vstupu do Evropské unie jeden z nejnižších podílů pracujících v zemědělství ze všech nových členů.

V celém historickém vývoji do 2. světové války patřila ekonomika na území dnešní České republiky ke středně vyspělým. V době Rakousko-Uherska dosahoval národní důchod na obyvatele v „historických“ českých zemích asi dvou třetin úrovně tehdejšího Německa a polovinu úrovně Švýcarska (ještě méně činil ve vztahu k tehdy přední Velké Británii), zatímco ekonomika celého nově vzniklého Československa se nacházela spíše pod evropským průměrem a předstihovala pouze zaostalejší země východní a jižní Evropy.²

V meziválečném vývoji se mezinárodní ekonomická pozice Československa posunula vpřed. Ani ve vrcholné fázi za první republiky však nelze hovořit o špičkovém ekonomickém výkonu státu jako celku. V evropském měřítku patřilo celé Československo i nadále k zemím středně ekonomicky vyspělým. Ve světovém měřítku zaujímal pozici na špičce středně vyspělých zemí – nacházelo se na 17. místě z 23 nejvyspělejších zemí všech kontinentů.

Podle propočtů C. Clarka, který zachycuje průměrnou veličinu národního důchodu na obyvatele v dekádě 1925–1934, dosahoval národní důchod Československa v propočtu na obyvatele v ročním průměru 455 USD. Více než 3krát vyšší úroveň kolem 1400 USD byla docílena v USA a Kanadě. Z evropských zemí byly tehdy na předních místech Velká Británie a Švýcarsko s důchodem na obyvatele mezi 1000 a 1100 USD, což je ve vztahu k Československu asi 2,3násobek, Nizozemsko dosahovalo zhruba dvojnásobku. Německo mělo ekonomickou úroveň o 40 % vyšší a Rakousko o 12 %. Ekonomická úroveň Československa se nacházela mezi Rakouskem³ a Řeckem, tedy na 17. místě, tj. na začátku poslední třetiny žebříčku (viz tabulka 1).

České země dosahovaly o něco vyšší úrovně než celý stát. Podle autorů studie „Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami“, kteří se opírali mimo jiné též o studie slovenského ekonoma Š. Heretika a některé propočty M. Meszarose, ji lze odhadnout zhruba na 550 USD na obyvatele (viz Kubů, Pátek 2000). Hospodářská vyspělost českých zemí převyšovala úroveň Rakouska, blížila se Belgii a byla asi o 15 % nižší než v Německu.

Větší předstih než v celkové ekonomické úrovni mělo Československo v rozvinutém průmyslovém potenciálu, založeném na dědictví z dob rakousko-uherské monarchie, podstatně restrukturalizova-

² Ke stejným závěrům o střední ekonomické vyspělosti Československa těsně po 2. světové válce dospívá i autoritativní práce známého ekonoma A. Maddisona z roku 2001 (viz Maddison 2001).

³ Ekonomický vývoj v meziválečném Rakousku byl méně příznivý než v Československu, takže na sklonku 2. světové války byla nejen ekonomická úroveň českých zemí, ale i celého Československa již vyšší než v Rakousku.

Tabulka č. 1 » Národní důchod v evropských a některých dalších státech v průměru let 1925–1934

Stát	Celkem (v mil. USD)	Na obyvatele (v USD)	Stát	Celkem (v mil. USD)	Na obyvatele (v USD)
1. USA	65 870	1 397	13. Španělsko	5 290	628
2. Kanada	5 248	1 380	14. Belgie	2 033	600
3. Velká Británie	21 854	1 069	15. Norsko	607	539
4. Švýcarsko	1 950	1 039	16. Rakousko	1 442	511
5. Nový Zéland	575	1 000	17. Československo	2 815	455
6. Austrálie	2 466	956	18. Řecko	992	397
7. Nizozemsko	2 624	855	19. Finsko	473	380
8. Irsko	906	770	20. Maďarsko	1 205	359
9. Švédsko	1 841	695	21. Polsko	3 428	352
10. Francie	12 650	694	22. Itálie	5 245	338
11. Dánsko	1 008	680	23. Rumunsko	1 471	243
12. Německo	17 580	646			

Poznámka: Národní důchod jednotlivých států byl přepočítán na jednotnou základnu cen USA.

Pramen: Clark (1938)

ném a z velké části modernizovaném v období meziválečném. Střední ekonomické úrovni odpovídal stupeň modernizace a vyspělosti odvětvové a oborové struktury i technická a technologická úroveň a rovněž stupeň koncentrace výroby (s výjimkou silněji koncentrovaného hutního průmyslu). V jednotlivých oborech se projevovala určitá specifika. Blíže ke světové úrovni byly některé úseky strojírenství a zbrojní výroby, automobilového a leteckého průmyslu, obuvnického průmyslu a pivovarnictví.⁴

Vážné důsledky dezintegrace trhů Rakousko-Uherska a obtížnost reorientace výroby na nové zahraniční trhy v meziválečném období dokazuje fakt, že ani v roce 1929, který byl rokem nejvyšší konjunktury, nedosáhl obrát zahraničního obchodu ČSR stejné úrovně, která byla na daném území běžná před 1. světovou válkou. Hospodářská politika meziválečného Československa se musela vy-

rovnávat nejprve s důsledky 1. světové války, poté na zemi těžce dolehla Velká hospodářská krize a nakonec ji pohltilo nacistické Německo, které ji využívalo pro své válečné cíle. V období 2. světové války okleštěné české země plnily úlohu zázemí pro zbrojní výrobu Velkoněmecké říše při útlumu a zaostávání ostatních odvětví a plundrování přírodních i lidských zdrojů. To zde zanechalo značně deformovanou ekonomiku, i když přímé válečné škody byly menší než v okolních zemích. Ve srovnání s předválečným rokem 1937 klesla průmyslová výroba v roce 1945 téměř na polovinu, ostatní odvětví na tom byla jen o málo lépe.

Poválečná obnova byla poměrně rychlá. Po skončení dvouletého plánu v roce 1948 statistika vykazuje dosažení 97 % objemu národního důchodu a 108 % průmyslové výroby z roku 1937. Vzhledem k úbytku obyvatelstva po odsunu Němců činila ekonomická úroveň, měřená národním dů-



⁴ Ve 30. letech zaujímala československá zbrojní výroba na světovém trhu jedno z předních míst, v letech 1934 a 1935 dokonce místo první (viz Kubů, Pátek 2000, s. 220).

→ **Tabulka č. 2 » Užítý národní důchod na obyvatele v zemích RVHP v letech 1978 a 1983, v paritě kupní síly**

	1978		1983	
	V mezinárodních rublech	Československo = 100	V mezinárodních rublech	Československo = 100
Československo	2148	100	2497	100
NDR	2368	110	2598	104
Maďarsko	1997	93	2268	91
Bulharsko	1733	81	2241	90
Rumunsko	1850	86	1917	77
Polsko	1915	89	1843	74
SSSR	1633	76	1983	80
Kuba	900	42	1348	54
Mongolsko	1090	51	1103	44

Pramen: FSÚ (1986)

Ani ve vrcholné fázi za první republiky nelze hovořit o špičkovém ekonomickém výkonu státu jako celku. V evropském měřítku patřilo celé Československo k zemím středně ekonomicky vyspělým. Ve světovém měřítku zaujímal pozici na špičce středně vyspělých zemí — nacházelo se na 17. místě z 23 nejvyspělejších zemí všech kontinentů.

chodem na obyvatele, ve srovnání s předválečným stavem 113 %. V bipolárně rozděleném světě začala česká ekonomika jako ekonomicky nejvyspělejší část východního bloku hrát roli „kovárny a strojírny“ tohoto uskupení. (Po vzniku Německé demokratické republiky se do podobné pozice dostalo i východní Německo.) Uváděnou roli je ovšem nutno vnímat rezervovaně vzhledem k nevelkému rozsahu české ekonomiky, která nemohla výrazněji ovlivnit zaostávání celého společenství v mezinárodním měřítku.

V rámci zemí RVHP dosahovala ekonomická úroveň Československa předních pozic, jak dokazují tehdy prováděná mezinárodní srovnání národního důchodu (viz tabulka 2).

Průmyslová výroba se při zajištěném odbytu výrobků těžkého i všeobecného strojírenství, hutnictví, ale i masové výroby spotřebního průmyslu (obuv, oděvní průmysl, textil) v počátečním období rychle rozvíjela a ekonomická úroveň země se při měření fyzickým objemem vytvářeného produktu výrazně zvyšovala. (Kvalitativní stránky nejsou ovšem v běžných ukazatelích dostatečně zachyceny.) Odtržení od vývoje ve vyspělém světě však vedlo k technickému zaostávání a postupné ztrátě motivací v rigidním systému plánovaného hospodářství. Ekonomický růst se začal silně zpomalovat. Existující zaměření výroby, její oborová a výrobní struktura a zejména nedostatečná technická úroveň byly překážkou pro uplatnění na

širším světovém trhu v podmínkách volné konkurence.

Nevyhovující zaměření a úroveň výroby se projevily se vší ostrostí po rozpadu sovětského bloku při zániku společenství RVHP. Následovaly dlouhé roky obtížné transformace, spojené s přechodem na západní trhy. Nalézání nového místa v dělbě práce v širší evropské integraci bylo obtížnější než v ostatních zemích střední a východní Evropy, méně průmyslově předimenzovaných a méně zatížených strukturálními deformacemi. Značná část obtíží české transformace souvisela s náročným přebudováním ekonomiky, deformované „socialistickou industrializací“, na odlišné podmínky tržní ekonomiky, zapojené do celosvětové dělby práce a vystavené ostré mezinárodní konkurenci.

Tradované široce kolující tvrzení o přínáležitosti české ekonomiky ke světové špičce v industrializačním období a zejména v době meziválečné je mýtem, který analýza za delší historický úsek nikterak nepotvrzuje.⁵ Ekonomika českých zemí sice v minulosti patřila k výkonnějším v rámci středně ekonomicky vyspělých, nikdy ji však nebylo možno zařazovat mezi nejvyspělejší.

Před rozpadem rakousko-uherské monarchie činil národní důchod na obyvatele v Čechách 761 K (korun), na Moravě 648 K a ve Slezsku 619 K. V průměru za všechny tři historické země to představovalo v porovnání se zeměmi tvořícími dnešní Rakousko jen tři čtvrtiny. Ani ekonomicky nejrozvinutější Čechy samotné úrovně dnešních rakouských zemí nedosahovaly — odhady se pohybují mezi 80 a 90 %. Přitom ekonomická úroveň dnešních rakouských zemí nebyla na evropské špičce — činila jen asi 90 % ve vztahu k Německu a 70 % ve vztahu ke Švýcarsku. Převédeme-li tyto poměry na české země, tak jejich úroveň se blížila dvěma třetinám ve vztahu k Německu a nedosahovala ani poloviny úrovně Švýcarska (viz Kubů, Pátek 2000, údaje převzaty od D. F. Gooda).

Tradovaný omyl pravděpodobně vznikl podceněním významu terciéru. Nepopiratelně vysoká průmyslová vyspělost byla zaměňována za celkovou vyspělost. Hrubý domácí produkt však nevytváří jen průmysl. V českých zemích se rozvoj obchodu a zejména finančnictví opožďoval, neboť pro něj byly příhodnější podmínky v říšské metropoli. Úvahy dřívějších národohospodářů často zahrnovaly jen užší výrobní sféru. Je také možné, že v konstatování o nadřazenosti ekonomické úrovně českých zemí nad „Rakouskem“ dochází nevědomky k záměně celé rakousko-uherské říše za území dnešního Rakouska.

V době vzniku Československa byla ekonomika českých zemí jen středně vyspělá. Daleko vpředu se podle výše národního důchodu na obyvatele nacházela nejen Velká Británie, ale také Švýcarsko, Nizozemsko, Francie, Dánsko, výrazný předstih mělo i Německo, Španělsko Belgie a Norsko. O evropské první lize lze tedy těžko hovořit. Pokud jde o úroveň celého poválečného Československa, ta patřila spíše k podprůměrným, neboť i ve vztahu ke středně vyspělému Německu činila pouze 50 až 55 %. Souhrnně lze říci, že podle výše národního důchodu na obyvatele předstih zde existoval pouze před zeměmi východní a jižní Evropy (včetně Itálie).

V meziválečném období se Československo pohybovalo ke konci dvacítky vyspělých zemí v pořadí. Jeho odstup od nejvyspělejších zemí, který v současných pojmech charakterizujeme jako reálnou konvergenci, byl však větší než v současnosti.

Za období reálného socialismu jsou údaje obtížněji srovnatelné vzhledem ke kvalitativním rozdílům a statistickým paradoxům, kdy se vykazovaný rychlý růst národního důchodu nepromítal do srovnání ekonomické úrovně, měřené v paritách kupní síly. Mezinárodní instituce prováděly v poválečném období pravidelná srovnání (viz box 1). →

⁵ Přesvědčivé vyvrácení tohoto mylného názoru lze v polistopadové literatuře najít v již citované studii *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. Kolektiv autorů z akademických kruhů se opírá o bohaté pramenné údaje a snaží se postihnout jejich širší ekonomické souvislosti, přesahující do současnosti (viz Kubů, Pátek 2000).

→ Box č. 1 » Mezinárodní srovnávací projekty

Mezinárodní projekty a programy, zabývající se propočtem HDP v paritě kupní síly, vznikaly ve výzkumných institucích i na bázi organizací, jako je OSN, později pak OECD a Evropská komise s jejím statistickým orgánem Eurostatem. Evropská hospodářská komise — Konference evropských statistiků (ECE/CES) se od konce 50. let zabývala srovnáváním obou tehdy používaných soustav — národního účetnictví i bilance národního hospodářství — a navazujícími propočty základních makroekonomických ukazatelů ve srovnatelném ocenění. V 80. letech bylo do projektu ICP (International Comparison Project) a ECP (European Comparison Programme) zapojeno i Maďarsko, Polsko a Jugoslávie (později i Rumunsko). Tyto země vykonaly pionýrskou práci pro daný typ výzkumu, takže ze získaných výsledků bylo možno nepřímou (za pomoci srovnání v rámci zemí RVHP) hrubě odvodit i pozici Československa a dalších zemí východního bloku ve světovém měřítku.

Jednu z prvních důkladných studií, nazvanou „World Product and Income, International Comparisons of Real Gross Product“, zpracovala v 70. letech skupina expertů, vedených I. Kravísem. Později byla tato srovnání aktualizována pod vedením A. Hestona a R. Summerse v díle „A New Set of International Comparisons of Real Product and Price Levels: Estimates for 130 Countries, 1950–1985“. Tato expertní skupina měla k dispozici oficiální prameny statistických úřadů jednotlivých zemí i výsledky mezinárodních srovnání, prováděných v orgánech OSN. Kombinovala výsledky srovnání OSN za západní země s výsledky srovnání v rámci zemí RVHP podle údajů zemí, které se nacházely v obou podkladech. Tyto práce lze využít pro srovnávání v delší historické retrospektivě, přičemž je nutno přihlídnout k tomu, že metodologie srovnání se neustále vyvíjela.

Mezi poslední publikované projekty patří nejrozsáhlejší mezinárodní srovnávací program výpočtu parit za agregát HDP za rok 2005 (International Comparison Project — ICP, který zahrnoval 146 zemí světa. Paralelně probíhal Evropský srovnávací program zajišťovaný Eurostatem a OECD, zahrnující 46 zemí. Pozdější analogický projekt za rok 2008 se nachází ve stadiu zpracování a jeho kompletní výsledky budou k dispozici v roce 2011.

Box č. 2 » Parita kupní síly a standardy kupní síly

Při mezinárodním srovnání objemů HDP je nutno řešit převod na stejnou měnovou a cenovou bázi. Tržní kurz měn není pro tento účel vhodný, neboť s jeho pomocí lze převést zkoumané ukazatele na stejnou měnu, avšak nikoliv na stejnou cenovou úroveň. Ve srovnávaných zemích jsou jednotlivé druhy zboží a služeb oceňovány rozdílně, a proto se cenové relace jednotlivých skupin zboží i celková cenová úroveň odlišují. Z těchto důvodů jsou konstruovány speciální ukazatele, které oceňují součásti HDP (tzv. koše zboží a služeb) podle jednotlivých cenových reprezentantů a za pomoci jejich „vah“, tj. podílu na úhrnu dané skupiny, získávají tzv. „paritní“ kurz a na jeho základě celkový srovnatelný objem HDP.

Parita kupní síly (Purchasing Power Parity, PPP) je jednotka měnové konverze, která vyjadřuje poměr ceny stejného zboží a služeb v národní měně k jeho ceně v měnové jednotce srovnávané země nebo uskupení zemí (převádí tak současně na společnou měnu i na společnou cenovou úroveň). Parity za jednotlivé agregáty jsou váženým průměrem relativních cenových poměrů za homogenní koše zboží a služeb, získané na základě cenových poměrů jednotlivých reprezentantů.

Parity jsou primárně konstruovány pro prostorová srovnání, nikoliv pro srovnání v čase. Jejich hlavním účelem je měřit a srovnávat objemy HDP na obyvatele mezi zeměmi. Základní srovnání se proto provádí v běžných paritách. Na mezinárodní ekonomickou pozici zemí mají vliv nejen tempa růstu HDP v domácích stálých cenách, ale i změny směnných relací v obchodování se světem a další strukturální vlivy. Pro časová srovnání jsou v některých pramenech (např. OECD) využívány i stálé parity, fixované k určitému roku.

V zemích EU je parita kupní síly vyjadřována na základě průměrné cenové hladiny všech členských zemí. Jednotka kupní síly, odvozená z průměrných cen v eurech, se nazývá **standardem kupní síly** (Purchasing Power Standard, PPS). 1 PPS představuje průměrnou kupní sílu 1 eura v EU-27. Například v České republice v roce 2008 se 1 PPS celkového HDP rovnal 17,53 CZK, zatímco směnný kurz dosahoval 24,94 CZK/EUR.

Prováděná mezinárodní srovnání ze 70. a 80. let, jejichž výsledky jsou vzhledem k uváděným problémům spíše nadsazené, ukazují relaci HDP na obyvatele Československa k USA v roce 1970 zhruba 61 % a v roce 1985 přibližně 59 %, ke Spolkové republice Německo (SRN) analogicky 77 % a 69 % (viz Heston, Summers 1988). Po roce 1985 relace ekonomické úrovně k vyspělým zemím dále klesala.

Srovnání starších historických údajů se současností potvrzuje, že nedošlo k podstatnému zhoršení mezinárodní pozice v ekonomické úrovni, jak je často uváděno v běžné publicistice.⁶ Skutečnost je spíše opačná. Např. v meziválečném období činil HDP na obyvatele v paritě kupní síly v Československu v relaci k USA jen třetinu, v tom české země zhruba 39 %. V roce 2008 dosáhla ekonomická úroveň České republiky v relaci k USA více než 52 %. Relace k Německu činila v roce 2008 zhruba 69 %, podobně jako v roce 1985 před následujícím prudkým propadem. V rámci zemí EU se podle HDP na obyvatele v paritě kupní síly Česká republika nachází na 17. místě, mezi 30 zeměmi OECD dosahuje na 24. místo. V analýzách postupu reálné konvergence je nutno brát v úvahu, že ve srovnání s počátky industrializace i s meziválečným obdobím je ekonomická úroveň jednotlivých zemí v současnosti mnohem vyrovnanější.

2. Výkyvy ve vyrovnávání ekonomické úrovně v období 1989–2009

Po listopadu 1989 startovala Česká republika svůj vývoj jako země středně ekonomicky vyspělá. Ekonomická úroveň, měřená HDP na obyvatele v paritě kupní síly, se podle různých odhadů pohybovala v rozmezí 60 až 70 % v relaci k zemím EU v tehdejší složení (resp. k zemím EU-15 ve složení před rozšířením v roce 2004).⁷ V komparaci s tehdy ekonomicky nejslabšími zeměmi EU byla o málo nižší než v Irsku a mírně vyšší než v Portugalsku a Řecku. Z tranzitivních zemí střední a východní Evropy zhruba stejné úrovně dosahovalo tehdy pouze Slovinsko. Ekonomickou úroveň v tomto srovnání měříme HDP na obyvatele v paritě kupní síly — Purchasing Power Parity (PPP), resp. ve standardech kupní síly — Purchasing Power Standard (PPS), pokud jde o země EU (viz box 2).

Specifika české ekonomiky v transformačním období byla dána výchozí úrovní a strukturou i uplatňovanou transformační strategií. Na rozdíl od ostatních nových členských zemí EU, jejichž ekonomická úroveň se po počáteční transformační krizi soustavně přibližovala k vyspělým zemím (s výjimkou určitého zakolísání v Rumunsku v počátcích transformace a v Maďarsku v posledních letech), opsal HDP na obyvatele v PPS v České republice v relaci k zemím EU-15 křivku ve tvaru W. Přitom teprve v roce 2007 převýšil relaci dosaže-



⁶ Např. Přemysl Janýr tvrdí: „Kvantifikovatelný je dlouhodobý relativní ekonomický propad — začínala-li ČSR mezi dvacítkou nejvyspělejších zemí, propadla se dodnes Česká republika přes odloučení hospodářsky slabších Podkarpatské Rusi a Slovenska do druhé padesátky...“ (viz Listy, č. 1, 2010, s. 12)

⁷ Podle starších mezinárodních projektů European Comparison Programme ECP'90 a ECP'93, v nichž byly středoevropské a východoevropské transformující se ekonomiky srovnávány s Rakouskem, vycházel v roce 1990 HDP na obyvatele tehdejšího Československa na 115,7 tis. mezinárodních šilinků (ATS-l), tj. zhruba na 50 % úroveň Rakouska a 56 % v relaci k EU v tehdejší složení. Česká republika, jejíž úroveň byla vyšší než celostátní průměr, dosahovala v relaci k EU necelých 60 % (spočteno podle proporcí ke Slovenské republice, vykazovaných v národních účtech Federálního statistického úřadu ČSSR, tj. v Kčs). Retropolace projektu ECP'96, provedená experty Eurostatu, přisoudila České republice pro rok 1990 hodnotu vyšší — až k 70 %. Tento údaj se však počítal již v relaci k EU-15 (tj. ve složení EU před přistoupením nových členských zemí v roce 2004). Dále v projektu za rok 1996 již nebyly v údajích za Českou republiku prováděny srážky na kvalitu veřejných služeb, uplatňované v předchozích projektech (viz Schreyer, Koechlin 2002, s. 16). V soudobých podkladech se delší časové řady za nové členské země uvádějí v ročence Vídeňského ústavu pro mezinárodní ekonomická srovnání (WIIW), kde se odhaduje HDP na obyvatele v České republice v paritě kupní síly v roce 1990 na 62 % v relaci k EU-15 (viz WIIW 2009, s. 11). Tento údaj je spočten v metodice roku 2008. Další metodické úpravy, které provedl Eurostat při přerušení časové řady v roce 2009, tuto hodnotu opět asi o 3 až 4 procentní body zvyšují.

→ nou na počátku v roce 1990 a v roce 2009 došlo k novému mírnému poklesu (viz graf 1).⁸

Další propad ekonomiky ve 2. polovině 90. let silně zhoršil mezinárodní pozici České republiky proti stavu na počátku transformace. Ostatní tranzitivní středoevropské země v průběhu 90. let obnovily nebo zlepšily svou výchozí mezinárodní ekonomickou pozici, ztracenou v transformační krizi na počátku 90. let. V české ekonomice však byl v důsledku druhé vleklé recese, podporované

Zvýšení odstupe ekonomické úrovně České republiky od vyspělých zemí v dekadě 90. let nebylo tedy jen důsledkem počáteční transformační krize, která zde byla zhruba stejně hluboká jako v ostatních zemích EU-5, ale bylo způsobeno druhým poměrně hlubokým propadem v letech 1997–1998. Mírnější zakolísání se v letech 1999–2000 projevilo na Slovensku. Ostatní středoevropské země se ve druhé polovině 90. let nacházely na trvale vzestupné dráze (viz graf 3).

Srovnání starších historických údajů se současností potvrzuje, že nedošlo k podstatnému zhoršení mezinárodní pozice v ekonomické úrovni, jak je často uváděno v běžné publicistice. Skutečnost je spíše opačná. Např. v meziválečném období činil HDP na obyvatele v paritě kupní síly v Československu v relaci k USA jen třetinu, v tom české země zhruba 39 %. V roce 2008 dosáhla ekonomická úroveň České republiky v relaci k USA více než 52 %. Relace k Německu činila v roce 2008 zhruba 69 %, podobně jako v roce 1985 před následujícím prudkým propadem.

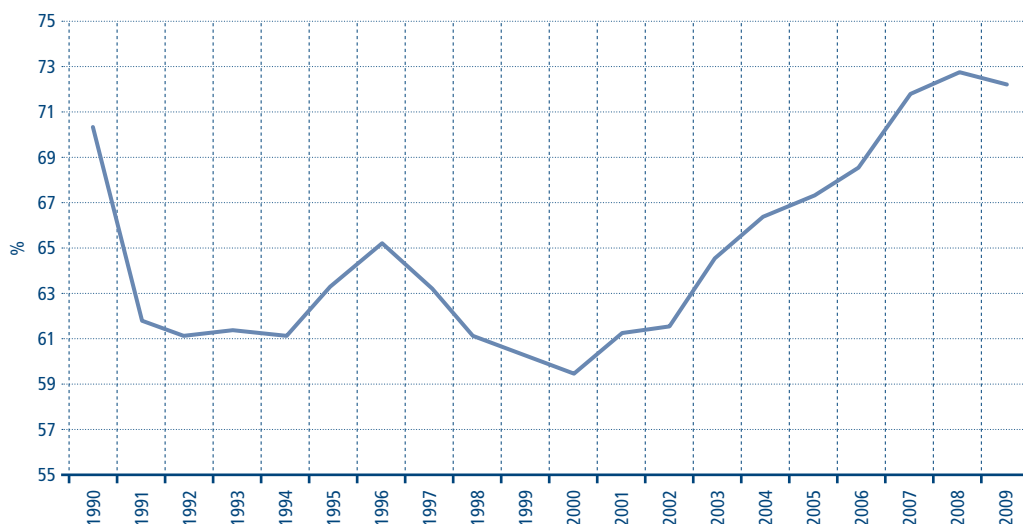
předávkovanou restriktivní monetární a fiskální politikou, návrat k výchozí ekonomické pozici o řadu let oddálen. HDP na obyvatele v paritě kupní síly byl koncem 90. let v relaci k vyspělým zemím EU výrazně nižší než na jejich počátku. Z ostatních dříve méně ekonomicky vyspělých zemí EU byla česká ekonomika předstižena nejen výjimečně rychle rostoucím Irskem, ale i méně úspěšným Portugalskem a Řeckem. Ze zemí středoevropské pětky⁹ se silně vpřed dostalo Slovinsko, jehož ekonomická úroveň byla na počátku transformace shodná s Českou republikou, a odstup ostatních zemí se výrazně snížil (viz graf 2).

K nápravě v České republice došlo až v současné dekádě. Mezi roky 2000 a 2009 se existující mezera v HDP na obyvatele v PPS v relaci k EU-27 zúžila o 12 procentních bodů. Zužování mezery v ekonomické úrovni nabylo na rychlosti po vstupu do EU, kdy si integrační proces vynutil kultivaci institucí a zatraktivnil nové členské země pro zahraniční kapitál. V rámci zemí středoevropské pětky patřil postup reálné konvergence v České republice v uváděném období po Slovensku k těm nejrychlejším. Ještě překotnější postup konvergence ve státech Pobaltí byl ovlivněn jejich velmi nízkou výchozí úrovní po rozpadu SSSR. (Podobně

⁸ Výchozí roky 1990–1994 nejsou zachyceny ve srovnatelné časové řadě Eurostatu a bylo je nutno odvozovat z původních mezinárodních projektů ICP a ECP, publikovaných OSN a OECD, za pomoci přepočtů časové řady od roku 1990, provedených Vídeňským ústavem pro mezinárodní ekonomická srovnání (WIIW). Tyto údaje bylo nutno dále přizpůsobit k současné metodice Eurostatu, který od roku 2008 provedl další úpravy a přerušil časovou řadu. Za poslední předtransformační rok 1989 je obtížné zkonstruovat srovnatelné údaje v běžných paritách pro nedostatek kvalifikovaných podkladů o vývoji směnných relací, byl však pravděpodobně ještě o několik procentních bodů výše než námi uváděný výchozí rok 1990.

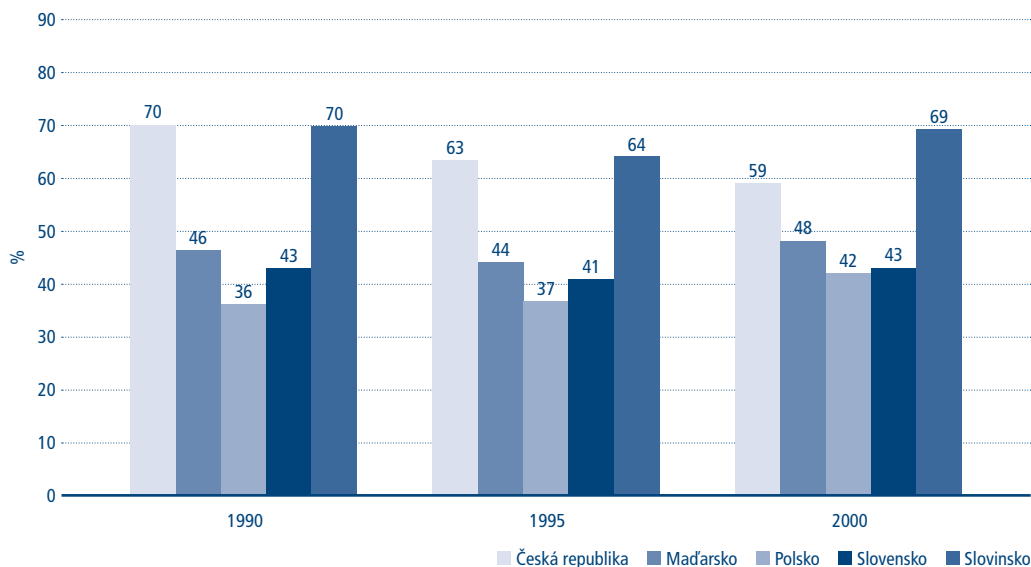
⁹ Kromě České republiky Maďarsko, Polsko, Slovensko a Slovinsko.

Graf č. 1 » HDP na obyvatele České republiky v relaci k EU-15 v letech 1990–2009, v PPS (% , EU-15 = 100 %)



Pramen: ECFIN (2010a), s. 47

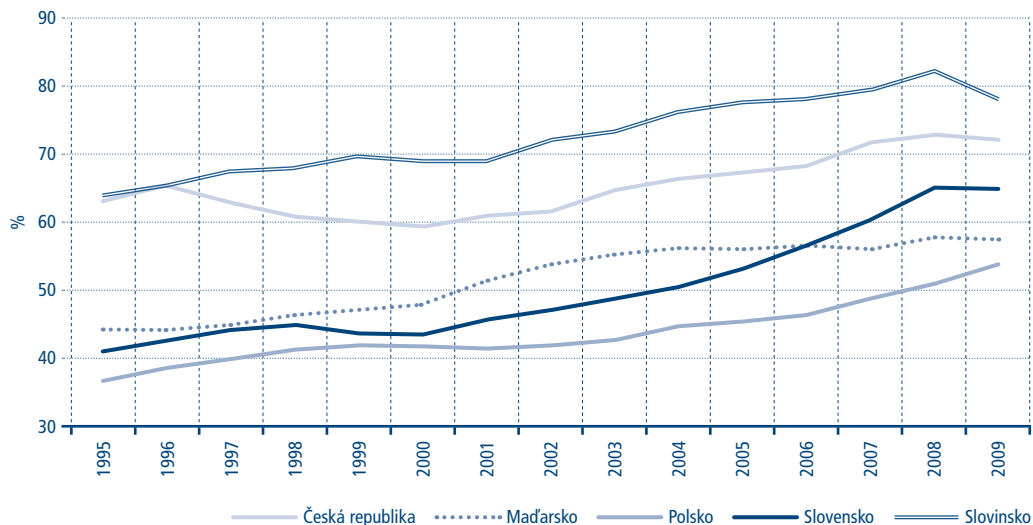
Graf č. 2 » HDP na obyvatele v zemích EU-5 v letech 1990, 1995 a 2000, v PPS (% , EU-15 = 100 %)



Poznámka: Rok 1990 v případě Slovenska a Maďarska — vlastní rekonstrukce podle původních ICP a ECP a podkladů WIIW s přihlédnutím k metodickým změnám v náplni ukazatele.
Pramen: ECFIN (2010a), s. 46–47; UN (1999); WIIW (2009)



→ Graf č. 3 » HDP na obyvatele v zemích EU-5 v letech 1995–2009, v PPS (% , EU-15 = 100 %)



Pramen: ECFIN (2010a), s. 46–47

Tabulka č. 3 » Tempa růstu a úroveň HDP na obyvatele v EU-8¹⁾ a kohezních zemích EU, v PPS

	Tempa růstu HDP per capita (v %, roční průměr) ²⁾			HDP per capita v PPS (EU-27 = 100)				
	1996–2009	2001–2008	2009	1995	2000	2009	Rozdíl v p. b.	
							1995–2009	2000–2009
Česká republika	2,5	4,1	-4,2	74	68	80	6	12
Maďarsko	3,1	3,6	-6,3	51	55	63	12	8
Polsko	4,5	4,2	1,7	43	48	60	17	12
Slovensko	4,3	6,2	-4,7	48	50	72	24	22
Slovinsko	3,1	3,8	-7,8	74	80	87	13	7
Estonsko	5,6	6,9	-14,1	36	45	61	25	16
Litva	5,2	8,0	-15,0	35	39	55	20	16
Lotyšsko	5,3	7,8	-18,0	31	37	49	18	12
Portugalsko	1,4	0,5	-2,7	75	78	77	2	-1
Řecko	2,9	3,5	-2,0	84	84	97	13	13
Španělsko	1,8	1,5	-3,6	91	97	102	11	5

¹⁾ Země EU-5 spolu s pobaltskými zeměmi se označují jako EU-8.

²⁾ Ve stálých domácích cenách

Pramen: ECFIN (2010a,b); Eurostat (2010a,b), cit. 9. 5. 2010; vlastní výpočty

Zatímco ve většině nově přijatých zemí EU přecházejí tempa růstu HDP v letech celosvětové recese do výrazně záporných hodnot, mnohde přesahujících průměrný pokles v zemích EU-15, polská ekonomika si zachovává kladná tempa.

Tabulka č. 4 » Tempa růstu HDP v zemích EU-5 a v EU-27 v letech 2008 a 2009

	2008	2009
Česká republika	2,5	-4,2
Maďarsko	0,6	-6,3
Polsko	5,0	1,7
Slovensko	6,2	-4,7
Slovinsko	3,5	-7,8
EU-27	0,7	-4,2

Pramen: ECFIN (2010a), s. 48–49

skoková konvergence byla též v Rumunsku.) Ze starých členských zemí se v současné dekádě nejrychleji přibližovala k průměru EU ekonomická úroveň Řecka a Španělska. Naopak v Portugalsku docházelo k divergenci (viz tabulka 3).

Do postupu reálné konvergence zasáhla současná ekonomická recese, která je v Evropské unii a v jejím vyspělém jádru hlubší než v celosvětovém měřítku. Přesahuje i propad v USA, kde finanční krize a po ní ekonomická recese vznikla. Prudký pokles vyspělých evropských ekonomik tvrdě postihuje rozvíjející se ekonomiky nových členských zemí, napojené na ně svým exportem. Česká ekonomika patří spolu se Slovenskem a zeměmi Pobaltí k ekonomikám nejvíce otevřeným a silně provázaným se zeměmi EU. Zatímco český vývoz v relaci k HDP dosahoval ve vrcholném roce 2007 až k 80 %, tzv. extra-vývoz mimo země EU tvoří trvale pouze kolem 10 % HDP.¹⁰

V důsledku celosvětové recese došlo v nových členských zemích EU v roce 2008 k poměrně hlu-

bokým poklesům temp ekonomického růstu a nadějně probíhající proces přibližování ekonomické úrovně k vyspělým zemím se zpomalil (s výjimkou Rumunska). V roce 2009 tempa růstu HDP přešla do záporných hodnot (s výjimkou Polska). Ve většině zemí začalo docházet k divergenci jejich ekonomické úrovně v relaci k průměru zemí EU-27 (v Estonsku od roku 2008, v ostatních zemích od roku 2009).

Určitou výjimku v rámci nových členských zemí představuje ekonomika polská, která má větší vnitřní trh, a je tudíž méně závislá na výkyvech v zahraničním obchodě. (K příznivějšímu výsledku v ekonomickém růstu přispělo rovněž prudké znehodnocení zlotého, které podpořilo vývoz, a rovněž silný fiskální impuls.) Zatímco ve většině nově přijatých zemí EU přecházejí tempa růstu HDP v letech celosvětové recese do výrazně záporných hodnot, mnohde přesahujících průměrný pokles v zemích EU-15, polská ekonomika si zachovává kladná tempa (viz tabulka 4).

→

¹⁰ V roce 2008 došlo ke snížení exportu zboží a služeb v relaci k HDP na zhruba 3/4.

→ 3. Faktory vývoje ekonomické úrovně

Reálná konvergence probíhá dvěma způsoby. Jejím nosným faktorem je předstih v růstu produktivity práce. Záleží však též na míře ekonomické aktivity a míře zaměstnanosti obyvatelstva, resp. na jeho demografickém složení.

Úroveň produktivity práce zaostává v České republice za průměrem zemí Unie více než ekonomická úroveň. Podle výše HDP na obyvatele v PPS se česká ekonomika zařazuje v roce 2008 na 17. místo v EU-27. Z nových členských zemí patří spolu se Slovinskem do skupiny ekonomik středně vyspělých, zatímco většina ostatních se nachází ve skupině s nízkým středním důchodem. Poslední dvě nově přijaté země – Bulharsko a Rumunsko – se zařazují do skupiny s nízkým důchodem.¹¹

Podle produktivity práce, měřené HDP na pracovníka, klesá česká ekonomika níže až na 19. místo v rámci EU-27. Zařazuje se tak do skupiny s nižší střední produktivitou. Na rozdíl od pořadí v ekonomické úrovni je předstihována navíc Slovenskem a Maltou. (Do roku 2003 byla předstihována Maďarskem.) Mezi ekonomicky vyspělými zeměmi EU-15 existují rovněž značné rozdíly v pořadí podle HDP na obyvatele a HDP na pracovníka. Např. podle produktivity práce se silně vpřed posunuje Belgie a Francie a výrazně ztrácí Dánsko. Všechny se však pohybují nad 100 % průměru EU-27 (viz graf 4).

V produktivitě na odpracovanou hodinu zaostává česká ekonomika ještě více než v propočtu na pracovníka. Za slovenskou ekonomikou se opoždí o 12 procentních bodů a v relaci k EU-15 dosahuje pouze 54 %, zatímco Slovensko 66 % (viz tabulka 5).

Náskok v ekonomické úrovni České republiky před ostatními středoevropskými zeměmi je ve

značné míře dán vyšším využitím práceschopného obyvatelstva a dosud ještě příznivějším demografickým složením. Míra zaměstnanosti je poměrně vysoká a míra nezaměstnanosti nízká (viz tabulka 6).

Vyšší míra zaměstnanosti v České republice vyniká zejména ve srovnání s Maďarskem, které má celkově nízkou míru ekonomické aktivity (rozdíl v letech 2008–2009 je 10 procentních bodů). Nižší míra nezaměstnanosti zlepšuje výrazně pozici v ekonomické úrovni ve srovnání se Slovenskem, kde byla v roce 2008 situace v rámci EU-27 nejhorší po Španělsku. V roce 2009 se míra nezaměstnanosti ve všech zemích zvýšila, v České republice přitom byla v rámci zemí EU-5 nejnižší po Slovinsku. Nejvyšší byla na Slovensku a v Maďarsku a výrazně stoupla i v Polsku, které muselo i v dobách konjunktury vzdorovat poměrně vysoké nezaměstnanosti (řešené částečně i vývozem pracovních sil).

Demografický faktor hraje rovněž nezanedbatelnou roli v celkové ekonomické úrovni. Podíl obyvatelstva v produktivním věku k celkovému počtu obyvatelstva je v České republice relativně vysoký díky silným populačním ročníkům z poloviny 70. let. Celková demografická míra závislosti (podíl osob mimo produktivní věk na celkovém počtu obyvatelstva) dosáhla v roce 2008 jen 28,8 % a byla nižší než průměr EU-27 o 4 procentní body. Míra ekonomické závislosti, měřená k obyvatelstvu v produktivním věku, dosáhla 40,4 % a ve srovnání s EU-27 byla nižší o 8 procentních bodů. Tato skutečnost významně pomáhá zvyšovat ekonomickou úroveň v současném období. Nízký podíl dětí a mladistvých však povede ke zmenšení podílu ekonomicky aktivních osob v horizontu příštích desetiletí a bude tak výrazně snižovat ekonomickou úroveň v poměru k zemím s příznivě-

¹¹ Vzhledem k nedostatečné přesnosti objemových indexů založených na paritách kupní síly řadí OECD země podle výše HDP na obyvatele do 6 skupin: 1) vysoký důchod (high income) při 125 % a více v relaci k průměru; 2) vyšší střední důchod (high-middle income) při 100–124 %; 3) středně vysoký důchod (middle income) při 75–99 %; 4) nižší střední důchod (low-middle income) při 50–74 %; 5) nízký důchod (low income) při 25–49 %; 6) velmi nízký důchod (very low income) při méně než 25 %. Ekonomiky s velmi nízkým důchodem se mezi zeměmi EU nevyskytují. V Evropě k nim patří Albánie, Bosna a Hercegovina, Moldavsko a Ukrajina.

Graf č. 4 » HDP na obyvatele a HDP na pracovníka v zemích EU-27 v roce 2008, v PPS (% , EU-27 = 100 %)¹⁾



¹⁾ Atypické Lucembursko — HDP na obyvatele = 276 %, HDP na pracovníka = 176 %. Řecko — předběžné údaje, Rumunsko — odhad.

Pramen: Eurostat — Structural Indicators (9. 5. 2010)



→ **Tabulka č. 5 » HDP na pracovníka a na odpracovanou hodinu v zemích EU-10 v roce 2008, v PPS (% , EU-15 = 100 %)**

	HDP na pracovníka	HDP na odpracovanou hodinu
Česká republika	65,6	53,9
Maďarsko	64,9	52,7
Polsko	56,5	44,0
Slovensko	72,2	65,8
Slovinsko	76,9	73,5
Estonsko	58,1	47,6
Litva	56,5	47,8
Lotyšsko	47,6	38,3
Bulharsko	33,9	:
Rumunsko	45,7	39,3

Pramen: Eurostat — Structural Indicators (9. 5. 2010)

Tabulka č. 6 » Míry zaměstnanosti a nezaměstnanosti v zemích EU-5, EU-15 a EU-27 (%)

	Míra zaměstnanosti ¹⁾			Míra nezaměstnanosti ²⁾		
	2000	2008	2009	2000	2008	2009
Česká republika	65,0	66,6	65,4	8,7	4,4	6,7
Maďarsko	56,3	56,7	55,4	6,4	7,8	10,0
Polsko	55,0	59,2	59,3	16,1	7,1	8,2
Slovensko	56,8	62,3	60,2	18,8	9,5	12,0
Slovinsko	62,8	68,6	67,5	6,7	4,4	5,9
EU-15	63,4	67,3	65,9	7,7	7,1	9,0
EU-27	62,2	65,9	64,6	8,7	7,0	8,9

¹⁾ Počet zaměstnaných ve věku 15–64 let k celkovému počtu obyvatelstva téže věkové skupiny

²⁾ Počet nezaměstnaných k počtu obyvatelstva ve věku 15–74 let

Pramen: Eurostat — Structural Indicators (9. 5. 2010)

ším věkovým složením. Příprava na tuto silně změněnou situaci v důchodovém systému a dalších oblastech nabývá na naléhavosti.

Vzhledem k nižší dosahované produktivitě práce ve srovnání s vyspělými zeměmi jim mohou nové členské země konkurovat jen nižšími mzdovými náklady. Nejmenší rozdíl ve mzdách vůči vyspělým evropským zemím EU je ve Slovinsku, kde se mzdy v eurech pohybují téměř na polovině

a v PPS zhruba na dvou třetinách mezd rakouských. Úroveň mezd v ostatních středoevropských zemích je nižší. V eurech se v roce 2009 pohybovaly mezi 23 a 30 % a v PPS mezi 40 a 52 % mezd rakouských. Velmi nízké jsou mzdy v později přistoupiších zemích — Bulharsku a Rumunsku (viz tabulka 7).

Slovenské mzdy byly až do roku 2008 značně nižší než v ostatních středoevropských zemích.

Avšak po přijetí eura, vůči němuž měny ostatních střeoevropských zemí v průběhu krize oslabovaly, se od roku 2009 v kurzovém přepočtu výrazně zvýšily, zatímco v ostatních zemích (s výjimkou dříve přijatého člena eurozóny Slovinska) naopak klesaly. Vyšší mzdová konkurenční schopnost Slovenska ve srovnání s Českou republikou tak v určité míře oslabil.

Nákladová konkurenční schopnost, vyjádřená v jednotkových pracovních nákladech (JPN) měřených jako průměrné pracovní náklady v EUR na jednotku HDP v reálném vyjádření (tj. v PPS), je ve střeoevropských nových členských zemích stále podstatně vyšší než v průměru za země EU-27, i když se zde JPN v důsledku rychlejšího růstu mezd v posledním desetiletí výrazně zvýšily. Česká republika má agregátní JPN výrazně nižší než Slovinsko, avšak vyšší než ostatní země EU-5. Podstatná odlišnost JPN směrem dolů od střeoevropských zemí se prokazuje v Bulharsku. V Rumunsku je vliv nižších pracovních nákladů na osobu překryt relativně nízkou produktivitou práce, takže jeho JPN jsou vyšší než v Polsku, do roku 2008 byly vyšší i ve srovnání se Slovenskem (viz tabulka 8).

V roce 2009 se agregátní JPN v relaci k EU-27 v zemích s vlastní měnou výrazně snížily v důsledku oslabení měnového kurzu vůči euru, a to zejména v Polsku a v Maďarsku. U členů eurozóny — na Slovensku a ve Slovinsku — jakož i v Bulharsku, které má svou měnu vázanou na euro v režimu měnového výboru, se naopak silně zvýšily. Země používající euro nemohly využívat oslabení měnového kurzu k podpoře konkurenční schopnosti svého vývozu.

Vyšší nákladová (mzdová) konkurenční schopnost nejpозději přistoupivších nových členských zemí se v rámci EU projevuje ve snahách zahraničního kapitálu o přesun některých jednoduchých výrobních do těchto teritorií.

4. Alternativní ukazatele reálné konvergence

Obvyklé hodnocení postupu reálné konvergence na základě temp růstu HDP není vyčerpávající. Jiný pohled poskytují alternativní ukazatele, které berou v úvahu další aspekty, které tento ukazatel nezachycuje. Lze poukázat na několik možných hledisek — na význam směnných relací v obchodo-

Tabulka č. 7 » Průměrné hrubé měsíční mzdy v zemích EU-5 a v Bulharsku a Rumunsku v relaci k Rakousku (2008–2009)

	Mzdy v kurzovém přepočtu				Mzdy v PPS			
	2008		2009		2008		2009	
	EUR	Rakousko = 100	EUR	Rakousko = 100	PPS	Rakousko = 100	PPS	Rakousko = 100
Česká republika	944	32,4	914	30,4	1341	50,2	1388	51,8
Maďarsko	791	27,2	699	23,2	1215	45,5	1173	43,8
Polsko	838	28,8	717	23,8	1247	46,7	1288	48,0
Slovensko	697	23,9	730	24,3	1053	39,5	1068	39,8
Slovinsko	1391	47,8	1435	47,7	1727	64,7	1793	66,9
Bulharsko	268	9,2	299	9,9	619	23,2	671	25,0
Rumunsko	473	16,2	448	14,9	877	32,9	924	34,5
Rakousko	2913	100,0	3007	100,0	2669	100,0	2681	100,0

Pramen: Gligorov, Pöschl, Richter a kol. (2009), s. 149–152; vlastní výpočty



→ **Tabulka č. 8 » Produktivita práce a jednotkové pracovní náklady v zemích EU-5 a v Bulharsku a Rumunsku v letech 2008–2009 (% , EU-27 = 100 %)**

	2008			2009		
	HDP na pracovníka v PPS	Pracovní náklady na zam. v EUR	Agregátní JPN	HDP na pracovníka v PPS ¹⁾	Pracovní náklady na zam. v EUR	Agregátní JPN ¹⁾
Česká republika	72,0	44,9	62,4	71,4	43,0	60,2
Maďarsko	71,3	43,7	61,3	71,0	39,0	54,9
Polsko	62,0	31,8	51,3	64,3	27,9	43,4
Slovensko	79,3	36,4	45,9	79,3	39,6	49,9
Slovinsko	84,4	68,6	81,3	81,5	70,4	86,4
Bulharsko	37,2	12,8	34,4	37,3	13,9	37,3
Rumunsko	50,2	24,5	48,8	48,2	22,5	46,7

¹⁾ Předpověď

Pramen: HDP na pracovníka viz Eurostat — Structural Indicators (9. 5. 2010); pracovní náklady viz Gligorov, Pöschl, Richter a kol. (2009), s. IX a Gligorov, Havlik, Landesmann, Pöschl, Richter a kol. (2010), s. X; agregátní JPN — vlastní propočty

vání se světem na ekonomický blahobyt země, na vliv odplývání prvotních důchodů (podnikatelských zisků a mezd) ze zemí s velkým objemem zahraničního kapitálu, resp. s velkou migrací pracovních sil, a konečně na rozdíl mezi hrubým a čistým národním důchodem, daný odlišnou kapitálovou náročností produkce.

4.1 HDP vs. reálný hrubý domácí důchod

Výsledky reálné konvergence odpovídají skutečně dosahovaným cenám v posuzovaném roce. Projevují se v nich nejen rozdíly v tempech růstu HDP na obyvatele (měřených ve stálých *domácích* cenách), ale i cenové změny v zahraničním obchodě, vyúsťující ve zlepšování či zhoršování směnných relací. Dlouhodobá tendence ve vývoji směnných relací má z velké části endogenní charakter. V trva-

lém zlepšování směnných relací se projevují kvalitativní změny v uplatnění produkce dané země na světovém trhu. Jde o kvalitativní změny v širokém smyslu, nikoliv pouze o technické parametry, které se statistikové snaží brát při konstrukci cenových indexů v úvahu. Změny směnných relací reflektují přesun práce a kapitálu k aktivitám s vyšší přidanou hodnotou — k výrobě sofistikovanějších produktů a služeb s využitím pokročilejších technologií.¹² Znamenají též lepší integraci do nadnárodních obchodních sítí, spojenou v podmínkách nových členských zemí EU s odstraňováním srážek na „zboží z východu“.¹³

Dlouhodobé zlepšování pozice jednotlivé země v obchodování se světem, založené na dosahování příznivějších cen v mezinárodní soutěži, zvyšuje její reálný důchod nad rámec vymezený růstem „fyzického“ objemu celkového produktu. Reálná konvergence postupuje v takovém případě rychle-

¹² Inovované výrobky dosahují zpočátku vysokých cen. S dalším technickým vývojem ovšem jejich cena v běžné výrobě postupně klesá a růst v nových cenách je nižší než v cenách původních.

¹³ Stejně kvalitní zboží původem ze zemí dřívějšího společenství RVHP nedosahovalo po rozpadu východních trhů stejných cen jako zboží ze zemí západoevropských, působících na evropském trhu od počátku existence EU. Srážka se s prohlubováním integrace se zeměmi EU postupně zmenšovala. V současnosti lze předpokládat, že její význam je již omezený.

ji, než by odpovídalo předstihu v růstu objemového indexu HDP. Zlepšování obchodní pozice se začalo v ekonomice nových členských zemí EU výrazněji prosazovat s přílivem přímých zahraničních investic od poloviny 90. let při zapojování nově vznikajících nebo výrazně rekonstruovaných podniků do zahraničního obchodu. Ekonomiky s rozsáhlým vnitřním trhem vliv změn směnných relací pociťují v menším rozsahu. Avšak v malých otevřených ekonomikách, zejména pokud mají vysoký podíl zpracovatelského průmyslu závislého na vývozu (a současně na dovozu surovin a energie), vývoj směnných relací čím dál více ovlivňuje jejich celkovou prosperitu a možnosti zvyšování životní úrovně domácího obyvatelstva.

Krátkodobé výkyvy směnných relací jsou obvykle spojeny s kolísáním cen základních světových surovin (zejména ropy). Tyto pohyby jsou pro odběratelské země, především pro ekonomiky menšího rozměru, exogenní veličinou. Jednorázové ztráty ze směnných relací představují de facto přerozdělení zdrojů od zemí dovážejících surovinu k zemím exportujícím. Jde o vnější vliv, který malé otevřené ekonomiky nemohou ovlivnit. Je tím větší, čím vyšší je energetická náročnost dané země a její závislost na dovozu surovin. Dopad prudce

zvýšených cen ropy a plynu na zpomalení ekonomického růstu a prudké výkyvy v těchto cenách v posledních letech byly velice významné. Se vzniklými ztrátami, snižujícími reálný důchod a tím i budoucí domácí poptávku, je nutno počítat v odhadech ekonomického růstu.

Vliv změn směnných relací je zachycován ve speciálně konstruovaném ukazateli reálného hrubého domácího důchodu – RHDD (viz box 3).

Směnné relace se vyvíjely v České republice dlouhodobě příznivě a výrazně zrychlovaly růst reálného hrubého domácího důchodu ve srovnání s růstem HDP. Průměrná tempa růstu RHDD byla zde v dlouhodobém vývoji (v období 1996–2007) o více než 0,5 procentního bodu vyšší než tempa růstu HDP. Krizový rok 2008, kdy došlo k prudkému zvýšení cen ropy a dalších základních dovážěných surovin, tuto tendenci dočasně výrazně narušil. Ke zpětné korekci dochází až v roce 2009, když RHDD klesá pomaleji než HDP (o 2,6 % vs. o 4,2 %). V ostatních zemích EU-5 jsou rozdíly mezi tempy růstu HDP a RHDD méně výrazné s výjimkou Slovenska, kde se růst RHDD opoždí za růstem HDP o půl procentního bodu v ročním průměru (viz tabulka 9).

Box č. 3 » Hrubý domácí produkt vs. reálný hrubý domácí důchod

Ukazatel HDP ve stálých domácích cenách je založen na neměnných vnitřních i zahraničních cenách a neodráží změny směnných relací v obchodování se světem. Tyto změny reálně zvyšují nebo snižují důchod, který je k dispozici v dané zemi pro spotřebu a investice. Směnné relace (Terms of Trade — T/T) zachycují poměr indexů vývozních a dovozních cen a vyjadřují tak úspěšnost země při obchodování se zahraničím. Vliv změn T/T zachycuje ukazatel reálného hrubého domácího důchodu.

Přínosy nebo ztráty ze změn směnných relací T (trading gains and trading losses) jsou počítány podle vzorce:

$$T = (X - M)/P - (X/PX - M/PM),$$

kde X je vývoz zboží a služeb, M dovoz zboží a služeb, PX cenový deflátor vývozu, PM cenový deflátor dovozu a P průměrný cenový deflátor běžného salda vývozu a dovozu. Deflátor salda P se obvykle získává jako průměr deflátorů dovozu a vývozu. Saldo výkonové bilance, korigované o změnu cen ve vývozu i dovozu proti výchozímu období, se porovnává se saldem v běžných cenách, upraveným o deflátor salda.

Vzorec se aplikuje při přepočtu do stálých cen metodou řetězení, která je založena na používání průměrných cen předchozího roku (tj. ukazatel běžného roku v průměrných cenách předchozího roku se vztahuje k ukazateli předchozího roku v běžných cenách). Rozdíl takto upravených sald představuje celkový vliv změn T/T, připočítávaný k HDP ve srovnatelném ocenění:

$$RHDD = HDP + T.$$



→ **Tabulka č. 9 » Tempa růstu HDP a RHDD na obyvatele v zemích EU-5 a v EU-27 v letech 2001–2009 (roční průměry v %)**

	2001–2007			2008–2009			2001–2009		
	HDP	RHDD	Rozdíl	HDP	RHDD	Rozdíl	HDP	RHDD	Rozdíl
Česká republika	4,4	4,9	0,5	-1,8	-1,6	0,2	3,0	3,4	0,4
Maďarsko	4,0	3,9	-0,1	-2,7	-2,7	0,0	2,4	2,4	0,0
Polsko	4,1	4,4	0,3	3,3	3,4	0,1	3,9	4,2	0,3
Slovensko	6,2	5,7	-0,5	0,4	0,1	-0,3	4,9	4,4	-0,5
Slovinsko	4,2	4,3	0,1	-2,9	-2,3	0,6	2,6	2,8	0,2
EU-27	1,8	1,8	0,0	-2,2	-2,0	0,2	0,9	0,9	0,0

Pramen: Eurostat — National Accounts (9. 5. 2010); ECFIN (2010a), s. 30–31, 48–49, 80–83; ČSÚ — HDP, Národní účty; RHDD kromě ČR — vlastní výpočty

Tabulka č. 10 » Poměr HND k HDP v zemích EU-10 a tempa růstu v s. c.¹⁾ (2006–2009)

		HND v % HDP	Tempa růstu v %			
		2008	2006	2007	2008	2009
Česká republika	HDP	:	6,8	6,1	2,5	-4,2
	HND	92,9	3,6	-0,4	1,1	-5,5
Maďarsko	HDP	:	4,0	1,0	0,6	-5,5
	HND	93,3	6,3	3,9	2,3	-4,7
Estonsko	HDP	:	10,0	7,2	-3,6	-14,1
	HND	94,0	8,3	5,2	-2,6	-10,7
Bulharsko	HDP	:	6,3	6,2	6,0	-5,0
	HND	94,8	2,7	7,6	5,7	-4,5
Rumunsko	HDP	:	7,9	6,3	7,3	-7,1
	HND	96,0	7,4	6,0	7,0	-5,1
Slovensko	HDP	:	8,5	10,6	6,2	-4,7
	HND	97,3	8,2	11,1	6,1	-3,2
Litva	HDP	:	7,8	9,8	2,8	-15,0
	HND	97,4	7,3	8,0	4,2	-13,1
Slovinsko	HDP	:	5,8	6,8	3,5	-7,8
	HND	97,6	5,4	5,8	3,2	-6,9
Polsko	HDP	:	6,2	6,8	5,0	1,7
	HND	97,7	5,5	5,6	6,4	0,7
Lotyšsko	HDP	:	12,2	10,0	-4,6	-18,0
	HND	98,5	10,3	9,6	-2,8	-10,8

¹⁾ Tempa růstu HND přepočtena do stálých cen deflátorem HDP

Pramen: ECFIN (2010a), s. 48–49; ECFIN (2010b)

4.2 Hrubý domácí produkt vs. hrubý národní důchod a čistý národní důchod

V malých otevřených ekonomikách nových členských zemí EU nabývá na významu rozlišování konceptu domácího a národního produktu, resp. důchodu, a to zejména v důsledku zvyšujícího se vlivu přímých zahraničních investic (PZI), které do těchto zemí začaly připlývat v různých fázích transformačního procesu.¹⁴ Nejříve se ve větším rozsahu objevily již v první polovině 90. let v Maďarsku, od konce 90. let rychle vzrůstaly v České republice a průběžně v Polsku a od poloviny současné dekády začaly dohánět existující zpoždění na Slovensku. V některých zemích EU-5 s větší migrací pracovních sil (Slovensko, Polsko) má na rozdíl mezi oběma koncepty rovněž značný vliv přesun mezd, které zasílají pracovníci ze zahraničí do svých domovských zemí.

Největší rozdíl mezi hrubým domácím produktem a hrubým národním důchodem v rámci nových členských zemí EU byl až do roku 2007 v Maďarsku, od roku 2008 je na prvním místě Česká republika. Poměrně malý rozdíl je v odlišně se vyvíjejícím Slovinsku a v Polsku. Z pobaltských zemí existuje největší rozdíl v Estonsku, v Lotyšsku je naopak minimální. Do Bulharska a Rumunska začaly zahraniční investice připlývat sice později, avšak se značnou intenzitou, takže rozdíl mezi HDP a HND činí již 4 až 5 procentních bodů (viz tabulka 10).

Přesun prvotních důchodů, který národní účty zachycují v rozdílu mezi hrubým domácím produktem a hrubým národním důchodem, je na běžném účtu platební bilance evidován v bilanci výnosů. S dozráváním zahraničních investic přechází tato bilance do pasiva a stává se zdrojem celkového deficitu běžného účtu. Jelikož hlavní přísun PZI se v nových členských zemích EU objevoval v různých

etapách, má i odliv repatriovaných (a reinvestovaných) zisků různá zpoždění. Započal nejříve a s největší intenzitou v Maďarsku již v první polovině 90. let, od konce 90. let prudce zesílil v České republice a nejpozději se dostavil na Slovensku. Tyto odchylky se projevují v postupném narůstání rozdílu mezi HDP a HND v jednotlivých zemích, jehož rozměr je přímo úměrný stupni zralosti PZI.

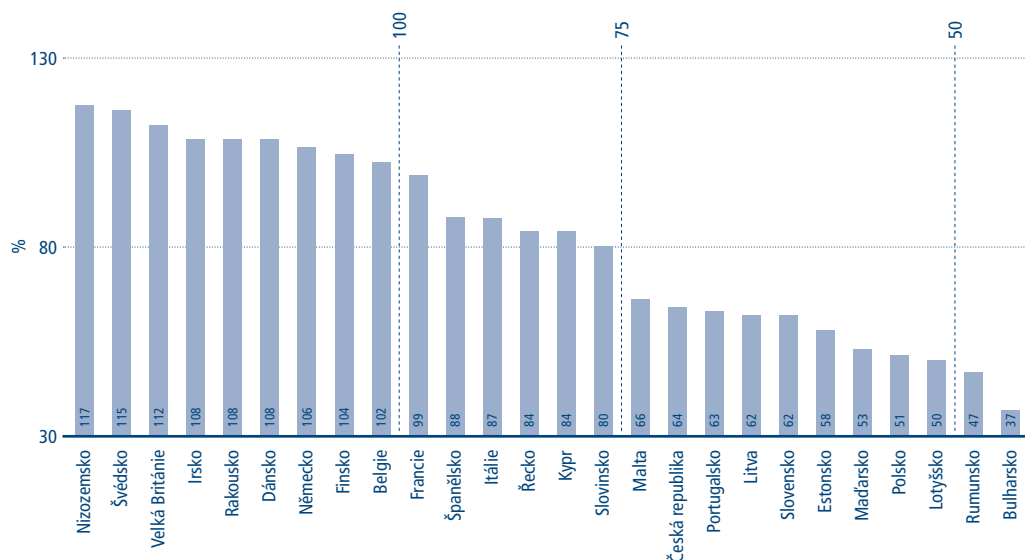
V České republice je obchodní i výkonová bilance (tj. bilance zboží a služeb) od roku 2005 aktivní, což silně ovlivnil zvýšený vývoz společností pod zahraniční kontrolou. Avšak rostoucí pasivum bilance výnosů v důsledku odlivu reinvestovaných i repatriovaných zisků zahraničních společností vede k tomu, že celkové saldo běžného účtu platební bilance zůstává v pasivu. V roce 2008 schodek dosáhl 0,6 % HDP. Při celkovém deficitu běžného účtu 23 mld. Kč činilo aktivum obchodní bilance 103 mld. Kč a aktivum bilance služeb 66 mld. Kč, zatímco pasivum bilance výnosů dosáhlo 174 mld. Kč. V roce 2009 se deficit běžného účtu zvýšil na 1,0 % HDP (37 mld. Kč), a to při zvýšení aktiva obchodní bilance na 181 mld. Kč (v důsledku většího snížení dovozu než vývozu), avšak při současném velkém poklesu aktiva služeb na pouhých 27 mld. Kč. Odliv prvotních důchodů v bilanci výnosů se zvýšil na 231 mld. Kč (viz MF ČR 2010, s. 50).

Výstižným ukazatelem blahobytu dané země je čistý národní důchod (ČND), který na rozdíl od HDP nebo HND umožňuje rozlišit rozdílnou situaci zemí, v nichž je tvorba produktu různě kapitálově náročná. Odvozuje se z HND po odečtení spotřeby fixního kapitálu.¹⁵ Dohánějící ekonomiky mají v relaci k vyspělým zemím vesměs nižší HND i ČND než HDP (s výjimkou Bulharska). Společnou příčinou je převažující odliv prvotních důchodů z přímých zahraničních investic. Mění se však →

¹⁴ PZI jsou v platební bilanci definovány podle minimálně 10% podílu zahraničního investora na základním jmění dané firmy. Národní účty rozeznávají v rámci nefinančních podniků podniky pod zahraniční kontrolou. Rozlišujícím znakem je minimálně 50% účast na základním jmění daného podniku.

¹⁵ Dalším méně často používaným odvozeným ukazatelem je disponibilní čistý národní důchod, získaný z ČND po odečtení salda běžných transferů.

→ Graf č. 5 » Čistý národní důchod na obyvatele v zemích EU-27 v roce 2008, v PPS (% , EU-15 = 100 %)¹⁾



¹⁾ Lucembursko se 189 % ČND na obyvatele vypuštěno. Rumunsko a Litva — odhad.
Pramen: Eurostat — National Accounts (9. 5. 2010); vlastní výpočty

V České republice je obchodní i výkonová bilance (tj. bilance zboží a služeb) od roku 2005 aktivní, což silně ovlivnil zvýšený vývoz společností pod zahraniční kontrolou. Avšak rostoucí pasivum bilance výnosů v důsledku odlivu reinvestovaných i repatriovaných zisků zahraničních společností vede k tomu, že celkové saldo běžného účtu platební bilance zůstává v pasivu.

i pořadí vyspělých zemí. Vpřed se podle HND i ČND posouvají Nizozemsko, Švédsko a Spojené království, naopak z přední pozice ustupuje Irsko. (Zahraniční Irové, kteří v zemi svého původu hojně investovali, stahují své zisky zpět do současných domovských zemí, zejména do USA.) V relaci k průměru zemí EU-15 žádná země kromě atypického Lucemburska nepřesahuje podle ČND 120 % (viz graf 5).

Mezinárodní pozice České republiky je podle běžně vykazovaného HDP výrazně lepší než podle hrubého i čistého národního důchodu. Je to dáno jak značným odlivem zisků do zahraničí, tak i po-

měrně vysokou kapitálovou náročností. V relaci k zemím EU-15 dosáhl v roce 2008 HDP na obyvatele v PPS již 73 %, zatímco ČND na obyvatele činil pouze 64 %. V rámci zemí EU-27 Česká republika ztrácí místo v pořadí (17. podle HDP na obyvatele, 18. podle ČND na obyvatele), především se však prohlubují rozdíly vůči vyspělým zemím. V relaci k sousednímu Německu úroveň HDP na obyvatele v PPS dosahovala 70 %, podle hrubého národního důchodu na obyvatele však pouze 64 % a podle ČND na obyvatele jen 60 % (podle skutečné individuální spotřeby 62 %).

5. Výzvy kladené hospodářskou krizí

V podmínkách současné hospodářské krize vyvstává otázka, jak překonat její dopady na zpomalení procesu dohánění, který v nových členských zemích EU tak úspěšně probíhal od počátku současné dekády. Vážné narušení makroekonomické stability v mnohých z těchto zemí, spojené s velkými deficity veřejných rozpočtů a růstem zahraničního zadlužení, posunulo priority hospodářské politiky k řešení těchto problémů. Děje se tak i na úkor rychlé obnovy ekonomického růstu, spojené s pokračujícím vyrovnáváním ekonomické úrovně. Dlouhodobé cíle však nelze při překonávání recese opomíjet.

Výzvy vyvolané hospodářskou krizí se týkají především potřeby strukturálních změn a zaměření ekonomik dohánějících zemí EU. Krize vedla k přesunům v mezinárodních pozicích velkých světových regionů a hlavních hráčů na světovém trhu. Došlo k posílení hospodářské síly Číny, Indie a dalších dynamických rozvojových ekonomik, zatímco vliv USA a Evropy se oslabil. Tyto přesuny mají své důsledky i pro zaměření malých středoevropských zemí, které v procesu transformace těsně navázaly své ekonomiky na vyspělé západoevropské země a do určité míry se staly jejich doplňkem či přívěskem jako subdodavatelé méně a středně náročných výrobků.

Vazba české ekonomiky na Německo a na EU celkem je těsnější, než byla závislost na ekonomice Sovětského svazu a zemí RVHP v době existence východního bloku. Vztahy k ostatním regionům mimo EU po roce 1989 výrazně oslabily. Vlivem silné vazby na Německo má česká ekonomika nejvyšší geografickou koncentraci obchodu ze všech

nových členských zemí.¹⁶ V době, kdy západoevropské země i USA mají podstatně pomalejší ekonomický růst než dynamicky se rozvíjející země Asie a dalších kontinentů, je diverzifikace zahraničního obchodu mimo region Evropy a Severní Ameriky vysoce žádoucí.

Obtížným problémem pro malé středoevropské ekonomiky je nalezení specifického výrobního profilu a takového zaměření aktivit, v němž by uplatnily své přednosti v nových podmínkách. Česká ekonomika disponuje pracovní silou s dlouhodobou průmyslovou tradicí a poměrně vysokou kvalifikační a vzdělanostní úrovní. Určitým vodítkem pro posouzení existujících předpokladů jsou údaje o vzdělanostní struktuře obyvatelstva, v níž se prosazuje trend široké vzdělanosti na středněškolské úrovni při v mezinárodním měřítku mimořádně nízkém podílu obyvatelstva s nejnižším vzděláním. Silně nadprůměrný je rovněž podíl i dynamika zaměstnanosti v kvalifikačně náročných profesích. V terciárním vzdělání však Česká republika za nejvyspělejšími zeměmi zaostává. Situace v mladších věkových skupinách se v tomto směru v posledních letech sice rychle zlepšuje, přetrvává však nízký podíl absolventů technických oborů, což nadále podvazuje inovační schopnosti ekonomiky.¹⁷

Příznivé předpoklady v kvalifikační struktuře obyvatelstva nejsou při zaměření na jednoduché či jen středně technicky náročné hromadné výroby meziproduktů dostatečně využity. Čelit konkurenci nově se industrializujících mladých ekonomik s jejich nepřekonatelnou výhodou podstatně nižších jednotkových pracovních nákladů je možno pouze při zaměření na takové originální produkty a služby, které jsou jim zatím nedostupné nebo →

¹⁶ V roce 2009 směřovala třetina vývozu z České republiky do Německa a do EU celkem až 86 %. Přitom vývoz do Ruska činil jen 2 % a do Číny 0,6 %, zatímco dovozy z těchto zemí činily 5 %, resp. 10 %.

¹⁷ Podíl obyvatelstva České republiky ve věku 25 až 64 let s dosaženým vyšším sekundárním nebo postsekundárním vzděláním v roce 2008 činil 77 % ve srovnání s průměrem za EU-27 pouhých 47 % (v Portugalsku např. jen 14 %). Současně podíl obyvatelstva s dokončeným terciárním vzděláním dosáhl 14 %, zatímco průměr za EU-27 byl 24 % (viz Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky 2010, tabulka 1 v části Kvalita lidských zdrojů). V tomto srovnání je nutno vzít v úvahu, že vyšší odborné středoškolské vzdělání v České republice je v některých ohledech (např. v počtu let studia) srovnatelné s bakalářským stupněm vysokoškolského vzdělání v jiných zemích. Bez vzdělání nebo pouze s primárním či nižším sekundárním vzděláním je tedy v České republice jen necelá desetina obyvatelstva v produktivním věku, zatímco průměr za EU-27 činí téměř tři desetiny.

- vzdálené, a při pružném přizpůsobování se individuálním potřebám náročných zákazníků. Jde o přechod ke kvalitativně založené konkurenční výhodě.

Příklady Finska nebo Dánska, které se s inovovanými výrobky a službami znalostně náročných odvětví na světovém trhu prosadily, ukazují na možnost a schůdnost takového zaměření. Obě jmenované země se však současně nacházejí na předních příčkách vzdělanostní úrovně nejvyššího

stupně.¹⁸ Z této zkušenosti vyplývá význam posilování terciárního vzdělání především v technických oborech.

Východiska z recese jsou spojena s potřebou opětovných hlubších strukturálních změn, jakými česká ekonomika procházela již vícekrát ve své novodobé historii. Hospodářská politika by měla podporovat vytváření nových příležitostí v zaměření výroby a pomáhat při hledání nových tržních a marketingových strategií.

LITERATURA A PRAMENY

1. Clark, C.: *Internationaler Vergleich der Volkseinkommen*. Weltwirtschaftliches Archiv, č. 1, 1938
2. ECFIN: *Statistical Annex of European Economy. Spring 2010*. Luxembourg, European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs, 2010 (a)
3. ECFIN: *Economic Forecast. Spring 2010*. Luxembourg, European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs, 2010 (b)
4. Eurostat: *National Accounts (database)*. Luxembourg, Eurostat, 2010 (a)
5. Eurostat: *Structural Indicators (database)*. Luxembourg, Eurostat, 2010 (b)
6. FSÚ: *Historická statistická ročenka ČSSR*. Praha, FSÚ, 1985
7. FSÚ: *Zpráva o výsledcích mezinárodních porovnání nejdůležitějších hodnotových ukazatelů rozvoje národního hospodářství členských států RVHP a SFRJ na základě údajů za rok 1983*. Stálá komise pro spolupráci v oblasti statistiky, Rada vzájemné hospodářské pomoci, Moskva, 1986. Český překlad Praha, FSÚ, 1986
8. Gligorov, V., Pöschl, J., Richter, S. a kol.: *Where Have All the Shooting Stars Gone?* Vienna, The Vienna Institute for International Economic Studies, WIIW Current Analyses and Forecast, No. 4, 2009
9. Gligorov, V., Havlik, P., Landesmann, M., Pöschl, J., Richter, S. a kol.: *Crisis Is Over, but Problems Loom Ahead*. Vienna, The Vienna Institute for International Economic Studies, WIIW Current Analyses and Forecast, No. 5, 2010
10. Heston, A., Summers, R.: *A New Set of International Comparisons of Real Product and Price Levels: Estimates for 130 Countries, 1950–1985*. Review of Income and Wealth 1, Vol. 34, 1988
11. Janýr, P.: *1989–2009: Co jsme to za národ?* Listy, č. 1, 2010, s. 12–14
12. Kolektiv CES VŠEM, NOZV NVF: *Konkurenční schopnost České republiky 2008–2009*. Praha, Linde, 2010
13. Kubů, E., Pátek, J. a kol.: *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. Praha, Karolinum, 2000
14. Maddison, A.: *The World Economy*. Paris, OECD, 2001
15. Schreyer, P., Koechlin, F.: *Statistics Brief, Purchasing Power Parities – Measurement and Uses*. Paris, OECD, 2002
16. MF ČR: *Makroekonomická predikce České republiky*. Praha, Ministerstvo financí ČR, leden 2010

¹⁸ Finsko má nejvyšší podíl obyvatelstva v produktivním věku s terciárním vzděláním v rámci EU-27. V roce 2008 dosáhl tento podíl až 37 %. Dánsko se s podílem 35 % nacházelo na 2. místě (viz Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky 2010, tabulka 1 v části Kvalita lidských zdrojů).

17. OECD, Eurostat: *Purchasing Power Parities and Real Expenditures, 2005 Benchmark Year*. Paris, 2007
18. United Nations: *International Comparison of GDP in Europe 1996*. Geneva, United Nations, 1999
19. WIIW: *Handbook of Statistics 2009*. Vienna, The Vienna Institute for International Economic Studies, 2009

KLÍČOVÁ SLOVA

reálná konvergence a divergence, hrubý domácí produkt, reálný hrubý domácí důchod, hrubý a čistý národní důchod, nákladová konkurenceschopnost

ABSTRACT

The article examines changes in the international economic position of the Czech Republic and the Central European countries in the long term. The progress in real convergence to the developed countries after 1989 and its factors are analyzed in more details by the help of alternative indicators (GDP, real gross domestic income, gross and net national income). The acceleration of real convergence after the EU-entry, which stopped and was replaced by a divergence in some countries in last years, is examined in connection with the consequences of economic recession. A question of some new inevitable structural changes is posed.

KEYWORDS

real convergence and divergence, gross domestic product, real gross domestic income, gross and net national income, cost competitiveness

JEL CLASSIFICATION

E01, E23, E24, E32, F15, F43



Analýza konkurenceschopnosti České republiky

► Ing. Martin Tlapa, MBA » náměstek ministra průmyslu a obchodu, vedoucí autorského týmu *
Branislav Gál, M.A., Mgr. Jan Hebnar, PhDr. David Müller, Mgr. Filip Svoboda,
PhDr. Lenka Škrábalová, Ph.D., Mgr. Milena Šupálková » Ministerstvo průmyslu a obchodu

* K tomu, aby Česká republika **uspěla v globální soutěži**, nestačí, aby využívala svou **výhodnou geografickou polohu a potenciál jednotného evropského trhu**. Musíme se snažit vytěžit maximum ze svých předností, ale zároveň si uvědomovat své slabé stránky a **nedostatky proměnit v příležitosti**.

Naše exportně zaměřené hospodářství prokázalo svou životaschopnost v celé řadě oborů. **Kombinace kvalifikované pracovní síly a investičních příležitostí přilákala do země** tolik potřebný **zahraniční kapitál a moderní technologie** umožňující růst **produktivity práce**.

To však nesmí zakrývat fakt, že se kritéria pro úspěch **na globálním trhu neustále zvyšují**. Produkty pocházející ze zemí, které ještě před dvaceti lety nesly nálepku „rozvojové“, nyní konkurují výrobkům českých podnikatelů nejen na zahraničních, ale i na našem domácím trhu. Je proto klíčové uvědomovat si změny **konkurenčního prostředí** a přizpůsobit se jim **modernizováním a reformováním vlastní politiky** odpovídajícím způsobem.

Už více než pět let jsme **součástí jednotného trhu EU**, který na jedné straně poskytuje našim výrobcům lepší možnosti uplatnit se, ale na straně druhé na ně klade v soutěži s etablovanými, kapitálově silnějšími a právního prostředí lépe znalými konkurenty mnohem větší nároky na kvalitu, přizpůsobivost a produktivitu. Česká republika ale potřebuje **stanovit cíle své hospodářské politiky**

nejen kvůli posílení své konkurenceschopnosti v rámci vnitřního trhu EU, ale především s ohledem na změny probíhající v globální ekonomice. I přes úspěchy transformačního procesu máme ve schopnosti přizpůsobit se těmto změnám stále velké rezervy, a tedy potenciál ke zlepšení.

Ve studiích **Světového ekonomického fóra¹** a **IMD Business School²**, které srovnávají konkurenceschopnost jednotlivých zemí, se Česká republika v období 2009–2010 umístila na 31. místě (ze 133), resp. na 28. místě (z 57). Zatímco v některých oborech (**základní vzdělání, zdravotní péče, věda a výzkum**) se nám daří prosazovat se i proti těm nejlepším, v jiných oblastech (souvisejících především s **kvalitou veřejné správy**) patříme v rámci srovnatelných zemí EU mezi ty nejméně úspěšné.

Téma konkurenceschopnosti národních hospodářství se do popředí dostává zejména v posledních dvou desetiletích, což souvisí s **proměnami světové ekonomiky**. Byl to především **hospodářský vzestup asijských zemí**, který přiměl Evropu i Spojené státy zamyslet se nad tím, jakým způsobem této konkurenci čelit a jak znovu nabýt **pozici toho, kdo udává směr**.

Přestože se sledování a vyhodnocování národní konkurenceschopnosti začíná ve vyspělých zemích **institucionalizovat** (vznikají **radly pro konkurenceschopnost**, na základě jejichž činnosti jsou přijímána opatření v oblasti hospodářské poli-

* Text článku vychází z dokumentu „Analýza konkurenceschopnosti České republiky“ vypracovaného týmem autorů z Ministerstva průmyslu a obchodu ČR v roce 2009.

¹ World Economic Forum: The Global Competitiveness Report 2009–2010. Geneva: WEF 2009.

² IMD World Competitiveness Yearbook 2009.

tiky), její definice není nijak sjednocena. Některé definice hodnotí konkurenceschopnost dané země v souvislosti s **vývojem cenově-nákladových faktorů**³, jiné kladou důraz na roli **makroekonomických indikátorů**, jimiž jsou např. růst HDP, životní úroveň či zaměstnanost.

IMD Business School je jednou z institucí, které poukazují na to, že **konkurenceschopnost neznamená jen ekonomickou výkonnost**, ale promítají se do ní i „**měkké faktory**“. Těmi jsou například životní prostředí, kvalita života, znalosti, moderní technologie atd.

V rámci přípravy této studie jsme se přiklonili k definici OECD, podle které je **konkurenceschopnost vymezena schopností produkovat zboží a služby, které obstojí v testu mezinárodní konkurence, a zároveň schopností udržovat nebo zvyšovat reálný HDP**⁴. Cílem naší práce je podívat se pod pokličku české konkurenceschopnosti a identifikovat **oblasti jejího možného zlepšení**. Z hlediska metodologie pak analýza vychází z předpokladu, že největší potenciál pro případné zlepšení naší konkurenceschopnosti je v těch oblastech, kde Česká republika obsadila v mezinárodním srovnání nejnižší příčky. Na tyto oblasti je poté dán největší důraz a pomocí metody SWOT jsou identifikovány slabé a silné stránky a z nich plynoucí příležitosti a hrozby pro českou ekonomiku.

Při vytváření **profilu konkurenceschopnosti České republiky** jsme vycházeli z **Analýzy vývoje ekonomiky ČR 2008**, kterou doplnily studie a empirické výzkumy **Světového ekonomického fóra, IMD Business School, OECD, Centra výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky, Evropské komise, Eurostatu** a dalších.

Pro naše posuzování stavu české ekonomiky bylo určující to, jak si stojíme v jednotlivých „**faktorech konkurenceschopnosti**“ vůči ostatním

členským státům v rámci vnitřního trhu EU. Bylo by ovšem zároveň chybné a zkreslující, kdybychom neviděli tyto výsledky v širším kontextu, který zmíněné studie nabízejí. Proto se v dílčích kapitolách nevyhýbáme ani komentářům, které ukotvují výsledky našeho srovnání v celosvětovém měřítku.

Pro účel této studie jsme se rozhodli pracovat s upravenými **11 pilíři národní konkurenceschopnosti** vymezenými **Světovým ekonomickým fórem**.⁵ Těmito pilíři jsou:

- Instituce
- Infrastruktura
- Makroekonomická stabilita
- Zdraví a základní vzdělání
- Odborná kvalifikace
- Efektivita trhu práce
- Efektivita finančních trhů
- Technologické prostředí
- Inovace
- Podnikatelské prostředí
- Investiční prostředí

1. Instituce (institucionální prostředí a kvalita veřejné správy)

Institucionální prostředí má zásadní vliv na fungování ekonomiky, neboť definuje prostředí, v němž dochází k hospodářské aktivitě. **Instituce jsou zde chápány v širším pojetí v podobě pravidel, která působí jako dlouhodobé faktory ekonomické výkonnosti**. Konkrétně se jedná o právní systém, politický systém, demografické změny, vnímání korupce a ekonomické svobody.

Za jeden z klíčových faktorů růstové výkonnosti ekonomiky je přitom považována **kvalita veřejné správy** definovaná jako tradice a státní orgány, jejichž prostřednictvím je země spravována. V pojetí Světové banky⁶ je kvalita správy vymezena →

³ Balassa, cit. Cellini, Soci 2002, s. 5.

⁴ OECD 1992, s. 237.

⁵ World Economic Forum: The Global Competitiveness Report 2008–2009. Geneva: WEF 2008.

⁶ Centrum ekonomických studií VŠEM: Ročenka konkurenceschopnosti České republiky 2007–2008. Praha: Linde 2009, s. 87.

→ Box č. 1 » Konkurenceschopnost z dynamického pohledu

Pro hospodářství v různých **fázích rozvoje** jsou klíčové jednotlivé pilíře konkurenceschopnosti. Hospodářství v první fázi rozvoje by mělo usilovat především o rozvoj infrastruktury, institucí nebo základního vzdělání. Hospodářství poháněné efektivitou a inovacemi by se za účelem zvyšování celkové produktivity mělo zaměřit na rozvoj technologického prostředí. To ovšem neznamená, že by s přechodem ekonomiky do další fáze rozvoje předchozí pilíře pozbývaly na významu. Naopak platí, že pro přechod mezi jednotlivými stupni rozvoje je **nezbytným předpokladem** dosáhnout rozvoje pilířů, které jsou zahrnuty v předchozí fázi.

Fáze rozvoje 1: Hospodářství poháněná základními zdroji (factor-driven)

V této fázi země těží ze svého faktorového vybavení — tzn. především z nízkých cen práce a jiných vstupů, například energií. Dalším znakem charakteristickým pro tuto fázi rozvoje je často také podhodnocená měna. Patří sem např. Bangladéš, Indie, Vietnam nebo Nepál a většina zemí afrického kontinentu.

- Instituce
- Infrastruktura
- Makroekonomická stabilita
- Zdraví a základní vzdělání

Fáze rozvoje 2: Hospodářství poháněná efektivností (efficiency-driven)

V této fázi je efektivnost určována produktivitou, která už není dána pouze nízkou cenou výrobků jako ve fázi předchozí, ale spíše jejich kvalitou a efektivními výrobními postupy. Klíčovou konkurenční charakteristikou v této fázi je také technologická kapacita, tzn. přístup k vyspělým technologiím a schopnost tyto technologie využívat. Mezi hospodářství poháněná efektivností patří např. Albánie, Jamajka, Srbsko nebo Tunisko.

- Odborná kvalifikace
- Efektivita trhu práce
- Efektivita finančních trhů
- Technologické prostředí

Fáze rozvoje 3: Hospodářství poháněná inovacemi (innovation-driven)

V této fázi rozvoje se schopnost vyrábět inovativní výrobky a služby za použití nejpokročilejších metod stává klíčovým zdrojem konkurenční výhody. Skupinu nejvíce rozvinutých zemí reprezentují např. země EU-15, Austrálie, Kanada, Japonsko, USA a také Česká republika.

- Inovace
- Podnikatelské prostředí
- Investiční prostředí

Česká republika je technologicky rozvinutou zemí a řadí se tak mezi inovativní ekonomiky. Inovace, podnikatelské a investiční prostředí jsou tedy klíčovými oblastmi, ve kterých by měla rozvíjet své konkurenční výhody oproti zahraničním aktérům.

jako vzájemně propojený komplex tří klíčových hledisek:

- procesu výběru, kontroly a obměny vlády a veřejné správy (včetně vynutitelnosti zodpovědnosti orgánů veřejné moci),
- schopnosti vlády a veřejné správy efektivně formulovat a realizovat vhodné politiky (poskytování veřejných služeb, kvalita byrokracie, kom-

petentnost úředníků, nezávislost úřadů na politických tlacích) a

- respektu občanů a státu k institucím, které určují jejich vzájemné ekonomické a sociální vztahy.

Kvalita vlády, veřejné správy a institucionálního prostředí je obecně zcela zásadně ovlivňována působením negativních vlivů, z nichž nejvýznam-

nější je zřejmě míra korupce. **Rozsah korupce odráží neschopnost státu realizovat základní funkce, čímž oslabuje účinnost hospodářských politik.** Je tedy symptomem slabosti ekonomických struktur a institucí. Korupčnost je dána nedostatečně jasným oddělením státu a trhu, veřejné a soukromé sféry, nadměrnou a nesystémovou regulací. Důsledkem je **snížení důvěryhodnosti země pro zahraniční investory, nízká efektivnost využití zdrojů** a potažmo ekonomická výkonnost. Dále pak odráží a současně prohlubuje morální úpadek společnosti z důvodu narušení veřejného pořádku a fungování právního systému.

Světové ekonomické fórum v přehledu konkurenceschopnosti národních ekonomik⁷ hodnotí státy v následujících kategoriích, které celkově popisují kvalitu institucionálního prostředí:

- oblast vlastnických práv včetně hodnocení přislanosti ochrany duševního vlastnictví,
- oblast etiky a korupce, možnost zneužití veřejných fondů, struktura veřejných výdajů,
- nezávislost soudů, nadřizování při vládních rozhodnutích,
- efektivnost vlády a tvorby legislativního řádu, transparentnost hospodářské politiky vlády, marnotratnost vládních výdajů,
- bezpečnostní situace v zemi.

1.1 Srovnání v rámci „sedmadvacítky“

Podle analýz Světového ekonomického fóra (World Economic Forum – WEF) za rok 2009 byla **Česká republika na 19. místě v EU-27 z hlediska kvality veřejných institucí.** Přitom relativně lépe je hodnocena pouze v oblasti výkonnosti firemních představenstev a celkové bezpečnosti. Slabými místy jsou naopak možnost protěžování při rozhodování vládních úředníků, nadměrná regulační zátěž a slabá důvěra veřejnosti v politiky. **Nízká je také průhlednost hospodářské politiky vlády**

a dochází ke značnému plýtvání s veřejnými zdroji.

Míru korupčnosti měří organizace Transparency International. Podle jejího indexu vnímání korupce⁸ je Česká republika mezi státy EU dlouhodobě podprůměrná a tento negativní trend se neustále prohlubuje. V roce 2009 skončila Česká republika spolu s Litvou na 21. místě z EU-27 a na 8. místě z EU-10 před Slovenskem a Lotyšskem, čímž si oproti roku 2008 viditelně pohoršila.

Nejlepší kvalitu institucí v EU-27 vykazují dle GCR Finsko, Dánsko a Švédsko. Tyto středně velké skandinávské země excelovaly téměř ve všech sledovaných ukazatelích, a to i přes mírně nadprůměrné hodnocení v administrativní zátěži. Ukazuje se, že **ochrana duševního vlastnictví, důvěra veřejnosti v politiku, účelnost vládních výdajů, efektivita právního rámce, objektivní rozhodování státních úředníků, neexistence organizovaného zločinu, spolehlivost veřejné správy, etické chování firem a ochrana prav menšinových vlastníků** jsou pro kvalitu podnikatelského prostředí nepostradatelné, i za cenu mírné „přeregulovanosti“.

1.2 Aktuální vývoj v České republice

Z výše uvedených výsledků je možné vyčíst, že **Česká republika ve fázi transformace neprovedla dostatečné množství reforem, které by zajistily efektivní fungování soudnictví a veřejné správy,** což souvisí se snížením celkové důvěry ve fungování politického systému. Rozsah korupce, která je vyšší než v sousedních zemích regionu, je nejspíše jedním z nejvýraznějších projevů zmíněných nedostatků, protože výskyt korupce tradičně souvisí s málo transparentním a špatně fungujícím veřejným sektorem. Státní správa doposud neprovedla reflexi své koncepce a nestala se službou veřejnosti.

Jako jednu z příčin tohoto stavu je možné předpokládat **absenci reformy ve veřejné správě,** kte-



⁷ World Economic Forum: *The Global Competitiveness Report 2009–2010*. Geneva: WEF 2009.

⁸ Transparency International: *Corruption Perception Index 2009*.

- rá by modernizovala její řízení, zajistila nižší fluktuaci a vyšší prestiž a kvalitu zaměstnanců. Zákon o státní službě dosud nenabyl účinnosti a zároveň ještě nebyl zpracován alternativní zákon, který by měl platný zákon o státní službě nahradit. Za účelem zvýšení kvality práce byla ve veřejné správě zavedena **metodika zpracovávání návrhů, které musí obsahovat hodnocení dopadů nové legislativy**. Tato hodnocení jsou současně zveřejňována.

V oblasti soudnictví je hlavním problémem délka řízení. Proto byla přijata reforma, která by měla **zrychlit práci soudů a zajistit zlepšení vymahatelnosti práva** (zákon č. 121/2008 Sb., o vyšších soudních úřednících a vyšších úřednících státního zastupitelství).

Pro kvalitu veřejné správy a posilování důvěry je důležité dosáhnout vysoké míry otevřenosti vůči občanům (stát nediriguje, ale slouží) a výhledově rozšíření možností **e-governmentu**. Pozitivně je proto možné hodnotit, že se zlevnilo a tím také zpřístupnilo zřízení **elektronického podpisu**. Od července 2009 je povoleno používání autorizovaných konverzí dokumentů a pro právnické osoby jsou povinné zřízeny **datové schránky pro komunikaci s úřady**.

Výsledky v oblasti zvyšování transparency veřejné správy jsou málo viditelné. Chybí zejména **elektronické zadávání veřejných zakázek** na centralizované úrovni.

2. Infrastruktura

2.1 Význam infrastruktury pro konkurenceschopnost

Ekonomická úspěšnost vybraného regionu či státu je do značné míry **definována kvalitou infrastruktury, která funguje jako páteř hospodářství a umožňuje rozvoj podnikatelských aktivit**. Kvalita propojení méně vyspělých regionů s ekonomickým centrem významně posiluje možnosti růstu v regionu, stejně jako je v tomto ohledu důležitá i jejich fyzická vzdálenost. Moderní vysoce kvalitní dopravní infrastruktura zajišťuje mobilitu osob i zboží, která představuje nezbytný předpoklad pro ekonomický rozvoj založený na výhodách jednotného vnitřního trhu EU. Vymezení toho, co tvoří infrastrukturu daného území, závisí na kontextu zkoumaného problému, neboť v obecné rovině lze rozlišit infrastrukturu na technickou a sociální.

Box č. 2 » SWOT analýza institucionálního prostředí a kvality veřejné správy v České republice

Silné stránky:

- Vyšší míra bezpečnosti a stability než v ostatních státech po transformaci.

Slabé stránky:

- Rozsah korupce a zneužívání veřejných fondů ve srovnání se sousedními zeměmi.
- Nedostatečná vynutitelnost zodpovědnosti orgánů veřejné moci.
- V oblasti soudnictví je hlavním problémem délka řízení a vymahatelnost práva obecně.
- Nízká transparentnost veřejné správy zejména v oblasti zadávání veřejných zakázek.

Příležitosti:

- Realizace projektů e-government a širší uplatnění informačních technologií ve státní správě včetně zadávání veřejných zakázek na centrální úrovni.
- Reforma ve veřejné správě, která by modernizovala její řízení, zajistila nižší fluktuaci a vyšší prestiž a kvalitu zaměstnanců.

Hrozby:

- Rozsah korupce prohloubí neschopnost státu realizovat účinnou hospodářskou politiku.
- Nedostatečná vymahatelnost práva oslabí ekonomickou aktivitu z důvodu nedůvěry k fungování právního systému.
- Netransparentní rozhodování státní správy s důsledkem snížení důvěryhodnosti země pro zahraniční investory, nízká efektivnost využití zdrojů a potažmo ekonomická výkonnost.

Box č. 3 » SWOT analýza infrastruktury v České republice**Silné stránky:**

- Geografická poloha předurčuje Českou republiku pro roli tranzitní země. ČR by měla této příležitosti využít a profitovat z kvalitní dopravní infrastruktury a intenzivního zapojení do přeshraničního obchodu s energiemi.

Slabé stránky:

- Hustota dopravních sítí v České republice je sice vysoká, ale problematická je jejich kvalita, resp. nedostatečné pokrytí dálnicemi a vysokorychlostními železničními koridory.
- Nedostatečné rozšíření datových služeb po celém území státu, omezená dostupnost vysokorychlostních datových služeb — v budoucnosti by mohlo způsobit zaostávání ČR v přístupu k informacím, trhům a ke vzdělání.

Příležitosti:

- Zvýšení kvality dopravní infrastruktury — výstavbou nových tratí pro vysokorychlostní železnice a dobudováním dálniční sítě, což přispěje k navýšení přepravních kapacit.
- Prioritou v oblasti přenosových soustav je zlepšit propojení zejména s Německem a Rakouskem.
- Zajištění pokrytí všech obcí dostupnými datovými službami jako součást veřejné služby; aktivní vytváření podmínek pro větší dostupnost vysokorychlostního internetu.
- Zajištění infomobility v dopravě — zavádění moderních technologií pro řízení a usměrňování dopravy, řešení její bezpečnosti a plynulosti (ITS — inteligentní dopravní systémy).

Hrozby:

- Bez investic do zkvalitnění dopravní infrastruktury Česká republika nebude schopna využít geografické dostupnosti hlavních exportních trhů.

Mezi technickou infrastrukturou jsou obvykle řazeny dopravní, energetické a telekomunikační sítě. Širší definice by pak přesahovala do témat, jako je vzdělanost, zdravotnictví, pohostinství či služby poskytované v odvětví cestovního ruchu.

Z hlediska rozdělení pilířů konkurenceschopnosti České republiky je vhodné soustředit se na technickou infrastrukturu, protože ostatní témata již přesahují do dalších pilířů.

2.2 Umístění České republiky v mezinárodním srovnání

Podle Global Competitiveness Report⁹ patří **infrastruktura v České republice mezi evropský podprůměr**. Až na 79. místě mezi všemi hodnocenými státy je řazena Česká republika podle kvality silnic. Celkově je podle kvality infrastruktury na 48. příčce, mezi zeměmi jako Čína, Chorvatsko

nebo Kuvajt. V rámci EU je řazena na 19. místo, nejbližší Řecko, Irsko a Itálie.

Hustota silniční infrastruktury je v České republice srovnatelná se západní Evropou, ale **celková délka dálnic na rozlohu a kvalita infrastruktury je výrazně horší**.¹⁰ Negativní hodnocení se týká také rozsahu dopravních komunikací pro nemotorová vozidla a vodní cesty jsou tradičně pro dopravu využívány jen velice omezeně.

Hustota železnic je v České republice spolu s Belgií nejvyšší v Evropě, ve srovnání se západní Evropou jsou slabou stránkou **nedostatečně rozvinuté vysokorychlostní železniční koridory**.

Připojení k internetu se stalo „silnicí 21. století“, pro rozvoj ekonomiky má stejný význam, jaký v předchozích stoletích měla budovaná dopravní infrastruktura. Většinu lidí u nás zatím nedochází, že stejně jako každá vesnička musí být dosažitelná silnicí alespoň 3. třídy, musí také být dosažitelná připojením k internetu (alespoň pomalým). Je →

⁹ World Economic Forum: *The Global Competitiveness Report 2009–2010*. Geneva: WEF 2009.

¹⁰ Czech Republic: *Transport System Infrastructure*.

- součástí veřejné služby státu toto připojení poskytnout. Vysokorychlostní připojení k internetu je analogií dálnice – a v tomto smyslu je možné za ně platit jako za nadstandardní službu, ale zajištění základního připojení zdarma je veřejnou službou a má pro rozvoj konkurenceschopnosti stejný význam jako existence silniční sítě základní kvality.

V posledních deseti letech se díky rozmachu internetu stalo vysokorychlostní připojení významným měřítkem rozvinutosti datové infrastruktury. Podle statistiky OECD¹¹, která sleduje **rozšíření širokopásmového internetu**, se Česká republika řadí na **nelichotivé 22. místo se 17,2 % populace, která má doma zřízené připojení** (nejvyšší hodnoty vykazují Dánsko a Nizozemsko s 37,2 %, resp. 35,8 %).

2.3 Srovnání v rámci „sedmadvacátky“

V kvalitě infrastruktury se ze zemí EU-27 nejlépe umístily Německo, Francie (celosvětově na první a třetí příčce) a s odstupem Rakousko (9. místo). **Přesně cílené a účelné státní výdaje na zkvalitnění silniční a železniční sítě, letecké dopravy a síťových služeb** přinášejí ovoce i s ohledem na dlouhodobou konkurenceschopnost dané země.

2.4 Aktuální vývoj v České republice

V širším „západoevropském“ kontextu se **geografická poloha České republiky jeví v rámci nových členských zemí EU jako jednoznačně nejvýhodnější**. Kvalita propojení je **zřetelně nejvýznamnější ve vztahu k německým regionům**. Význam faktoru sousedství pro ekonomický rozvoj České republiky dokumentují údaje o zahraničním obchodu, ukazující v roce 2008¹² 60% podíl čtyř sousedních zemí na exportu České republiky do EU a více než 62% podíl na importu z EU. Sousední země také zauímají první tři místa v žebříčku nejvýznamnějších dovozců zboží z ČR.

Na exportu České republiky do těchto zemí se nejvýznamněji podílelo Německo (s téměř 65% podílem), následované Slovenskem (15%), Rakouskem (11%) a Polskem (9%).

Regiony s vyššími hodnotami celkového potenciálu dostupnosti mají **přístup k většímu objemu ekonomické aktivity v daném rozsahu „efektivní“ vzdálenosti**. Z makroekonomického pohledu jsou proto tyto regiony považovány za regiony s relativně výhodnou pozicí pro další ekonomický rozvoj.

3. Makroekonomická stabilita

3.1 Fiskální politika

3.1.1 Význam fiskální politiky pro konkurenceschopnost ekonomiky

Zdravé a udržitelné veřejné finance jsou jedním z pilířů udržitelného rozvoje a konkurenceschopné ekonomiky. **Principem fiskální politiky je dosahování rozpočtové střídmosti a důsledné vymezení prioritních výdajových programů**. Základním rysem evropské fiskální politiky je realizace veřejných výdajových rámců, které jsou stanovovány s ohledem na makroekonomickou stabilitu, dlouhodobou udržitelnost veřejných rozpočtů a na požadavky fiskálního dohledu Evropské unie.

V zemích střední a východní Evropy je v současnosti otázka veřejných rozpočtů značně ovlivněna vztahy s Evropskou unií, případně výhledem vstupu do Evropské měnové unie. Přijatelný schodek rozpočtů vládních institucí (definovaný jako čisté půjčky sektoru vládních institucí do výše tří procent HDP) je jedním z maastrichtských kritérií podmiňujících vstup země do eurozóny.

Podíl vládního dluhu na HDP je dalším významným ukazatelem makroekonomické rovnováhy země. Růst vládního dluhu musí být financován půjčkami z ostatních sektorů ekonomiky či zahraničními zdroji. **Úroky a splátky závazků vládního dluhu zvyšují výdaje běžných rozpočtů**

¹¹ OECD Broadband Portal.

¹² CzechTrade: Zahraniční obchod ČR v roce 2008. Praha 2009.

a představují zatížení budoucích generací minulými vládními deficity. Výše vládního dluhu (maximálně 60 % HDP) je rovněž jedním z maast-richtských konvergenčních kritérií, jejichž splnění je podmínkou vstupu země do eurozóny.

3.1.2 Umístění České republiky v mezinárodním srovnání

I přesto, že celková zadluženost České republiky (35,4 % HDP v roce 2009) je stále výrazně nižší než např. v Řecku (115,1 % HDP) či Itálii (115,8 % HDP), propad veřejných financí a tempo státního zadlužování v průběhu nedávné konjunktury je alarmující. **Podle Eurostatu je Česká republika jedinou zemí v EU, ve které se v posledních deseti letech zvýšilo státní zadlužení o 100 %.** Na Maltě se ve sledovaném období zvýšil celkový vládní dluh o 50 % a ve Francii, na Kypru, v Litvě a Portugalsku o přibližně 10 %. Ostatní členské státy využily léta hospodářského růstu ke **snižování vládního dluhu.**

Na druhou stranu, zadluženost domácností na úrovni 27 % HDP je v České republice stále relativně nízká. Za poslední rok domácnosti zvýšily své dluhy o celých 92 miliard korun (nárůst o 10,3 %). Úspory domácností, které v roce 2008 dosáhly výše 2,5 bilionu korun, výrazně převyšovaly jejich celkové zadlužení (1 bilion korun). Pozitivní je i struktura dluhu, hypotéky a úvěry na bydlení se 60 % mírně převažují nad ostatními spotřebitelskými půjčkami.

Podle indexu světové konkurenceschopnosti (Global Competitiveness Index) se Česká republika v oblasti makroekonomické stability umístila na 43. místě ze 133 hodnocených zemí. Zatímco **inflace patří mezi nejlépe hodnocené indikátory v této kategorii,** už zmíněnou dlouhodobou neschopností sestavit vyrovnaný rozpočet a **rychle se zvyšující celkovou zadlužeností země se řadíme mezi méně úspěšné ekonomiky.**

3.1.3 Srovnání v rámci „sedmadvacítky“

Vzhledem k relativně nákladnému sociálnímu systému většiny evropských zemí se nelze divit, že v hodnocení makroekonomické stability žebříčkům vévodí země bohaté na nerostné suroviny – Kuvajt a Brunej, následované Hongkongem a Koreou. V závěsu za nejlepší desítkou si z EU-27 vedou nejlépe Lucembursko, Finsko a Dánsko.

3.1.4 Fiskální politika České republiky

Pravidla fiskální politiky České republiky vyplývají z potřeby **zajistit dlouhodobou udržitelnost veřejných rozpočtů bez negativního dopadu na hospodářský růst.** Návrh státního rozpočtu vychází z částky střednědobého výdajového rámce stanoveného na tentýž rok. Výdajové rámce pro další období by měly předpokládat, že nárůst výdajů veřejných rozpočtů bude pomalejší než růst HDP (tedy jejich relativní pokles).

Na úrovni Evropské unie přistoučila Česká re-

Box č. 4 » SWOT analýza fiskální politiky v České republice

Silné stránky:

- Celkové zadlužení v poměru k HDP je nižší než průměr v EU.

Slabé stránky:

- Nízká efektivita hospodaření na všech úrovních státní správy.

Příležitosti:

- Volba a realizace takových prorůstových opatření, která budou mít dlouhodobě pozitivní dopady na veřejné rozpočty (investice do vzdělání, do zdravotní prevence, do výzkumu, vývoje, inovací, do datové infrastruktury; zvýšení míry investic).

Hrozby:

- Tempo zvyšování státního dluhu.
- Nevyhnutelnost (s ohledem na udržitelnost fiskální rovnováhy) realizace reformy penzijního a zdravotního systému, resp. začít se připravovat na fiskální důsledky očekávaného demografického vývoje.



→ publika na pravidla fiskální disciplíny, limitující výši hrubého zadlužení a výši deficitů veřejných rozpočtů 60 %, resp. třemi procenty HDP. Ve svém Konvergenčním programu se ČR zavázala dosáhnout méně než 3 % deficitu veřejných rozpočtů a **přiblížit se ke střednědobě vyrovnanému či přebytkovému hospodaření veřejných rozpočtů**, jak je implikováno **Paktem stability a růstu**. I přes uvedené principy fiskální politiky se schodek veřejných financí v České republice od roku 1996 nepodařilo dlouhodobě snížit pod referenční maastrichtskou hranici. Vlivem hospodářské krize se od roku 2008 výhledově zhoršila schopnost ČR snížit zadluženost vládního sektoru.

Vzhledem k **demografickému vývoji** a očekávanému imigračnímu přírůstku je Česká republika jednou z členských zemí EU, která bude **nejvíce zasažena procesem stárnutí populace**. Bez implementace rozsáhlých **reform v oblasti penzijního a zdravotního systému** bude nutné dosáhnout výrazných přebytků veřejných rozpočtů pro krytí budoucích závazků plynoucích ze stárnutí populace.

3.2 Monetární politika

3.2.1 Význam monetární politiky pro konkurenceschopnost ekonomiky

Stabilní a nízká cenová hladina je jedním z předpokladů pro hospodářský růst země. Jedním z nejdůležitějších aspektů pro úspěšné provádění monetární politiky a dosažení jejích cílů je nezávislost a kredibilita centrální banky. Je prokázána přímá vazba mezi mírou nezávislosti centrální banky a cenovou stabilitou v zemi. Průhledná a předvídatelná politika centrální banky vytváří vhodné prostředí pro ekonomický růst, usnadňuje rozhodování ekonomických subjektů o alokaci zdrojů a tím pozitivně ovlivňuje konkurenceschopnost ekonomiky. Většina vyspělých zemí si za cíl své monetár-

ní politiky volí právě dosažení stability cenové hladiny. Jak uvádí ČNB: „Udržení nízkoinflačního prostředí v ekonomice je trvalým příspěvkem centrální banky k vytváření podmínek pro udržitelný hospodářský růst.“

3.2.2 Umístění České republiky v mezinárodním srovnání

Navzdory relativně nízké inflaci, nízkým úrokovým sazbám a plně konvertibilní měně prokazuje český bankovní sektor nízkou úroveň konkurenčního prostředí, která se projevuje kromě vysokých poplatků i 4,6% rozdílem mezi výší průměrného úroku z úvěrů a vkladů, který řadí Českou republiku na 54. místo v žebříčku Global Competitiveness Index¹³, na úroveň Panamy na 53. místě a Tuniska na 55. místě. Není bez zajímavosti, že makroekonomická stabilita a vysoce tržní prostředí v bankovním sektoru umožňuje nejkonkurenceschopnějším světovým ekonomikám (Finsko, USA, Norsko, Japonsko, Lucembursko a Německo) úrokový diferencál 1–2 % mezi poskytovanými úvěry a bankovními vklady.

3.2.3 Monetární politika České republiky

Situace v České republice byla na počátku transformačního procesu charakteristická relativní makroekonomickou stabilitou. Nízká inflace¹⁴ spojená s ekonomickým růstem především v letech 2002 až 2007 je označována jako „**zlatá éra české ekonomiky**“. Hlavním cílem ČNB v devadesátých letech bylo dosažení stability měny zafixováním jejího kurzu. Současné řízení peněžní zásoby a fixního měnového kurzu se však s postupem času ukázalo jako problematické. Spekulační útok na českou korunu v roce 1997 nezbytně vedl k opuštění fixního kurzu a zavedení **řízeného floatingu**.

ČNB dnes provádí monetární politiku v režimu flexibilního **inflačního cílení**¹⁵. Vývoj inflace se dle zvolené strategie nemá odchylovat od stanove-

¹³ World Economic Forum: *The Global Competitiveness Report 2009–2010*. Geneva: WEF 2009.

¹⁴ Inflační tlaky v České republice jsou s dlouhodobého hlediska tlumeny posilujícím kurzem české koruny vůči euru.

¹⁵ Od ledna 2010 stanovila ČNB úroveň inflačního cíle ve výši 2 % meziročního relativního přírůstku indexu spotřebitelských cen.

Box č. 5 » SWOT analýza monetární politiky v České republice**Silné stránky:**

- Odolnost vůči problému importované inflace díky posilující koruně. Nedojde-li ke skokovému růstu cen komodit a energií, lze předpokládat udržení stabilní cenové hladiny.

Slabé stránky:

- Volatilita kurzu koruny působí v exportní ekonomice nepříznivě na schopnost vývozců plánovat v delším horizontu.
- Zajišťovací měnové obchody zvyšují firmám transakční náklady a znevýhodňují je v mezinárodní konkurenci.

Příležitosti:

- Možná změna monetární politiky ČNB (tj. režimu inflačního cílení). Uvolnění „podvazujícího“ měnového režimu má výrazný potenciál podpořit ekonomický růst.

Hrozby:

- Očekávané nepřijetí eura do roku 2015 by se mohlo negativně projevit na konkurenceschopnosti českých vývozců (promítnutí transakčních nákladů do cen zboží a služeb, resp. v případě příliš rychlého posilování koruny ztráta komparativní výhody relativně nízkých mzdových nákladů).
- Vstup do eurozóny na druhou stranu eliminuje manévrovací prostor ČNB.
- Velký podíl zahraničního obchodu na HDP zvyšuje obchodní a ekonomickou nerovnováhu a exponovanost vůči zahraničí.

ného cíle o více než jeden procentní bod (nad nebo pod úrovní cíle). Platnost inflačního cíle byla stanovena až do očekávaného připojení k eurozóně, resp. do roku 2010. Uvedený přístup má vést ke zvýšení kredibility provádění měnové politiky, přispět k makroekonomické stabilitě a vytvářet tím vhodnější podmínky pro rychlý a udržitelný hospodářský růst.

4. Zdraví

4.1 Význam zdraví pro konkurenceschopnost

Vysoká úroveň zdraví představuje nezbytný předpoklad pro každou společnost a tato hodnota se promítá nejen do soukromého, ale také do ekonomického života všech lidí. **Dobré zdraví je také jedním z nejdůležitějších měřítek životní úrovně, které má vypovídací hodnotu o kvalitě života dané populace.** Po fázi demografické revoluce, kterou evropské společnosti prodělaly koncem

19. a začátkem 20. století, je pro ně typická vysoká naděje na dožití, ale také vysoký průměrný věk v důsledku stárnutí populace. **Pro konkurenceschopnost státu je velice důležité, aby i starší lidé byli zdravotně v pořádku a mohli tak vydržet déle ekonomicky aktivní.**

V zakládajících zemích ES-6 se za posledních 40 let soukromé a veřejné výdaje na zdravotnictví v poměru k HDP více než zdvojnásobily (ze 4,9 % na 10,2 %).¹⁶ Růst výdajů byl přitom vyšší než růst HDP. V budoucnu se bude navíc tento trend pravděpodobně posilovat. V České republice výdaje na zdravotní péči tvoří 7,12 % HDP (údaj za rok 2008).¹⁷ Výdaje jsou tedy nižší než průměr OECD (8,9 % HDP). ČR je rovněž pod úrovní OECD ve výdajích na zdravotnictví na osobu. V České republice to bylo v roce 2007 1626 USD, průměr OECD je 2964 USD.¹⁸

V důsledku kvality zdravotnictví roste kvalita života a jeho délka.¹⁹ Nejdéle žijí občané bohatých, ekonomicky prosperujících zemí. Očekávaná dél-



¹⁶ Financial Times: Health, Issue One. March 26, 2009.

¹⁷ ÚZIS: Zdravotnická ročenka ČR 2008.

¹⁸ OECD Health Data 2009. How Does the Czech Republic Compare. 2009, s. 2.

¹⁹ Bliže například: Steinmetzová, D.: Bariéry konkurenceschopnosti. 2008, http://ces.vse.cz/wp-content/bariery_konkurenceschopnosti_web.pdf.

- ka života v České republice trvale roste (76,81 roku)²⁰, přesto je stále na nižší úrovni než ve vyspělých státech — očekávaná délka dožití je nejvyšší ve Francii (80,87 roku) a Švédsku (80,74 roku). Očekávaná délka života mužů v ČR je 74,0 roku a žen 80,1 roku.²¹

4.2 Umístění České republiky v mezinárodním srovnání

Mezinárodní hodnocení zdraví populace jednotlivých států obvykle používají kritéria, která odpovídají spíše situaci v rozvojových zemích. Podle Global Competitiveness Report 2009–2010 patří mezi tato kritéria např. úmrtnost kojenců, dopady malárie, výskyt HIV/AIDS, očekávaná délka života či tuberkulózy. Ve všech těchto kritériích patří Česká republika mezi státy s výbornými výsledky. V GCR 2009–2010 se umístila Česká republika na 33. místě v kvalitě zdraví (z celkového počtu 133 zemí). V úmrtnosti kojenců Česká republika patří mezi světovou špičku (3. místo). V očekávané délce života ČR obsadila 37. pozici.²²

Pokud se ovšem zajímáme o **zdravotní stav populace z důvodu výzkumu konkurenceschopnosti**, je vhodnější vybrat takové **ukazatele, které odpovídají problémům evropských zemí se stárnoucí populací a klesajícím počtem obyvatel**. Mezi civilizační choroby související s životním stylem bývá řazena nadváha (či obezita), stejně jako cukrovka, duševní nemoci, částečně také alergie. V České republice jsou hlavní aktuální zdravotní problémy podobné jako v ostatních průmyslových státech. Jsou to chronické nemoci, zejména kardiovaskulární, zhoubné nádory, zmiňovaná cukrovka a dýchací choroby.²³

Podle zdravotního stavu se řadí Češi na 17. místo v celé EU a dlouhodobou léčbu podstupuje 32 % populace (2. místo v celkovém pořadí).²⁴ Svoji váhu označilo v ČR za příliš vysokou 33 % lidí (8. místo od konce v EU), nicméně vůbec nejnižší podíl obyvatelstva z celé EU se domnívá, že by měl stát nabádat k lepší životosprávě.²⁵ Špatná strava a nedostatek cvičení patří mezi hlavní příčiny zbytečných úmrtí v Evropě, přitom léčba obezity zapříčiňuje až 8 % nákladů na zdravotní péči.²⁶ Zároveň nikdy nebo téměř nikdy necvičí v ČR 40 % populace, což je 3. nejvyšší podíl v EU (průměrně 24 %). Česká republika je také v rámci EU-27 na 7. místě podle podílu kuřáků v populaci.

4.3 Srovnání v rámci „sedmadvacítky“

Kvalitní zdravotní péče je tradičně doménou nejvyspělejších evropských zemí, proto nepřekvapí, že v indexu GCR obsadily vrchní patra Finsko, Belgie a Dánsko, ze zemí mimo EU pak Island.

4.4 Aktuální vývoj v České republice

V České republice představují výdaje na zdravotnictví k HDP poměrně menší položku než v zemích západní Evropy. V roce 2008 tvořily podle statistiků 7,12 % HDP, nižší byly ze zemí OECD jen v Turecku a Polsku. S Českou republikou srovnatelné byly Korea, Slovensko a Irsko. Veřejný sektor je hlavním zdrojem financování zdravotnictví v České republice (85,2 % za rok 2007). Ze zemí OECD je na druhé příčce za Lucemburskem. Veřejné výdaje, tzn. výdaje veřejných rozpočtů a výdaje systému veřejného zdravotního pojištění, činily 220 mld. Kč.²⁷ Nad tento rámec přicházejí do zdra-

²⁰ CIA World Factbook Estimates, 2009.

²¹ ÚZIS: Zdravotnická ročenka ČR 2008.

²² World Economic Forum: The Global Competitiveness Report 2009–2010. Geneva: WEF 2009, s. 129.

²³ Aktualizace Strategie udržitelného rozvoje — podklad pro veřejnou diskusi. 14. 4. 2009, s. 14.

²⁴ Eurostat: Special Eurobarometer 272e, 283, Health and long-term care.

²⁵ Eurostat: Special Eurobarometer 246, Health and Food.

²⁶ Obesity epidemic: Markos Kyprianou pledges action as data shows more children overweight. 15. 3. 2005.

²⁷ 2/3 tvoří odvody zaměstnanců z mezd, 1/4 dodá stát za státní pojištění a okolo 5 % posílají živnostníci.

Box č. 6 » SWOT analýza zdraví a zdravotnického systému v České republice**Silné stránky:**

- Kvalita zdravotní péče v České republice je celkově oproti Evropě nadprůměrná, technické vybavení je na vysoké úrovni a péče je celkově kvalitní.²⁸

Slabé stránky:

- Zdravotní systém není připraven na budoucí výzvy léčení chronických onemocnění a nesoběstačnosti stárnoucí populace.
- Ekonomická efektivita zdravotnického systému je nedostatečná a projevuje se plýtváním veřejnými zdroji.²⁹

Příležitosti:

- Ve společnosti by mohlo být posíleno povědomí o zdravém způsobu života a podpořeny správné stravovací návyky.
- Nevyužité kapacity lze poskytnout zahraničním klientům v rámci volného pohybu služeb v EU.

Hrozby:

- Stoupá podíl lidí s nadváhou³⁰ (především v mladší generaci).
- Lidé nejsou ochotni se finančně podílet na hrazení zdravotních služeb.

voťnictví peníze přímo z kapes pacientů (poplatky, doplatky za léky atd.). **Systém zdravotnictví vykazuje dlouhodobě nízkou transparentci a dlouhé čekací lhůty, neexistuje spolehlivý zdroj dat k měření kvality a výkonnosti jednotlivých zdravotnických zařízení.** Systém zdravotnictví se stal v posledních letech silně politizovaným tématem, což vede paradoxně ke snížení pravděpodobnosti výrazných reforem.

OECD přitom ve svém Ekonomickém přehledu České republiky v roce 2008 doporučila např. větší spoluúčast pacientů ve zdravotnictví, a to i z důvodu stárnutí obyvatelstva. Pro zajištění fiskální udržitelnosti je nezbytné, aby se zdravotnictví bylo schopno vypořádat se stárnutím populace.³¹

5. Kvalifikace

Vysoce **kvalifikovaná pracovní síla, která je schopna pružně reagovat na rychle se měnící prostředí, je předpokladem správného fungování ekonomiky** v dnešním globalizovaném světě.

V oblasti vzdělání a kvalifikace jsou klíčovými oblastmi **vzdělanostní struktura** (podíl středoškolsky a vysokoškolsky vzdělané populace), **kvalita vzdělávacího systému** a **vzdělávání zaměstnanců**.

5.1 Umístění České republiky v mezinárodním srovnání

5.1.1 Vzdělanostní struktura

Česká republika má oproti ostatním státům EU vysoký podíl populace, která dosáhla alespoň středoškolského vzdělání. V roce 2007 to bylo přibližně 91 % populace ve věku od 25 do 64 let.³² Vysoký podíl populace se středním vzděláním je nicméně spojen s **nízkým podílem vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva**. V roce 2007 to bylo pouhých 14 % oproti 24 % v zemích EU.³³ V posledních deseti letech ale dochází k převratné kvantitativní expanzi v sektoru vysokého školství. Počet zapsaných studentů v sektoru terciárního vzdělávání se zvýšil o více než 90 %. Došlo i k expanzi počtu →

²⁸ World Economic Forum: *The Global Competitiveness Report 2009–2010*. Geneva: WEF 2009.

²⁹ Viz doporučení OECD, *Czech Economic Review, 2008 o nutnosti reformy ve zdravotnictví*.

³⁰ Růst obezity je patrný ve všech členských zemích OECD. V ČR je obezita u dospělých 17 %. Průměr OECD je přitom 15 %.

³¹ OECD: *Ekonomický přehled České republiky 2008*.

³² Centrum ekonomických studií VŠEM: *Ročenka konkurenceschopnosti České republiky 2007–2008*. Praha: Linde 2009, s. 253.

³³ Tamtéž, s. 254.

→ škol. V akademickém roce 2009/2010 má Česká republika 74 vysokých škol — 26 veřejných, 46 soukromých a 2 státní. 28 vysokých škol je univerzitního typu (24 veřejných, 2 státní a 2 soukromé), 46 je neuniverzitního typu (2 veřejné a 44 soukromých).

V akademickém roce 2009/2010 dosáhl podíl studentů zapsaných na vysoké školy ke generaci devatenáctiletých 76%; při zahrnutí vyššího odborného vzdělávání, které je v České republice součástí terciárního vzdělávání, byl tento poměr dokonce 84 %. Přibližně polovinu z nich představují čerství maturanti středních škol, další přibližně třetinu představují uchazeči 1–2 roky po maturitě.³⁴ Další nárůst podílu generace mladých lidí ve věku 18–21 let nastupujících do terciárního vzdělávání by bez další struktury systému terciárního vzdělávání byl na úkor kvality systému. Současné však v období příštích pěti let v důsledku demografického vývoje dojde k absolutnímu poklesu počtu mladých lidí v této věkové skupině až o čtvrtinu. Bez zvýšení počtu studentů v rámci celoživotního vzdělávání bude ohrožena životaschopnost části vysokých škol. Vzhledem k projektovanému vývoji počtu absolventů v následujících pěti letech je tedy nutno posílit vzdělanostní mobilitu.

5.1.2 Kvalita vzdělávacího systému

V žebříčku světové konkurenceschopnosti sestaveném Světovým ekonomickým fórem³⁵ dosahuje Česká republika **vynikajících výsledků v přírodovědných a matematických dovednostech** (10. místo ze 133 hodnocených zemí). Podle mezinárodního výzkumu gramotnosti patnáctileté populace (PISA)³⁶ čeští žáci v oblasti matematiky a přírodovědy excelují především v oblasti **aplikace získaných vědomostí**. Při identifikaci přírodovědných problémů nebo použití vědeckých důkazů je jejich výkon výrazně slabší. Zcela **podprůměrných vý-**

sledků dosahují čeští žáci v oblasti čtenářské gramotnosti — přestože oplývají mnoha znalostmi, chybí jim schopnost pracovat kreativním způsobem s textem, která je předpokladem úspěšnosti v dalším studiu. Nicméně výsledky mezinárodního projektu TIMSS srovnávajícího znalosti matematiky a přírodních věd u devítiletých a třináctiletých žáků ukazují, že mezi roky 1995 a 2007 se čeští žáci 4. tříd statisticky významně zhoršili v obou předmětech. V matematice jde o největší zhoršení ze všech zemí, které se do projektu zapojily v obou letech, v přírodních vědách o druhé nejhorší zhoršení po Norsku. V matematice zaznamenala nadto Česká republika největší úbytek žáků s výborným výsledkem ze všech srovnávaných zemí. Souhrnně obsadili čeští žáci 4. tříd v TIMSS 2007 22. místo z 59 v matematice a 17. místo v přírodních vědách.³⁷

Tyto nedostatky by měla vyřešit kurikulární reforma zaměřená na rozvoj klíčových kompetencí a vědeckou výchovu. Cílem této reformy je zavést průřezově do všech vyučovaných předmětů takové metody, které naučí žáky **lépe samostatně analyzovat problém, vyvozovat adekvátní závěry, kreativně řešit situace** apod. Vysokou prioritou je zvyšování kvality vzdělávání a důraz na kvalitu na všech stupních vzdělávacího systému.

Dosavadní převažující orientaci na vstupy (zdroje) musí nahradit orientace na hodnocení výsledků vzdělávacího systému ve smyslu rozvinutých schopností. Východiskem změn systému bude analýza a následná optimalizace systému financování školství, aby stát měl v rukou účinné nástroje motivace k modernizaci vzdělávání, tlaku na kvalitu a na inkluzivitu. Systém vzdělávání musí fungovat tak, aby každému člověku umožnil co nejvíce se přiblížit svému potenciálu. Jedná se o podporu integrace všech vrstev obyvatelstva do aktuálních trendů moderní společnosti a přede-

³⁴ Ústav pro informace ve vzdělávání: Databáze pro Statistickou ročenku školství 2009.

³⁵ World Economic Forum: The Global Competitiveness Report 2009–2010. Geneva: WEF 2009.

³⁶ PISA: Science Competencies for Tomorrow's World. 2006, online text.

³⁷ Ústav pro informace ve vzdělávání: TIMSS 2007: Obstojí čeští žáci v mezinárodní konkurenci? Praha 2008.

vším vzdělávání starších skupin obyvatelstva v oblastech moderních ICT. To je do budoucnosti podmínkou jak konkurenceschopnosti ekonomiky, tak zaměstnatelnosti lidí, a tedy sociální soudržnosti společnosti.

školy, ale i podnikové vzdělávání. V roce 2005 vzdělávalo své zaměstnance 72 % českých podniků, což bylo více než průměr EU (60 %), ale méně než např. ve Velké Británii, kde bylo vzdělávání realizováno v 90 % podniků.³⁸ Angažovanost podni-

V posledních deseti letech dochází k převratné kvantitativní expanzi v sektoru vysokého školství. Počet zapsaných studentů v sektoru terciárního vzdělávání se zvýšil o více než 90 %. Došlo i k expanzi počtu škol. V akademickém roce 2009/2010 má Česká republika 74 vysokých škol — 26 veřejných, 46 soukromých a 2 státní. 28 vysokých škol je univerzitního typu (24 veřejných, 2 státní a 2 soukromé), 46 je neuniverzitního typu (2 veřejné a 44 soukromých).

Transformace vysokých škol tak, aby co nejlépe podporovaly potřeby společnosti a pracovního trhu 21. století, bude vyžadovat:

- diferenciaci na vysoké školy praktické, vzdělávací a na výzkumné univerzity,
- internacionalizaci systému i institucí (větší zapojení do mezinárodní mobility ve vzdělávání, do budovaného Evropského prostoru terciárního vzdělávání, včetně společných magisterských a doktorských programů, a do Evropského prostoru výzkumu),
- tlak na kvalitu (prostřednictvím akreditací, re-akreditací i financování),
- odpovědnost akademických institucí za výsledky, transparentnost a otevřenost,
- diverzifikaci zdrojů a forem financování.

5.2 Vzdělávání jako celoživotní proces

Mezi předpoklady pro udržení konkurenceschopnosti v České republice i úspěchu jednotlivce v současné fázi globalizace patří vzdělávání jako celoživotní proces. Tomu se musí přizpůsobit vzdělávací soustava, především střední a vysoké

ků ve vzdělávání zaměstnanců je do určité míry ovlivněna státem skrze jeho politiku a legislativu. Zatímco v EU opatření státní politiky ovlivňují rozhodování 36 % podniků, v České republice tento poměr činí pouze 21 % podniků.³⁹ ČR tak zaostává za využíváním opatření, jako jsou **finanční podpora podnikového vzdělávání, daňové úlevy, zabezpečení kvality školitelů** apod.

5.3 Aktuální vývoj v České republice

Současný systém českého základního a středního školství ještě plně neodráží postavení vysoce otevřené české ekonomiky v globální ekonomice a společnosti. Zaměření na otevřenost vůči světu, na výsledek ve smyslu rozvinutých kompetencí, na minimalizaci elitářství (větší inkluzi) a na mobilitu ve vzdělávání musí být urychleno. Z hlediska základního a středního školství stojí před Českou republikou jako priorita zavedení orientace na zjišťování srovnatelných výsledků na základních školách, zavedení státních maturit na středních školách, reforma vysokých škol s učitelskými obory, včetně jejich otevření vlivům ze světa, a důsledně



³⁸ Centrum ekonomických studií VŠEM: Ročenka konkurenceschopnosti České republiky 2007–2008. Praha: Linde 2009, s. 311.

³⁹ Tamtéž, s. 313.

→ Box č. 7 » SWOT analýza kvalifikace a vzdělávacího systému v České republice

Silné stránky:

- Dobré výsledky vzdělávacího systému České republiky v oblasti přírodních věd (ale zhoršující se trend) a informačních a technologických dovedností.

Slabé stránky:

- Klesající úroveň kompetencí žáků základních škol vyplývající z mezinárodních šetření.
- Relativně nízká inkluzivita v porovnání se zeměmi EU-15; systém dosud není nastaven a motivován tak, aby každému žákovi a studentovi pomáhal, aby dosáhl co nejvýše.
- Pomalu se rozvíjející IT infrastruktura.

Příležitosti:

- Otevření světa, vyšší zapojení do mobility ve vzdělávání.
- Tlak na diferenciaci a strukturování vysokých škol (cestou akreditací, zaměřením na kvalitu a financováním). Užší propojení podniků, vědy, výzkumu a vzdělávání a výuky.
- Expanze programů celoživotního vzdělávání.

Hrozby:

- Demografická křivka ohroží životaschopnost vysokých škol v dnešní struktuře.
- Nízký zájem o přírodní a technické obory zvýší závislost na dovozu pracovní síly.
- Systém regionálního školství bez významné změny ztratí schopnost udržovat krok s potřebami ekonomiky 21. století, a tím i potřebami pracovního trhu a vysokých škol.

zapojení středních škol do naplňování Strategie celoživotního učení.

Terciární vzdělávání vyžaduje vyšší diferenciaci škol. Nadpoloviční většina absolventů by měla opouštět vysoké školy po ukončení bakalářského stupně s tím, že při něm získají kompetence, se kterými budou snadno zaměstnatelní. Jen 30–40 % studentů by mělo studovat v magisterských programech a do 10 % v programech doktorských. Vysoké školství také vyžaduje větší tlak na kvalitu, na internacionalizaci, na diverzifikaci zdrojů financování a na užší propojení univerzitního vzdělávání s vědou a výzkumem a podniky.

Dramaticky klesá zájem o technicky a přírodovědně zaměřené obory jak na úrovni středního, tak terciárního vzdělávání. Zároveň by bylo potřeba rozšířit nabídku studijních programů zejména v oblastech kosmického a leteckého průmyslu, na úrovni vysokoškolské dosud neexistuje žádný specifický studijní program zaměřený na kosmonautiku.

Zvyšující se podíl starší věkové skupiny způsobený poklesem porodnosti, delším setrváním mladých lidí ve vzdělávacím systému a prodlužováním lidského věku se projevuje v celé EU, v České republice je však výraznější. Pro moderní a konkurenceschopnou ekonomiku je nezbytné **zapojit starší populaci do dalšího vzdělávání** a motivovat starší generaci k setrvání na pracovním trhu prostřednictvím **rozšíření možnosti flexibilních pracovních úvazků**.

Vzhledem k tomu, že se terciární vzdělání hra- dí z veřejných prostředků, je nutné, aby kapacity vysokých škol do určité míry **korespondovaly s možnostmi uplatnění absolventů** na trhu práce. Produkce vysokoškoláků, kteří nemají šanci uplatnit se ve svém oboru, je plýtváním veřejnými prostředky. V tomto ohledu by bylo vhodné zvážit **zavedení školného**, které by mimo jiné vedlo k zodpovědnějšímu přístupu při volbě studovaného oboru.

5.4 Srovnání v rámci „sedmadvacítky“

Pro kvalifikace a vyšší vzdělání se potvrzuje podobný trend jako v ostatních oblastech sociální vyspělosti, resp. konkurenceschopnosti – první tři místa celosvětově i v rámci EU-27 patří přesvědčivě Skandinávii v pořadí Finsko, Dánsko a Švédsko. Mezi sledované ukazatele patří **kvalita vzdělávacího systému, počet uchazečů a absolventů**

Pro kvalifikace a vyšší vzdělání se potvrzuje podobný trend jako v ostatních oblastech sociální vyspělosti, resp. konkurenceschopnosti – první tři místa celosvětově i v rámci EU-27 patří přesvědčivě Skandinávii v pořadí Finsko, Dánsko a Švédsko. Mezi sledované ukazatele patří **kvalita vzdělávacího systému, počet uchazečů a absolventů**

středních a vysokých škol, kvalita matematického, manažerského a vědeckého vzdělání, úroveň následného vzdělávání akademického sboru, internetového přístupu na školách atp.

6. Efektivita trhu práce

6.1 Význam efektivit trhu práce pro konkurenceschopnost

Efektivní fungování trhu práce je jedním ze základních předpokladů pro schopnost ekonomiky dosahovat dlouhodobého hospodářského růstu. Z pohledu **nabídkové strany** trhu práce a konkurenceschopnosti ekonomiky jsou dvěma klíčovými faktory vzdělanostní struktura a mobilita trhu práce. **Pouze vzdělaná a mobilní pracovní síla může pozitivním způsobem ovlivnit hospodářský růst dané země.** Poptávka po práci je pak závislá především na produktivitě práce, pracovních nákladech (včetně zdanění práce), struktuře ekonomiky nebo míře regulace pracovního trhu. Celková **funkčnost či flexibilita pracovního trhu je pak z velké části dána jeho institucionálním rámcem.** Přílišná legislativní ochrana je zdrojem nízké flexibility na trhu práce, kdy zaměstnavatelé z obavy před vzniklými náklady v případě rušení pracovního místa snižují dynamiku tvorby nových pracovních míst. Přílišná ochrana pracovních míst vede k situaci, kdy na sebe firmy nejsou ochotny brát rizika spojená s novými a neznámými projekty.

6.2 Umístění České republiky v mezinárodním srovnání

V indexu světové konkurenceschopnosti (Global Competitiveness Index)⁴⁰ zaujímá Česká republika v oblasti efektivit trhu práce 20. místo (ze 133 hodnocených zemí). Nejpozitivněji hodnoceným uka-

zatelem je vazba mezi růstem produktivity a mzdy (14. místo), nejhůře hodnocené jsou praktiky najímání a propouštění (104. místo).⁴¹

Ročenka české konkurenceschopnosti⁴² ke zhodnocení efektivit trhu práce v EU-27 použila sedm ukazatelů vybraných podkapitol ze šetření WEF. První skupina ukazatelů se vztahuje k **pružnosti a efektivitě pracovních trhů** a zahrnuje následující ukazatele: úroveň spolupráce mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, pružnost mzdové politiky, hodnocení praxe při přijímání a propouštění zaměstnanců a výše nemzdových nákladů. Druhá skupina ukazatelů je zaměřena na **efektivní využití talentů** a vypovídá o vztahu mezi výkonností a odměnou, tj. o vazbě mezi růstem produktivity a mzdy, dále o důvěře managementu v talenty a o odlivu mozků, neboli odchodu vysoce talentovaných a kvalifikovaných jedinců do zahraničí, který je důsledkem narušení vztahů mezi výkonností a odměnou. Takové narušení oslabuje pobídky k růstu produktivity v ekonomice. Česká republika se na základě srovnání těchto ukazatelů dostala mezi nejúspěšnější nové členské státy, ale předstihla také podstatnou část členských zemí EU-15.

6.3 Srovnání v rámci „sedmadvacítky“

V efektivitě, tj. flexibilitě trhů práce se (vzhledem k tradičnímu důrazu kladenému na práva zaměstnanců) většina zemí EU-27 nemůže srovnávat s těmi nejlepšími (nejkonkurenceschopnějšími), tj. Spojenými státy, Singapurem, Švýcarskem a Hongkongem. Do širší světové špičky se vejdou jen Velká Británie a Dánsko, ze zemí mimo EU pak Island a Norsko.



⁴⁰ World Economic Forum: *The Global Competitiveness Report 2009–2010*. Geneva: WEF 2009.

⁴¹ World Economic Forum: *The Global Competitiveness Report 2009–2010*. Geneva: WEF 2009.

⁴² Centrum ekonomických studií VŠEM: *Ročenka konkurenceschopnosti České republiky 2007–2008*. Praha: Linde 2009, s. 131.

→ 6.4 Situace v České republice

Trh práce v České republice prošel v posledních 20 letech zajímavým vývojem. Zatímco před rokem 1990 byl hospodářský růst založen na extenzivním využívání výrobních faktorů, a tedy i práce, vývoj po zahájení transformace jasně ukazuje na **intenzivní využívání pracovní síly**.

Na straně nabídky lze pozorovat **pozitivní tendence ve struktuře vzdělanosti**. Přestože vzdělanostní struktura nedosahuje úrovně, která je běžná v EU-27,⁴³ v posledních letech roste podíl vysokoškolsky vzdělaných lidí, zejména díky zvýšeným kapacitám terciárního vzdělávání. Tato skutečnost signalizuje poměrně dobré vyhlídky pro další zvyšování konkurenceschopnosti české ekonomiky a pro udržení dlouhodobého růstu z hlediska trhu práce. Problém na straně nabídky představuje **relativně nízká mobilita pracovní síly**. Překážku mobility pracovního trhu představuje

Terciární vzdělávání vyžaduje vyšší diferenciaci škol. Nadpoloviční většina absolventů by měla opouštět vysoké školy po ukončení bakalářského stupně s tím, že při něm získají kompetence, se kterými budou snadno zaměstnatelní. Jen 30–40 % studentů by mělo studovat v magisterských programech a do 10 % v programech doktorských.

nepružný trh s bydlením a neochota stěhovat se za prací. Nízká mobilita **snižuje efektivitu pracovního trhu a brzdí hospodářský růst**.

Pro zlepšení konkurenceschopnosti české ekonomiky je klíčové především zvyšování vzdělanosti a kvalifikace pracovní síly a zvyšování její mobility. Kombinace těchto faktorů by mohla vést k dosažení dlouhodobě udržitelného ekonomického růstu a posílit pozici české ekonomiky.

7. Efektivita finančních trhů

7.1 Význam efektivních finančních trhů pro konkurenceschopnost

Efektivně alokovaný kapitál podporuje lepší institucionální správu, technologické inovace, růst produktivity a konkurenceschopnosti ekonomiky. **Vyšší úroveň služeb na finančních trzích vede k vyšší míře úspor a jejich lepší alokaci pro investiční projekty**. S rozvojem finančních trhů se stávají dostupnější finanční služby, které umožňují diverzifikaci rizika. Za hlavní přínos služeb finančních zprostředkovatelů (bank, pojišťoven, kapitálových trhů, nebankovních subjektů apod.) lze považovat **usnadnění obchodování prostřednictvím snižování transakčních nákladů**. Čím jsou tyto náklady nižší, tím efektivněji ekonomika jako celek zachází se svými zdroji a umožňuje tak potenciál pro dlouhodobý hospodářský růst.

Bankovní sektor v rámci finančního systému **zajišťuje transfer prostředků od úspor k investicím**. Bankovní instituce vykonávají finanční zprostředkování s ohledem na míru rizika a zisku, tj. disponibilní zdroje jsou přednostně umísťovány do takových instrumentů, které přinášejí nejvyšší rizikově očištěné zhodnocení. Tím je zaručena efektivnost alokovaného kapitálu. Klíčový aspekt v tomto směru představuje přítomnost konkurence, která pobízí ke snižování nákladů a podporuje efektivnost alokace zdrojů.

⁴³ Přestože se populace ČR vyznačuje vysokým podílem populace, která dosáhla alespoň středoškolského vzdělání, podíl vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva je nízký (v roce 2007 14 % oproti 24 % v EU-27).

Box č. 8 » SWOT analýza efektivitu trhu práce v České republice**Silné stránky:**

- Efektivní právní rámec v oblasti zaměstnávání, tzn. čeští zaměstnavatelé nejsou svázáni velkým množstvím omezení jako v ostatních zemích EU.

Slabé stránky:

- Nízká mobilita pracovní síly zapříčiněná nepružným trhem s bydlením a neochotou stěhovat se za práci.

Příležitosti:

- Zvyšování motivace starší generace k setrvání na pracovním trhu.
- Zvýšení flexibility trhu.

Hrozby:

- Nízký zájem o technické a přírodovědné obory může znamenat závislost na dovozu kvalifikované pracovní síly.
- Rozvoj systému vzdělávání bez dostatečné orientace na technické obory, což přispěje k zaostávání za potřebami ekonomiky.⁴⁴

7.2 Umístění České republiky v mezinárodním srovnání

V průběhu devadesátých let došlo na českém bankovním trhu k rozsáhlé restrukturalizaci. Důsledkem tohoto procesu je patrná převaha zahraničních vlastníků v českých bankovních subjektech. Vzhledem k větší efektivitě, likviditě i zavádění praktik osvědčených v jejich domovských zemích lze hodnotit vstup zahraničních bank pozitivně. Zesílená konkurence na domácím trhu se pozitivně projevuje ve zlepšení efektivnosti alokace zdrojů. O zlepšení efektivnosti bankovních služeb v České republice vypovídá i **konvergence výpůjčních úrokových sazeb k sazbám Evropské centrální banky**.

Ze zemí střední a východní Evropy má největší zastoupení zahraničních subjektů v bankovním sektoru Estonsko (98 %), Slovensko (97 %) a Litva (92 %). Česká republika je s 85 % zahraničního vlastnického podílu regionálním průměrem, ale z širšího mezinárodního srovnání se i tak jedná o mimořádně vysokou hodnotu, která staví centrální banku z pohledu dozoru nad stabilitou finančního systému v zemi do významné role. Vý-

jimku v EU-10 představuje Slovinsko, ve kterém zůstává 76 % tržního podílu bankovního sektoru v rukou domácích vlastníků.

Světové ekonomické fórum českému finančnímu sektoru vytýká **nedostatečné zúročení regulačního rámce a stabilního makroekonomického prostředí ve schopnost efektivnějšího poskytování úvěrů firmám**. I proto se Česká republika umístila v žebříčku stupně rozvoje finančních trhů, tzv. Financial Development Index, až na 33. místě z 55 analyzovaných zemí ve společnosti států jako Brazílie, Thajsko či Egypt.⁴⁵ **Nedostatečná hloubka finančního zprostředkování negativně ovlivňuje míru investic a budoucí vybavenost ekonomiky kapitálem**. V tomto ohledu je situace zemí střední a východní Evropy obdobně nepříznivá, Česká republika např. stále vychází z „visegrádského“ srovnání nejlépe. Příznivě je ČR hodnocena v dílčím kritériu finanční stability – 16. místem převyšuje celkově vyspělejší země jako Dánsko a Nizozemsko nebo celkově finančně nejrozvinutější Velkou Británii, což odráží kvalitu bilancí bank v České republice. Přestože v porovnání s minulou dekádou došlo v posledním desetiletí k ozdravení finančního sektoru, Česká republika →

⁴⁴ Dle studií ÚIV Statistická ročenka školství 2007/2008 — výkonové ukazatele a Vývojová ročenka školství v ČR 2001/2002–2006/2007.

⁴⁵ World Economic Forum: The Financial Development Report 2009. Geneva: WEF 2009, s. 12.

→ Box č. 9 » SWOT analýza efektivitu finančního trhu v České republice

Silné stránky:

- Koncepční práce ČNB a centralizace hospodářské a finanční politiky.

Slabé stránky:

- Nízká efektivita bankovního sektoru v alokaci prostředků pro vhodné investiční projekty.
- Nedostatečná úroveň konkurenčního prostředí projevující se relativně vysokým úrokovým diferencíalem mezi výší úroku z průměrného úvěru a průměrného vkladu.

Příležitosti:

- Očekávané lepší fungování kapitálových trhů a dostupnost investic v souvislosti s propojením burz ve Vídni, Praze, Budapešti, Lublani a Varšavě.

Hrozby:

- Horší dostupnost podnikatelských úvěrů zpomalí restrukturalizaci soukromého sektoru. Předlužený stát už potom nebude schopen být tahounem investic a ekonomického růstu.

stále postrádá renomé finančně vyspělé země a každý náznak krize může tuto stabilitu poměrně snadno vychýlit.

7.3 Srovnání v rámci „sedmadvacítky“

Dánsko, Velká Británie, Irsko a Švédsko jsou jediné země z EU-27, které se dle GCR ve vyspělosti finančních trhů prosadily do světové první desítky. Konkurovat finančním, bankovním a obchodním trhům v Singapuru a Hongkongu sice nemohou, ale obecně lze říct, že v předmětné oblasti obstály všechny vyspělé ekonomiky. O to více zaráží, že České republice v této oblasti (**přístup k úvěrům, sofistikovanost finančních nástrojů, financování rozvoje prostřednictvím kapitálových trhů**, ochrana práv investorů, kapitálová síla bank, regulace akciových trhů atp.) zcela evidentně ujíždí vlak.

7.4 Aktuální vývoj v České republice

V českém finančním sektoru hrají hlavní roli v poskytování finančních prostředků především banky. Kapitálové trhy vystupují pouze jako doplněk bankovních institucí při získávání externích zdrojů. Souhrnná hodnota všech akciových společností obchodovaných na českých kapitálových trzích (ve vztahu k HDP) je v porovnání se zahraničím nízká. Český bankovní sektor je na druhou stranu v současnosti ziskový a dobře kapitalizovaný.

Zpřísnění institucionálního prostředí a dohledu ČNB se projevilo na klesajícím trendu klasifikovaných úvěrů. Nejmenšího objemu poskytnutých podnikatelských úvěrů dosáhl bankovní sektor v České republice v roce 2002 (435 mld. Kč) a od té doby se neustále zvyšuje. **U domácností je uvedený trend odlišný;** i přes relativně vysoké úrokové sazby (z průměrných 13,2 % v roce 1997 klesly úrokové sazby u komerčních bank na 5,6 % v roce 2006) tempo růstu zadlužení domácností už od roku 1996 přesahuje v meziročním srovnání 20 %. **Zatímco před deseti lety byl objem poskytnutých spotřebitelských půjček pouhou desetinou z objemu poskytnutých podnikatelských úvěrů, dnes jsou tyto hodnoty na přibližně stejné úrovni.**

8. Technologické prostředí

8.1 Význam technologického prostředí pro konkurenceschopnost

Technologická připravenost ukazuje **schopnost a aktivitu, se kterou ekonomika přijímá existující moderní technologie**, aby zvýšila produktivitu svého průmyslu, respektive charakterizuje, jakou přidanou hodnotu moderní technologie hospodářství země přinášejí. V současném globalizovaném světě se pro firmy staly moderní technologie významným prvkem, který ovlivňuje jejich konkurenceschopnost a prosperitu. Právě široce uznáva-

ný rys kosmických technologií spočívá v jejich „přelévání“ do dalších průmyslových odvětví a obzvláště malé a střední podniky dokážou poměrně rychle adaptovat technologie využívané pro dobývání vesmíru pro standardní použití. Významné jsou zejména informační a telekomunikační technologie (ICT), a to kvůli svému přesahu do ostatních hospodářských odvětví a své roli jako účinné infrastruktury pro obchodní operace a technologické postupy. Technologický pokrok v oblasti ICT vedl nejen ke snížení nákladů na komunikaci, ale také rozšířil množství zboží a služeb, které mohou být obchodovány v mezinárodním měřítku, a umožnil fragmentaci produkce mezi zeměmi. Proto jsou přístup k ICT a jejich využívání chápány jako základní složky úrovně technologického prostředí dané ekonomiky.⁴⁶

Technologické prostředí je velice úzce svázané se schopností vytvářet inovační technologie a uvádět je do praktického použití. Spolu se schopností inovací je to právě schopnost jejich adaptace do výrobního procesu, která bude základem úspěchu hospodářské soutěže v 21. století.

8.2 Umístění České republiky v mezinárodním srovnání

Z hlediska vnímání rozvoje technologického prostředí je klíčové, zda společnosti podnikající v zemi mají přístup k vyspělým výrobkům a vynálezům a zda jsou schopné je používat. Podle žebříčku Global Competitiveness Report z roku 2009 (GCR) se Česká republika umístila na 30. místě a poskočila tak o 3 příčky vzhůru (původně na 33. místě).⁴⁷ Mezi výhody České republiky v této oblasti GCR řadí počet uživatelů mobilních telefonů (13. místo), přímé zahraniční

investice a transfer technologií (14. místo). Za nevýhody považuje relativně nízký počet uživatelů širokopásmového internetového připojení (33. pozice), počet osobních počítačů na obyvatele (36. místo), schopnost firem přijímat a využívat technologie (35. místo), regulační předpisy týkající se ICT (32. pozice), počet uživatelů internetu (38. místo) a dostupnost nejnovějších technologií (48. místo).⁴⁸

Energetická intenzita⁴⁹ neboli spotřeba energií na vytvořenou produkci je v České republice pátá nejvyšší v EU a činí více než trojnásobek průměru EU-27. Vyšších hodnot dosahují pouze Rumunsko, Bulharsko, Litva a Estonsko. Postupně se ale energetická intenzita v České republice snižuje.⁵⁰

8.3 Srovnání v rámci „sedmadvacítky“

V kvalitě technologického prostředí podle poslední zprávy GCR se na první příčku dostalo Švédsko, následované Nizozemskem a Švýcarskem.⁵¹ Z nových členských států EU se před Českou republikou nacházejí pouze dvě země, a to Estonsko (16. místo) a Malta (27. místo).⁵² Česká republika tak v posledním roce předběhla v žebříčku Slovinsko, které se propadlo z 30. na 32. místo. EU-27 si v této kategorii vede dobře, moderní technologie jsou zde nejen rozšířené, ale ve vysoké míře i vyvíjené. Mezi hodnocené parametry patří především **dostupnost nejmodernějších technologií, schopnost absorbovat a implementovat technologie na firemní úrovni, právní prostředí v oblasti ICT, investice do technologického prostředí, počet uživatelů mobilních telefonů, počet uživatelů internetu a osobních počítačů** atd.



⁴⁶ World Economic Forum: *The Global Competitiveness Report 2008–2009*. Geneva: WEF 2008, s. 6.

⁴⁷ World Economic Forum: *The Global Competitiveness Report 2009–2010*. Geneva: WEF 2009, s. 18 a 128.

⁴⁸ World Economic Forum: *The Global Competitiveness Report 2009–2010*. Geneva: WEF 2009, s. 129.

⁴⁹ Eurostat: *Energy, Transport and Environment Indicators, 2009*; Eurostat Yearbook 2008.

⁵⁰ Podle Zprávy o stavu životního prostředí, OECD 2005. V období 1998–2004 klesla energetická intenzita v ČR o 5 %.

⁵¹ World Economic Forum: *The Global Competitiveness Report 2009–2010*. Geneva: WEF 2009, s. 19.

⁵² World Economic Forum: *The Global Competitiveness Report 2009–2010*. Geneva: WEF 2009, s. 18–19.

→ 8.4 Aktuální vývoj v České republice

Vzhledem k úzké vazbě průmyslu (zvláště zpracovatelského) a technologií, resp. technologické náročnosti je klíčové, nakolik mají společnosti v zemi přístup k vyspělým výrobkům a vynálezům a do jaké míry jsou schopné je využívat. Lze konstatovat, že příspěvek jednotlivých odvětví k obchodní bilanci se relativně zvětšuje v čase s rostoucí technologickou intenzitou odvětví. Např. v roce 2006 měla v České republice největší příspěvek skupina odvětví se středně vysokou technologickou náročností a v jejím rámci zejména automobilový průmysl. **Tato situace je dána dominantní pozicí automobilového průmyslu v České republice**, ale v dalších průmyslových sektorech je většinou česká pozice výrazně slabší, včetně nižší technologické náročnosti. Nepřímo je možné míru technologické náročnosti spojit i s podílem výdajů na výzkum a vývoj vůči přidané hodnotě produkce. Vzhledem k mírnému zaostávání vlastního výzkumu a vývoje v České republice je pak ČR nucena

získávat pokročilé technologie jiným způsobem, což je spojeno i se zvýšenou finanční zátěží.

Co se týče veřejné správy, je specifickým prostředkem pro zvyšování efektivity veřejné správy podpora využívání informačních technologií v procesech veřejné správy a budování systému veřejné správy (e-governmentu). Z mezinárodního srovnání pro ČR přitom vyplývá, že služby e-governmentu jsou občany v České republice využívány v menší míře. Právě rozvoj e-governmentu bezprostředně ovlivňuje konkurenceschopnost ČR. Relativně slabá pozice České republiky je ovlivněna nízkou dostupností internetu v domácnostech,⁵³ ale i úrovní rozvoje IS/ICT v samotné veřejné správě.

9. Inovace

9.1 Význam inovací pro konkurenceschopnost

Z faktorů ovlivňujících konkurenceschopnost národní ekonomiky patří schopnost inovací k jed-

Box č. 10 » SWOT analýza technologického prostředí v České republice

Silné stránky:

- Dobrá dostupnost telefonního připojení (jak mobilního, tak pevnou linkou).⁵⁴
- Dobrá dostupnost širokopásmového připojení k internetu na školách.⁵⁵

Slabé stránky:

- Nízká podpora ICT ve veřejném sektoru, absence vize, nedostatečná efektivita, nevýrazné online služby veřejného sektoru.⁵⁶

Příležitosti:

- Rozšíření připojení domácností k internetu.

Hrozby:

- Zaostávání ve schopnosti zavádět vlastními silami nové technologie do výroby.
- Přílišná koncentrace na některé sektory zpracovatelského průmyslu (automobilový), tj. nižší diverzifikace hospodářství.
- Vysoká energetická náročnost průmyslové výroby by mohla při vzrůstu cen energií dramaticky oslabit českou konkurenceschopnost.

⁵³ Ve vybavení domácností informačními a komunikačními technologiemi (s výjimkou mobilních telefonů) však ČR v EU zaostává. K osobnímu počítači má přístup 39 % domácností. Pramen: Eurostat: Information Society Statistics, 30. 10. 2008.

⁵⁴ World Economic Forum: The Global Competitiveness Report 2009–2010. Geneva: WEF 2009, s. 129.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Tamtéž.

něm z nejdůležitějších. **Inovace a nové technologie jsou klíčovými nástroji na cestě k dlouhodobému úspěchu v globální znalostní ekonomice**, ve které jsou tvorba inovací a znalosti základním předpokladem pro udržení konkurenceschopnosti. Mezi nejúspěšnější a nejeфекtivnější země v oblasti využití inovací se dlouhodobě řadí USA, Japonsko, Švýcarsko, Švédsko, Německo, Finsko a Dánsko.⁵⁷

Motorem inovací je věda a výzkum. V dnešním propojeném světě je nutné, aby věda a výzkum svými výsledky obstály v celosvětovém srovnání, případně se zapojily do evropské a světové spolupráce. Vláda musí dobře nastavit priority státní podpory vědy a výzkumu. Věda a výzkum však podporují vzdělanost společnosti a ekonomickou úspěšnost jen tehdy, pokud mají jasně, cíleně a efektně nastaveny mosty jak k inovacím, aplikacím využití nových poznatků, tak k široké společenské absorpci nových poznatků v profesionálním a praktickém chování lidí. Co nejužší spojení vědy a výzkumu s vysokoškolskou výukou a aplikací v podnikové sféře je pro udržení konkurenceschopnosti české ekonomiky stěžejní.

Zvláště pro rozvinuté státy, mezi které patří i Česká republika, není dostatečné pro udržení hospodářského růstu jen posilovat produktivitu prostřednictvím technologického vývoje – společnosti musí vyvíjet nové produkty a získávat konkurenční výhodu před ostatními. **To vyžaduje prostředí vedoucí k inovační aktivitě, podporované jak veřejným, tak soukromým sektorem, se zvláštním důrazem na investice do oblasti vědy a výzkumu** realizované především soukromým sektorem, na přítomnost vyspělých výzkumných institucí, spolupráci na výzkumu mezi univerzitami a průmyslem a ochranu duševního vlastnictví na vysoké úrovni.

9.2 Umístění České republiky v mezinárodním srovnání

V posledním žebříčku Global Competitiveness Report, vydaném v roce 2009, se Česká republika umístila celkově na 26. místě mezi zeměmi, jejichž hospodářský vývoj je již tažen inovacemi. V části hodnocení zabývající se pouze inovacemi byla Česká republika zařazena na 25. místě, když se dostala před země jako Portugalsko, Slovinsko, Itálie, Polsko, Rusko, Brazílie či Řecko. Podle Global Innovation Index připraveného Economist Intelligence Unit se Česká republika pohybuje podle různých ukazatelů mezi 24. a 34. místem,⁵⁸ tedy srovnatelně s GCR, přičemž pozice České republiky se mírně zhoršuje.

Dosavadní výhody vidí GCR především v kapacitě pro inovace (21. místo), kvalitě výzkumných institucí (19. místo), výdajích společností na výzkum a vývoj (25. pozice), veřejných zakázkách v oblasti vyspělých technologií (23. místo), dostupnosti vědců a inženýrů (24. místo) a spolupráci soukromé sféry s univerzitami (26. místo). Slabší stránky jsou naopak ve využití patentů (32. pozice).⁵⁹

Podle evropského žebříčku European Innovation Scoreboard (EIS) je Česká republika řazena do skupiny středních („moderate“) inovátorů mezi EU-27,⁶⁰ přičemž **komparativní výhoda pro Českou republiku se nachází především ve firemních investicích a inovačních společnostech, zatímco relativní slabost lze spatřovat v patentech a obchodních značkách, financování a podpoře vědy a výzkumu a v lidských zdrojích**. V posledních pěti letech vidí EIS jako hlavní tahouny inovací programy Společenství, mezinárodní transfer technologií, absolventy v oblasti přírodních a technických věd a sociálních a humanitních věd, zatímco se postupně zhoršuje výkon inovačních →

⁵⁷ World Economic Forum: *The Global Competitiveness Report 2009–2010*. Geneva: WEF 2009, s. 14–15.

⁵⁸ Economist Intelligence Unit: *Global Innovation Index 2009*. 2009, s. 12–15, online text.

⁵⁹ World Economic Forum: *The Global Competitiveness Report 2009–2010*. Geneva: WEF 2009, s. 129.

⁶⁰ Stejně jako např. Řecko, Maďarsko, Itálie, Litva, Malta, Norsko, Polsko, Portugalsko, Slovensko a Španělsko.

- společností, což je důsledkem poklesu zapojení malých a středních podniků do procesu inovací.

9.3 Srovnání v rámci „sedmadvacátky“

V indexu GCR se v první desítce umístily tyto členské státy: Švédsko, Německo, Finsko, Dánsko a Nizozemsko. Světové trendy ve vědě a výzkumu určují jednoznačně Spojené státy, Japonsko a Německo, je nicméně pozitivní, že do společnosti nejvýznamnějších hráčů v této kategorii se podařilo dostat Švýcarsku a středně velkým zemím ze Skandinávie a Beneluxu. V této oblasti se hodnotila **kapacita pro inovace, kvalita vědeckých a výzkumných institucí, firemní výdaje na výzkum a vývoj, spolupráce univerzit a průmyslu ve výzkumu a vývoji, podíl moderních technologií na veřejných zakázkách, počet vědců, počet patentů na obyvatele** atp.

9.4 Situace v České republice

V oblasti financování výzkumu a vývoje Česká republika většinou zaostává za zeměmi EU, když na výzkum a vývoj vydává ročně 1,54 % HDP, zatímco průměr EU činí 1,76 % HDP. Z nových členských států má nicméně vyšší výdaje na výzkum a vývoj než ČR pouze Slovinsko.⁶¹ Pokud jde o veřejné výdaje, Česká republika vydává na výzkum a vývoj ročně 0,6 % HDP, což je číslo srovnatelné s průměrem EU (0,61 % HDP).⁶² Poměrně nízký podíl dosahuje ČR také v oblasti zahraničních investic do výzkumu a vývoje.⁶³

Vzhledem k tomu, že Česká republika je zemí, jejíž ekonomika je do značné míry závislá na exportu, představuje významný údaj technologická

náročnost exportu – 20,9 % tvoří high-tech výrobky, 42,1 % medium-tech, 22,9 % low-tech a 13,7 % primární produkty a jednoduché výrobky z nich. Mezi roky 1995 a 2005 je pro Českou republiku nejzajímavější nárůst exportu high-tech výrobků o 11 %, přičemž proti ostatním zemím má Česká republika komparativní výhodu zvláště ve výrobě automobilů a strojírenství.⁶⁴ Podíl inovačních podniků v České republice se přitom pohybuje těsně pod průměrem EU.

Zřetelné jsou relativně horší výsledky aplikovaného výzkumu, který je pro využití inovací v ekonomice zásadní. **Především v oblasti patentů, které vytvářejí možnost praktického uplatnění nových znalostí, Česká republika zaostává.** V České republice je vysoký podíl inovačních podniků bez ochrany práv duševního vlastnictví (61,9 % v roce 2007), což je ve velkém nepoměru k některým státům EU. V EU nejvíce chrání své duševní vlastnictví inovační podniky ve Francii (jen 16,2 % podniků neuplatňuje ochranu), Německu (34,8 % podniků bez ochrany) a ve Finsku (50 % podniků bez ochrany). Ochranu patentem v České republice využívá jen 5,1 % inovačních podniků. Jako důvod pro nízký počet práv chráněných patenty subjekty v České republice uvádějí zejména **problémy spojené s komplikovaností postupů a zdolovavostí pro získání patentu.**⁶⁵

10. Regulace podnikatelského prostředí

10.1 Význam regulace pro konkurenceschopnost

Podnikatelské prostředí je formováno celou řadou faktorů. Kromě makroekonomické stability, infra-

⁶¹ Rada pro výzkum a vývoj: Analýza stavu výzkumu, vývoje a inovací v České republice a jejich srovnání se zahraničím v roce 2008. Úřad vlády ČR, 2008, online text.

⁶² Podle Lisabonské strategie by celkové výdaje na výzkum a vývoj měly dosahovat 3 % HDP, přičemž veřejné výdaje by ideálně měly tvořit třetinu, tedy 1 % HDP.

⁶³ Rada pro výzkum a vývoj: Analýza stavu výzkumu, vývoje a inovací v České republice a jejich srovnání se zahraničím v roce 2008. Úřad vlády ČR, 2008, online text.

⁶⁴ CEPII-CIREM: Evolution of EU and its Member States' Competitiveness in International Trade. 2009, s. 29–30, online text.

⁶⁵ Rada pro výzkum a vývoj: Analýza stavu výzkumu, vývoje a inovací v České republice a jejich srovnání se zahraničím v roce 2008. Úřad vlády ČR, 2008, online text.

Box č. 11 » SWOT analýza inovací v České republice**Silné stránky:**

- Kvalita výzkumných institucí, dostupnost vědců a inženýrů, kapacita pro inovace.

Slabé stránky:

- Koncentrace podpory na základní výzkum na úkor aplikovaného výzkumu.
- Nedostatečné propojení výzkumu a vývoje se soukromým kapitálem.
- Komplikovanost a finanční náročnost získání a udržení patentu.

Příležitosti:

- Kurikulární reforma zaměřená na rozvoj klíčových kompetencí a vědeckou výchovu.
- Podpora vědeckých a výzkumných institucí i podnikatelských subjektů k větší aktivitě v oblasti inovací.

Hrozby:

- Trend poklesu zapojování malých a středních podniků do procesu inovací.

struktury, institucionální kvality nebo kvalifikované pracovní síly je pro podnikatelské prostředí klíčová také kvalita regulace. Uplatňovaná regulační opatření a regulační zátěž, která dopadá na podniky, determinuje náklady firem a jejich schopnost reagovat na tržní podněty. Regulace podnikatelského prostředí tak zásadním způsobem **ovlivňuje konkurenční schopnost domácích podniků, a tedy i konkurenční schopnost ekonomiky jako celku.**

10.2 Umístění České republiky v mezinárodním srovnání

Studie Světové banky⁶⁶ srovnává kvalitu regulace podnikatelského prostředí ve 181 zemích světa, přičemž hodnotí deset oblastí, které jsou z hlediska regulace a administrativní zátěže klíčové zejména pro malé a střední podnikatele. Hodnocenými oblastmi jsou **zahájení podnikání, udělování povolení, podmínky zaměstnávání, registrace vlastnictví, získávání úvěrů, ochrana investorů, platba daní, zahraniční obchod, vynutitelnost smluv a ukončení podnikání.**

V souhrnném mezinárodním srovnání zařadila Světová banka Českou republiku v roce 2008 na celkově **75. místo**. Oproti roku 2007 si tak ČR pohoršila o celých 10 míst a zaznamenala tak jeden z největších meziročních propadů mezi všemi hodnocenými zeměmi světa. Ke zhoršení mezinárodní pozice došlo navzdory **řadě reforem v jednotlivých oblastech**,⁶⁷ které byly Světovou bankou hodnoceny veskrze pozitivně. V užším mezinárodním srovnání v rámci EU se Česká republika z 18. místa v roce 2006 propadla až na **23. místo** v roce 2008 a posunula se tak za Bulharsko, Maďarsko, Itálii a Slovinsko, které ještě v roce 2006 předstihovala.⁶⁸ Tento vývoj naznačuje, že **prosazování reforemních kroků je pomalejší a méně razantní než ve většině zemí EU.**

Dále platí, že Česká republika v žádné z hodnocených oblastí nevyniká a dokonce i tam, kde je hodnocení relativně nejlepší, své pořadí postupně ztrácí. Nejlepšího výsledku je dosahováno v oblastech, které jsou **nejvíce vzdáleny od domácího politického, administrativního a soudního vlivu** (podmínky získávání úvěrů — 43. místo, podmínky zahraničního obchodu — 49. místo, podmínky →

⁶⁶ World Bank: *Doing Business 2009*. Washington, D. C.: IBRD/WB 2008.

⁶⁷ V posledních letech je patrná snaha vlády ČR o řešení problémů a změnu převládajících trendů. Výsledkem této snahy jsou spíše dílčí opatření, která umožňují podnikatelům hájit své oprávněné zájmy a usnadňují styk se soudy a úřady (např. elektronizace státní správy a soudnictví, koncepční novely a rekodifikace klíčových předpisů, snižování regulační zátěže stávajících i nových předpisů, zavedení prvků flexicurity do fungování českého trhu práce apod.). Zásadním zjednodušením v poslední době prošla sféra registrace živností zavedením tzv. Centrálních registračních míst a Czech Pointů.

⁶⁸ Centrum ekonomických studií VŠEM: *Ročenka konkurenceschopnosti České republiky 2007–2008*. Praha: Linde 2009, s. 94.

→ Box č. 12 » SWOT analýza regulace podnikatelského prostředí v České republice

Silné stránky:

- Za necelé 2 roky se podařilo snížit administrativní zátěž o 8 %, což představuje každoroční úsporu pro podnikatele ve výši 6 mld. Kč.

Slabé stránky:

- Procedurální náročnost — v České republice je téměř vyloučené bez pomoci specialisty správně zaplatit daně nebo založit obchodní společnost.
- Slabý výkon příslušných orgánů státní moci (soudy, finanční úřady, konkurzní správci atd.).

Příležitosti:

- Snaha o větší transparentci podnikatelského prostředí a zjednodušení administrativních povinností — v roce 2008 byly zahájeny reformy justice a státních financí a byl přijat nový insolvenční zákon.

Hrozby:

- Pomalost, nedůraznost a pouze dílčí charakter přijímaných reformních opatření přináší místo očekávaných zlepšení spíše stagnaci (viz nový zákoník práce).

zaměstnávání — 59. místo). Nejhůře hodnoceny jsou naopak oblasti, jejichž regulace má **výrazně národní charakter** (platba daní — 118. místo, ukončení podnikání — 113. místo, vynutitelnost smluv — 95. místo).⁶⁹ Všechny nejhůře hodnocené oblasti donedávna spojovala existence nevyhovujících předpisů (tj. nepřiměřeně zatěžujících a formálně složitých) společně s neefektivností či přímo neprofesionalitou příslušného úseku státní moci (soudy, finanční úřady, konkurzní správci atd.). Nepříznivé mezinárodní hodnocení České republiky je v těchto třech oblastech dlouhodobě stabilní. Naděje do budoucna jsou změny z roku 2008, kdy byla zahájena reforma justice a státních financí a byl přijat insolvenční zákon.

10.3 Srovnání v rámci „sedmadvacítky“

Studie Světové banky pro rok 2009⁷⁰ vypovídá o tom, že v EU-27 se těší nepříznivějším podmínkám pro podnikání firmy a investoři v Dánsku, Velké Británii a Irsku. Světovému žebříčku vévodí Singapur, Nový Zéland a Spojené státy.

10.4 Hodnocení domácími podnikateli

Průzkumy kvality podnikatelského prostředí podle jednotné metodiky provádí v České republice od roku 2001 Střední podnikatelský stav.⁷¹ Respondenti (z nichž až 90 % tvoří malé a střední podniky) hodnotí stav v oblastech práva, správy, daní a financí. Tyto průzkumy (stejně jako průzkumy mezinárodních organizací) setrvale hodnotí podnikatelské prostředí České republiky jako **nepříznivé**, bez ohledu na vstup do EU⁷² nebo změnu vlády.

Za nejproblematictější oblasti považují podnikatelé oblasti práva (především práci soudů) a daní, k největšímu zlepšení došlo naopak ve financích (získávání úvěrů a přístup podnikatelů ke kapitálu).

11. Investiční prostředí

11.1 Význam efektivního investičního prostředí pro konkurenceschopnost

Vysoká míra přímých zahraničních investic je hlavním motorem hospodářského rozvoje. Žádný stát

⁶⁹ World Bank: *Doing Business 2009*. Washington, D. C.: IBRD/WB 2008, s. 99.

⁷⁰ World Bank: *Doing Business 2009*. Washington, D. C.: IBRD/WB 2008.

⁷¹ Střední podnikatelský stav, informační portál: Máme v ČR kvalitní podnikatelské prostředí? Praha 2008.

⁷² EU unifikuje a harmonizuje hmotněprávní národní úpravy pro volný pohyb zboží, služeb, osob a kapitálu, nicméně téměř nezasahuje do institucionálních a procesních ustanovení.

se bez investic neobejde, proto je **schopnost přilákat a dlouhodobě si udržet zahraniční kapitál předpokladem úspěšné hospodářské politiky.**

Definujeme-li konkurenceschopnost jako schopnost dlouhodobého ekonomického růstu, můžeme příliv zahraničního kapitálu (jednotlivé složky finančního účtu platební bilance) považovat za jeden z mnoha faktorů, které k růstu ekonomiky přispívají. Investoři přinášejí nejen kapitál, ale i nové technologie, manažerské schopnosti a postupy. Navázáním obchodních kontaktů ovlivňují i domácí podnikatele, kvalitu produkce, kulturu prostředí a celkově přispívají k institucionálním reformám.

Přesouvání některých investic z EU-15 do zemí s nižší mzdovou úrovní představuje jen malou část celkových zahraničních investic (např. v případě Francie zhruba 3 %). Tzv. **delokalizace proto není problém, který by výrazněji ohrožoval vyspělé státy.** Naopak zvyšování produktivity přesunutím výroby do zahraničí má pozitivní dopad na konkurenceschopnost evropských firem.

11.2 Umístění České republiky v mezinárodním srovnání

Podle Eurostatu si Estonsko a Česká republika v období před a po rozšíření EU v roce 2004 nejvíce ukrojily z koláče investic v rámci vnitřního trhu EU (Estonsko 7 % HDP a Česká republika 5,5 % HDP). Slovensku a Kypru na druhé straně patří prvenství ve schopnosti přilákat mimoevropský kapitál (Slovensko 3,3 % HDP a Kypr 2,4 % HDP). Největší odliv celkových zahraničních investic znamenal ve sledovaném období (2001–2005) Švédsko (-2 % HDP) a Nizozemsko (-5,3 % HDP).

Integrace EU-10 neskončila rozšířením Unie v roce 2004. Studie OECD⁷³ naznačuje, že **regulace**

investičního prostředí v nových členských státech je výrazně restriktivnější než v EU-15, resp. ostatních vyspělých ekonomikách. Např. Polsko se v žebříčku⁷⁴ 27 měřených zemí umístilo na posledním místě, **Česká republika obsadila 24. pozici** za Lucemburskem a před Tureckem. Vrchní příčky seznamu OECD nejlépe regulovaných ekonomik zabírají Spojené státy, Velká Británie, Kanada, Nizozemsko, Island a Dánsko. Z těchto zemí se Spojené státy, Kanada, Nizozemsko a Dánsko umístily také v první desítce žebříčku globální konkurenceschopnosti.⁷⁵

V indexu Global Competitiveness Index⁷⁶ obstála Česká republika velmi dobře v následujících kritériích majících vliv na **atraktivitu investičního prostředí: síla domácí konkurence (10. místo ze 133 zemí), dopad pravidel pro přímé zahraniční investice na podnikatelský sektor (12. místo), rozsah dominance na trhu (19. pozice), účinnost antimonopolní politiky (29. pozice), omezení kapitálových toků (24. místo) a zdraví bank (29. místo).** Naopak nejhůře z hodnocených kritérií si Česká republika vedla v ochraně investorů (71. místo), kde dokonce došlo oproti minulému hodnocení ke zhoršení ze 67. pozice, dále v indexu právní jistoty (58. místo) a v dostupnosti venture kapitálem (55. místo). Ke zlepšení došlo v rozvinutosti finančních trhů (ze 49. pozice na 45. místo) a především ve schopnosti financovat rozvoj investic prostřednictvím kapitálových trhů (ze 71. pozice na 37. místo).

11.3 Aktuální vývoj v České republice

Silný příliv zahraničních investic pomohl vybavit českou ekonomiku tolik potřebným kapitálem pro transformaci hospodářství. Jeho dominantní forma, přímé zahraniční investice, zajistila technolo-



⁷³ OECD: *Ten years of product market reform in OECD countries — insights from a revised PMR indicator*. OECD Economics Department Working Paper No. 695.

⁷⁴ Indikátory vyhodnocují stupeň antimonopolní regulace.

⁷⁵ World Economic Forum: *The Global Competitiveness Report 2009–2010*. Geneva: WEF 2009, s. 14.

⁷⁶ Tamtéž, s. 129.

→ Box č. 13 » SWOT analýza investičního prostředí v České republice

Silné stránky:

- Relativní ekonomická i politická stabilita České republiky. Členství v EU, NATO, OECD, rating Standard & Poor's na úrovni A se stabilním výhledem, Moody's A1 a Fitch IBCA A+ rovněž se stabilním výhledem.

Slabé stránky:

- Negativní dopady koncentrace na automobilový průmysl při krizi celého odvětví.

Příležitosti:

- Schopnost přitáhnout investice do výroby s vyšší přidanou hodnotou. Do České republiky si začínají nacházet cestu firmy, které zaměstnávají vysokoškolsky vzdělané zaměstnance (např. IBM, Accenture, Exxon Mobil) a neorientují se na manuální výrobu.

Hrozby:

- Riziko přesunutí investice do jiné země po vypršení „daňových prázdnin“ a jiných investičních pobídek.
- Zneužívání exotických jurisdikcí k daňovým únikům.

gickou a znalostní modernizaci, růst produkčních kapacit, vyšší efektivitu hospodářství, pokles nezaměstnanosti a vyšší spotřebu. Negativním důsledkem rozsáhlých investičních pobídek spolu s vnějšími faktory konkurenceschopnosti ČR je koncentrace českého průmyslu do několika odvětví, především do automobilového průmyslu.⁷⁷

Positivním impulsem je reforma bankrotového práva a kladně lze hodnotit i opuštění praxe, podle níž by schvalování nových zákonů ad hoc automaticky umožnilo vytvořit odpovídající institucionální rámec. Přehodnocen byl i význam právního rámce regulace činnosti řady klíčových subjektů a sektorů ekonomiky, zejména investičních fondů, bankovníctví a kapitálového trhu, což se na konkurenceschopnosti pozitivně projevilo. **Proces harmonizace českého práva s právem EU posouvá tvorbu institucionálního rámce České republiky z národní na nadnárodní úroveň**, a tím rovněž pozitivně ovlivňuje českou konkurenceschopnost, neboť ji začleňuje do většího a stabilnějšího systému.

12. Shrnutí

Finanční krize, která propukla zhroutením hypotečního trhu ve Spojených státech a následně se jako tsunami toxických aktiv přehnala celým světem, srazila dominovým efektem většinu evrop-

ských ekonomik do kolen. Ekonomové se vášnivě přou, co ji způsobilo, jak se podobné situaci v budoucnu vyvarovat, resp. jestli je lepší **flexibilnější anglosaský ekonomický model**, anebo **sociálněji německo-francouzský**.

Odpověď není úplně jednoznačná. **Otevřenější, liberálnější a přizpůsobivější hospodářská politika** umožňuje rychlejší růst, protože dává větší prostor k naplnění ekonomického potenciálu ve společnosti s kvalitním podnikatelským prostředím a infrastrukturou. Méně dynamický **kontinentální model** se na druhou stranu v období hospodářského útlumu může jevit jako správnější, ale to jen proto, že nepružně reagující trh práce do jisté míry tlumí výpadek poptávky, a tudíž propady nejsou tak výrazné a skokové.

Vzhledem k výsledkům srovnávacích studií konkurenceschopnosti lze říci, že univerzálně nejlepší se zdá být **skandinávský model flexicurity**. Je nutné si ale uvědomit, že kombinaci flexibility a sociálního zabezpečení není možné dosáhnout v prostředí **konstantních rozpočtových schodků**, natož pokud k nim dochází v době silného ekonomického růstu.

Za dvacet let transformačního procesu nicméně urazila Česká republika velký kus cesty. Vstupem do OECD v roce 1995 se Česká republika symbolicky zařadila do skupiny nejvyspělejších ekonomik

⁷⁷ Národní ekonomická rada vlády: Závěrečná zpráva. Praha 2009.

světa. Spolu s dalšími státy střední a východní Evropy se **ekonomicky integrovala v rámci vnitřního trhu EU**. Také díky přípravám na rozšíření EU byly provedeny některé zásadní reformy, které transformovaly nedemokraticky řízené a centrálně plánované hospodářství ve standardní evropskou ekonomiku.

Ve světovém měřítku je česká konkurenceschopnost mezi lepším průměrem, tj. Česká republika se ve studiích, jejichž závěry tento materiál reflektuje, nachází celkově zpravidla okolo 30. místa. Zatímco v některých oblastech (např. ve **vědě a výzkumu, kvalitě vzdělání či zdravotnictví a schopnosti inovovat**) patříme mezi širší světovou špičku a stále se zlepšujeme, v ostatních neméně důležitých oblastech (např. **kvalita institucionálního prostředí a regulačního rámce, efektivita soudnictví a rozhodování ve státní správě, rozšířenost korupce, úvěrová efektivita finančních trhů a tempo zvyšování státního dluhu**) se stále více propadáme mezi méně konkurenceschopné země světa.

Ze studií, které tento dokument shrnuje, lze také vyčíst, že **největší slabina dlouhodobě omezující výkonnost hospodářství České republiky**

Ekonomický potenciál České republiky také doplácí na špatnou a neefektivní interakci mezi soukromou a veřejnou sférou. Příkladem může být to, že **ačkoliv patří České republice nejvyšší příčky v hodnocení kvality technického a přírodovědného vzdělávání, jejich propojení s aplikovaným výzkumem je nedostatečné a zájem studentů o příslušné obory je dlouhodobě nízký**. Podobně to platí pro infrastrukturu, i přes velkou hustotu silniční a železniční sítě nemá ČR dostatek rychlostních komunikací. Navíc Česká republika stále není schopna stavět dálnice za ceny obvyklé v sousedním Německu a Rakousku.

Potřeba reformy systému vzdělávání by měla docílit lepšího propojení akademických výzkumných kapacit a soukromého kapitálu. Na nižších stupních studia by měl být podporován zejména rozvoj kompetencí s vazbou na praxi. Ve výsledku by se také zlepšila připravenost absolventů k uplatnění na pracovních trzích. **Vzdělání je ale také předpokladem pracovní mobility pro starší generaci, která bez celoživotního vzdělávání rychleji ztrácí kompetence**. Do budoucna bude přitom nezbytné udržet starší generace ekonomicky aktivní déle, než je dnes obvyklé.

V oblasti financování výzkumu a vývoje Česká republika většinou zaostává za zeměmi EU, když na výzkum a vývoj vydává ročně 1,54 % HDP, zatímco průměr EU činí 1,76 % HDP. Z nových členských států má nicméně vyšší výdaje na výzkum a vývoj než ČR pouze Slovensko.

je **nízká efektivita veřejné správy**, která zásadně ovlivňuje další pilíře konkurenceschopnosti. **Snižování administrativní zátěže podnikatelů nijak neřeší nízkou efektivitu fungování a nedostatečnou transparentnost rozhodování státní správy, která je podhoubím značně rozšířené korupce**. I přesto, že si samotné rozhodování našeho soudnictví uchovává respekt a nezávislost, vymahatelnost práva je nízká, neboť soudní řízení trvají nezřídkou dlouhá léta.

Nepříznivý demografický vývoj v kombinaci s fiskální nerovnováhou bude ve střednědobém horizontu významně ovlivňovat naši schopnost dosahovat ekonomického růstu. Česká republika proto musí **provést nezbytné reformy systému sociální podpory** a odstranit zbytečné plýtvání, vyvolávající špatné návyky obyvatelstva. Během uplynulých let hospodářského růstu jsme bohužel nedokázali reformovat nákladný a rigidní penzijní systém. O to hůř se budou reformy ve výdajové ob-



- lasti realizovat v období významných rozpočtových schodků, které mohou komplikovat naše výhledové členství v eurozóně vyžadující větší fiskální disciplínu.

Přestože již proběhla úplná privatizace bankovního sektoru, nedošlo k zesílení konkurenčního prostředí. Bankovní instituce ani kapitálové trhy tak nejsou schopny pokrýt úvěrové a investiční potřeby ekonomiky.

Atraktivita našeho investičního prostředí není rovněž dlouhodobě garantována. **Nepovede-li se nám udržet si pozici konkurenceschopné ekonomiky, hrozí České republice po ukončení dočasných daňových zvýhodnění a jiných pobídek riziko odlivu přímých zahraničních investic do zahraničí.**

Na naše energeticky náročné hospodářství bude mít negativní vliv i **případný skokový růst cen ko-**

modit a energií, který by částečně mohla vyvažovat politika zaměřená na zvyšování energetické efektivity a posílení soběstačnosti přes diverzifikaci energetických zdrojů.

Bez koordinovaného postupu je krajně obtížné dosáhnout ve zmíněných oblastech výraznějších pozitivních změn. Tento dokument pojmenovává slabiny české konkurenceschopnosti, ale zároveň identifikuje **příležitosti, které by mohly přispět k budoucímu zlepšování ekonomické pozice České republiky v mezinárodní soutěži.** Pokud chceme v evropském společenství patřit mezi ty nejúspěšnější, mezi ty, kteří se nejlépe dokázali vyrovnat s otevřením vnitřního trhu EU a odstraněním vnějších obchodních bariér, musíme tyto výzvy přijmout.

LITERATURA A PRAMENY

1. Centrum ekonomických studií VŠEM: *Ročenka konkurenceschopnosti České republiky 2007–2008*. Praha: Linde 2009
2. CzechTrade: *Zahraniční obchod ČR v roce 2008*. Praha 2009
3. Eurostat: *Flash Eurobarometer 253*
4. Eurostat: *Special Eurobarometer 246, Health and Food*
5. Eurostat: *Special Eurobarometer 272e, 283, Health and long-term care*
6. Kubišta, V. a kol.: *Mezinárodní ekonomické vztahy*. Praha: HZ Editio 1999
7. OECD: *Technology and the economy: The key relationships*. Paris: OECD 1992
8. OECD: *Zpráva o stavu životního prostředí*. OECD 2005
9. Slaný, A. a kol.: *Faktory konkurenceschopnosti: komparace zemí V4*. Brno: Masarykova univerzita 2007
10. Slaný, A. a kol.: *Konkurenceschopnost české ekonomiky: Vývojové trendy*. Brno: Masarykova univerzita 2006
11. Slaný, A. a kol.: *Konkurenceschopnost ekonomiky*. Brno: Masarykova univerzita 2008
12. Střední podnikatelský stav, informační portál: *Máme v ČR kvalitní podnikatelské prostředí?* Praha: SPS 2008
13. Ústav pro informace ve vzdělávání: *Databáze pro Statistickou ročenku školství 2009*
14. Ústav zdravotnických informací a statistiky: *Zdravotnická ročenka ČR 2008*
15. World Bank: *Doing Business 2009*. Washington, D. C.: IBRD/WB 2008
16. World Bank: *Governance Matters VII: Aggregate and Individual Governance Indicators, 1996–2007*. WB Policy Research Working Paper No. 4654, 2008
17. World Economic Forum: *The Global Competitiveness Report 2008–2009*. Geneva: WEF 2008
18. World Economic Forum: *The Global Competitiveness Report 2009–2010*. Geneva: WEF 2009
19. CEPII-CIREM: *Evolution of EU and its Member States' Competitiveness in International Trade*. 2009, dostupné na: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/march/tradoc_142475.pdf

20. *Czech Republic: Transport System Infrastructure*. Dostupné na: <http://www.czech.cz>
21. Economist Intelligence Unit: *Global Innovation Index 2009*. 2009, dostupné na: http://graphics.eiu.com/PDF/Cisco_Innovation_Complete.pdf
22. European Commission: *European Innovation Scoreboard (EIS) 2009*. EC 2009, dostupné na: <http://www.proinno-europe.eu/sites/default/files/page/10/03/1981-DG%20ENTR-Report%20EIS.pdf>
23. *OECD Broadband Portal*. Dostupné na: <http://www.oecd.org/sti/ict/broadband>
24. OECD: *OECD Health Data 2009. How Does the Czech Republic Compare*. 2009, dostupné na: <http://www.oecd.org/dataoecd/42/43/40904906.pdf>
25. OECD: *Ten years of product market reform in OECD countries – insights from a revised PMR indicator*. OECD Economics Department Working Paper No. 695, dostupné na: <http://www.oecd.org/eco/pmr>
26. PISA: *Science Competencies for Tomorrow's World*. 2006, OECD Programme for International Student Assessment, dostupné na: <http://www.oei.es/evaluacioneducativa/InformePISA2006-FINALingles.pdf>
27. Rada pro výzkum a vývoj: *Analýza stavu výzkumu, vývoje a inovací v České republice a jejich srovnání se zahraničím v roce 2008*. Úřad vlády ČR, 2008, dostupné na: <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=513444>
28. Transparency International: *Corruption Perception Index 2009*. Dostupné na: http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2009/cpi_2009_table
29. *Výzkum a vývoj v České republice*. Dostupné na: <http://www.vyzkum.cz>

KLÍČOVÁ SLOVA

konkurenceschopnost, faktory růstu, SWOT analýza, porovnání, ekonomika

ABSTRACT

"The Analysis of the Competitiveness of the Czech Republic", drawn up by the Ministry of Industry and Trade, summarizes data from a number of international comparative studies (e.g. WEF, OECD, World Bank). The study draws upon the definition of national competitiveness developed by Michael Porter and aims to identify the prerequisites for the future prosperity of the Czech Republic. The methodology used in the analysis is comparison, set out in 11 separate chapters, which correspond to the particular factors of competitiveness. The scope of comparison is limited mainly to EU Member States due to existence of the Internal Market. The most significant findings of the chapters are summarized using the SWOT analysis in order to identify strengths, weaknesses, opportunities and threats for the Czech economy.

KEYWORDS

competitiveness, factors of growth, SWOT analysis, comparison, economy

JEL CLASSIFICATION

E50, F21, G20, H60, I10, I20, O30

×

Změny specializačních profilů ekonomik a faktorů ovlivňujících sociální systémy v zemích EU

► Ing. Karel Zeman, CSc. » Institut evropské integrace, NEWTON College, a.s.¹

* Souhrnné analýzy orgánů EU (/2/, /3/, /4/, /5/) a OECD (/6/, /7/) zařazují mezi rozhodující faktory ovlivňující sociální systémy a současnou sociální realitu členských států těchto organizací

- vnitřní faktory:
 - výkonnost ekonomik a udržitelnost jejich veřejných financí,
 - změny ve specializačních profilech jejich ekonomik v důsledku změn v poptávce, v technologiích výroby a služeb a v její organizaci a v demografickém vývoji,
 - klimatické změny;
- vnější faktory:
 - vliv globalizačních procesů,
 - prohlubování integračních procesů,
 - průběh krize finančních systémů a recese světové ekonomiky.

Tento systém vnitřních a vnějších faktorů charakterizuje specializační profil ekonomik a sociální souvislosti, resp. sociálně-ekonomické prostředí, ve kterém se realizuje fungování sociálních modelů srovnávaných členských států EU.² Dosažená úroveň a vývoj těchto ukazatelů významným způsobem ovlivňuje příjmovou dostatečnost, příjmovou rovnost, výdaje a dávky na sociální ochranu a systém zdravotní péče. Promítá se také do rozdílů v základních rysech vnímání sociálních systémů obyvateli srovnávaných členských států EU.

1. Vnitřní faktory vývoje sociálních systémů

1.1 Výkonnost ekonomik

Dynamika ekonomického růstu a dosažená výkonnost ekonomik vytvářejí sice rozhodující podmínky udržitelnosti fungování sociálních systémů a růstu životní úrovně, ale průmět jejich vlivu do struktury společnosti jednotlivých členských států EU je značně rozdílný v závislosti na fungování jejich sociálních modelů.

Podle průměrných údajů za období 2001–2007 se řadila Česká republika do skupiny členských států EU, ve kterých vytvářela dynamika HDP příznivější podmínky pro fungování sociálních systémů (viz údaje v tabulce 1). Jeho průměrná roční dynamika v ČR v tomto období (4,5 %) byla výrazně jak nad průměrem EU-27 (2,1 %), tak nad průměrem patnácti srovnávaných starých členských států EU (2,0 %). S výjimkou Irska (5,5 %) předstihovala Česká republika také dynamiku HDP v těch starých členských státech, které ji měly nad průměrem EU-15 (2,0 %), tj. ve Finsku (3,1 %), ve Španělsku (3,4 %) a v Řecku (4,3 %).

Také Lucembursko vykazovalo v tomto období srovnatelně rychlou průměrnou dynamiku HDP (4,2 %), ale vzhledem k tomu, že rozhodující část pracovních sil vytvářejících HDP žije mimo území tohoto členského státu, nejsou tyto údaje relevantní pro srovnání.

¹ Článek byl zpracován v rámci projektu Národního programu výzkumu II č. 2D06028 „Hodnocení postavení České republiky a její schopnosti rozpoznávat a prosazovat vlastní zájmy v evropské a světové ekonomice“.

² Skupina starých členských států EU-15 je rozčleněna podle rozdílů ve specializačních profilech jejich ekonomik a ve fungování sociálních systémů — viz vysvětlení v pramenu /8/.

Vzhledem k dosaženému stupni ekonomického rozvoje České republiky (měřeného ukazatelem HDP na obyvatele v PPS), který je stále pod průměrem EU-15 (dosahoval 59 % průměru EU-15 v roce 2000 a 72 % v roce 2007), byla vyšší dynamika českého HDP v tomto období ovlivněna realizací procesu dohánění obdobně jako v ostatních třech srovnávaných nových členských státech. Zejména Slovensko (6,2 %) vykazovalo více než třikrát vyšší dynamiku HDP oproti EU-15 (2,0 %). Také Maďarsko (3,8 %) a Polsko (4,0 %) se řadí ke srovnávaným členským státům EU s nadprůměrnou dynamikou HDP.

Významným faktorem udržitelného vývoje sociálních systémů v členských státech EU je vývoj celkové zaměstnanosti. Pro většinu obyvatel v produktivním věku (15–64 let) je jejich účast v placeném zaměstnání prostředkem k získání finančních prostředků, které umožňují realizovat jejich sociálně-ekonomické postavení ve společnosti, resp. jejich finanční soběstačnost. Také financování sociálních systémů je závislé na příspěvku zaměstnaných obyvatel.

V období 2001–2007 se pohybovala průměrná roční dynamika celkové zaměstnanosti v EU-27 kolem 1,0 %. Všeobecně ale klesala průměrná roční dynamika počtu odpracovaných hodin (-0,3 %) – viz údaje v tabulce 1.

Relativně nižší průměrná dynamika celkové zaměstnanosti v České republice (0,7 %), která byla pod průměrem EU-15 (1,0 %) a EU-27 (0,9 %), a vyšší průměrná roční dynamika poklesu počtu odpracovaných hodin (-0,6 %) se vzhledem k výrazně vyšší průměrné dynamice HDP promítala do vyšší průměrné roční dynamiky ukazatelů výkonnosti české ekonomiky (tj. HDP na pracovníka a na odpracovanou hodinu).

Z patnácti starých členských států EU vykazovalo vyšší průměrnou roční dynamiku vytváření nových pracovních míst než Česká republika (0,7 %) Finsko (1,2 %), Irsko (3,2 %), Itálie (1,3 %), Španělsko (3,3 %) a Řecko (1,4 %). Značně rychlejší průměrný roční růst zaměstnanosti vykazovalo také Lucembursko (3,2 %), ale většina za-

městnaných žije mimo území tohoto členského státu.

Značně nižší průměrnou roční dynamiku zaměstnanosti ze srovnávaných starých členských států zaznamenávalo v období 2001–2007 pouze Dánsko (0,5 %), Portugalsko (0,4 %) a zvláště Německo (0,2 %). Obdobně velmi nízkou průměrnou roční dynamiku zaměstnanosti v tomto období vykazovalo Maďarsko (0,2 %).

Ve většině srovnávaných členských států EU byla v období 2001–2007 průměrná dynamika růstu celkové zaměstnanosti doprovázena poklesem průměrné roční dynamiky počtu odpracovaných hodin. Česká republika (-0,6 %) spolu s Maďarskem (-0,5 %), Španělskem (-0,7 %) a Řeckem (-0,5 %) zaznamenávala jejich nadprůměrný pokles (výrazně nad průměrem EU-25, resp. EU-15, který činil -0,3 %). Pouze Polsko (2,5 %) a Belgie (0,1 %) zaznamenávaly průměrný roční růst počtu odpracovaných hodin.

Česká republika sice zaznamenávala v období 2001–2007 výrazný pokles počtu odpracovaných hodin, ale stále zachovávala vysokou intenzitu pracovní aktivity jak mužů, tak žen měřenou průměrným počtem odpracovaných hodin (v hlavním zaměstnání) v týdnu (viz údaje v tabulce 2). Jejich počet sice v období 2000–2007 klesal (jak u zaměstnaných mužů, tak žen), ale stále předstihoval jejich počet vykazovaných ve většině srovnávaných členských států EU-15 a byl výrazně nad průměrem EU-27. V roce 2007 byl průměrný počet hodin odpracovaných týdně muži v české ekonomice (43,4 hodiny) předstihován pouze Řeckem (44,5 hodiny) a byl na obdobné úrovni v Rakousku (43,3 hodiny) a v Polsku (43,2 hodiny). Také průměrný počet hodin odpracovaných týdně ženami v ČR (39,5 hodiny) byl předstihován pouze zaměstnanými ženami v Řecku (39,2 hodiny). Obdobně vysokou úroveň průměrného počtu odpracovaných hodin v týdnu jako v české ekonomice vykazovaly v roce 2007 zaměstnané ženy ve třech nových členských státech EU (v rozmezí 38,3–39,6 hodiny).

Udržení vysokého průměrného počtu hodin odpracovaných během týdne se promítalo do srov-



Tabulka č. 1 » Ukazatele výkonnosti ekonomik vybraných členských států EU, 2000–2007

	Průměrná tempa vývoje v období 2001–2007 (v %) ^(a)						Úroveň ukazatelů výkonnosti ^(b)						
	HDP ^(c)	Celková zaměstnanost	Počet odpracovaných hodin	Míra inflace ^(d)	Vývoj mezd ^(e)	HDP na zaměstnanou osobu ^(f)	HDP na odpracovanou hodinu ^(g)	HDP na obyvatele (EU-27 = 100)		HDP na pracovníka (EU-27 = 100)		HDP na odpracovanou hodinu (EU-15 = 100)	
								2000	2007	2000	2007	2000	2007
EU-27	2,1	0,9	:	2,4	0,9	1,3	:	100	100	100	100	87 ^{h)}	89
EU-25	2,1	1,0	-0,3	2,2	0,9	1,3	1,4	105	104	105	104	97	93
EU-15	2,0	1,0	-0,3	2,1	0,8	1,2	1,2	115	112	113	110	100	100
Česká republika	4,5	0,7	-0,6	2,1	4,7	3,8	4,5	68	81	62	73	44	55
Slovensko	6,2	1,0	-0,2	5,1	3,4	5,1	5,4	50	68	58	77	47	64
Maďarsko	3,8	0,2	-0,5	5,9	4,8	3,6	4,2	56	63	65	74	46	55
Polsko	4,0	0,7	2,5	2,5	1,5	3,3	3,3	48	54	51	67	41	55
Severský model													
Dánsko	1,7	0,5	-0,2	1,8	1,9	1,2	1,4	132	122	110	104	105	98
Finsko	3,1	1,2	-0,3	1,4	1,9	1,9	2,3	117	116	115	112	97	97
Švédsko	2,8	0,7	-0,2	1,7	2,0	2,1	2,3	127	125	113	115	102	106
Nizozemsko	1,8	0,8	-0,4	2,5	1,1	1,3	1,4	134	132	114	114	118	121
Anglosaský model													
Irsko	5,5	3,2	-0,4	3,2	2,7	2,2	2,7	131	149	127	139	97	110
Velká Británie	2,6	0,9	-0,4	1,7	2,2	1,7	2,2	119	117	111	110	89	91
Kontinentální model													
Belgie	1,9	0,9	0,1	2,0	0,6	1,0	0,9	126	119	137	131	130	125
Lucembursko	4,2	3,3	-0,4	2,8	1,3	0,8	1,2	244	277	176	180	157	174
Rakousko	1,9	0,8	0,1	1,9	0,4	1,2	1,1	131	127	120	118	104	104
Francie	1,8	0,8	-0,5	1,9	1,1	1,0	1,6	115	111	125	127	116 ^{h)}	119
Německo	1,2	0,2	-0,4	1,7	0,1	1,5	1,3	118	113	108	105	108	109
Středomořský model													
Itálie	1,1	1,3	-0,3	2,3	0,3	0,1	0,1	117	101	126	108	100	88
Portugalsko	1,1	0,4	-0,1	3,0	0,2	0,7	0,7	78	75	69	70	58	59
Španělsko	3,4	3,3	-0,7	3,2	0,1	0,6	0,8	97	107	103	105	89	95
Řecko	4,3	1,4	-0,5	3,4	3,5	2,8	2,5	84	97	93	104	65 ^{h)}	71

a) Nevážený průměr z ročních údajů

b) V přepočtu pomocí standardů kupní síly měn (PPS)

c) Ve srovnatelných cenách

d) Na základě harmonizovaného indexu spotřebitelských cen (HICP)

e) Reálné kompenzace zaměstnanců ve srovnatelných cenách (deflátor soukromé spotřeby)

f) 2002

Pramen: Structural indicators, Eurostat, 1. 12. 2008; Employment in Europe 2008, EC, Brussels, 2008

natelně vysoké úrovni celkového průměrného počtu odpracovaných hodin v české ekonomice (viz údaje v tabulce 2).

V období 2000–2007 sice klesal průměrný počet odpracovaných hodin na zaměstnanou osobu v české ekonomice, ale úroveň jejich celkového počtu na pracovníka (1956 hodin) byla předstížena z osmnácti srovnávaných členských států EU pouze Řeckem (2053 hodin). Srovnatelně vysokou úroveň počtu odpracovaných hodin na pracovníka vykazovalo také Maďarsko (1986 hodin), Polsko (1976 hodin) a Itálie (1824 hodin).

Tento vývoj průměrné dynamiky ukazatelů zaměstnanosti v České republice vytvářel sice srovnatelně příznivé podmínky (finanční prostředky) pro udržení míry soběstačnosti jednotlivců a rodin, ale na druhé straně ukazoval na srovnatelně vysokou průměrnou intenzitu jejich pracovního zatížení (jak mužů, tak žen).

Vysoká intenzita účasti mužů a žen na českém trhu práce se promítá do fungování rodiny a zejména do možnosti pracovní a osobní realizace žen a jejich stále klíčové úlohy pro funkci rodiny jako významné životní hodnoty v sociálním systému.

Také vývoj průměrných ukazatelů inflace a reálných mezd vytvářel v období 2001–2007 srovnatelně příznivé podmínky pro sociálně-ekonomické postavení českých obyvatel. Průměrný harmonizovaný index spotřebitelských cen (2,1 %) dosahoval v tomto období průměrné úrovně srovnávaných členských států EU-15 (2,1 %).

Také reálný růst mezd v české ekonomice v tomto období (4,7 %), ve srovnání s průměrnou hodnotou EU-15 (0,8 %), vytvářel příznivé podmínky pro růst míry finanční soběstačnosti obyvatel (viz údaje v tabulce 1).

Rychlá dynamika reálných mezd v české ekonomice sice snižovala jejich značné rozdíly vůči srovnávaným starým členským státům EU-15, přesto zůstávají odlišnosti stále vysoké (viz údaje v tabulce 2). Průměrná roční mzda přepočtená pomocí koeficientu kupní síly měn vůči USD (PPS) dosahovala v České republice v roce 2006 kolem

53 % průměru srovnávaných 19 členských států EU (EU-19), resp. kolem 52 % průměru EU-15.

V přepočtu pomocí nominálního směnného kurzu USD dosahovala průměrná roční mzda v ČR pouze 31 % průměru EU-19, resp. 29 % průměru EU-15. Příznivější relaci vykazovala průměrná úroveň mezd v české ekonomice v roce 2006 ze srovnávaných starých členských států EU-15 pouze vůči Portugalsku – 61 % ve směnném kurzu USD a 85 % v přepočtu pomocí PPS. Pouze Slovensko a Polsko vykazovaly nižší úroveň mezd než Česká republika, Maďarsko ji mírně převyšovalo.

Výrazně rychlejší průměrná roční dynamika HDP doprovázená pomalejším vývojem dynamiky celkové zaměstnanosti a rychlejší dynamikou poklesu počtu odpracovaných hodin (ve srovnání s úrovní těchto ukazatelů ve srovnávaných členských státech EU-15) se promítala do dynamického vývoje ukazatelů výkonnosti české ekonomiky. Jak dynamika HDP na pracovníka (3,8 %), tak dynamika HDP na odpracovanou hodinu (4,5 %) výrazně předstihovala v období 2001–2007 jejich průměrnou úroveň ve všech srovnávaných členských státech EU-15 (1,2 %). Značný předstih průměrné dynamiky těchto ukazatelů byl charakteristický v tomto období také pro Slovensko, Maďarsko a Polsko.

Předstih průměrné dynamiky ukazatelů výkonnosti české ekonomiky v tomto období, příznivě ovlivňovaný přípravou a přistoupením k EU v roce 2004 (/9/, /10/), se promítal do procesu sbližování a vyrovnávání úrovně ukazatelů HDP na obyvatele a obou ukazatelů produktivity práce.

V roce 2007 dosahovala Česká republika 81 % průměrné úrovně HDP na obyvatele (v ukazatelích PPS) v EU-27 a kolem 72 % průměru EU-15. Proces sbližování a vyrovnávání dosaženého stupně ekonomického rozvoje měřeného tímto ukazatelem se realizoval vůči všem srovnávaným starým členským státům EU-15 (s výjimkou Irska, Španělska a Řecka).

Také v obou ukazatelích produktivity práce v České republice se realizoval výrazný proces sbližování a vyrovnávání jejich úrovně s průmě-



Tabulka č. 2 » Intenzita účasti na trzích práce a průměrné roční mzdy ve vybraných členských státech EU, 2000–2007

	Průměrný počet pracovních hodin v týdnu ^{a)}				Průměrný počet odpracovaných hodin na zaměstnanou osobu ^{b)}		Úroveň průměrných ročních mezd ^{c)}			
	Muži		Ženy				v běžných USD	v PPS ^{d)}	Relace úrovně	
	2000	2007	2000	2007	2006	2006			2006	2006
EU-27	:	41,1	:	33,9	:	:	:	:	:	:
EU-15	:	:	:	:	:	:	38 759	34 651	106	102
EU-19 ^{e)}	:	:	:	:	:	:	36 706	33 958	100	100
Česká republika	45,4	43,4	41,3	39,5	2 092	1 985	11 292	18 080	31	53
Slovensko	43,5	42,2	41,5	39,6	2 017	1 749 ^{f)}	8 675	14 992	24	44
Maďarsko	42,5	41,0	39,8	39,4	1 795	1 986	12 097	20 005	33	59
Polsko	:	43,2	:	38,3	1 988	1 976	10 121	16 267	28	48
Severský model										
Dánsko	39,2	38,1	32,6	32,5	1 467	1 574 ^{g)}	56 598	40 265	154	119
Finsko	40,5	39,6	36,2	35,3	1 721	1 651	39 891	33 306	109	98
Švédsko	39,1	38,7	33,9	34,0	1 625	1 562	40 086	32 328	109	95
Nizozemsko	37,0	36,1	24,7	24,4	1 368	1 392	45 337	41 764	124	123
Anglosaský model										
Irsko	42,0	40,5	32,8	31,4	1 688	1 630	55 985	44 538	153	131
Velká Británie	43,3	41,8	30,9	31,4	1 701	1 670	47 248	41 612	129	123
Kontinentální model										
Belgie	40,4	40,6	32,8	32,8	1 545	1 566	45 401	42 333	124	125
Lucembursko	41,5	39,6	33,9	33,1	1 634	1 542	59 638	50 152	162	148
Rakousko	41,2	43,3	34,9	33,7	1 582 ^{h)}	1 652	41 837	38 948	114	115
Francie	40,1	41,2	33,9	34,6	1 750	1 651	39 868	35 645	109	105
Německo	41,1	40,0	31,9	30,2	1 463	1 433	38 626	35 258	105	104
Středomořský model										
Itálie	41,3	41,5	35,4	33,8	1 613	1 824	31 995	29 844	87	88
Portugalsko	41,6	40,6	37,4	37,0	1 691	1 728	18 455	21 080	50	62
Španělsko	42,1	41,9	36,8	35,6	1 815	1 652	27 735	28 821	76	85
Řecko	45,0	44,5	40,3	39,2	1 926	2 053 ^{h)}	25 934	29 661	71	87

a) Na základě údajů o celkové zaměstnanosti

b) Celkový počet odpracovaných hodin dělený průměrným počtem zaměstnaných
c) Průměrný objem vyplacených mezd (závislých zaměstnanců) násobený relací průměrného počtu týdně odpracovaných hodin zaměstnanců v plném pracovním úvazku k průměrnému počtu hodin odpracovaných týdně všemi zaměstnanci

d) Přepočtení pomocí koeficientů kupní síly měn (PPS)

e) EU-15 + Česká republika, Slovensko, Maďarsko, Polsko

f) 2006

g) 2002

h) 2005

Pramen: Demography Report 2008, Meeting Social Needs in an Ageing Society, EC, SEC (2008) 2911, Brussels, 2008; Eurostat, European Union Labour Force Survey; OECD Employment Outlook 2005, OECD, Paris, 2005; OECD Employment Outlook 2008, OECD, Paris, 2008

rem EU. V roce 2007 dosahovala průměrná úroveň HDP na pracovníka v ČR kolem 73 % průměru EU-27, resp. 66 % průměru EU-15. Úroveň HDP na odpracovanou hodinu dosahovala kolem 62 % průměru EU-27 a 55 % průměru EU-15 (viz údaje v tabulce 1).

Uvedený vývoj sbližování úrovně ukazatelů dosaženého stupně ekonomického rozvoje a produktivity práce v České republice s úrovní ve srovnávaných členských státech EU vytvářel příznivé podmínky pro realizaci základních prvků jejího sociálního systému.

1.2 Udržitelnost veřejných financí

Vedle dynamiky HDP a výkonnosti ekonomik srovnávaných členských států EU má významný vliv na vývoj jejich sociálních systémů udržitelnost jejich veřejných financí. Význam jejich udržitelnosti roste v současných (a budoucích) podmínkách změn ve struktuře demografického vývoje, tj. stárnutí věkové struktury obyvatelstva. V analýzách politik reagujících na tyto demografické změny je jejich orientace na podporu udržitelnosti veřejných financí považována za velmi významnou (vedle podpory porodnosti, míry zaměstnanosti, růstu produktivity práce a podpory integrace migrantů do ekonomik členských států) /11/.

Významným zdrojem krytí výdajů na sociální ochranu a sociální začleňování jsou rozpočtové příjmy vlád. Podle průměrných údajů za období 2001–2007 se Česká republika řadila ke srovnávaným členským státům EU s nižším podílem celkových příjmů vlády na HDP (40,6 %). Obdobně nižší úroveň jejich podílu (výrazněji pod průměrem EU-27 = 44,4 %) vykazovalo v tomto období také Slovensko (35,8 %), Polsko (38,9 %) a z členských států EU-15 také Irsko (35,1 %), Velká Británie (40,4 %), Španělsko (39,1 %) a Řecko (39,4 %) – viz údaje v tabulce 3.

Do skupiny srovnávaných členských států EU, v jejichž ekonomikách se v období 2001–2007 vytvářely příznivé podmínky pro realizaci cílů sociálních politik udržet výrazně vyšší podíl cel-

kových příjmů vlád na HDP, se řadily vedle tří skandinávských států (s výrazně vyšším podílem těchto příjmů nad 50 % HDP) také Nizozemsko, Belgie, Rakousko a Francie (viz údaje v tabulce 3). Politiky a opatření ovlivňující udržení vyššího podílu celkových příjmů vlád na HDP mohou být využity pro inspiraci české politiky v této oblasti.

Průměrná úroveň rozpočtového deficitu v české ekonomice v období 2001–2007 (4,3 % HDP) byla značně nad jeho průměrnou úrovní v EU-27 (2,1 % HDP), ale vykazovala v tomto období výraznou tendenci k poklesu (rozpočtový deficit České republiky v poměru k HDP činil v roce 2001 5,7 %, v roce 2002 6,8 %, o rok později 6,6 %, v roce 2004 3,0 %, v následujícím roce 3,6 %, v roce 2006 2,7 % a roku 2007 1,0 %).

Příznivým rysem konsolidace veřejných financí v České republice byla také nízká míra konsolidovaného hrubého dluhu vlády. V průměru období 2001–2007 byla jeho úroveň (28,8 % HDP) výrazně pod průměrem EU-27 (62,5 % HDP). Ze srovnávaných starých členských států EU-15 vykazovalo obdobně nízkou průměrnou úroveň konsolidovaného hrubého dluhu vlády pouze Irsko (29,5 % HDP) a velmi nízkou úroveň Lucembursko (6,6 % HDP).

Také podíl úroků na krytí dluhu na veřejných výdajích vlády byl v České republice v průměru období 2001–2007 daleko nejnižší (2,5 %) ze všech srovnávaných členských států (mimo Lucemburska s hodnotou 0,6 %) – viz údaje v tabulce 3.

Na základě těchto srovnání je možné konstatovat, že se v období 2001–2007 vytvářely v české ekonomice relativně příznivější podmínky pro konsolidaci veřejných financí jako základní podmínky pro udržitelný vývoj sociálního systému. Tyto relativně příznivé tendence vývoje základních parametrů udržitelnosti vývoje veřejných financí v České republice z období 2001–2007 mohou být ale výrazně ovlivněny průmětem recese světové ekonomiky (a zvláště ekonomik členských států EU) do české ekonomiky, zejména v důsledku zpomalení dynamiky HDP v období 2008–2010 (/12/, /13/). Tento vývoj se pravděpodobně promítne také do zpomalení dynamiky výdajů do českého



Tabulka č. 3 » Ukazatele udržitelnosti veřejných financí vybraných členských států EU, 2001–2007

	Průměrné údaje za období 2001–2007 ^{a)}				Údaje za roky 2001 a 2007					
	Celkové příjmy vlády (v % HDP)	Rozpočtové saldo (v % HDP)	Konsolidovaný hrubý dluh vlády (v % HDP)	Podíl úroků na krytí dluhu na veřejných výdajích vlády (v %)	Celkové příjmy vlády (v % HDP)	Rozpočtové saldo (v % HDP)		Konsolidovaný hrubý dluh vlády (v % HDP)		Podíl úroků na krytí dluhu na veřejných výdajích vlády (v %)
						2001	2007	2001	2007	
EU-27	44,4 ^{b)}	-2,1	62,5	:	44,3 ^{c)}	44,9	-1,4	62,2	60,4	6,8 ^{d)}
Česká republika	40,6	-4,3	28,8	2,5	38,7	40,8	-5,7	25,1	28,7	2,3
Slovensko	35,8	-4,1	38,6	5,9	37,9	34,7	-6,5	49,0	29,4	9,0
Maďarsko	42,7	-7,0	59,9	8,4	43,2	44,6	-4,0	52,1	66,0	9,8
Polsko	38,9	-4,6	44,6	6,5	38,6	40,4	-5,1	37,6	45,2	6,8
Severský model										
Dánsko	55,8	2,5	39,9	4,6	55,3	55,6	1,3	44,7	26,0	6,2
Finsko	52,7	3,8	41,1	3,8	52,8	52,7	5,0	42,3	35,4	5,5
Švédsko	56,3	1,2	50,1	4,0	57,2	56,0	1,6	55,3	40,6	5,0
Nizozemsko	45,0	-0,9	50,2	5,6	45,1	46,3	-0,2	50,7	45,4	7,0
Anglosaský model										
Irsko	35,1	1,0	29,5	3,3	34,3	36,7	0,9	35,6	25,4	4,2
Velká Británie	40,4	-2,4	40,5	4,9	41,5	40,9	0,5	37,7	43,8	5,8
Kontinentální model										
Belgie	49,5	-0,2	91,1	9,9	49,6	48,7	0,6	106,5	84,9	13,2
Lucembursko	41,9	1,6	6,6	0,6	44,2	40,5	6,1	6,3	6,8	0,9
Rakousko	48,8	-1,3	63,6	6,1	50,7	47,5	0,0	66,1	59,1	6,9
Francie	49,8	-2,9	62,5	5,3	50,0	49,9	-1,5	56,9	64,2	5,9
Německo	44,0	-2,7	64,1	6,1	44,7	43,9	-2,8	58,8	65,0	6,4
Středomořský model										
Itálie	47,9	-2,8	105,6	10,7	44,9	46,6	-3,1	108,8	104,0	13,2
Portugalsko	42,0	-3,7	59,4	6,1	40,1	43,1	-4,3	52,9	63,6	6,8
Španělsko	39,1	-0,5	46,0	5,6	38,0	41,0	-0,6	55,5	36,2	7,9
Řecko	39,4	-4,9 ^{d)}	94,1	11,3	40,9	40,2	-4,7 ^{d)}	103,6	94,5	14,3

a) Nevážený průměr z ročních údajů
b) 2002–2007
c) 2002

Pramen: Demography Report 2008, Meeting Social Needs in an Ageing Society, EC, SEC (2008) 2911, Brussels, 2008

sociálního systému. Za této situace bude velmi složité udržení potřebné dynamiky financování sociálního systému a sociálních dávek (s přihlédnutím k očekávané akceleraci stárnutí věkové struktury obyvatelstva a růstu míry nezaměstnanosti jako důsledku recese české ekonomiky).

1.3 Změny ve specializačním profilu ekonomik

Sociální status (postavení) obyvatel a realizace sociálních systémů pomocí implementace sociálních politik jsou významným způsobem ovlivňovány změnami ve specializačních profilech ekonomik srovnávaných členských států EU.

Změny ve specializačních profilech ekonomik (charakterizované změnami ve struktuře produkce, zaměstnanosti a ve struktuře zapojení do mezinárodní dělby práce – vyšší podíl sektoru, resp. odvětví na celkové produkci, zaměstnanosti, vývozu a dovozu zboží a služeb charakterizuje vyšší míru specializace) odrážejí změny ve struktuře výrobní a finální spotřeby zboží a služeb a v absorpci a difúzi jak nových technologií výroby, tak řízení výrobního procesu.

Změny ve specializačním profilu ekonomik se promítají do úrovně a struktury poptávky po pracovních silách a do specifických požadavků na jejich vybavenost vzděláním a kvalifikací a také do genderové struktury zaměstnanosti. Tyto faktory ovlivňují nejen míru soběstačnosti, resp. sociálně-ekonomické postavení jednotlivců a rodin ve společnosti (prostřednictvím vazby mezi mírou participace na trzích práce, vzděláním a kvalifikací a jejich příjmem), ale také vytváření finančních prostředků členských států EU pro udržitelný vývoj sociálních systémů (jako důsledek efektů ze změn ve specializačních profilech ekonomik).

1.3.1 Makrostrukturální proporce výroby a zaměstnanosti

Podle výsledků předchozích srovnávaných analýz (/14/, /15/) se mění makrostrukturální proporce produkce a zaměstnanosti (v rozčlenění na tři sek-

tory, resp. skupiny odvětví) ve srovnávaných členských státech EU (v delším časovém období) ve prospěch sektoru služeb na úkor produkce průmyslu a zemědělství. Tato tendence pokračovala i v období 2000–2007 (viz údaje v tabulce 4 a 5). Tento vývojový trend změn ve struktuře celkové zaměstnanosti a produkce ve srovnávaných členských státech EU od sektoru průmyslu, resp. zpracovatelského průmyslu k sektoru služeb odráží nejen stále nižší úroveň produktivity práce v tomto sektoru, ale také změny v důchodové pružnosti poptávky po určitých službách (s růstem dosaženého stupně ekonomického rozvoje se mění struktura poptávky od hmotných statků ke službám), potřebu udržitelnosti sociálního systému v podmínkách stárnutí věkové struktury obyvatelstva a rostoucí úlohu řady specifických služeb jako meziprojektu ve výrobním procesu zpracovatelské produkce.

Také vzhledem k všeobecně vyššímu (dominantnímu) a rostoucímu podílu sektoru služeb v celkové zaměstnanosti žen ve srovnávaných členských státech EU (viz výsledky předchozí srovnávací analýzy /15/) vytváří nárůst jeho podílu v sektorové struktuře specializačních profilů ekonomik členů EU (za jinak stejných podmínek) příznivější podmínky pro růst míry soběstačnosti žen, pro zlepšování jejich sociálně-ekonomického postavení a pro růst genderové rovnosti příjmů.

Tento trend je sice charakteristický také pro českou ekonomiku, ale je méně výrazný než v ostatních srovnávaných starých členských státech EU. Základní odlišností specializačního profilu české ekonomiky je přetrvávající daleko nejvyšší podíl průmyslu jak ve struktuře její produkce, tak ve struktuře celkové zaměstnanosti.

Ze srovnávaných devatenácti členských států EU vykazovala Česká republika daleko nejvyšší podíl průmyslu (31,7 %) ve struktuře hrubé přidané hodnoty vyprodukované v ekonomikách těchto států. Pouze Slovensko se k této úrovni přibližovalo (28,1 %).

Podíl sektoru průmyslu (včetně stavebnictví) dosahoval až 38,1 % ve struktuře hrubé přidané



Tabulka č. 4 » Odvětvová struktura hrubé přidané hodnoty vybraných členských států EU, 2000–2006 (v %)^{a)}

	Zemědělství ^{b)}		Průmysl ^{c)}		Stavebnictví		Skupiny tržních služeb				Tržní služby celkem		Netržní služby celkem ^{d)}		Služby celkem		Podíl netržních služeb na službách celkem	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006	2000	2006	2000	2006	2000	2006	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Česká republika	3,9	2,6	31,6	31,7	6,5	6,4	25,8	25,5	16,2	16,8	42,0	42,3	16,0	17,0	58,0	59,3	27,6	28,7
Slovensko	4,5	4,0	29,2	28,1	7,1	6,9	25,1	26,8	17,1	18,9	42,2	45,7	17,0	15,4	59,2	61,1	28,7	25,2
Maďarsko	5,4	4,2	27,2	25,4	5,0	4,8	20,8	20,6	20,1	22,3	40,9	42,9	21,6	22,7	62,5	65,6	34,6	34,6
Polsko	5,0	4,4	24,0	25,1	7,7	6,6	27,3	27,6	18,1	17,6	45,4	45,2	18,0	18,7	63,4	63,9	28,4	29,3
Severský model																		
Dánsko	2,6	1,6	21,3	20,0	5,5	6,1	21,8	21,5	22,3	24,1	44,1	45,6	26,4	26,7	70,5	72,3	37,4	36,9
Finsko	3,5	2,5	28,2	26,3	5,5	6,1	21,5	22,3	20,5	20,9	42,0	43,2	20,8	21,9	62,8	65,1	33,1	33,6
Švédsko	2,0	1,3	24,6	23,7	4,0	4,8	19,0	19,5	25,0	24,2	44,0	43,7	25,4	26,5	69,4	70,2	36,6	37,7
Nizozemsko	2,6	2,2	19,3	18,6	5,6	5,5	23,1	21,9	27,3	27,7	50,4	49,6	22,1	24,1	72,5	73,7	30,5	32,7
Anglosaský model																		
Irsko	3,4	1,7	34,7	25,0	7,5	9,9	18,0	16,8	20,5	26,4	38,5	43,2	15,9	20,2	54,4	63,4	29,2	31,9
Velká Británie	1,0	0,9	21,9	17,5	5,3	5,5	22,8	21,3	27,5	32,7	50,3	54,0	21,5	22,3	71,8	76,3	29,9	29,2
Kontinentální model																		
Belgie	1,4	0,9	22,0	19,2	5,0	5,0	21,1	23,1	27,8	28,4	48,9	51,5	22,6	23,4	71,5	74,9	31,6	31,2
Lucembursko	0,7	0,4	12,6	9,3	5,7	5,3	21,8	21,0	43,8	48,5	65,8	69,5	15,4	15,6	81,0	85,1	19,0	18,3
Rakousko	2,1	1,7	23,0	23,0	7,9	7,7	24,4	23,6	21,7	23,4	46,1	47,0	20,9	20,7	67,0	67,7	31,2	30,6
Francie	2,8	2,0	17,7	14,4	5,2	6,3	18,9	18,6	30,7	32,8	49,6	51,4	24,7	25,8	74,3	77,2	33,2	33,4
Německo	1,3	0,9	25,1	25,4	5,2	4,0	18,2	17,9	27,5	29,5	45,7	47,4	22,8	22,3	68,5	69,7	33,3	32,0
Středomořský model																		
Itálie	2,8	2,1	23,4	20,5	5,0	6,1	23,9	23,0	24,7	27,1	48,6	50,1	20,1	21,3	68,7	71,4	29,2	29,8
Portugalsko	3,8	2,9	20,0	18,1	7,6	6,5	24,1	24,8	20,6	21,4	44,7	46,2	24,0	26,3	68,7	72,5	34,9	36,3
Španělsko	4,4	2,9	20,9	18,2	8,3	12,2	26,1	24,6	19,5	21,3	45,6	45,9	20,8	20,9	66,4	66,8	31,3	31,3
Řecko	6,6	3,7	13,9	15,7	7,0	8,6	30,1	30,1	20,6	18,2	50,7	48,3	21,7	23,7	72,4	72,0	30,0	32,9

a) Hrubá přidaná hodnota = hrubá produkce po odečtu spotřeby; je nižší než HDP (po odečtu daní z přidané hodnoty a ostatních daní z produkce)

b) Včetně rybolovu a lesnictví

c) Těžební průmysl, výroba elektřiny, plynu a vody, zpracovatelský průmysl

d) Vláda, zdravotnictví, vzdělání a ostatní veřejné a osobní služby

Pramen: OECD Factbook 2008, Economic, Environmental and Social Statistics, OECD, Paris, 2008

hodnoty vyprodukované v české ekonomice. Obdobně vysoký podíl vykazoval tento sektor ve struktuře její celkové zaměstnanosti (38,0%) – viz údaje v tabulce 4 a 5. V průměru EU-27 dosahoval podíl sektoru průmyslu (včetně stavebnictví) na celkové zaměstnanosti pouze 24,8% a v průměru starých členských států EU-15 pouze 23,5 %.

Pokles podílu průmyslu, zvláště zpracovatelského průmyslu a udržení jeho nižšího podílu jak ve struktuře produkce, tak ve struktuře celkové zaměstnanosti a nárůst podílu sektoru služeb v eko-

nomických členských států se pohyboval v rozmezí 65–73 %. Také všechny tři srovnávané nové členské státy vykazovaly vyšší podíl služeb ve struktuře jejich hrubé přidané hodnoty než Česká republika (v rozmezí 61–66%).

Také vzájemné proporce podílů základních skupin odvětví služeb na hrubé přidané hodnotě české ekonomiky vykazovaly stále určité odlišnosti od jejich podílů ve srovnávaných starých členských státech EU-15 (viz údaje v tabulce 4). Česká republika se řadila k několika srovnávaným člen-

Průměrná úroveň rozpočtového deficitu v české ekonomice v období 2001–2007 (4,3 % HDP) byla značně nad jeho průměrnou úrovní v EU-27 (2,1 % HDP), ale vykazovala v tomto období výraznou tendenci k poklesu.

nomikách srovnávaných starých členských států EU-15 byl ovlivňován všeobecně se prosazující tendencí vyčleňování (outsourcing) řady aktivit služeb (úklid, bezpečnostní služby) z průmyslových podniků do samostatných podniků služeb. Tyto služby jsou nakupovány od specializovaných producentů. Tento vývoj ovlivňuje výrazně nižší podíl zejména zpracovatelského průmyslu v celkové struktuře zaměstnanosti mužů a žen v těchto členských státech (viz údaje v tabulce 6). Tento vývoj snižuje také objem mezd vyplácených ve zpracovatelském průmyslu (tvořících součást jeho přidané hodnoty), což snižuje jeho podíl a zvyšuje podíl služeb na celkovém objemu přidané hodnoty vytvořené v ekonomikách těchto států. Tento proces probíhá i v české ekonomice. Je ale pomalejší než ve srovnávaných státech EU-15.

Vysoká polarizace sektorové struktury produkce a zaměstnanosti v české ekonomice je zesilována trvale daleko nižším podílem sektoru služeb, než vykazují všechny srovnávané členské státy. Podíl služeb zaznamenával sice v období 2000–2006 mírný nárůst ve struktuře hrubé přidané hodnoty v ČR (na 59,3%), ale byl ze srovnávaných členských států EU daleko nejnižší. Ve většině sta-

ským státům s výrazně nižším podílem netržních služeb (17,0%), obdobně jako Slovensko (15,4%), Polsko (18,7%) a Lucembursko (15,6%).

Podílem tržních služeb na produkci ekonomiky se řadila Česká republika (42,3%) také k srovnávaným členským státům s jejich nižším zastoupením, obdobně jako Maďarsko (42,9%), Finsko (43,2%), Švédsko (43,7%) a Irsko (43,2%).

Také vnitřní struktura produkce sektoru služeb (= 100%) byla v České republice charakterizována nízkým podílem netržních služeb (28,7%). Nižší jejich podíl vykazovalo pouze Slovensko (25,2%) a také Lucembursko (18,3%) v důsledku vysokého podílu skupiny bankovních a ostatních tržních služeb (57,0%) na produkci tohoto sektoru (viz údaje v tabulce 4).

V období 2000–2007 sice rostl podíl sektoru služeb na celkové zaměstnanosti v české ekonomice (z 56,0% na 58,4%), ale byl také stále výrazně nižší, než vykazovala většina srovnávaných členských států EU (viz údaje v tabulce 5). Také v průměru EU-27 (68,9%) a zvláště v průměru EU-15 (72,9%) byl podíl tohoto sektoru na celkové zaměstnanosti daleko vyšší, než vykazovala Česká republika (58,4%). Ze srovnávaných osmnácti →

Tabulka č. 5 » Specializační profil ekonomik vybraných členských států EU, 2000–2007

	Sektorová struktura celkové zaměstnanosti								Index odvětvové specializace podle náročnosti produkce na kvalifikaci ^{d)}			
	Zemědělství ^{a)}			Průmysl ^{b)}			Služby ^{c)}		VK	VSK	NSK	NK
	2000		2007	2000		2007	2000	2007				
	2000	2007	2000	2007	2000	2007						
EU-27	7,3	6,2	26,7	24,8	66,0	68,9	:	:	:	:	:	:
EU-25	5,6	4,8	26,5	24,6	67,9	70,7	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
EU-15	4,3	3,5	25,7	23,5	70,0	72,9	:	:	:	:	:	:
Česká republika	4,8	3,5	39,1	38,0	56,0	58,4	0,73	1,00	1,24	1,25	1,25	1,25
Slovensko	5,7	3,6	35,0	34,3	59,3	62,1	0,81	1,00	1,15	1,21	1,21	1,21
Maďarsko	6,4	4,6	33,9	32,6	59,8	62,8	1,00	0,93	0,99	1,08	1,08	1,08
Polsko	27,5	18,7 ^{e)}	26,3	26,9 ^{e)}	46,2	54,4 ^{e)}	0,77	0,79	1,33	1,20	1,20	1,20
Severský model												
Dánsko	3,5	2,9	23,0	20,8	73,6	76,3	0,93	1,19	1,04	0,92	0,92	0,92
Finsko	6,0	4,8	27,8	25,8	66,3	69,3	0,90	1,13	1,22	0,80	0,80	0,80
Švédsko	3,0	2,2	24,3	22,7	72,7	75,1	0,95	1,30	1,03	0,81	0,81	0,81
Nizozemsko	3,4	3,2 ^{e)}	19,4	17,3 ^{e)}	77,1	79,6 ^{e)}	1,02	1,05	1,00	0,91	0,91	0,91
Anglosaský model												
Irsko	7,7	5,6	28,8	27,2	63,5	67,3	1,13	0,92	0,96	0,85	0,85	0,85
Velká Británie	1,7	1,4	21,3	17,7	77,0	80,8	1,02	1,07	0,94	0,97	0,97	0,97
Kontinentální model												
Belgie	2,3	2,0 ^{e)}	22,7	20,3 ^{e)}	75,0	77,7 ^{e)}	1,12	1,04	0,96	0,76	0,76	0,76
Lucembursko	1,5	1,4	23,1	21,7	75,4	76,9	1,28	0,94	0,84	0,68	0,68	0,68
Rakousko	13,4	12,1 ^{e)}	23,9	22,1 ^{e)}	62,8	65,8 ^{e)}	0,87	0,89	1,22	1,07	1,07	1,07
Francie	3,9	3,3	21,9	20,3	74,1	76,4	1,12	1,06	0,88	0,86	0,86	0,86
Německo	2,4	2,1	28,9	25,4	68,7	72,4	1,03	0,99	0,99	0,95	0,95	0,95
Středomořský model												
Itálie	4,8	4,0	29,4	28,5	65,8	67,5	0,99	0,84	1,04	1,11	1,11	1,11
Portugalsko	12,9	11,9 ^{e)}	32,9	29,3 ^{e)}	54,5	58,8 ^{e)}	0,90	1,01	1,03	1,16	1,16	1,16
Španělsko	6,3	4,5	29,9	28,7	63,8	66,8	0,83	0,83	1,10	1,39	1,39	1,39
Řecko	17,0	11,3	19,8	19,7	63,3	68,9	0,86	0,79	1,06	1,41	1,41	1,41

a) Včetně lesnictví a rybolovu

b) Těžební průmysl, výroba elektřiny, plynu a vody, zpracovatelský průmysl, stavebnictví

c) Služby celkem: tržní a netržní

d) Průměrná náročnost produkce na kvalifikaci v EU-25 = 1,00 (EU-15 + deset nových členských států přijatých v roce 2004); VK = vysoká kvalifikace, VSK = vysoká kvalifikace, NSK = nízká kvalifikace, NK = nízká kvalifikace; na

základě průměrných údajů za období 2001–2003 v rozdělení produkce na 60 odvětví klasifikace NACE

e) 2006

f) 2005

Pramen: Employment in Europe 2008, EC, Brussels, 2008; EU Industrial Structure 2007, Challenges and opportunities, EC, Brussels, 2007

členských států EU vykazovalo obdobně nízký podíl sektoru služeb na celkové zaměstnanosti jako Česká republika pouze Polsko (54,4 %) a Portugalsko (58,8 %).

Srovnatelně nižší podíl sektoru služeb na celkové zaměstnanosti v české ekonomice (58,4 %) byl doprovázený obdobně nižším podílem tohoto sektoru na vyprodukované hrubé přidané hodnotě (59,3 %) – viz údaje v tabulkách 4 a 5.

Ještě zřetelněji je možné charakterizovat přetrvávající značnou odlišnost makrostrukturálních proporcí zaměstnanosti v české ekonomice vzájemnými relacemi podílů sektoru služeb a zpracovatelského průmyslu a značnými rozdíly ve vnitřní struktuře sektoru služeb (viz údaje v tabulce 7).

Růst významu služeb pro efektivní fungování ekonomik srovnávaných členských států EU se promítá do růstu vzájemných relací podílů služeb a zpracovatelského průmyslu na celkové zaměstnanosti. Většina z nich vykazuje na jednotku podílu zpracovatelského průmyslu vyšší podíl služeb. V průměru EU-25 dosahovala tato relace úrovně 3,69 a v průměru EU-15 až 3,96 proti úrovni této relace v české ekonomice 2,08. Obdobně nízkou úroveň této relace vykazovalo ze srovnávaných členských států pouze Slovensko (2,09) – viz údaje v tabulce 7. Ve většině srovnávaných starých členských států EU-15 se pohybovala tato relace výrazně nad úrovní 3,00. Pod touto úrovní byla pouze v Maďarsku (2,81) a v Polsku (2,57), ale i v těchto nových členských státech byla vyšší než v České republice (2,08).

Lze mít za to, že ze srovnání této makrostrukturální proporce celkové zaměstnanosti v české ekonomice je možné usuzovat na nedostatečný důraz na podporu růstu zaměstnanosti ve službách, a to jak z hlediska potřeb výrobního procesu, tak z hlediska důsledků pro sociální systém (/16/, /17/).

Ještě zřetelněji je tento závěr potvrzen srovnáním podílů obou základních skupin služeb. Ve struktuře celkové zaměstnanosti v české ekonomice vykazovala skupina tržních služeb daleko nižší podíl (32,2 %) než většina ostatních srovnávaných členských států. Byl výrazně pod průměrnou úrovně

ní jak v EU-15 (39,8 %), tak EU-25 (38,5 %). Ve všech čtyřech modelových skupinách starých členských států se podíl tržních služeb na celkové zaměstnanosti pohyboval v rozmezí 35–42 % (obdobně také v Maďarsku – 35,8 %) – viz údaje v tabulce 7. Nižší podíl vykazovalo pouze Slovensko (30,8 %) a Polsko (30,0 %).

Výsledky předchozí analýzy /15/ zařazují ze šesti skupin tržních služeb mezi odvětví, jejichž aktivity jsou významné pro podporu efektivního fungování české ekonomiky a která vytvářejí určitý potenciál pro růst zaměstnanosti, služby pro nemovitosti, obchodní služby a služby pro podnikatelské subjekty a služby spojené s finančním zprostředkováním. Podle údajů za rok 2005 dosahoval podíl první skupiny služeb ve struktuře celkové zaměstnanosti v české ekonomice 5,9 % proti průměru 9,5 % v EU-25, resp. 10,1 % v EU-15. Také skupina finančních služeb vykazovala v ČR srovnatelně nižší podíl (2,0 %) než v průměru EU-25 (3,0 %), resp. EU-15 (3,2 %).

Vývoj podílů jednotlivých skupin tržních služeb na celkové zaměstnanosti může být sice ovlivňován průběhem hospodářského cyklu (zvláště v současném období), ale objektivní (technicko-ekonomické) potřeby fungování ekonomik vytvářejí obdobné podmínky pro jejich rozvoj v české ekonomice jako v ekonomikách srovnávaných členských států (zejména EU-15).

Relace podílů těchto skupin odvětví, resp. potřeba růstu zaměstnanosti v aktivitách tržních služeb je ovlivňována vývojem sociálních systémů, resp. sociálních podmínek obyvatel srovnávaných členských států. Potenciál pro absorpci pracovních sil je vytvářen nejen rozvojem tržních služeb spojených s poskytováním obchodních, ubytovacích a stravovacích služeb, ale i dynamicky se rozvíjejícími službami za úplaty pro domácnosti (jejich podíl na celkové zaměstnanosti v EU-25 se odhaduje na 1,2 %) /15/.

Za předpokladu obdobné změny strukturálních proporcí celkové zaměstnanosti v české ekonomice jako ve srovnávaných starých členských státech EU-15 mezi tržními službami a zpracovatelským



Tabulka č. 6 » Sektorová struktura zaměstnanosti mužů a žen ve vybraných členských státech EU, 2000–2007 (v %)

	Muži						Ženy					
	Zemědělství ^{a)}		Průmysl ^{b)}		Služby ^{c)}		Zemědělství ^{a)}		Průmysl ^{b)}		Služby ^{c)}	
	2000	2007	2000	2007	2000	2007	2000	2007	2000	2007	2000	2007
EU-27	7,8	7,0	35,7	34,6	56,4	58,4	6,6	5,2	15,1	13,0	78,3	81,8
EU-25	6,4	5,7	35,8	34,6	57,8	59,7	4,6	3,7	14,5	12,3	80,9	84,0
EU-15	5,0	4,3	35,2	33,6	59,8	62,0	3,2	2,5	13,4	11,2	83,4	86,3
Česká republika	5,9	4,3	48,4	47,6	45,7	48,2	3,5	2,5	27,3	25,3	69,2	72,2
Slovensko	7,8	5,1	44,5	45,2	47,7	49,7	3,4	1,9	24,0	21,2	72,6	77,0
Maďarsko	8,9	6,5	41,3	42,1	49,9	51,4	3,3	2,3	24,9	21,1	71,7	76,6
Polsko	28,1	19,6 ^{d)}	34,5	36,0 ^{d)}	37,4	44,5 ^{d)}	26,7	17,6 ^{d)}	16,4	16,0 ^{d)}	56,9	66,4 ^{d)}
Severský model												
Dánsko	4,9	4,2	32,5	29,3	62,7	66,5	1,9	1,5	12,3	11,0	85,9	87,5
Finsko	7,9	6,8	40,4	39,4	51,7	53,9	3,8	2,8	13,8	11,4	82,3	85,9
Švédsko	4,5	3,4	36,2	34,4	59,2	62,2	1,3	0,9	11,5	9,8	87,2	89,3
Nizozemsko	4,2	4,1 ^{d)}	27,6	25,8 ^{d)}	68,2	70,1 ^{d)}	2,4	2,0 ^{d)}	8,3	6,8 ^{d)}	89,2	91,2 ^{d)}
Anglosaský model												
Irsko	11,6	8,8	37,9	39,7	50,5	51,5	2,1	1,3	15,5	10,6	82,4	88,1
Velká Británie	2,4	2,0	31,1	26,8	66,4	71,2	0,9	0,8	9,9	7,4	89,2	91,8
Kontinentální model												
Belgie	3,0	2,5 ^{d)}	31,9	29,7 ^{d)}	65,1	67,8 ^{d)}	1,4	1,3 ^{d)}	10,1	8,7 ^{d)}	88,5	90,0 ^{d)}
Lucembursko	1,8	1,7 ^{d)}	33,0	30,9 ^{d)}	65,2	67,4 ^{d)}	1,0	1,0 ^{d)}	6,3	7,4 ^{d)}	92,7	91,5 ^{d)}
Rakousko	13,1	12,0	34,6	32,3	52,2	55,6	13,6	12,1	10,8	10,3	75,6	77,6
Francie	5,0	4,4	30,9	29,9	64,0	65,7	2,7	2,1	11,3	9,6	86,1	88,3
Německo	2,8	2,7	39,9	36,0	57,3	61,3	1,9	1,5	15,4	13,4	82,7	85,1
Středomořský model												
Itálie	5,3	4,7	35,7	37,3	59,0	58,0	4,0	3,1	19,0	15,4	77,0	81,5
Portugalsko	11,4	10,9 ^{d)}	42,3	39,1 ^{d)}	46,4	50,0 ^{d)}	14,1	13,0 ^{d)}	21,5	17,8 ^{d)}	64,4	69,2 ^{d)}
Španělsko	7,5	5,6	39,7	41,1	52,8	53,3	4,4	2,9	13,6	11,3	82,0	85,8
Řecko	15,9	10,9	25,6	27,4	58,5	61,7	18,8	12,0	10,0	8,1	71,2	80,0

a) Včetně lesnictví a rybolovu

b) Těžební průmysl, výroba elektřiny, plynu a vody, zpracovatelský průmysl, stavebnictví

c) Služby celkem: tržní a netržní

d) 2006

Pramen: Employment in Europe 2008, Statistical Annex, EC, Brussels, 2008

průmyslem (charakterizovaných relací jejich podílů 2,26 v průměru EU-15 proti relaci 1,19 v české ekonomice) lze očekávat vytváření značného prostoru pro růst míry soběstačnosti jednotlivců a rodin v důsledku růstu míry participace obyvatel na zaměstnanosti v odvětví tržních služeb. Také předpoklad obdobné změny těchto proporcí ve prospěch skupiny netržních služeb (tj. uvolňování pracovních sil ze zpracovatelského průmyslu ve prospěch těchto služeb, změna uvedené relace podílů na celkové zaměstnanosti z 0,89 v české ekonomice blíže k průměru EU-15 dosahujícímu 1,70) může vytvořit značný prostor pro pracovní síly uvolněné ze zpracovatelského průmyslu.

Ze čtyř skupin netržních služeb vykazoval podíl služeb veřejné administrativy, obrany a zákoných sociálních služeb na celkové zaměstnanosti v české ekonomice (7,0%) nejmenší rozdíl proti průměru EU-15 (7,4%) i EU-25 (7,3%).

Na kvantitativním a kvalitativním rozvoji ostatních tří skupin netržních služeb je závislé zvyšování kvality a adaptační schopnosti pracovních sil. Jejich rozvoj vytváří podmínky pro adekvátní odezvu na důsledky procesu stárnutí věkové struktury obyvatelstva a také vytváří prostředí pro realizaci cílů sociálního systému. Vybavení těchto odvětví potřebným počtem pracovních sil je rozhodující nejen pro růst efektů z jejich fungování, ale také pro plnění cílů sociálního rozvoje.

Podíl služeb spojených se systémem vzdělávání na celkové zaměstnanosti v české ekonomice byl v roce 2005 (6,2%) pod úrovní průměru EU-15 a EU-25 (7,1–7,2%) a byl předstihován ve většině srovnávaných členských států (nižší byl tento podíl pouze v Dánsku, Rakousku, Německu a Španělsku). Počet studujících (zapsaných studentů v celém systému vzdělávání) obsluhovaných jedním pracovníkem tohoto odvětví v České republice (6,28) nevykazoval ale proti průměru EU-25 (6,38) podstatný rozdíl /15/.

Tendence k nárůstu podílu této skupiny služeb na celkové zaměstnanosti v české ekonomice (obdobně jako ve zdravotních, sociálních a ostatních komunálních službách) může být výrazněji ome-

zována dostupností mzdových prostředků v důsledku realizace reformy veřejných financí.

Také podíl zdravotních, sociálních a ostatních komunálních služeb na celkové zaměstnanosti v české ekonomice byl výrazněji (6,9%, resp. 4,0%) pod jejich průměrným podílem v EU-15 (10,4%, resp. 5,0%) a zvláště ve třech skandinávských státech. Z hlediska potřeb rozvoje českého sociálního systému byl srovnatelně nízký podíl skupiny zdravotních a sociálních služeb také na zaměstnanosti v netržních službách (viz údaje v tabulce 7). Byl značně (28,6%) pod jeho průměrnou úrovní v EU-15 (34,8%) a zejména ve skupinách členských států skandinávského modelu (36–46%), ale i ve skupinách států anglosaského (36–37%) a kontinentálního modelu (35–37%). Obdobně nižší jako v České republice byl podíl zdravotních a sociálních služeb na zaměstnanosti v netržních službách také ve třech srovnávaných nových členských státech (v rozmezí 25–27%). Podíl zdravotních a sociálních služeb na celkové zaměstnanosti a na zaměstnanosti v netržních službách v české ekonomice měl blíže k jejich podílu ve státech středomořského modelu (viz údaje v tabulce 7).

Vzhledem k tomu, že v tomto českém odvětví nejsou vykazovány vyšší efekty poskytovaných zdravotních a sociálních služeb na pracovníka než ve srovnávaných starých menších členských státech EU (viz výsledky srovnávací analýzy úrovně produktivity práce v pramenu /18/), lze očekávat prosazování tendence růstu zaměstnanosti v tomto odvětví. Tato tendence bude posilována nejen tlakem na udržení kvality poskytovaných služeb, ale také změnami v demografické struktuře obyvatelstva, zvláště stárnutím jeho věkové struktury.

Řada odlišností fungování sociálních systémů ve srovnávaných členských státech EU (jak sociální status, tak soběstačnost obyvatel) je výsledkem přetrvávajících značných odlišností také v sektorové struktuře zaměstnanosti mužů a žen (viz údaje v tabulce 6).

V sektorové struktuře zaměstnanosti mužů v české ekonomice docházelo sice v období 2000–



Tabuľka č. 7 » Vzájemné proporcie podielů zpracovatelského průmyslu a odvětví služeb na celkové zaměstnanosti ve vybraných členských státech EU, 2005 (v %)^{a)}

	Zpracovatelský průmysl	Služby		Netržní služby					Podíl netržních služeb na službách ^{b)}	Podíl zdravotních a sociálních služeb na netržních službách ^{c)}	Relace podílů služeb a zpracovatelského průmyslu ^{d)}		
		Celkem	Z toho		Veřejná administrativa, obrana, zák. soc. služby	Vzdělání	Zdravotní a sociální služby	Ostatní komunální služby			Služby celkem	Tržní služby	Netržní služby
			Tržní	Netržní									
EU-25	18,3	67,6	38,5	29,1	7,3	7,2	9,8	4,8	43,1	33,7	3,69	2,10	1,59
EU-15	17,6	69,7	39,8	29,9	7,4	7,1	10,4	5,0	42,9	34,8	3,96	2,26	1,70
Česká republika	27,1	56,3	32,2	24,1	7,0	6,2	6,9	4,0	42,8	28,6	2,08	1,19	0,89
Slovensko	26,9	56,1	30,8	25,3	7,0	7,4	6,8	4,1	45,1	26,9	2,09	1,14	0,94
Maďarsko	22,3	62,7	35,8	26,9	7,4	8,3	6,7	4,5	42,9	24,9	2,81	1,61	1,21
Polsko	20,7	53,3	30,0	23,3	6,5	7,8	5,8	3,2	43,9	24,9	2,57	1,45	1,13
Severský model													
Dánsko	16,2	66,3	36,0	30,3	7,7	5,7	10,9	6,0	45,7	36,0	4,09	2,22	1,87
Finsko	18,3	69,2	36,5	32,7	4,6	6,9	15,3	5,9	47,2	46,8	3,78	1,99	1,79
Švédsko	15,3	75,6	37,1	38,5	5,6	11,0	16,4	5,5	50,9	42,6	4,94	2,42	2,52
Nizozemsko	13,7	76,1	41,3	34,8	7,5	7,3	15,9	4,1	45,7	45,7	3,36	3,01	2,54
Anglosaský model													
Irsko	14,1	65,6	39,4	26,1	5,1	6,4	9,7	4,9	39,8	37,2	4,65	2,79	1,85
Velká Británie	13,3	76,6	42,6	34,0	7,1	9,1	12,3	5,5	44,4	36,2	5,76	3,20	2,56
Kontinentální model													
Belgie	17,0	72,8	37,2	35,6	10,2	9,2	12,4	3,8	48,9	34,8	4,28	2,19	2,09
Rakousko	18,6	67,6	41,1	26,5	6,5	5,9	9,2	4,9	39,2	34,7	3,63	2,21	1,42
Francie	16,4	72,2	39,1	33,1	9,5	7,1	12,2	4,3	45,8	36,8	4,40	2,38	2,02
Německo	21,9	67,5	37,2	30,3	7,7	5,7	10,9	6,0	45,0	36,0	3,08	1,70	1,38
Středomořský model													
Itálie	21,2	65,1	40,0	25,1	6,4	6,9	6,7	5,1	39,1	26,7	3,07	1,89	1,18
Portugalsko	19,0	57,6	35,3	22,3	6,6	6,3	6,3	3,1	38,7	28,2	3,03	1,86	1,17
Španělsko	16,4	64,1	41,9	32,2	6,3	5,9	5,9	4,1	34,6	26,6	3,91	2,55	1,96
Řecko	12,8	64,9	41,5	23,4	7,8	7,1	5,0	3,5	36,1	21,4	5,07	3,24	1,83

a) Celková zaměstnanost = 100 %

b) Zaměstnanost ve službách = 100 %

c) Zaměstnanost v netřížních službách = 100 %

d) Podíl služeb/podíl zpracovatelského průmyslu

Pramen: Employment in Europe 2006, Statistical Annex, EC, Brussels, 2006

-2007 k mírné změně proporcí ve prospěch služeb, ale podíl průmyslu na jejich celkové zaměstnanosti byl stále výrazně vyšší (47,6 %) než v průměru EU (33,6–34,6 %). Podíl průmyslu na celkové zaměstnanosti mužů byl výrazněji nad průměrem starých srovnávaných členských států EU-15 (33,6 %) pouze ve Finsku (39,4 %), v Itálii (37,3 %), Portugalsku (39,1 %) a ve Španělsku (41,4 %). Také Slovensko (45,2 %) a Maďarsko (42,1 %) vykazovalo podíl tohoto sektoru nad průměrnou úrovní v EU-15, resp. EU-25 (34,6 %). Podíl průmyslu na celkové zaměstnanosti mužů byl ale v České republice ze všech srovnávaných členských států EU daleko nejvyšší.

I když v období 2000–2007 rostl podíl sektoru služeb na celkové zaměstnanosti mužů v české ekonomice, ve srovnání s průměrným podílem v EU (58–62 %) byl stále výrazně nižší (48,2 %). Ze srovnávaných členských států nižší podíl sektoru služeb na celkové zaměstnanosti mužů vykazovalo pouze Polsko (44,5 %) a obdobný podíl jako ČR vykazovalo pouze Slovensko (49,7 %) a Portugalsko (50,0 %).

Prosazování předpokládané změny makrostrukturálních proporcí zaměstnanosti v české ekonomice snižováním podílu průmyslu, zejména zpracovatelského průmyslu a růstem podílu sektoru služeb by se mělo realizovat také v sektorové struktuře zaměstnanosti mužů. Vzájemné proporce podílů sektorů služeb a průmyslu se musí výrazněji přibližovat průměru EU-15, resp. průměru členských států severského a kontinentálního modelu.

Sektorová struktura zaměstnanosti žen v české ekonomice měla blíže k jejím strukturálním proporcím ve srovnávaných členských státech EU-15, což bylo dáno také dominantním podílem sektoru služeb v jejich celkové zaměstnanosti. Stále ale přetrvával vyšší podíl sektoru průmyslu (25,3 % proti 11,2 % v EU-15) a nižší podíl sektoru služeb (72,2 % proti 86,3 % v EU-15) v celkové zaměstnanosti žen v české ekonomice — viz údaje v tabulce 6.

Lze předpokládat, že strukturální proporce sektorové zaměstnanosti žen v české ekonomice se

budou výrazněji měnit blíže k průměrným strukturálním proporcím v EU-15, resp. ve skupinách členských států skandinávského a kontinentálního modelu, tj. směrem ke snížení více než dvojnásobně vyššího podílu průmyslu (25,3 %) ve struktuře zaměstnanosti žen v české ekonomice proti průměrnému podílu v EU-15 (11,2 %).

Tendence výraznějšího nárůstu podílu sektoru služeb jak v celkové zaměstnanosti mužů, tak žen v české ekonomice bude zesilována tlakem na modifikaci jejího specializačního profilu směrem k výraznější orientaci na produkci služeb a také v důsledku potřeb rozvoje sociálního systému. Srovnatelně vyšší podíl průmyslu v sektorové struktuře zaměstnanosti žen v české ekonomice vytváří značný potenciální prostor pro jejich transfer a pro růst jejich participace na trhu práce v sektoru služeb.

Změna makrostrukturálních proporcí zaměstnanosti od průmyslu, resp. zpracovatelského průmyslu ke službám se promítá ve srovnávaných členských státech, zvláště v EU-15, do podstatných změn v náročnosti na kvalifikaci pracovních sil. Rostoucí nároky na kvalifikaci pracovních sil jsou také důsledkem rostoucí absorpce a difúze nových technologií nejen ve výrobním procesu, ale i v jeho řízení.

1.3.2 Makrostrukturální proporce zapojení do mezinárodní dělby práce

Rozdíly v sektorové struktuře českého vývozu a dovozu zboží a služeb odrážejí do značné míry rozdíly v sektorové struktuře produkce, tj. výrazně vyšší podíl průmyslových výrobků (zejména zpracovatelského průmyslu) a srovnatelně nízký podíl služeb na českém vývozu (83 % proti 12 %) a dovozu (83 % proti 11 %) — viz údaje v tabulce 8. Obdobná polarizace sektorové struktury vývozu a dovozu zboží a služeb byla charakteristická také pro Slovensko a na straně dovozu pro Maďarsko a Polsko. Ze starých členských států EU-15 vykazovaly srovnatelně vysoký podíl průmyslové produkce a nižší podíl služeb na celkovém vývozu pouze Belgie (78 % proti 14 %) a Německo (82 % proti



Tabulka č. 8 » Sektorová struktura zahraničního obchodu vybraných členských států EU (v %)

	Vývoz zboží a služeb				Dovoz zboží a služeb				Struktura vývozu produkce zpracovatelského průmyslu podle náročnosti na kvalifikaci a technologie ^{a)}				
	2006				2006				Celkem	HT			
	Zemědělství ^{a)}	Průmysl ^{b)}	Služby ^{c)}		Zemědělství ^{a)}	Průmysl ^{b)}	Služby ^{c)}			V tom ICT	MHT	MLT	LT
EU-15	:	:	:	:	:	:	:	:	25,7	12,8	44,6	12,9	16,8
Česká republika	4	83	12		6	83	11		15,8	15,8	46,7	20,1	17,4
Slovensko	5	84	11		6	85	9		12,9	14,6	46,9	19,3	20,8
Maďarsko	5	80	15		4	83	13		32,8	31,6	43,6	9,4	14,2
Polsko	9	76	16		7	81	12		6,8	7,4	40,4	24,3	28,6
Severský model													
Dánsko	13	51	36		9	56	35		23,2	10,8	29,8	11,7	35,3
Finsko	6	77	17		6	75	18		26,7	24,0	29,8	17,0	26,5
Švédsko	6	69	25		7	69	24		24,0	15,3	38,9	15,3	21,8
Nizozemsko	13	72	15		9	75	16		34,7	24,6	31,7	10,2	23,4
Anglosaský model													
Irsko	6	55	39		5	44	52		52,8	24,4	32,2	2,4	12,6
Velká Británie	4	63	33		7	71	22		33,8	20,0	37,8	12,1	16,4
Kontinentální model													
Belgie	8	78	14		8	79	13		20,3	5,9	44,9	14,9	19,9
Lucembursko	1	30	69		4	43	53		:	:	:	:	:
Rakousko	6	68	25		7	74	19		14,1	8,7	43,9	17,4	24,8
Francie	9	72	19		7	76	16		24,4	9,1	42,2	13,3	20,1
Německo	5	82	13		7	74	19		20,5	11,4	51,8	13,7	14,0
Středomořský model													
Itálie	6	75	19		9	73	18		11,8	5,0	41,7	17,7	28,8
Portugalsko	7	64	29		11	74	15		12,5	11,9	32,6	16,7	38,3
Španělsko	10	57	33		8	73	19		11,9	5,6	47,3	18,2	22,6
Řecko	8	28	63		10	70	20		14,8	6,0	19,1	25,7	40,4

a) Včetně lesnictví, lovu a rybolovu

b) Těžební průmysl, výroba elektřiny, plynů a vody, zpracovatelský průmysl, stavebnictví

c) Tržní a netržní služby

d) HT = vysoké technologie, ICT = informační a komunikační technologie, MHT = středně vysoké technologie, MLT = středně nízké technologie, LT = nízké technologie; údaje za rok 2005

Pramen: IMD World Competitiveness Yearbook 2008, IMD, Lausanne, 2008; Rae, D., Sollie, M.: Globalisation and the European Union: Which countries are best placed to cope? Economic Department Working Paper No. 586, OECD, Paris, Dec. 2007

13 %). Také sektorová struktura celkového belgického dovozu vykazovala značně vysokou polaritu, tj. vysoký podíl průmyslové produkce a nižší podíl služeb na celkovém dovozu (79 % proti 13 %).

Přestože mezi členskými státy EU (resp. OECD) existuje málo formálních překážek mezinárodního obchodu se službami, značný vliv mají regulační opatření uvnitř jednotlivých členských států, která omezují mezinárodní pohyb specifických služeb /20/.

Lze mít za to, že obdobná tendence změny makrostrukturálních proporcí produkce zboží a služeb v české ekonomice ve prospěch služeb jako ve starých členských státech, zvláště v členských státech severského a kontinentálního modelu, se promítne také do sektorové struktury českého zahraničního obchodu odpovídajícím nárůstem podílu služeb.

Za příznivý rys vývoje českého zahraničního obchodu je možné považovat sblížování struktury faktorové a technologické intenzity českého vývozu s její strukturou ve starých členských státech EU-15 (viz údaje v tabulce 9). V celkové struktuře českého zbožívého vývozu klesal podíl produkce náročné na suroviny. Byl nižší (8 %) než v průměru EU-12 (14 %) a EU-15 (15 %). Docházelo také k výraznému poklesu podílu produkce náročné na potřebu pracovních sil (na 18 %), který se přibližoval průměrnému podílu této produkce ve zbožívého vývozu EU-15 (15 %). Shodně s oběma skupinami členských států rostl v českém zbožívého vývozu podíl produkce náročné na kapitál (29 %), ale její podíl byl vyšší než v průměru EU-12 (25 %) a EU-15 (23 %).

Za velmi příznivý rys celkového českého zbožívého vývozu považují srovnávací analýzy /32/ udržení a růst podílu produkce náročné na výsledky výzkumu a vývoje. Její podíl kolem 45 % byl blízko jejímu podílu ve struktuře celkového zbožívého vývozu z EU-15 (47 %). Obdobně vysoký (29 %) jako v EU-15 (27 %) byl podíl produkce využívající složitě imitovatelného výzkumu a vývoje. Rostl také podíl produkce využívající lehce imitovatelného výzkumu a vývoje (16 %). Přibližoval

se k jejímu podílu ve zbožívého vývozu EU-15 (20 %).

Tento vývoj struktury českého zbožívého vývozu vytváří tlak na růst kvality lidského kapitálu, což se svými důsledky promítá do vývoje fungování sociálního systému, zejména do vývoje parametrů příjmové dostatečnosti.

Obdobně příznivý vliv na vývoj parametrů českého sociálního systému má také vývoj struktury českého vývozu zpracovatelské produkce podle náročnosti na technologie a kvalifikaci (viz údaje v tabulce 8 a 9). Podle údajů za období 1999–2006 vykazovala struktura vývozu produkce českého zpracovatelského průmyslu výrazný pokles podílu produkce náročné na nízké technologie a nízkou kvalifikaci pracovních sil (z 22 % na 15 %). Její podíl byl výrazně nižší než v průměru skupiny nových členských států EU-12 (21 %) a také než v EU-15 (18 %), i když obě skupiny členských států zaznamenávaly v tomto období také pokles podílu této produkce ve struktuře vývozu zpracovatelského průmyslu.

Podle údajů za jednotlivé srovnávané členské státy EU za rok 2005 byl sice podíl této produkce na vývozu českého zpracovatelského průmyslu (17,4 %) stále nad úrovní jejího podílu na vývozu z EU-15 (16,8 %), ale výrazně pod úrovní jejího podílu v průměru EU-12 (25,1 %) – viz údaje v tabulce 8. Ze srovnávaných členských států vykazovaly nižší podíl této produkce ve struktuře vývozu zpracovatelského průmyslu než Česká republika pouze Maďarsko (14,2 %), Velká Británie (16,4 %), Irsko (12,6 %) a Německo (14,0 %). Řada srovnávaných členských států ale realizovala komparativní výhodu na světových trzích vyšším podílem této produkce (všechny členské státy severského a středomořského modelu, ale i Rakousko, Francie a Belgie, tj. i státy dosahující značně vyššího stupně ekonomického rozvoje).

Pokles podílu produkce náročné na nízké technologie (a nízkou kvalifikaci pracovních sil) ve struktuře vývozu české zpracovatelské produkce byl doprovázen v uvedeném období nárůstem podílu produkce náročné na vysoké technologie →

- (z 8 % na 16 %), tj. na úroveň podílu tohoto vývozu v EU-15 – viz údaje v tabulce 9.

Ale podle údajů za rok 2005 /21/ byl průměrný podíl produkce náročné na vysoké technologie na vývozu z EU-15 značně vyšší (25,7 %) než na českém zpracovatelském vývozu (15,8 %) – viz údaje v tabulce 8. Podle těchto údajů srovnávané staré členské státy EU-15 severského a kontinentálního modelu vykazovaly výrazně vyšší podíl této produkce na jejich zpracovatelském vývozu. Srovnatelně značně vyšší byl její podíl také na maďarském vývozu produkce zpracovatelského průmyslu (32,8 %).

Příznivým rysem nárůstu podílu produkce náročné na vysoké technologie ve struktuře českého zpracovatelského vývozu je růst specializace směrem k informačním a komunikačním technologiím. Podle výsledků předchozích analýz se Česká republika úrovní specializace na produkci a služby s vysokým obsahem ICT řadí mezi členské státy s jejich vysokou úrovní, i když je stále předstihována mírou specializace na tuto produkci a služby Finskem, Irskem a Maďarskem (/14/, /19/).

Na rozdíl od výrazně nižšího průměrného podílu produkce náročné na středně nízké technologie (a kvalifikaci pracovních sil) na vývozu z EU-15 (12,9 %) byl její podíl na českém vývozu stále 20,1 %. Obdobně vyšší byl její podíl na polském (24,3 %) a řeckém (25,7 %) vývozu zpracovatelské produkce.

1.3.3 Demografický vývoj

Ve sdělení Evropské komise k obnovené sociální agendě /2/ je zdůrazněn klíčový význam vlivu demografických faktorů, zvláště stárnutí věkové struktury obyvatelstva (vedle změn technologií výroby zboží a služeb a důsledků globalizačních procesů), na udržitelný vývoj sociálních systémů členských států EU. Jejich sociální systémy se musí přizpůsobit demografickému vývoji, který ale může být příznivě ovlivňován vývojem sociálně-tržního systému těchto států.

V závěrech analýzy budoucího demografického vývoje členských států EU /11/ je vysloven názor o možnostech zvládnutí jeho vlivu na sociální

systémy za předpokladu realizace vhodných politik v pěti klíčových oblastech:

- podpora demografické obnovy prostřednictvím zlepšení podpory rodin,
- podpora míry zaměstnanosti,
- vytváření podmínek pro růst produktivity práce a zlepšování fungování ekonomických systémů,
- efektivní využití migrantů a jejich integrace do společnosti členských států,
- vytváření podmínek pro udržitelnost veřejných financí.

Na základě prognostické analýzy budoucího demografického vývoje v jednotlivých členských státech EU (/11/, /22/) se upozorňuje na existenci relativně krátkého časového období (kolem nejbližších deseti let), kdy bude možné udržet dynamický vývoj míry zaměstnanosti na kvalitních pracovních místech s vysokou úrovní produktivity jako klíčový faktor odezvy na důsledky stárnutí věkové struktury obyvatelstva.

Lisabonská strategie pro růst a zaměstnanost, realizovaná v časových cyklech prostřednictvím Národních programů reforem (2008–2010), spolu s využitím Sociální otevřené metody koordinace v oblasti sociální ochrany a začleňování vytváří potřebné struktury pro realizaci vhodného mixu politik podle specifických podmínek jednotlivých členských států reagujících na jejich demografický vývoj.

Ve vazbě na udržitelnost fungování sociálních systémů by se měla reakce na demografický vývoj v členských státech EU promítnout do orientace jejich politik na podporu tří priorit /23/:

- návrat k demografickému růstu podporou porodnosti a uvážlivou podporou imigrace,
- podporu rovnováhy mezi generacemi vytvářením podmínek pro sdílení času v průběhu životního cyklu, sdílením výsledků ekonomického růstu a vytvářením finančních fondů pro podporu penzijních systémů a zdravotní péče,
- vytváření nových mostů mezi stádii životního cyklu, mezi obdobím přípravy na povolání, mezi obdobím pracovní aktivity a neaktivity.

Tabulka č. 9 » Struktura vývozu z České republiky a ze skupin členských států EU podle náročnosti na výrobní faktory a technologie, 1999–2006 (v %)^{a)}

	Česká republika		EU-12 ^{b)}		EU-15		Svět celkem	
	1999	2006	1999	2006	1999	2006	1999	2006
Vývoz zboží celkem								
Náročný na suroviny	10	8	14	14	12	15	17	22
Náročný na pracovní sílu	26	18	28	20	19	15	19	15
Náročný na kapitál	27	29	22	25	22	23	18	18
Vývoz náročný na výzkum a vývoj								
Složitě imitovatelný	30	29	25	26	29	27	29	27
Lehce imitovatelný	7	16	11	15	19	20	18	18
Vývoz zpracovatelské produkce^{c)}								
Náročný na HT celkem	8	16	11	14	18	16	24	23
z toho náročný na ICT	6	16	11	14	13	12	19	18
Náročný na MHT	47	47	37	42	43	46	37	39
Náročný na MLT	23	22	21	22	17	19	17	19
Náročný na LT	22	15	31	21	22	18	22	19

a) Vývoz celkem = 100 %

b) Nové členské státy EU přijaté v letech 2004 a 2007

c) HT = vysoké technologie, ICT = informační a komunikační technologie, MHT = středně vysoké technologie, MLT = středně nízké technologie, LT = nízké technologie

Pramen: Five years of an enlarged EU, Economic achievements and challenges, European Economy, 2009, No. 1, EC, Brussels, 2009

Současná demografická situace ve srovnávaných členských státech EU, která je charakterizovaná stárnutím věkové struktury obyvatelstva, je výsledkem dlouhodobých trendů snižování úhrnné plodnosti, prodlužování střední délky života populace a změn ve struktuře rodin.

Demografický vývoj všech srovnávaných členských států je ovlivňován dlouhodobou tendencí poklesu míry úhrnné plodnosti (v období 1960–2006) pod referenční hodnotu 2,1, která zajišťuje dlouhodobou stabilitu populace (viz údaje v tabulce 10).

Česká republika zaznamenávala sice v období 2000–2007 růst úhrnné míry plodnosti z průměru 1,17 v období 2000–2004 na 1,33 v roce 2006, resp. na 1,44 v roce 2007 /13/, ale její úroveň byla stále pod průměrem EU-27 (1,53) a pod její úrovní ve většině srovnávaných členských států, zvláště severosaského (v rozmezí 1,70–1,85) a anglosaského (1,84–1,90) modelu. V roce 2006 byla její úroveň blízko Německa (1,32) a států středomořského modelu (1,35–1,39).

Nejnovější prognóza /22/ předpokládá sice udržení a mírný růst míry plodnosti ve srovnávaných členských státech v období do roku 2050, ale v žádném z nich nebude zajištěno přiblížení se k její reformační úrovni 2,1 zajišťující dlouhodobou stabilitu počtu obyvatel (viz údaje v tabulce 10). V České republice by měla její úroveň dosáhnout 1,49, tj. stále pod jejím průměrem v EU-27 (1,66). Z uvedených údajů je zřejmý význam orientace politik EU (v Národních programech reform) a zejména finančních prostředků do sociálních systémů na podporu zvýšení míry plodnosti v členských státech s její výrazně nižší úrovní, tj. pod průměrem prognózované úrovně EU-27 (1,66).

Výsledky srovnávacích analýz faktorů příznivě ovlivňujících míru plodnosti, resp. ochotu mít děti v členských státech EU upozorňují na pozitivní korelaci mezi její úrovní a dostupností péče o děti v nejmladším věku a mírou zaměstnanosti žen. Členské státy s vyšší úrovní dostupnosti této péče a vyšší mírou zaměstnanosti žen vykazují tendenci k vyšší míře plodnosti /22/. Orientace sociál-



Tabulka č. 10 » Věková struktura obyvatelstva, míra věkové závislosti a úhrnná plodnost ve vybraných členských státech EU, 2000–2007

	Věkové skupiny (v %) ^{a)}								Míra věkové závislosti starších osob ^{b)} (v %)				Vývoj míry úhrnné plodnosti ^{d)}				
	0–24 let		25–64 let		65–79 let		80 a více let		1960	2000	2007	2050 ^{c)}	1960–1964 ^{e)}	2000–2006 ^{e)}	2006	2050 ^{d)}	
	2000	2007	2000	2007	2000	2007	2000	2007									
EU-27	30,5	28,4	53,9	54,7	12,3	12,6	3,3	4,3	20,6 ^{f)}	23,2	25,2	50,4	2,64	1,46	1,53	1,66	
Česká republika	32,1	27,5	54,2	58,1	11,5	11,1	2,3	3,3	14,6	19,8	20,2	54,8	2,22	1,17	1,33	1,49	
Slovensko	36,9	31,7	51,7	56,4	9,5	9,3	1,8	2,5	11,1	16,6	16,5	55,5	2,93	1,22	1,24	1,43	
Maďarsko	31,8	28,0	53,2	56,1	12,4	12,3	2,5	3,6	13,6	22,0	23,2	50,8	1,88	1,30	1,34	1,50	
Polsko	36,5	31,7	51,4	54,9	10,1	10,6	1,9	2,9	9,5	17,6	19,0	55,7	2,76	1,27	1,27	1,44	
Severský model																	
Dánsko	30,1	30,0	55,1	54,7	10,9	11,2	3,9	4,1	16,4	22,2	23,2	41,3	2,58	1,76	1,83	1,85	
Finsko	31,0	29,6	54,1	54,0	11,5	12,3	3,3	4,2	11,6	22,2	24,8	46,6	2,68	1,75	1,84	1,84	
Švédsko	30,1	29,7	52,7	52,9	12,4	12,0	4,9	5,4	17,8	26,9	26,4	46,6	2,30	1,64	1,85	1,85	
Nizozemsko	30,5	30,1	55,9	55,4	10,4	10,8	3,2	3,7	14,6	20,0	21,5	45,6	3,17	1,73	1,70	1,76	
Anglosaský model																	
Irsko	38,3	35,1	49,8	53,8	8,7	8,4	2,5	2,7	19,2	16,8	16,2	40,4	3,91	1,93	1,90	1,88	
Velká Británie	31,2	31,0	52,9	53,0	11,9	11,5	3,9	4,5	18,0	24,3	24,1	38,0	2,86	1,68	1,84	1,84	
Kontinentální model																	
Belgie	29,7	29,1	53,5	53,9	13,3	12,5	3,5	4,6	18,5	25,5	25,9	43,9	2,64	:	1,74	1,78	
Lucembursko	30,2	30,1	55,5	55,9	11,2	10,7	3,1	3,3	15,9	21,4	20,7	37,8	2,33	1,66	1,65	1,51	
Rakousko	29,0	27,9	55,5	55,2	12,0	12,4	3,4	4,5	18,7	22,9	25,0	48,3	2,78	1,38	1,40	1,54	
Francie	32,2	31,4	52,0	52,4	12,2	11,4	3,6	4,8	22,7 ^{g)}	24,3	24,9	44,7	2,83	1,90	2,00	1,94	
Německo	26,8	25,6	56,9	54,6	12,7	15,2	3,6	4,6	17,0	23,9	29,9	56,4	2,46	1,35	1,32	1,49	
Středomořský model																	
Itálie	26,2	24,3	55,7	55,7	14,2	14,6	3,9	5,3	14,0	26,8	30,2	59,2	2,50	1,27	1,35	1,52	
Portugalsko	30,9	27,4	53,0	55,3	12,8	13,2	3,2	4,1	12,4	23,7	25,6	53,0	3,16	1,46	1,35	1,51	
Španělsko	29,7	26,0	53,6	57,3	13,0	12,1	3,8	4,5	12,7	24,5	24,2	58,7	2,86	1,27	1,38	1,52	
Řecko	30,0	25,9	53,5	55,6	13,4	14,7	3,1	3,9	14,2	24,2	27,6	57,0	2,25	1,27	1,39	1,54	

a) K 1. lednu uvedených roků; součet podílů věkových skupin = 100%

b) Relace obyvatel ve věku 65 a více let k počtu obyvatel ve věku 15–64 let

c) Projektce: EUROPOP 2008 convergence scenario (2008–2060)

d) Počet živě narozených dětí připadajících na 1 ženu, pokud by po celé její reprodukční období zůstala její plodnost stejná jako v uvedených obdobích

e) Průměr

f) 1990

g) 1995

Pramen: Demography Report 2008, Meeting Social Needs in an Ageing Society, EC, SEC (2008) 2911, Brussels, 2008

ních systémů tímto směrem vytváří nejen podmínky pro růst míry plodnosti (a tím i pro zpomalování tendence stárnutí věkové struktury obyvatelstva), ale i pro snižování rizika chudoby.

Věková struktura obyvatelstva byla ve všech srovnávaných členských státech ovlivňována dlouhodobou tendencí prodlužování očekávané délky života /22/. V České republice se sice v období 1970–2007 realizoval obdobný trend (očekávaná délka života mužů se prodloužila o 7,4 roku a žen o 6,8 roku), ale v roce 2007 byla očekávaná délka života mužů (73,5 roku) a žen (79,9 roku) pod jejím průměrem v EU-27 (76,0 roku, resp. 82,1 roku)

Ve srovnání s průměrem EU-27 (6,1 %) byl sice podíl cizích státních příslušníků na počtu českých obyvatel relativně nízký (2,9 %), obdobně jako ve třech srovnávaných nových členských státech a ve Finsku (2,3 %), ale v období od roku 2001 zaznamenával výrazný růst (z 1,7 %).

Podle nejnovější demografické prognózy pro členské státy EU-27 (EUROPOP 2008 /22/) se předpokládá, že kumulované kladné saldo migrace bude v období 2008–2060 ve většině srovnávaných členských států rozhodujícím (jediným) faktorem snižujícím záporný vliv přirozeného přírůstku na prognózovaný počet obyvatel. Kumulované kladné

Za velmi příznivý rys celkového českého zbožívého vývozu považují srovnávací analýzy udržení a růst podílu produkce náročné na výsledky výzkumu a vývoje. Její podíl kolem 45 % byl blízko jejímu podílu ve struktuře celkového zbožívého vývozu z EU-15 (47 %). Obdobně vysoký (29 %) jako v EU-15 (27 %) byl podíl produkce využívající složité imitovatelného výzkumu a vývoje. Rostl také podíl produkce využívající lehce imitovatelného výzkumu a vývoje (16 %). Přibližoval se k jejímu podílu ve zbožívého vývozu EU-15 (20 %).

a byla předstihována očekávanou délkou života ve všech srovnávaných starých členských státech. Příznivým rysem vývoje očekávané délky života mužů a žen v České republice bylo její výraznější sblížení s průměrem ve starých členských státech EU-15.

Demografický vývoj členských států EU byl stále výrazněji ovlivňován migrací. V období 2000–2007 vzrostlo kladné saldo migrace o 167 % ze 715 tis. osob na 1908 tis. osob /22/. V České republice vzrostlo kladné saldo migrace téměř třináctkrát, ze 6,5 tis. osob na 83,9 tis. osob. Touto úrovní dosáhlo nejvyšší hodnoty od 2. světové války. Relací kladného salda migrace k počtu obyvatel se řadila Česká republika (0,0082) ke srovnávaným členským státům s její nejvyšší úrovní (Irsko — 0,0149, Lucembursko — 0,0149, Itálie — 0,0084, Španělsko — 0,0158) a výrazně předstihovala průměr EU-27 (0,0038).

saldo migrace pro EU-27 se prognózuje kolem 58 mil. osob. Pro Českou republiku se prognózuje dosažení 1,237 mil. osob. Podle dosavadního a budoucího vývoje migračního salda je zřejmý jeho vliv na fungování sociálních systémů jednotlivých členských států EU.

Sociální systém v České republice (jeho fungování a náročnost na finanční prostředky) je ovlivňován (obdobně jako ve srovnávaných členských státech) stárnutím věkové struktury obyvatelstva. Úroveň míry věkové závislosti starších osob (relace počtu obyvatel ve věku 65 a více let k jejich počtu ve věkové skupině 15–64 let) se Česká republika v roce 2007 řadila (20,2) do skupiny srovnávaných členských států s hodnotou pod průměrem EU-27 (25,2), obdobně jako Lucembursko (20,7), Slovensko (16,5), Polsko (19,0) a Irsko (16,2) — viz údaje v tabulce 10.

Podle prognózy z roku 2008 (EUROPOP 2008 →

→ /22/) míra věkové závislosti starších osob překročí v roce 2050 výrazněji průměr EU-27 (50,4 %) v České republice (54,8 %), na Slovensku (55,5 %), v Polsku (55,7 %), v Německu (56,4 %) a ve všech čtyřech státech středomořského modelu (v rozmezí 53–59 %). Zatímco v období 1960–2007 vzrostla míra věkové závislosti starších osob v České republice o 38 %, v období 2007–2050 by měla vzrůst 2,7krát. Obdobný vývoj je charakteristický také pro ostatní srovnávané členské státy. Tento vývoj bude významně ovlivňovat fungování sociálních systémů členských států EU. Výsledky předchozí analýzy /24/ ukazují na složitost udržitelnosti veřejných financí za této situace, zejména z hlediska financování systémů důchodového zabezpečení a zdravotních systémů ve všech srovnávaných členských státech.

Z hlediska předpokladů pro udržitelný ekonomický růst a vytváření finančních prostředků pro sociální systém má věková struktura obyvatelstva v České republice ve srovnání s ostatními členskými státy v současném období vedle nižší míry věkové závislosti starších obyvatel řadu dalších příznivých charakteristik. Srovnatelně nejvyšší byl v ČR podíl dospělého obyvatelstva (ve věku 25–64 let), resp. podíl obyvatel v produktivním věku (15–64 let) – viz údaje v tabulce 10. Srovnatelně vysoký podíl obou těchto věkových skupin obyvatel vytváří příznivé potenciální podmínky pro začleňování do trhů práce /15/, resp. pro růst příjmové soběstačnosti aktivní participací v ekonomice a ve společnosti.

Udržení vyšší úrovně podílu obyvatel ve věkové skupině 15–24 let (13,4 %) jak nad průměrem EU-27, resp. EU-25 (12,8 %, resp. 12,6 %), tak nad úrovní ve většině srovnávaných členských států vytváří příznivé potenciální podmínky pro růst vybavenosti české ekonomiky lidským kapitálem (viz závěry analýzy v pramenu /14/). Také relativně vysoký podíl obyvatel v tzv. primární věkové skupině (25–54 let – 44,5 %) vytváří v české ekonomice příznivý potenciál pro jejich využití v podpoře růstu produktivity práce (viz závěry analýzy v pramenu /18/).

Za méně příznivý prvek věkové struktury českého obyvatelstva (z hlediska fungování sociálního systému) je možné považovat relativně vyšší podíl skupiny obyvatel ve věku 55–64 let (13,1 %), který se nachází nad průměrem EU-27, resp. EU-25 (11,3 %) – viz údaje v pramenu /22/. Vyšší podíl této věkové skupiny obyvatel (obdobně jako ve třech srovnávaných skandinávských státech) vyžaduje jejich intenzivnější zapojení do systémů regenerace jejich kvalifikace pomocí systémů celoživotního vzdělávání a zvyšování kvalifikace.

Také nárůst podílu skupiny starých obyvatel (ve věku 65 a více let) a velmi starých obyvatel (80 a více let) již v období 2000–2007 signalizuje potřebu odpovídajícího rozvoje systémů sociálních a zdravotních služeb pro tyto věkové skupiny obyvatel (viz údaje v tabulce 10).

Stárnutí věkové struktury obyvatelstva a snižování míry plodnosti se promítá do struktury populace podle typu domácností ve všech srovnávaných členských státech (viz údaje v tabulce 11). Struktura domácností výrazným způsobem ovlivňuje míru rizika chudoby. Obvykle domácnosti s jedním dospělým (resp. příjemcem příjmu) jsou vystaveny vysokému riziku chudoby.

V těchto domácnostech jsou samotné ženy, starší jedinci (obvykle ženy) a samotní rodiče vystaveni vysokému riziku chudoby. Vyšší riziko chudoby, kterému jsou vystaveny samotné ženy, je výsledkem jejich nižšího zapojení do trhů práce a jejich vyšší míry chudoby ve starším věku. Riziko chudoby samotných žen se zvyšuje, když vychovávají děti. Toto riziko je vyšší v členských státech s nedostatečným systémem péče o děti, což snižuje samostatným rodičům možnosti v přístupu a setrvání na trhu práce.

Podle šetření Eurostatu z roku 2007 /4/ žilo v domácnostech bez dětí v České republice kolem 51 % z celkového počtu obyvatel, tj. mírně pod průměrem EU-25 (53 %) – viz údaje v tabulce 11. Ze srovnávaných členských států vykazovaly nižší podíl bezdětných domácností pouze tři nové členské státy (v rozmezí 41–48 %), Lucembursko (48 %), Portugalsko (47 %) a Řecko (45 %). Značně

vyšší podíl těchto domácností na celkovém počtu obyvatel vykazovaly tři skandinávské státy (v rozmezí 56–59 %), Velká Británie (61 %) a Německo (60 %).

V domácnostech bez dětí žil ve srovnávaných starších členských státech EU výrazně vyšší podíl jednotlivců než v České republice (9 %). Pohyboval se v rozmezí 12–22 %. Zvláště vysoký byl jejich podíl ve skupině států severského modelu (15–22 %). Nízký podíl jednotlivců žijících v domácnostech bez dětí, obdobný jako v České republice, byl charakteristický pro tři nové členské státy (8–9 %), pro Francii (6 %) a tři jižní státy středomořského modelu (6–8 %). Pro členské státy s vyšším podílem jednotlivců žijících v domácnostech bez dětí byl charakteristický vyšší podíl žen a starších jednotlivců (ve věku 65 a více let). Podíl starších bezdětných párů (ve věku 65 a více let) byl ve většině států blízko jejich podílu v České republice (9 %).

Charakteristickým rysem bezdětných domácností, ve kterých žijí tři a více dospělých, byl jejich relativně vysoký podíl v České republice a třech nových členských státech (v rozmezí 13–17 %), ve Francii (23 %), v Itálii, Portugalsku a ve Španělsku (18–23 %). Podíl obyvatel žijících v tomto typu domácností byl výrazně nižší ve třech skandinávských státech (2–5 %) a v Irsku (5 %).

Podíl obyvatel (jednotlivých rodičů) žijících osaměle v domácnostech bez dětí byl v České republice (4 %) blízko průměru EU-25 (4 %). Jejich podíl byl výrazně vyšší ze srovnávaných států pouze ve Švédsku (8 %), ve Velké Británii (8 %), v Belgii a Německu (6 %) a v Řecku (8 %). Tato struktura obyvatel žijících v domácnostech bez závislých dětí se specifickým způsobem promítá do struktury obyvatel ohrožených rizikem chudoby.

Obdobně bylo riziko chudoby ovlivňováno strukturou obyvatel žijících v rodinách se závislými dětmi (viz údaje v tabulce 11). Podíl obyvatel žijících v těchto rodinách byl v České republice (49 %) blízko průměru EU-25 (47 %). Byl na obdobné úrovni jako v Nizozemsku, Irsku, Itálii a ve Španělsku (48 %). Výrazně vyšší podíl obyvatel žil v těchto domácnostech ve třech nových členských

státech (52–59 %), v Lucembursku (53 %), ve Francii (56 %), v Portugalsku (54 %) a v Řecku (56 %).

Nejvyšší podíl obyvatel žijících v těchto rodinách připadal na rodičovské páry se dvěma dětmi (v průměru EU-25 na ně připadalo 18 %). Česká republika (21 %) spolu s Nizozemskem (20 %), Irskem (24 %), Lucemburskem (25 %), Francií (20 %) a Španělskem (25 %) vykazovala nadprůměrný podíl obyvatel žijících v tomto typu domácností.

Podíl obyvatel žijících v rodinách (s rodičovským párem) se třemi a více dětmi dosahoval v průměru EU-25 kolem 7 %. Česká republika (5 %) spolu s Francií (3 %), Itálií (5 %), Portugalskem (4 %) a Španělskem (3 %) vykazovala výrazně nižší podíl obyvatel žijících v tomto typu rodin se závislými dětmi. Nadprůměrný podíl obyvatel žijících v těchto rodinách (v rozmezí 10–14 %) vykazovaly státy severského modelu spolu s Belgií a Řeckem.

V řadě srovnávaných členských států EU žilo vysoké procento obyvatel v domácnostech se třemi a více dospělými se závislými dětmi (nad průměrným podílem EU-25 ve výši 10 %). Vysoký podíl obyvatel žijících v těchto domácnostech byl charakteristický kromě České republiky (11 %) pro tři nové členské státy (15–25 %), pro Francii (14 %), Portugalsko (17 %) a Řecko (17 %).

Obyvatelé žijící v obou těchto skupinách rodin se závislými dětmi (tj. rodiny se třemi a více dětmi a rodiny se třemi a více dospělými) jsou vystaveni výrazně vyššímu riziku chudoby.

2. Vnější faktory vývoje sociálních systémů

Mezi rozhodující vnější faktory ovlivňující sociální systémy srovnávaných členských států EU jsou zařazovány důsledky globalizačních procesů a zapojování do evropského integračního procesu.

2.1 Vliv globalizačních procesů

Výsledky souhrnných analýz vlivu globalizačních procesů na sociální modely členských států EU se shodují v závěrech o významu jejího přínosu a vytváření nových příležitostí pro fungování těchto →

Tabulka č. 11 » Struktura populace podle typu domácnosti ve vybraných členských státech EU, 2007 (v %)^{a)}

	Domácnosti bez dětí							Domácnosti s dětmi ^{b)}							
	Celkem	Z toho				Celkem	Jeden rodič	Ostatní domácnosti ^{c)}	Z toho						
		Jednotlivci			Bezdětné páry				Rodičovské páry						
		Celkem	Muži	Ženy	Do 64 let				65 a více let	Oba partneři do 64 let	Alespoň jeden 65 a více let	s 1 dítětem	se 2 dětmi	se 3 a více dětmi	Ostatní domácnosti se závislymi dětmi ^{d)}
EU-25	53	13	5	8	7	6	13	11	12	4	47	12	18	7	10
Česká republika	51	9	3	6	5	4	14	9	15	4	49	12	21	5	11
Slovensko	42	8	2	6	3	5	7	7	17	3	58	9	17	8	24
Maďarsko	48	9	3	7	5	5	11	9	14	5	52	12	16	9	15
Polsko	41	9	3	6	4	5	8	7	13	4	59	12	15	7	25
Severský model															
Dánsko	59	22	10	12	15	7	18	10	3	6	41	10	19	10	2
Finsko	57	18	8	10	12	6	19	10	5	5	43	12	16	12	3
Švédsko	58	20	9	10	12	7	16	10	2	8	44	11	19	10	4
Nizozemsko	52	15	7	8	11	5	17	10	7	3	48	11	20	12	5
Anglosaský model															
Irsko	51	14	5	8	8	6	16	11	5	5	48	13	24	7	4
Velká Británie	61	14	6	7	8	6	17	11	11	8	41	10	16	8	7
Kontinentální model															
Belgie	55	15	7	8	9	6	15	10	9	6	45	11	16	11	7
Lucembursko	48	12	5	7	8	4	12	9	11	4	53	13	25	7	8
Rakousko	54	15	6	9	9	6	13	9	13	4	46	11	15	8	12
Francie	50	6	2	4	3	3	10	9	23	2	50	13	20	3	14
Německo	60	18	7	11	12	6	16	13	7	6	39	12	15	6	6
Středomořský model															
Itálie	54	12	5	7	6	6	9	12	18	3	48	13	19	5	11
Portugalsko	47	6	2	4	2	4	9	11	18	3	54	17	15	4	17
Španělsko	53	7	2	5	4	4	9	12	23	2	48	10	25	3	10
Řecko	45	8	4	4	4	4	10	7	12	8	56	10	11	14	17

a) Podíl osob žijících v příslušném typu soukromých domácností z celkového počtu obyvatel; v důsledku zaokrouhlování nedává součet 100 %

b) Závislé děti

c) Tři a více dospělých v domácnosti bez dětí

d) Tři a více dospělých v domácnosti s dětmi

Pramen: Monitoring progress towards the objectives of the European Strategy for Social Protection and Social Inclusion, EC, SEC (2008), Brussels, 6. 10. 2008

modelů, ale zdůrazňují také nutnost přihlížet realisticky k rizikům těchto procesů pro pokračování realizace a modernizace těchto modelů (/25/, /26/, /27/). Tato rizika nemohou být ignorována a musí být střídavě posouzena, mají-li být využita k formulování vhodných politik.

Vliv globalizačních procesů na sociální systémy členských států EU je zesilován zejména v období od roku 2007, kdy se začaly projevovat první důsledky krize finančních trhů, které se promítají postupně do všech částí jejich ekonomik. Z těchto důvodů roste míra rizika přenosu nepříznivých vlivů globalizačních procesů do fungování sociálních systémů jednotlivých členských států EU. Přenos těchto vlivů může v nejbližším období výrazněji ovlivnit realizaci všech čtyř základních cílů sociálních politik členských států, tj. míru soběstačnosti a rovnosti obyvatel, jejich zdravotní status a sociální soudržnost jejich společnosti.

Globalizační procesy zesilující tendenci oslabování lokální solidarity staví proti sobě jednotlivé modely sociálně tržního systému (státu blahobytu) a vystavují jednotlivce vyššímu stupni rizika a nepředvídatelnosti jeho pozice v těchto systémech. V podmínkách fungování sociálně-tržních systémů členských států EU má pro realizaci potřebné odezvy na globalizační procesy značný význam využití nástrojů otevřené metody koordinace, která umožňuje získat poučení ze zkušenosti ostatních členských států pro zlepšení sociálních politik a pro jejich začlenění do širšího spektra ostatních politik (např. do procesu realizace Partnerství pro růst a pracovní místa).

Potřebné změny sociálních a ostatních politik jsou vyvolány nejen odezvou na globalizační procesy, ale i na ostatní faktory, které ovlivňují fungování sociálně-tržních systémů členských států EU (demografický vývoj, změny technologií, životní prostředí apod.).

Základními oblastmi odezvy sociálních politik na vliv globalizačních procesů a na ostatní faktory jsou jejich orientace na vzdělání a kvalifikaci, migrační procesy, reformy trhů práce a změny struktury a organizace sociální ochrany. Z těchto důvodů

je zřejmé, že v důsledku vlivu globalizačních procesů je orientace sociálních politik širší než pouze orientace na trhy práce, resp. na zvyšování jejich pružnosti a zabezpečování a ochrany pozice pracovní síly na tomto trhu, tj. flexikurty. Podle probíhajících diskusí je implementace flexikurty orientována hlavně na aktivizaci začleňování obyvatel v produktivním věku do trhů práce, na podporu účasti v systémech celoživotního vzdělávání a na reformu legislativy trhů práce členských států EU /28/. Orientace reforem sociální ochrany v členských státech výrazněji pouze na účastníky na trzích práce vytváří nebezpečí zanedbání sociálních důsledků vlivu globalizace na ekonomicky neaktivní obyvatele, včetně imigrantů. I když se důsledky globalizačních procesů promítají zejména do sociálních aspektů fungování trhů práce (a pojetí flexikurty rozšiřuje její vliv na ostatní aspekty sociálního vývoje), musí sociální politiky ovlivňovat výrazněji také ostatní aspekty sociálně-tržních modelů členských států EU /25/.

Kombinace pružnosti a bezpečnosti trhů práce vyžaduje nové pojetí sociální ochrany a reflexi v pojetí solidarity. Zejména ovlivňování a podpora odezvy na sociální a individuální rizika vyvolaná globalizačními procesy jsou významné pro adaptaci na strukturu sociálních změn. V této souvislosti je významná orientace sociálních politik na podporu vzdělání a kvalifikace nejen jejich permanentním doplňováním u dospělých obyvatel v produktivním věku s vysokým stupněm dosaženého vzdělání a kvalifikace, ale zejména u obyvatel vybavených nižším stupněm vzdělání a kvalifikace a nezařazených do trhů práce.

Sociální dopady globalizačních procesů se promítají do fungování sociálních systémů členských států EU prostřednictvím změn v distribuci příjmů a změn v tvorbě pracovních míst v důsledku změn ve fungování jejich ekonomických systémů. Tlak na změny sociálních systémů těchto států vyvolaný zmíněným vlivem globalizačních procesů je zesilován zejména změnami ve struktuře rodiny /27/ a procesem stárnutí věkové struktury obyvatelstva /24/. Zejména očekávaný demografický vývoj →

Tabulka č. 12 » Míra zapojení vybraných členských států EU do globalizačních a integračních procesů, 2007 (v %)

	Podíl na HDP ^{a)}		Celková míra zapojení ^{b)}	Podíl trhu EU-27 na		Podíl zásoby PZI na HDP ^{a)}		Podíl bilance zásoby PZI na HDP ^{a)} (2006)	Pořadí členských států podle konkurenční schopnosti	
	Vývoz zboží a služeb	Dovoz zboží a služeb		vývozu zboží ^{c)}	dovozu zboží ^{c)}	v domácí ekonomice (2006)	v zahraničí (2006)		IMD 2008 ^{d)}	WEF 2008–2009 ^{e)}
EU-27	40,3	39,8	40,0	67,9	67,1	:	:	:	:	:
Česká republika	80,2	75,1	77,6	85,5	81,5	54,1	3,5	-50,6	12	13
Slovensko	86,5	87,5	87,0	86,9	78,1	54,2	2,3	-51,9	13	15
Maďarsko	80,3	78,7	79,5	79,5	73,5	103,6	42,2	-61,4	16	18
Polsko	40,9	43,6	42,2	77,8	75,1	36,4	4,8	-31,6	18	17
Severový model										
Dánsko	52,2	50,9	51,6	71,2	75,4	40,8	45,8	5,0	2	1
Finsko	45,7	40,7	43,2	55,4	59,8	31,8	44,8	13,0	7	3
Švédsko	52,4	44,8	48,6	58,6	76,2	55,6	66,9	11,3	3	2
Nizozemsko	74,9	66,3	70,6	79,2	50,0	75,0	107,3	32,3	4	5
Anglosaský model										
Irsko	79,4	68,7	74,0	63,0	70,6	71,4	56,3	-15,1	5	10
Velká Británie	26,3	29,7	28,0	59,5	57,9	47,3	62,9	15,6	9	6
Kontinentální model										
Belgie	88,8	85,8	87,3	76,8	74,4	158,9	121,4	-37,5	10	9
Lucembursko	180,2	148,1	164,1	89,2	82,4	:	:	:	1	11
Rakousko	59,2	53,7	56,6	72,1	83,7	59,4	54,6	-4,8	6	7
Francie	26,5	28,4	27,4	66,0	73,2	59,8	90,0	30,2	11	8
Německo	46,9	39,9	43,4	62,9	68,9	25,7	35,2	9,5	8	4
Středomořský model										
Itálie	29,2	29,5	29,3	60,6	59,9	15,9	20,4	4,5	19	16
Portugalsko	32,6	40,0	36,3	77,3	76,0	43,9	28,2	-15,7	15	14
Španělsko	26,5	33,3	29,9	72,6	68,4	35,7	41,4	5,7	14	12
Řecko	23,0	33,5	28,2	66,7	62,3	15,4	8,3	-7,1	17	19

a) Na základě údajů v běžných cenách

b) Součet podílů vývozu a dovozu zboží a služeb na HDP dělený 2

c) Doplněk do 100% tvoří ostatní části světového trhu

d) Na základě údajů v USD; PZI = přímé zahraniční investice

e) Zásoba PZI v zahraničí – zásoba PZI v domácí ekonomice; na základě údajů v USD

f) Přepočít pořadí pro 19 srovnávaných států na základě šetření za celkem 55 států
g) Přepočít pořadí pro 19 srovnávaných států na základě šetření za celkem 134 států
Pramen: Economic Forecast, Autumn 2008, European Economy, 2008, No. 6, EC, Brussels, 2008; IMD World Competitiveness Yearbook 2008, IMD, Lausanne, 2008; The Global Competitiveness Report 2008–2009, World Economic Forum, Geneva, 2008

v členských státech EU bude významným způsobem ovlivňovat udržitelnost jejich sociálních systémů a zesilovat vliv globalizačních procesů.

Globalizační procesy přispívají jak k destrukci, tak k vytváření pracovních míst. Vytvářením tlaku na rychlé změny na trzích práce přispívají k nestabilitě sociálních vazeb. Realizace záměrů obnovené Lisabonské strategie orientovaných výrazněji na podporu ekonomického růstu a na tvorbu pracovních míst /29/ vytváří podmínky pro oslabování negativních vlivů uvedených procesů globalizace na trhy práce členských států EU. Také zkušenosti skandinávských členských států s realizací politik podporujících pružnost trhů práce v kombinaci s komplexní sociální ochranou mohou být využity v ostatních členských státech při snižování nepříznivých sociálních důsledků globalizačních procesů /25/.

Pro charakteristiku intenzity možného vlivu globalizačních procesů na fungování sociálních systémů ve srovnávaných členských státech EU je možné využít ukazatelů míry zapojení jejich ekonomik do globalizačních a integračních procesů.

Podle úrovně souhrnné míry zapojení do toků vývozu a dovozu zboží a služeb (měřené jejich podílem na HDP) se v roce 2007 řadila Česká republika (77,6 %) do skupiny států s její úrovní nad 70 %, obdobně jako Slovensko (87,0 %), Maďarsko (79,5 %), Nizozemsko (70,6 %), Irsko (74,0 %), Belgie (87,3 %) a Lucembursko (164,1 %). Na relativně vysokou míru vlivu globalizačních procesů na vývoj české ekonomiky a jejího sociálního systému je možné také usuzovat z relace (podílu) zásoby přímých zahraničních investic v České republice na HDP (54,1 %) – viz údaje v tabulce 12. Řada srovnávaných států vykazovala ale ještě daleko vyšší úroveň této relace (Maďarsko – 103,6 %, Nizozemsko – 75,0 %, Irsko – 71,4 %, Belgie – 158,9 %) a tím také výraznější možný vliv globalizačních procesů na jejich sociální systémy (/12/, /30/, /31/).

Z uvedených údajů je zřejmá možnost využití příznivých vlivů globalizačních procesů na fungování české ekonomiky a jejich průmětů do sociálních

systémů. Na druhé straně je česká ekonomika vystavena vyššímu riziku přenosu nepříznivých důsledků cyklického vývoje světové ekonomiky (např. v období 2007–2010).

Podle řady analýz (/27/, /30/, /31/) je schopnost ekonomik členských států EU využívat přínosy z jejich zapojení do globalizačních procesů pro fungování sociálních systémů závislá na úrovni jejich konkurenceschopnosti. Podle souhrnného hodnocení konkurenceschopnosti se Česká republika mezi devatenácti srovnávanými státy (1. – nejpríznivější umístění, 19. – nejhorší pozice) řadila na 12. místo podle hodnocení IMD /31/ a na 13. místo podle hodnocení WEF /30/ – viz údaje v tabulce 12. Nejpríznivěji byly hodnoceny z hlediska možného vlivu úrovně konkurenceschopnosti na sociální systémy státy severského modelu, zvláště tři skandinávské státy.

Také v analýze souhrnného hodnocení zvládnutí důsledků globalizačních procesů a jejich vlivu na sociální systémy v ekonomikách členských států OECD (včetně České republiky) jsou tyto tři skandinávské státy hodnoceny nejpríznivěji /21/. Podle této analýzy je základní příčinou úspěchu těchto států pružnost jejich trhů produktů a trhů práce podporovaná vhodnými sociálními politikami. Také regulační prostředí jejich ekonomik (orientované na podporu konkurenceschopnosti) podporuje fungování sociálních systémů a jejich adaptační schopnost na změny ve vnitřních a vnějších podmínkách. Tato příznivá pozice konkurenceschopnosti jejich ekonomik a zvládnutí důsledků globalizace se promítá do příznivých základních charakteristik jejich sociálních systémů v období 2000–2007.

2.2 Vliv integračních procesů

Závěry analýz procesů rozšiřování a prohlubování integrace členských států EU zdůrazňují jejich rozhodující vliv na fungování sociálně-tržních systémů nejen v nových členských státech (přijaty v roce 2004 a 2007), ale i ve starých členských státech EU (/9/, /10/, /32/). Realizace těchto procesů →

- přispívá výrazně ke zlepšování životní úrovně v nových členských státech a podporuje ekonomickou a sociální soudržnost uvnitř celého integračního společenství.

Z dosažené úrovně souhrnných ukazatelů podílu trhu EU-27 na zbožíovém vývozu a dovozu srovnávaných členských států EU je zřejmá vysoká úroveň zapojení české ekonomiky jak na straně vývozu (85,5 %), tak dovozu (81,5 %) – viz údaje v tabulce 12. Z ostatních srovnávaných členských států obdobně vysoký podíl trhu EU-27 na zbožíovém vývozu vykazovalo v roce 2007 pouze Slovensko (86,9 %) a Lucembursko (89,2 %). Obdobně vysoký podíl trhu EU-27 na krytí dovozu vykazovalo Lucembursko (82,4 %) a Rakousko (83,7 %).

Vysoká úroveň integrace české ekonomiky do toků zbožíového obchodu uvnitř trhu EU-27 podporuje sice růst efektivní dělby práce a posiluje konkurenceschopnost České republiky na trzích

EU-27, ale na druhé straně zvyšuje propojenost jejího hospodářského cyklu s vývojem ekonomik ostatních členských států. Tento faktor ovlivňuje do určité míry fungování sociálního systému nejen v České republice, ale i v ostatních (zejména menších) členských státech.

Příprava na přistoupení a vstup do EU významným způsobem ovlivnily pozici České republiky nejen na dovozním trhu EU-27, ale i na trhu světovém. V období 1999–2007 vzrostl podíl ČR na světovém dovozu z 0,47 % na 1,70 % a na trhu nových členských států EU-12 z 3,18 % na 4,22 % /10/.

Také z těchto údajů je zřejmá vysoká propojenost české ekonomiky s ekonomikami členských států EU a s ekonomikou světovou, která se promítá svými důsledky do fungování českého sociálního systému (i sociálních systémů v ostatních členských státech EU).

Na relativně vysokou míru vlivu globalizačních procesů na vývoj české ekonomiky a jejího sociálního systému je možné usuzovat z relace (podílu) zásoby přímých zahraničních investic v České republice na HDP (54,1 %).

LITERATURA A PRAMENY

- /1/ Zeman, K.: *Boj s rizikem chudoby jako významný prvek sociální agendy EU*. Scientia et Societas, 2009, roč. V, č. 4, s. 98–124, ISSN 1801-7118
- /2/ *Renewed social agenda: Opportunities, access and solidarity in 21st century Europe. Impact assessment*. Commission staff working document, EC, SEC (2008) 2156, Brussels, 2. 7. 2008
- /3/ *The social situation in the European Union 2007. Social Cohesion through equal opportunities*. EC, Brussels, 2008
- /4/ *Monitoring progress towards the objectives of the European Strategy for Social Protection and Social Inclusion*. Commission staff working document, EC, Brussels, 6. 10. 2008
- /5/ *Joint Report on Social Protection and Social Inclusion*. EC, SEC (2008) 91, Brussels, 30. 1. 2008
- /6/ *Society at a Glance. OECD Social Indicators*. 2006 Edition, OECD, Paris, 2007
- /7/ *Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries*. OECD, Paris, 2008
- /8/ Zeman, K.: *Reflexe obnovené sociální agendy EU v evropském sociálním modelu*. Scientia et Societas, 2009, roč. V, č. 2, s. 112–135, ISSN 1801-7118
- /9/ Zeman, K.: *The EU-Accession Effects and Impacts on the Czech Economy Efficiency*. Bratislava, 30. 5. 2006. In: Šikula, M., Hvozdíková, V. (ed.): *Performance and Perspective of the European Union as Seen by the New Member States*. Bratislava, Institute of Economic Research of Slovak Academy of Sciences, s. 93–115

- /10/ *Five years of an enlarged EU. Economic achievements and challenges.* European Economy, 2009, No. 1, EC, Brussels, 2009
- /11/ *The demographic future of Europe – from challenge to opportunity.* EC, COM (2006) 571, Brussels, October 2006
- /12/ *Economic Forecast, Autumn 2008.* European Economy, 2008, No. 6, EC, Brussels, 2008
- /13/ *Makroekonomická predikce České republiky, leden 2009.* Ministerstvo financí ČR, Praha, 2009
- /14/ Zeman, K.: *Investice do vytváření lidského kapitálu v České republice v mezinárodním srovnání.* Scientia et Societas, 2008, roč. IV, č. 4, s. 90–112, ISSN 1801-7118
- /15/ Zeman, K.: *Trhy práce v České republice a dalších zemích EU v podmínkách realizace cílů Lisabonské strategie.* Scientia et Societas, 2007, roč. III, č. 4, s. 118–142, ISSN 1801-7118
- /16/ *Employment in Europe 2006.* EC, Brussels, 2006
- /17/ Wöfl, A.: *The service economy in OECD countries.* In: Enhancing the performance of the services sector. OECD, Paris, 2005
- /18/ Zeman, K.: *Produktivita práce – rozhodující faktor konkurenceschopnosti české ekonomiky.* Scientia et Societas, 2006, roč. II, č. 4, s. 57–76, ISSN 1801-7118
- /19/ *EU industrial structure 2007. Challenges and opportunities.* EC, Brussels, 2007
- /20/ *International Trade in Services and Domestic Regulation.* In: Going for Growth 2008. Economic Policy Reforms, Structural Policy, Indicators, Priorities and Analysis. OECD, Paris, 2008
- /21/ Rae, D., Sollie, M.: *Globalization and the European Union: Which countries are best placed to cope?* Economic Department Working Paper No. 586, OECD, Paris, Dec. 2007
- /22/ *Demography Report 2008. Meeting Social Needs in an Ageing Society.* EC, SEC (2008) 2911, Brussels, 2008
- /23/ *Green Paper. Confronting demographic change: a new solidarity between the generations.* EC, COM (2005) 94 final, Brussels, 2005
- /24/ Zeman, K.: *Vliv stárnutí obyvatelstva na udržitelný vývoj ekonomické úrovně České republiky.* Scientia et Societas, 2008, roč. IV, č. 2, s. 87–117, ISSN 1801-7118
- /25/ Aiginger, K.: *The New European Model of the Reformed Welfare State.* European Forum Working Paper, 2002, No. 2, Stanford University, December 2002
- /26/ Giddens, A.: *Debating the social model: thoughts and suggestions.* In: The Hampton Court Agenda: A Social Model for Europe. Policy Network, London, 2006
- /27/ Begg, I., Draxler, J., Mortensen, J.: *Is Social Europe Fit for Globalization? A Study of the social impact of globalization in the European Union.* EC, Brussels, 2008
- /28/ *Joint Employment Report 2006/2007.* Council Document 6706/07, Council of the European Union, Brussels, 23 February 2007
- /29/ *Joint Report on Social Protection and Social Inclusion.* EC, COM (2005) 14 final, Brussels, 27. 1. 2005
- /30/ *The Global Competitiveness Report 2008–2009.* World Economic Forum, Geneva, 2008
- /31/ *IMD World Competitiveness Yearbook 2008.* IMD, Lausanne, 2008
- /32/ *Five years of an enlarged EU. Economic achievements and challenges.* COM (2009) 79 final, SEC (2009) 177, Brussels, 20. 2. 2009
- /33/ *Structural indicators.* Eurostat, EC, 1. 12. 2008
- /34/ *Employment in Europe 2008.* EC, Brussels, 2008
- /35/ *OECD Employment Outlook 2005.* OECD, Paris, 2005
- /36/ *OECD Employment Outlook 2008.* OECD, Paris, 2008
- /37/ *OECD Factbook 2008. Economic, Environmental and Social Statistics.* OECD, Paris, 2008



- /38/ *Employment in Europe 2006. Statistical Annex.* EC, Brussels, 2006
- /39/ Aiginger, K.: *Towards a new European model of a reformed welfare state: An alternative to the United States model.* Economic Survey of Europe, 2005, No. 1, UN, Geneva, 2005

KLÍČOVÁ SLOVA

výkonnost ekonomik, veřejné finance, specializační profil ekonomik, demografický vývoj, globalizace, integrace

ABSTRACT

The article summarizes the results of comparative analysis of basic drivers of the selected EU member states social systems and social reality during 2000–2007. As inner factors, that have driven changes in their social systems, the economic growth, the level of economic development and labour productivity, sustainability of public finances, changes in the structure of their economies and demographic changes are compared. The basic features of the social impact of globalization and the EU accession and integration as important factors, that driven changes in the EU member states social systems, are also compared.

KEYWORDS

economic performance, public finances, specialization of the economic structure, demographic development, globalization, integration

JEL CLASSIFICATION

E23, E24, F14, F21, H62, H63



Scientia & Societas

Scientia et Societas * číslo 2 * ročník VI

Recenzovaný společenskovědní časopis | Vychází čtyřikrát ročně

Vydavatel

NEWTON Books, a.s., Politických vězňů 10, 110 00 Praha 1, IČ: 27398358 | www.newtonbooks.cz

Redakce

Politických vězňů 10, 110 00 Praha 1 | e-mail: redakce@sets.cz | www.sets.cz

Výkonný redaktor

PhDr. Jiří Malý, Ph.D. | e-mail: jiří.maly@sets.cz

Redakční rada

Předseda redakční rady

PhDr. Jiří Malý, Ph.D., ředitel Institutu evropské integrace, NEWTON College, a.s.

Členové redakční rady

prof. Ing. Ladislav Blažek, CSc., Ekonomicko-správní fakulta Masarykovy univerzity
Ing. Lubomír Galatík, rektor a místopředseda představenstva NEWTON College, a.s.

doc. Ing. Petr Chvojka, CSc., bývalý hlavní ekonom ČSOB

prof. Ing. Jaroslav Jakš, DrSc., Metropolitní univerzita Praha, o.p.s.

Mgr. Petr Kraus, předseda představenstva NEWTON College, a.s.

prof. Ing. Václav Kubišta, CSc., Vysoká škola obchodní v Praze, o.p.s.

Dr. Jan Mojžiš, člen představenstva NEWTON College, a.s.

PaedDr. Mgr. Petr Parma, poradce představenstva NEWTON College, a.s.

prof. Ing. Milan Šikula, DrSc., ředitel Ekonomického ústavu Slovenské akademie věd

prof. Ing. PhDr. Ing. Vladimír Tomšík, Ph.D. Ph.D., člen bankovní rady České národní banky

prof. Ing. Milan Žák, CSc., rektor Vysoké školy ekonomie a managementu

Grafická úprava

Matěj Bacovský, BIOPORT.cz

Sazba

studio@vemola.cz

Rozhodnutím Rady pro výzkum a vývoj ze dne 20. 6. 2008 byl časopis Scientia et Societas zařazen
na Seznam recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR

Vyšlo v Praze 8. července 2010

MK ČR E 16579

ISSN 1801-7118

© NEWTON Books, a.s.

Scientia  Societas

{ 2'10 }

časopis pro společenské vědy a management
číslo 2 | 2010 | ročník VI
cena 89 Kč

2

{10}

